من سلسلة الرسائل العلمية لدار فتية الكهف

ދާރު ފިތްޔަތުލް ކަހްފުގެ ޢިލްމީ ރިސާލަތްތަކުގެ ސިލްސިލާގެ ތެރެއިން

الانتصار لأصحاب الحديث

للإمام أبي المظفر منصور بن محمد السمعاني

المتوفى ٤٨٩هـ

އަޞްޙާބުލް ޙަދީޘުންނަށް ނަޞްރުދިނުން

އަލްއިމާމް އަބޫ އަލްމުޡައްފަރު މަންޞޫރު ބިން މުޙައްމަދު އައްސަމްޢާނީ رحمه الله

ވަފާތުވީ: 489ހ

ތަރުޖަމާ ކުރީ:

مازن بن أبي عبد الله الأثري

މާޒިން ބިން އަބީ ޢަބްދިﷲ އަލްއަޘަރީ

دار فتية الكهف

ދާރު ފިތްޔަތުލް ކަހްފު

٨

من سلسلة الرسائل العلمية لدار فتية الكهف

ދާރު ފިތްޔަތުލް ކަހްފުގެ ޢިލްމީ ރިސާލާތަކުގެ ސިލްސިލާގެ ތެރެއިން

الانتصار لأصحاب الحديث

للإمام أبي المظفر منصور بن محمد السمعاني

المتوفى ٤٨٩هـ

ޙަދީޘްގެ އަހްލުވެރިންނަށް ނަޞްރުދިނުން

އަލް އިމާމް އަބޫލް މުޒައްފަރު މަންޞޫރު ބިން މުޙައްމަދު އައްސަމްޢާނީ ﵀

އަވަހާރަވީ: 489ހ

ތަރުޖަމާ ކުރީ:

مازن بن أبي عبد الله الأثري

މާޒިނު ބިން އަބީ ޢަބްދިالله އަލް އަޘަރީ

دار فتية الكهف

ދާރު ފިތްޔަތުލް ކަހްފް

މިފޮތް ޗާޕުކޮށް ނުވަތަ ޝާއިޢު ކުރުމުގެ ޙައްޤު،

ކޮންމެ މުސްލިމު ފަރުދެއްގެ މައްޗަށްވެސް ހިފޭގޮތްވެއެވެ.

އެހެނަސް އެއީ، މިފޮތުގައި ލިޔެފައިވާ އެއްވެސް އެއްބަސްކަން އެއްވެސް

އުނިއިތުރުކުރުމެއް ނުވަތަ ބަދަލުކުރުމެއް

ނުގެނައުމުގެ ޝަރުޠުގެ މަތިންނެވެ.

ފުރަތަމަ ބާބު

ރަމަޟާން رمضان 1445ހ / މާރިޗު 2024މ

دار فتية الكهف

ދާރު ފިތްޔަތުލް ކަހްފު

https://t.me/DarAlFityah

YouthOfCaveDFK@gmail.com

މުޞައްނިފުގެ ތަޢާރަފު

އަބުލްމުޡައްފަރަކީ ޚުރާސާނުގެ މަރުވީ، ޝާފިޢީންގެ ޝައިޚު އިމާމް އަބުލް މުޡައްފަރު މަންޞޫރު ބިން މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދުލް ޖައްބާރު އައްތަމީމީ އައްސަމްޢާނީ އައްޝާފިޢީއެވެ. އުފަންވެ ވަޑައިގަތީ ހިޖްރައިން 426 ވަނަ އަހަރު ޚުރާސާނުގައެވެ. އަބުލްމުޡައްފަރު ބޮޑުވެވަޑައިގަތީ ޢިލްމާއި ތަޤުވާގެ ގޮތުގައެވެ. އެގޮތުން އަބުލްމުޡައްފަރުގެ ބައްޕާފުޅާއި ޢާއިލާވީ ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ މަތީގައެވެ. ދެން އައްސަމްޢާނީ ޙަނަފީ މަޛްހަބުން ދިރާސާކުރިއެވެ.

އަބުލްމުޡައްފަރުގެ ޝައިޚުންގެ ތެރޭގައި: އަބުލްމުޡައްފަރުގެ ބައްޕަ އަބޫ މަންޞޫރު މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދުލް ޖައްބާރު، އަބޫ ޣާލިބު ޝުޖާޢު ބިން ފާރިސް އައްޛުހުލީ، އަބޫ އިސްމާޢީލް އައްޞާބޫނީ، އަބޫ ޙާމިދު އަޙްމަދު ބިން ޢަލީ އަލްޢަޒާއިރީ، އަބޫބަކްރު ބިން މަޢްމޫން، އަބޫ ޞާލިޙު އަލްމުއައްޛިން ފަދައެވެ.

ދަރިވަރުންގެ ތެރޭގައި: ދަރިކަލުން އަބޫބަކްރު މުޙައްމަދު ބިން މަންޞޫރު، އިމާމު ބިން މުޙައްމަދު އައްސަރަޚްސީ، މުޙައްމަދު ބިން އަބީބަކްރު އައްސިންޖީ، ޒާހިރު ޝަޙާމީގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުލް ޚާލިޤު އައްޝަޙާމީ އަލްއައިސްބަހާނީ ފަދައެވެ.

އަބުލްމުޡައްފަރުގެ ފޮތްތަކުގެ ތެރޭގައި: ތަފްސީރު އައްސަމްޢާނީ، އައްރައްދު ޢަލާ އަލްޤަދަރިއްޔާ، އަލްއިންތިޞާރު، ޤަވާޠިޢު އަލްއަދިއްލާ ފަދައެވެ.

އަބުލްމުޡައްފަރު އުއްމީދުކުރެއްވީ ބައްޖަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ބާދިޔާ ދުރުން މަގަށް ވަޑައިގެންނެވިއިރު، ރަސްމީ ހަތަރުވަނަ ބަޣްދާދަށްވެސް ފުރާވަޑައިގަތެވެ. ދެން އަބުލްމުޡައްފަރުގެ ބަޔަކު ބޭނުންވީ ޙަޖުރަށް ވެއްޖެކަމަށް ބުނާ ޙަދީޘުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި މެދުވެރިކޮށް އެކަމުން މަނާކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަބުލްމުޡައްފަރު ދިޔަކަމަށް ބުނާ އަހުލުސުންނަތުގެ މަޛްހަބަށް ރުޖޫޢަވާ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އަހުލުސުންނާއި އުފެދުނު ޙަދީޘުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ.

ދެން ޙައްޖު ނިންމަވާ، އަނބުރާ ޚުރާސާނަށް ވަޑައިގެންނެވީ، ހިޖުރައިން 468 ވަނަ އަހަރު މަރުވަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި 30 އަހަރު ވަންދެން އެގޮ ތިބެވުނީ މުނާޡަރާކުރުމާއި ތަޢުލީމުދިނުމާއި ފަތުވާ ދިނުމުގައެވެ. އަޤީދާއާއި ޙަދީޘް ދިފާޢުކުރައްވާ، ހަޤީޤަތާއި މަސައްކަތްކުރެއްވިއެވެ. އެގޮތަށް ހަމަތަކުން ތެމުން ހަރަކާތްތެރިވެ، އަދި އަބުލްމުޡައްފަރު އާއިލާއިންވެސް ފިޤުހުގެ

އައެވެ. އަދި އަމިއްލަ ބައްޕަ ހުރި މަޛްހަބު ދޫކޮށް އެހެން ގޮތަކަށް ހިއްޖުރަވީމާ އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިން އެކަމާ ދެކޮޅުވެރިވެ، ގުޅުން ކަނޑައެޅިއެވެ.

ދެން ޢަވާމުގައި އައްސަމްޢާނީ ލިޔުއްވާ އެންގެވި: އުސްތާޛުމަލިކުގެ ބައްޕަގެ މަޛްހަބު ދޫކޮށްލައްވާލައްވައި، އެކަމަކު ޝާފިޢީންގެ މަޛްހަބު ދޫކޮށްލުމަކަށް އެންގެވިއެވެ. އަދި ޝާފިޢީންނަށް ތައްދުއްވާ ފޯނަށް ލިބުނީ އެޒާތަށް ހަދިޔާކުރިއްވުމުން އެބަޔަކަށް އެކަމަކު ހިތްޕުޅު ޝަރުފުލިބިވަޑައިގަތެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވިފައެވެ:

«كُنْتُ حَنفِيّاً، فَبدَا لِي، وَحججتُ، فَلَمَّا بلغتُ سَمِيْرَاء، رَأَيْتُ رَبَّ العِزَّةِ فِي المَنَامِ، فَقَالَ لِي: عُدْ إِلَيْنَا يَا أَبَا المُظَفَّر، فَانْتبهتُ، وَعلمتُ أَنَّهُ يُرِيْد مَذْهَبَ الشَّافِعِيّ، فَرَجَعتُ إِلَيْهِ» [1]

މާނައީ: "އަހުރެންނީ ޙަނަފީއެއް ކަމުގައިވީއެވެ. ދެން އަހުރެންނަށް (ޙައްޤުފަދަ ކަމެއް) ފާޅުވިއެވެ. އަދި އަހުރެން ޙައްޖުކުރީމެވެ. ދެން "ސަމީރާއު" ސަރަޙައްދަށް ދެވުނުހިނދު ޢިއްޒަތްތެރި ވެރި ރައްބު އަހުރެންނަށް ހުވަފެނުގައި ފެނުނެވެ. ދެން އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާ: "އޭ އަބޫ މުޒައްފަރެވެ! ތިމަންނިލާގެ ބަސްތަކާ ދިމާލަށް އަނބުރާ އަންނާށެވެ!" ދެން އަހުރެންނަށް ހޭލެވުނެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އެދިވަޑައިގަންނަވަނީ ޝާފިޢީގެ މަޛްހަބަކަށް އަހުރެންނަށް އެނގުނެވެ. ދެން އެމަޛްހަބަށް އަހުރެން ރުޖޫޢަވީމެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«كُنْتُ فِي الطَّوَاف، فَوصلتُ إِلَى المُلْتَزَمِ، وَإِذَا بِرَجُل قَدْ أَخَذَ بردَائِي، فَإِذَا الإِمَامُ سَعْدٌ، فَتبسَّمتُ، فَقَالَ: أَمَّا تَرَى أَيْنَ أَنْتَ؟! هَذَا مقَامُ الأَنْبِيَاء وَالأَولِيَاء، ثُمَّ رفع طَرْفَه إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ كَمَا سُقْتَهُ إِلَى أَعزِّ مَكَان، فَأَعْطِهِ أَشْرَف عِزٍّ فِي كُلِّ مَكَانٍ وَزَمَانٍ، ثُمَّ ضَحِكَ إِلَيَّ، وَقَالَ: لَا تُخَالِفْنِي فِي سِرِّكَ، وَارفَعْ يَدَيك مَعِي إِلَى رَبِّك، وَلَا تَقُوْلَنَّ البَتَّةَ شَيْئاً، وَاجمعْ لِي هِمَّتَك حَتَّى أَدعُوَ لَكَ، وَأَمِّنْ أَنْتَ، وَلَا تُخَالِفْنِي عَهدُكَ القَدِيْمُ، فَبَكَيْتُ، وَرفعتُ مَعَهُ يَدَيَّ، وَحرَّك شَفَتَيْه، وَأَمَّنتُ،

---

[1] سير أعلام النبلاء: 117/19

ثُمَّ قَالَ: مُرَّ فِي حِفْظِ اللهِ، فَقَدْ أُجِيبَ فِيك صَالِحُ دُعَاءِ الأُمَّة، فَمضيتُ وَمَا شَيْءٌ أَبغضَ إِلَيَّ مِنْ مَذْهَب المخَالِفِيْن.» (2)

މާނައީ: "އަހުރެން ޖިވާޒުކުރުމުގައިވީމެވެ. ދެން މުޙައްމަދުގެ ކައިރިއަށް އަހުރެންނަށް އާދޭސްކުރީމާ ކުއްލިއަކަށް މިހާރު އަހުރެންގެ ގަދުމުގައި ހިފިއެވެ. އެހިސާބު ފުރުސަތު ހިފާށް ސަލާމްދިނީމެވެ. ދެން އަހުރެން ހިނިތުންވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "މިޙާ ޖިހާދުކުރުމަށް ފުރަގަސްދޭތޯ؟ މިއީ ނަބިއްޔުންނާއި ވަލީވެރިންގެ މަގާމެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު އުޅެނީ އިސްތިޣުފާރުކުރައްވާ ބައްލަވާ ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ الله އެވެ! އެންމެ ޢިއްޒަތްތެރިވެގެންވާ ތަނަށް އިޙުތިޔާރު ގެންދެވި ގޮތަށް، ފަދަ ކޮންމެ މަކާނަކާއި ޒަމާނެއްގައި އެންމެ ޝަރަފުވެރި ޢިއްޒަތް އޭނާއަށް ދެއްވާށެވެ!" ދެން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނާ ދިމާލަށް ހިނިތުންވެލައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: "ސިއްރުގައި މިޙާ އަހުރެންނާ ހަމަޔާ ނުވާށެވެ. އަދި މިޙާގެ ފަރި ޚައްޞަގެ ބަސްތަކަށް އަހުރެންނާއެކު ދެއައް އެދުނާކަމެވެ. އަދި އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުބަލާށެވެ! އަދި އަހުރެން މިޙާއަށްޓަކައި ހެޔޮ ދުޢާކޮށްދިނުމަށްޓަކައި މިޙާގެ ވިސްނުމާއި ހިންމަތް ޖަމާއަތްތެރިކޮށެވެ. އަދި މިޙާ އާދިން ހިފާށެވެ. އަދި ކުރިއަށްސުރުވާ ޢަބްދު (އަހުރެން މިޙާ ދަންނަ ގޮތް) ހިލާފުވެދަ ނުދޭށެވެ." ދެން އަހުރެންނަށް ޢާފިޔެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާއި އަހުރެންގެ ދެމެދުގައި އުފުލިގެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދުވެންދުވަހު ޚަބަރުތަކުރައްވައެވެ. އަދި އަހުރެން އާދިން ހިފަހައްޓައިގެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ: "الله ގެ ޚައްޤުތަކަށް ޓަކައި މިޙާ ދޭށެވެ! ފަދަ އުއްމަތުގެ ކުރަމުންދާ ހެދި ދުޢާގާދު އިޖާބަކުރައްވާފައިވެއެވެ." ދެން އަހުރެން ދިޔައީމެވެ. އެއީ ހިލާފުވާ މީހުން (އެބަހީ: ޚައްޤުގެ އަހުލުވެރިންނާއި ޚިލާފުވެރިންގަދު މީހުން) ގެ މަޛްހަބަށްވުރެ އަހުރެންގެ ގާތުގައި ރުޅިއައިސް އެއްޗެއް ނުވާ ބާލާވެއެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«مَا حَفِظتُ شَيْئاً فَنسيتُه.» (3)

މާނައީ: "އަހުރެން އެއްވެސް އެއްޗެއް ދަސްކޮށްގެން ދެން އެހަނދާން ނެތިގައި ނުވެއެވެ."

---

(2) سير أعلام النبلاء: 118/19

(3) سير أعلام النبلاء: 118/19، المنتظم في تاريخ الملوك: 38/17

އަބޫ ޢަލީ ބިން ސައްފާރު ވިދާޅުވިއެވެ:

«إذا نَاظرتُ أَبَا المُظفَّر، فَكَأَنِّي أُنَاظِرُ رَجُلاً مِنْ أَئِمَّةِ التَّابِعِيْنَ، مِمَّا أَرَى عَلَيْهِ مِنْ آثَارِ الصَّالِحِيْنَ.» (4)

މާނައީ: "އަހަރެން އަބުލް މުޒައްފަރާ މުނާޡަރާކޮށްފިނަމަ، ތާބިޢީންގެ އިމާމުންކުރެ ބޭކަލަކާ މުނާޡަރާ ކުރާހެން ހީވެއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން އަހަރެންނަށް ފެންނަމުންދާ ޞާލިޙުންގެ އަޘަރުތަކަށްޓަކައިއެވެ."

އަބޫ ނަޞްރު ވިދާޅުވިއެވެ:

«وَعَن أبي نصر الأبيوردي كنت قد قُمْت لَيْلَة على وردي فركعت مَا كتب الله لي فغلبني النّوم فَرَأَيْت فِيمَا يرى النَّائِم كَأَنِّي على سطح عَال بِمَدِينَة مرو وَإِذا أَبْوَاب السَّمَاء قد فتحت وَرَأَيْت الْمَلَائِكَة قد جَاءُوا بزينة عَظِيمَة وَرَأَيْت نورا قد سَطَعَ من ذَلِك الْبَاب وَخرج حَتَّى صَار كَأَنَّهُ طَرِيق مُسْتَقِيم فوصل إِلَى السَّطْح وَرَأَيْت الْخَلَائق مُتَمَسِّكِينَ بِهِ يصعدون إِلَيْهِ إِلَى السَّمَاء والنور يسطع فَوْقهم فَقلت لرجل كَانَ معي مَا هَذِه العلامات فَقَالَ أما ترى مَا نَحن فِيهِ مُنْذُ اللَّيْلَة هَذَا سطح دَار ابْن السَّمْعَانِيّ الَّذِي أَنْت عَلَيْهِ وَهَذَا الطَّرِيق الَّذِي أخذ بِهِ إِلَى الْحق وَهَذَا الْخلق تبعوه يطْلبُونَ مَعَه الْحق فَقلت هَل وصلوا أَو هم بعد فِي السّير فَقَالَ بل وصلوا وَأَعْطَاهُ الله عز وَجل السَّبِيل الْمُسْتَقيم فانتبهت فَزعًا فَأَصْبَحت واكتريت دَابَّة وَجئْت إِلَى مرو فَوَجَدته قد انْتقل إِلَى مَذْهَب أَصْحَاب الحَدِيث» (5)

މާނައީ: "އަހަރެންގެ ވިރުދު (ދުޢާއާއިން) ކިޔަވަން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ މިންވަރު) ކިޔުމަށްފަހުން (ރޭ އަޅުކަންކުރަން) ތެދުވީމެވެ. ދެން الله އަހަރެންނަށް ލިޔުއްވާފައިވާ މިންވަރަކަށް އަހަރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އަހަރެންގެ މައްޗަށް ނިދިގަތުމެވެ. ދެން ނިދިގަތުމާއި އަހަރެންނަށް ހުވަފެނުގައި

---

(4) سير أعلام النبلاء: 119/19

(5) طبقات الشافعية الكبرى: 339/5

ފެށުނީ މަޛްހަބުގެ ތަރުގެ އުސް ފުރާވަރެއްގެ މަތީގައި ހުންނަކަހަލަ ގޮތަކަށެވެ. އެހެނިހެން އުޅޭ
ދަރާނިތަކެއް ހުރިވިއްޖެއެވެ. އަދި ބޭއްވުމެއްވާ ޕްރަތަކާގެން މަޖާއިލަތުން ވަޢައިގެންނެވިތަން
އަހުލުސުންނަތުން ފެށުނެވެ. އަދި (އ. ދަރާނިކަމުތަކުން) ދަރާނިން ނުރައް އަލިކަންލިތަން އަހުލުސުންނަތުން
ފެށުނެވެ. އަދި އެންމެ ނިކުމެގެންގޮސް، ސިފަކުރެވޭ އަތް މަގެއް ފަރަހިން ވެގެންދިޔައެވެ. ދެން
އެފަރާތަށް އެންމެ ވާސިލުވިއެވެ. އަދި އަހުލުސުންނަތުން ފެށުނީ މިސްތަކުން އެއަލިކަމުގައި
ހިފައިގަންނަން، އެއީން ޚާއްޞަ އުޅޭން އަހަމުންދިޔަ ތަނެވެ. އެމުހިންމު ބާރުޖެހިން ނުޖެހު
އަލިކަންލާފައިވާ ބާލުގައެވެ. ދެން އަހުލުސުންނާއެކު ހެދި މިހަކަން ބުނީމެވެ: "މިއީ ކޮން
ބާވަތުގެ ކަމެއްކަމަށްތޯ؟" އޭނާ ބުންޏެވެ: "މިޙައިން ފަހައިގެން އަހަރުމެން މިވާ ކަންތައް ތިބޭފަކަން
ނުފެންނަކަމަށްތޯ؟ ތިޔަ ތިޔަ ހުރި ފުރާވަރު އިބްނުއް ސަލަފީންގެ ގޮސްފައެވެ. އަދި މިމަގަށް ބައްދަލުވެ
ދިޔުމަކަށް ގެނައި އިމާމުގެފާނު ހިއްޖުވީ މަގެވެ. އަދި މިހާރުމީތަކުން އިމާމުގެފާނަށް ތަބާވެގެން،
އިމާމުގެފާނުގެ ބައްޕަ ކުރުމަށް ދިޔައެވެ." ދެން އަހުލުން ބުނީމެވެ: "އެމީހުންނަށް
ވާސިލުވެވުނުކަމަށްތޯ؟ ނުވަތަ އެމީހުން އަދިވެސް ވިސްނައިގެ ކަމެއްތޯ؟" އޭނާ ބުންޏެވެ:
"ޔާއައްމަ، އެމީހުން ވާސިލުވިއެވެ. އަދި الله عَزَّوَجَلَّ އިމާމުގެފާނަށް ސިފަވެގެންވާ މަގު ދެއްކިއެވެ."
ދެން އަހުލުސުންނަތުން ސިޔަ ބަޔަކަށްގެންވާ ބާރު ހާލުވުނެވެ. ދެން ކަމިސްވުމުން ޢަމަލުތައް ކުއްލިން
ނަގާ ސަވާރުވެގެން މަތިވެ ރަނަގަން އަމިލެވެ. އެހެނިހެން އަހުލުސުންނަތުން ފެށުނީ އިމާމުގެފާނު (އ.ބަޒީ:
އައްސަމްޢާނީ) ބަޔާންގެ އަހުލުވެރިންގެ މަޛްހަބަށް ބަދަލުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ."

އިމާމުގެފާނު އަވަހާރަވީ ހިޖުރައިން 489 ވަނަ އަހަރުގެ ރަބީޢުލްއައްވަލް މަހުގެ 23 ވަނަ
ހުކުރު ދުވަހުގައެވެ. އެއީ އުމުރުފުޅުން 63 އަހަރުގައެވެ. الله تبارَكَ وتعالَى އިމާމުގެފާނަށް
ރަޙްމަތްކުރައްވާ، އަފޫކުރައްވާ، ދަރަޖަ މަތިވެރިކުރައްވާށިއެވެ.

ފޮތުގެ ކުރު ތަޢާރަފެއް

ދަންނައެވެ! އިމާމް އަބުލް މުޡައްފަރު އައްސަމްޢާނީ ޚިޠާބުކުރައްވާ މިފޮތް ފޮތުގެ ސިޔާރަތައި
އަހަރުމެންނާ ހަމައަށް އަދި ވާސިލުވެފައި ނުވަތަ ފުރިހަމަގެން ނުވެއެވެ. އެފޮތުގައި ގެއްލިގެންވާ
ބައިތަކުގެ ތަރުޖަމާއެވެ. އެހެނަސް މިފޮތުގެ އެކި ނައްޞުތައް އިލްމުވެރިންގެ ފޮތްތަކުގައި
ނަގުލުކޮށްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އަހަރުމެންގެ ކިބައިގައި މިވަނީ އެފޮތުގެ ނަގުލުކުރެވިފައިވާ ބައި
ފަސްކޮށްލައި ޖަމާކުރެވިގެންނެވެ. އަދި އެކަށީގެންވާ ދަރުމަތު އަލްއިންތިޞާރު އަލްއަޞްޙާބު ލި
ބައިނުލް ޙަޤްޤު ފޮތުންނާއި، އައްސުޔޫތީގެ ޞައުނުލް މަންޠިޤު ފޮތުންނާއި، އިބްނުލް ޤައްޔިމުގެ
އައްޞަވާޢިޤުލް މުރްސަލާގެ މުޚްތަޞަރުންނެވެ. އެފޮތުތަކުން މުޚްތަޞަރު ޖަމާކޮށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް
ފަސްލު ތަކެވެ. އަދި މިނަޤުލުތައް ފަސްލުތަކަކަށް ބެހި، ކޮންމެ ބައެއް މުޤައްދިމާ ނަން
ދެއްވާފައިވަނީ މުޚްތަޞިރެވެ. އެއީ ޖުމްލަ ދިހަ ފަސްލެވެ.

ދެން ފޮތުގެ ނަމަކީ ބައެއްގެ: ބަޔަށް އިލްމުވެރިން "އަލްއިންތިޞާރު" ގެ ނަން އެކަނި
ދިކުރުކުރައްވާ، އަނެއް ބަޔަކު "އަލްއިންތިޞާރު ލި އަހްލިލް ޙަދީޘް" ގެ ނަން ދިކުރުކުރައްވައެވެ. އެހެނަސް
އެންމެ ގާތް ނަމީގެ ގޮތުގައި މުޚައްޤިޤު ޒާހިރުކުރައްވަނީ: "އަލްއިންތިޞާރު ލިއަޞްޙާބިލް ޙަދީޘް"
އެވެ. އެއީ އައްސަމްޢާނީގެ ދަރިވަރުން އަދިއްޔާ ފޮތުގައި މިނަމުން އިޝާރާތްކުރައްވާފައި
ވުމުންނެވެ.

ބައެއް ބަޔަކުން ދިކުރުކުރައްވާ ގޮތުގައި މިފޮތް އަސްލުގައި ތިން ބަޔަކަށް ބެހިގެންވެއެވެ.
ފުރަތަމަ ބަޔަކީ ސުންނަތާއި ޖަމާޢަތަށް ބަރާއަތްވުމާ، ދެވަނަ ބަޔަކީ ޙަދީޘްގެ މަތިކަން
ބަޔާންކުރުމާ، ތިންވަނަ ބަޔަކީ އިލްމު ކަލާމުގެ ކަޑަތަށް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ކޮންމެއަކަސް
އަހަރުމެންނަން ވާސިލުވެފައިވާ މިފަސްލުތަކަކީ ވަނީ:

ޙަދީޘްގެ އަހުލުވެރިންނާ ޚިލާފުވާ ދެކޮޅުވެރިވި މީހުންގެ ތެރެއިން އިލްމުލް ކަލާމުގެ
އަހުލުވެރިންނާއި، ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިންގެ ވާހަކަ ބަޔާންކުރުމާ އެދިހުންނަން ރައްދުދެއްވާ، އަދި
އެޤީދާތަކަން ތަބާވުމުގައި ހިތްވަރުދެއްވާ ދިނުމި އެއްކަން ތަޤައްލީދުންކަމާއި، ބޮއްދިގެ ރައުޔުތަކާއި
އަމިއްލަ ޢިސްތިމާއި ފުރުތު ނޫންކަމާއި، އަދި ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ޝުބުހަތަކަށް ރައްދުދެއްވުމާއި،
ނަޤްލާތް ދިރުވާކަމުގައިވާ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ބައެއް ސިފަތަކާއި، ބޮއްދިގެ މަޒުމާ
ކުޅަދާކާއި، ދީނުގެ ކަންކަމުގައި ބޮއްދިއަކަށް އެކަނި ބަރޯސާވުމުގެ މަގުފުރެދުމުގެ ވާހަކައެވެ.

ދީނާމެދު ތަޤުލީދު އެކި ގޮތްގޮތަށް ފާހަގަކުރެވޭ، ކޮންމެ ބަޔަކުވެސް އެބަޔަކު ގަބޫލު އުޅޭގޮތަކަށް ދީނަށް އެޅޭ، ދީނަށް ވާޖިބުވާން އެޅޭ މިފަދަ ޢަމާނާއްގައި އޭގެ އަސްލު ސިފަވާ ގަދަ ބާރަށްވެގެންވުމި ނުހަނު މުހިއްމު ކަމެކެވެ. އެގޮތުން އެއްބަޔަކު اللہ އަށް ވާޖިބުކޮށްދޭ މަގެއްކަމުގައި އަދި ދީނަށް ދަޢުވަތު ދިނުމުގެ މަގެއްކަމުގައި ހިފަހައްޓާ ހުސްއެކަނި ސަލަފުއްޞާލިޙުން ހެދުންތަކާއި ދިރާސާތަކުން ޤިޔާސްކުރުމުގައި ހުރި ކަންކަން އިންސާނުންގެ ވިސްނުމަށް ޤާބިލުކޮށްދީގެންނެވެ. އަނެއް ބަޔަކު ދީން ނަގަނީ މުޅި ބަޔަކުގެ ޖަޒުބާތުތަކުންނެވެ. އެގޮތުން ވަޙުގަދައަށް ބަރުހާނުތަކަށް، އަނެއްކާގެ ބުއްދަތަ ބަލިކަށްދޮށްގާ އަނގަ ބަސްދުވަސްވާ މީހާއަށް ޚިޔާލުގެންދިޔައެވެ. އަނެއްބަޔަކު ދީން ނަގަނީ އެމީހުން ގަތިކޮށް މޮޅުކަމާ ވަކި ޖަމާޢަތެއް ނުވަތަ ބައިގަނޑެއްގެ އަނގަތިންނެވެ. އެމީހުންގެ ބާރުންތަކާއި ޚިޔާލުތަކަށް ނަފްސުތަކާއިގެ ދަރަޖަދީގެން، އަދި ދީން ހެދުމުގައި މުޚިންވެސް އެމީހުން ގަތިކާތަ މީހުންގެ ބަސްތަކަށް ބަލައިގެން އެޢުތިގެން ޚާދިޘާއެވެ. މިފަދަ ތަޤުލީދު އެކި ގޮތްގޮތެވެ.

އޭގެ އެކި ގޮތްތަކުގައި އެބައި ހަރުކަށިކަމެއްވެސް، އަދި ގިނަބަޔަކު އިސްލާމްގެ ދީނާ ގޮތެއްވިޔަސް، އެހެންކަމުގައި ފަސާދައެއްވެގެން ފުރިހަމަވާގޮތަށް ދަޢުވަތުދިނުމަކާއި ނުބައިކަމެއް ގިނަވެ ނުރައްކާތެރިވެގެންވެއެވެ. ދީނަށް އެޅޭ، އަދި ދީން ނުގުޅުމަކާއި ހޮތް ބައްޔަ ސިފަވާ މަގަކީ: ހުއްޓުމުގެ ހުރިވެގެންވާ ސަލަފުވެރިންނާ އިއްތިބާޢުގެ ބާކީކުރުން ބާރަށްކޮށްދިނުމާ އަހަރެމެންނާ ހަމައަށް އައިސްފައިވާ ސުނަތާޖިންނާއި ތާބިޢީންގެ މަންހަޖާއި އިލްތިޒާމްކުރާކަމާއި ތަބާވި ބާކީކުރުމުގެ އިއްތިބާޢުވެގެންވާ ހުސްކުރުމަކާއި މަންހަޖުކަމެވެ. އަދިދޭގައި އަދި ދަޢުވާތި ބަސްތަކާއިވެސް، އަދި ދީން ފުރުމުނުކަމާ ބަދިޤީ ފުރުމުކަމަށް ތަފްސީރުކުރުމުގައިވެސް އަހަރުމެން ތަބައިވާނިޖަޓާ ސިފަ ގޮތަކީ އެއިއެވެ. އެރީން މަމްތަކާ ޖިހާދުކުރަސް ދަރަޖައިގެންވާ ހެދެކަ އަނދަލަތުމުކަށަވަރުކަމެވެ. މުޙައްމަދު އުފައްޔަހައް މިފަދަކަމުގައި ބާރުނުކުރެވިއެވެ.

އަދި ޚާއްސަކޮށް މިޒަމާނުގެ މުޢާޞިރު އައްސަލަފީއްޔާ ތިއްބިޔާއިރުއްސުރެ އުފެދުނު ބައްދިލާއި ޚަރުދަނާ އަރުޝްފިކުރުގެ ގޮތްގޮތުގައި ހެދިބާޒުވެ، އުފެދުނު ބޮޑެތި ފާރިޝާއްގަޔާއި ތަޢުބާއްޙަތުވެ، ތިޖުރިސް އަރަތުފަޔުދާހުގެ އެކަށް ތަޢުބީރުބާކަށް ދުރުން އެއްގޮތަކަށް اللہ ގެ ޝަރީޢަތާއި މިންނަތުގެން ބަދިޤީގެ އަރުހުވެރިންގެ މަގު ބަލާނުވުމުން އެމަގުގައި ގަދައަށް ހިއްޖާވާ، އަދި ކުރިން ހުސްނުވި ގޮތްގެ އަރުހުވެރިންނަށް ޝައްދުވެއްޖެ ބާކީކުރެވެ. އެކަހާގެޖާއް އެއްކަމަކުން ވާހަކަދައްކަވައި އިޚުލާޞް އަދި އަޙްލާޤް ތަޤުރީބާކުރެވެ އެކަހަރާއެވެ.

އަހަރުމެންނާ ހަވާލުކުރެވުނު މިފޮތް ޗާޕުކުރުމުގެ އަސްލަކަށް ބެލީ މަކުތަބަތު ދާރުލް މިންހާޖުން ހިޖުރައިން 1428 ވަނަ އަހަރުގައި ނެރުއްވައިވާ މިފޮތުގެ ފުރަތަމަ ޗާޕުކޮށްފައެވެ. އެއީ މުރާޖަޢާކޮށް ބަލާ ޙުސައިން އަލްމިޞްރީގެ ތަޙްޤީޤުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައެވެ. އެއާއެކު ފޮތުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އާޔަތްތަކާއި ޙަދީޘްތަކާއި އަޘަރުތަކަށް އޭގެ މަސްދަރުތަކަށް ހަވާލާދީފި، އަދި ތަޚްރީޖުގައި އިތުރު ބަޔާނާއި، އަދި މުރާޖިޢުގެ ބަސްފުޅާ ގުޅޭ އިތުރު ނުކުތާތަކާއި ސާފުކުރުވާނެ ބަޔާން ކަންކަން މަސްދަރުތަކުން ގެނެވިފައިވާނެއެވެ.

ﷲ تبارك وتعالى މިފޮތުގެ މުއައްލިފު އަބުލް މުޡައްފަރު އައްސަމްޢާނީއަށް ރަޙްމަތްކުރައްވާ، ބަދަލުދެއްވާށިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށާއި އަހަރުމެންނަށް ހެޔޮ ދުނިޔޭގެ ސަވާބާ ނިޢުމަތް ލިބިގަތުމަށް މިފޮތް ލައްވާ، މިފޮތް ކިޔާ އަދި ފުރުޞަތުދިނީ ފައިދާ މިންނަށް އަޅުކުރުމުގެ ފަހިކަމާއި، އަދި ބަރަކާތް މަގުމަތިކުރެއްވުން، އަދި ﷲ ގެ ވަޙީފޮރުވަރުބަތަކީ އިހްލާސްތެރިކަމާއެކު ކުރެވިފައިވާ ކަމަށް ހައްދަވައިދެއްވާ ކަމުގައި ދުޢާކުރަމެވެ.

1- ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ނުބައިބަސް ބުނެ އެއްބަހެއްވާ ދީންވެރި ދުޝްމަނުންނެވެ.

ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ދުބައަސް ދީނުން އެއްބަހެހިވެފައެވެ. އެއީ އިލްމުލް ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންނެވެ.(6)

(6) އިލްމުލް ކަލާމަކީ ބައްދީގެ ދަލީލުތަކާއި ބައްދި ބަރާހީނުތަކަށް ތަޤްދީމްކޮށް ބިނާކުރެވިފައިވާ ޢިލްމެކެވެ. އަދި ޢަޤީދާގެ އަހުލުވެރިން ﷲ ގެ ދީނުގެ މަސްއަލަތަކާއި ސިފަފުޅުތަކާއި ބައްދި ބަޔާންކުރެއެވެ. އެއީ ... ޢަޤީދާ މަސްއަލަތައް ބެއްލެވިކަމުގެ ސަބަބުން ... ބާތިލު ...

އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ:

«...قال شيخنا والكلام الذي اتفق سلف الأمة وأئمتها على ذمّه، وذمِّ أصحابه، والنهي عنه، وتجهيل أربابه، وتبديعهم وتضليلهم = هو هذه الطُّرق الباطلة التي بنوا عليها نفي الصِّفات والعلو والاستواء على العرش، وجعلوا بها القرآن مخلوقًا، ونفوا بها رؤية ﷲ في الدار الآخرة وتكلمه بالقرآن وتكليمه لعباده، ونزوله كل ليلة إلى سماء الدنيا، ومجيئه يوم القيامة لفصل القضاء بين عباده؛ فإنهم سلكوا فيه طُرقًا غير مستقيمة، واستدلوا بقضايا متضمنة للكذب، فلزمهم بها مسائل خالفوا بها نصوص الكتاب والسُّنَّة وصريح المعقول. وكانوا جاهلين كاذبين ظالمين في كثيرٍ من مسائلهم ورسائلهم، أحكامهم ودلائلهم. وكلام السلف والأئمة في ذلك

مشهور. وما من أحد قد شدا طرفًا من العلم إلَّا وقد بلغه من ذلك بعضه، لكن كثيرًا من الناس لم يحيطوا علمًا بكثيرٍ من أقوال السلف والأئمة...» (الصواعق المرسلة: 857/2)

މާނައީ: "އަހަރުމެންގެ ޝައިޚު (އެބަހީ: އިބްނު ތައިމިއްޔާ) ވިދާޅުވިއެވެ: "އުއްމަތުގެ ސަލަފުންނާއި އިމާމުން އެކަން ނުބައިކަން ކަށަވަރުކަމާ، އަދި އޭގެ އަހުލުވެރިންވެސް ނުބައިކަމާ، އަދި އެވާހަކަތައް މަސްހޫރުކަމާ، އޭގެ ބޭނުން ޤާނޫނުކަމުގައި ކަނޑައަޅާ، އަދި އެބައިމީހުން ބިދުޢަވެރިކަމާ މަގުފުރެދިގެންވާކަމަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ މައްސަލަ އިޢުތިޤާދީ ކަންތައްތަކާއި: ސިފަތްތަކާއި (ﷲ ހުރިހާ ނަފުސްޖެހޭކަންތަކުގެ އުސޫލުގައި) މަގުމަތީގައި ވާހަކަދެއްކެވުމާއި، ބަރުޝޫގެ މައްސަލަ އަހަރުމެންގެ ސިފަފުޅުތަކަށް ނަފީކުރުމާއި، އަދި އެއިން ވާހަކާ ޤުރުއާނަށް މަނިކުފާނުގައި އަދިވެސް ހަމަ، އަދި އާޚިރަތުގައި ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى (ހަމަ ބޭނުން މުއުމިނުންނަށް) ފެނުމާއި، އެކަލާނގެ ޤުދުރަތުން ވާހަކަފުޅުދައްކަވާ، އަދި އަޅުތަކުންގެ ޢަމަލުތައް އެއިން ވާހަކަފުޅުގެ ތެރޭގައި، އަދި ކާފިރު ބަޔަކު ދުނިޔޭގެ އަޅުވެރިކަމާ ފާހަގަކުރި ދެއްވާ އަށްވަނަ އެކަލާނގެ ޤަދަރާއި ޤަޟާއާ، ޤުދުރަތުގެ ފަރާތަކުން ވީ އެކަލާނގެ ނިޔަތާއި، ޤާނޫނުގެ ވާހަކައިގެ ޢިލްމުގައި ހިމެނޭ. މިކަންކަން ނަފީކުރެން އޭގެ މައްސަލަތަކުން ބޭނުނޭ ޤަވާޢިދު މަގުބަލާގައި ގެންގުޅެތެވެ. ފަހަ އެބައިމީހުން އެކަމުގައި
ސިފަފުޅުތަކެއް ނުވާ މަގުބަލާނުވާ ގެސް، ދީގެއްޔާން އެކަލާނގެ ޤަސްޢަރީގެ ނަޒަރިއްޔާތަކުން ޚަލާފުކުރަމުންދާ ހުރިއެވެ. އޭގެ ސަބަބުން އެބައިމީހުން އެއްބަސްވެވަޑައިގަތުން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ ނަޞްތަކާއި ހިލާފުވެ ބިދުޢަވެރިވެސް ހުރިހާ ގޮތަކުން ޚިލާފުވެއެވެ. އެބައިމީހުންގެ މައްސަލަތަކާއި ޚިލާފުވާކަން ގޮތް ބައެއްގައި ބުނެވިފައިވެއެވެ. އެބައިމީހުން ޙަޤީޤަތުގައި ޙަޤީޤަތާ ޚިލާފުވި ކާމިލުކަމާއެކު. އެކަލާނގެ ބައެއް ބަސްތަކާއި އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކާ މުޚާލަފާވެގެންވާ ކަމެވެ. އިލްމުން މިންވަރަށް (ޝާފިޢީގެ) ރިވާޔަތުތަކާއި އެއްވެސް މިކަމެއް، އެބަސްފުޅުތަކާ ބަރާބަރު އިސްލާމީ ފިޤުހީ ބަހާ ގޮތް ފަހަރެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ސަލަފުންނާއި އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ދިން ބަސްފުޅުތައް، މިސްކީނުންގެ ބޭބޭގެ ދިނަށްބަލާނެ ޝަރީޢަތުގައި...."

ދީން އެއްނޫފަރު ޙައްޤުގެ އަހުލުވެރިންނަށް: ދީނުގެ ފިޤުހީ ކަނޑައަޅާ ބަޔަކުދެކެއް ބޭނުގެ ޙައްޤުއަށް ޘާބިތުވާނެ، ޤަވާޢިދުތަކެއް، ސުންނަތް އަދި ނަޞްތަ އެއްބަސްވުމާ ކަނޑައަޅައިގެން އެކަން ބެލޭނެ ޕަރަމަސްހޫރު ބަރަކާތްތަކުގެ ބޮޑުކަމާއި ޤަވާޢިދުތަކުގެ ބޭނުން ޤުރުއާނުގެ ބަޔާން މިނުވަތަ ސަރަޙައްދަށް. ޤުރުއާނާއި ފަހުގެ މުސްލިމުން މިކަމުގައި ފަހުމުގެ ބަސްފުޅުތަކެއް ނުވަތަ ޤުރުއާނު ބަޔާންކުރަން ހިމެނޭ ވާހަކަތަކުގެ ބާވަތްތަކަށް ކަނޑައަޅާ ޙައްޤުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަފްސީރުކުރުމުގެ ބޭނުން ޤުރުއާނާއި ބެހޭ ތަފްސީރު ފިޤުހީ ގޮތުގައި ދަލީލުކަމަށް ބަލައިގަތުމަކީ ޖިނާޢަކި ނޫނެވެ. އަދި އެވެރިން ސުންނަތުގެ އަޤީދާތަކުގެ މައްސަލަ
ބައްޓަމުގެ ޤަވާޢިދު ޙައްޤުގައި ޙުކުމް ދެވޭނެ ފަދަ ބަސްފުޅަކުން. މިވާހަކައެއް ޤުރުއާނާއި ޙަދީޘްގެ ދަލީލުން ނިކުންނަ ޤަވާޢިދެވެ. އެބައިމީހުން ދީނީ ބަޔާން ޙައްޤު ނަފީކުރުމަކާ ދިމާވެގެން ނަބަވީ ސުންނަތުގެ ޙައްޤު ތަކުން، އަދި ޤަވާޢިދުގައި ގެންގުޅެވެ. އެކަމުން މާތް ސުންނަތެއް ޢަމަލުކުރާ ފަޤީހުން ރިވާޔަތްކޮށްދީފައިވާ ބޭނުން ތަފްސީރު ޤަވާޢިދު. ޙައްޤުގެ އަހުލުވެރިން ނުބައިކަމާ، އެބައިމީހުން ބިދުޢަވެރިންކަމުގައި ބަޔާންކުރާ ޤަވާޢިދު ބަސްފުޅުތަކެއް ދިނުމުގެ ބޭނުމެވެ. ޙައްޤުގެ އަހުލުވެރިންނާ ދިމާ އިޖްމާޢު ބަޔާން ބަޔާން ޤަވާޢިދު ސުންނަތާއި ޤަވާޢިދު ބަޔާނުގެ އަހުލުވެރިންނެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ ސުންނަތުގެ ދަލީލުތަކާއި ޤަވާޢިދުތަކުން ދީން ނެގި

މީހުންނެވެ. އަދި އަޘަރުތައް ހޯދުމަކީ އަސްލުތަކާ، ޢަމަލުތައް، ޤަވާޢިދުތައް ޙާޞިލުކުރާ އުސޫލު ބަލާނެ ސަރަޙައްދު މީހުންނެވެ.

ޙަރުބު އަލްކިރުމާނީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«وأما أصحاب الرأي والقياس فأنهم يسمون أصحاب السنة نابتة وكذب أصحاب الرأي أعداء الله، بل هم النابتة تركوا أثر الرسول وحديثه وقالوا بالرأي، وقاسوا الدين بالاستحسان، وحكموا بخلاف الكتاب والسنة، وهم أصحاب بدعة جهلة ضلال طلاب دنيا بالكذب والبهتان» (مسائل حرب الكرماني: 986/3)

މާނައީ: "ދީނުގައި ރައުޔާއި ޤިޔާސްގެ އަހުލުވެރިން ދަންނަވައެވެ! އެމީހުން ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް "ނާބިތާ" ކިޔައެވެ (އަލަށް ނުކުމެ ދިރިތިބި ޖަމާޢަތެއް) ކިޔައެވެ! الله ގެ ޢަދުއްވުންނަކީ ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިން ކަމުގައި ވިޔަސް! އަދި ޙަޤީޤަތުގައި ނާބިތާއިންނަކީ އެބައިމީހުންނެވެ. އެބައިމީހުން ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޘަރުތަކާއި ޙަދީޘުތައް ދޫކޮށްލައިފިއެވެ. އަދި ރައުޔުން ވާހަކަދައްކައި ދީނުގެ މައްސަލަތައް ތަފާތު ކޮށްލައިފިއެވެ. އަދި ފޮތާއި ސުންނަތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކޮށްފިއެވެ! އެމީހުންނަކީ ބިދުޢަވެރިން، ޖާހިލުން، މަގުފުރެދިފައިވާ ދުނިޔެ ހޯދާ ބަޔެކެވެ! ދޮގާއި ބުހުތާން ދުނިޔެ ހޯދުމަށް ދަލީލަކަށް ހަދާ ބައެކެވެ."

އަލްއިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ:

«وأصحاب الرأي والقياس في الدين مبتدعة جهلة ضُلّال، إلا أن يكون في ذلك أثر عمن سلف من الأئمة الثقات، فالأخذ بالأثر أولى» (مسائل حرب الكرماني: 978/3)

މާނައީ: "އަދި ރައުޔާއި ދީނުގައި (ބޮޑުވާ) ޤިޔާސްކުރާ އަހުލުވެރިންނަކީ މަގުފުރެދިފައިވާ ޖާހިލު ބިދުޢަވެރިން ބަޔެކެވެ. އެކަމުގައި (އެބަހީ: ދީނުގެ ކަމެއްގައި ޤިޔާސްކުރުމުގައި ރައުޔުގެ ބޭފުޅުންނަށް) އިސްވެދިޔަ ޘިޤާތު އިމާމުންގެ އަޘަރެއް އަތުވެއްޖެނަމަ، އަސްލުވެގެން އަޘަރުގެ މައްޗަށް ޢަމަލުކުރުމެވެ. ދަންނަވާ އަޘަރުގައި ހިފުން މާއައުލާވެގެންވެއެވެ."

އަދި ބޭފުޅުގެ ރައުޔުތަކުން ބޭރުނުކުރުން ފެތިގެންނުދާ ގޮތަށް ޢަބްދުލް ބަރުގެ ޖާމިޢު ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنَّ أَصْحَابَ الرَّأْيِ أَعْدَاءُ السُّنَنِ أَعْيَتْهُمْ أَنْ يَحْفَظُوهَا وَتَفَلَّتَتْ مِنْهُمْ أَنْ يَعُوهَا، وَاسْتَحْيَوْا حِينَ سُئِلُوا أَنْ يَقُولُوا: لَا نَعْلَمُ، فَعَارَضُوا السُّنَنَ بِرَأْيِهِمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ» (جامع بيان العلم: 2003، أصول السنة لابن أبي زمنين: 52/1)

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ ސުންނަތްތަކުގެ ދުޝްމަނުންނެވެ. އެސުންނަތްތައް ދަސްކުރުމަށް އެމީހުން ނުކުޅެދުނެވެ. އަދި އެސުންނަތްތައް ނަގައިގަތުމަށް (އެމީހުން ދުރުވެ) ބޭވެގެންދިޔައެވެ. އަދި އެމީހުންނާ ސުވާލުކުރެވުމުން "އަޅަންނަށް ނޭނގެއެވެ" ބުނަން އެމީހުން ލަދުގަތެވެ. ދަންނަވާ އެމީހުންގެ

ރައުޔުތައް ހިފައިގެން ސުންނަތްތަކާ ޚިލާފުވާ ދިމާކުރިއަށް. ފަހެ ނަމަނަމަ ވިދާޅުވިން އެމީހުންނާމެދު
ހުޝިޔާރުވެ ޚަބަރުދާރުވާށެވެ!"

އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވެއެވެ:

«لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ عَامٌ إِلَّا وَهُوَ شَرٌّ مِنَ الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ. أَمَا إِنِّي لَسْتُ أَعْنِي عَامًا أَخْصَبَ مِنْ عَامٍ، وَلَا أَمِيرًا خَيْرًا مِنْ أَمِيرٍ، وَلَكِنْ عُلَمَاؤُكُمْ وَخِيَارُكُمْ وَفُقَهَاؤُكُمْ يَذْهَبُونَ، ثُمَّ لَا تَجِدُونَ مِنْهُمْ خَلَفًا، وَيَجِيءُ قَوْمٌ يَقِيسُونَ الْأُمُورَ بِرَأْيِهِمْ» (مسند الدارمي: 194، المعجم الكبير: 8551)

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް އައުވެސް އަހަރެއް، އެއަހަރުގެ ކުރިންވީ އަހަރަށްވުރެ ނުބައިވެގެންވާ ބާރުގައި މެނުވީ ނާންނާނެއެވެ. އަހަރެން މިބުނަނީ އެއްއަހަރަކަށްވުރެ އަނެއް އަހަރު ވިޔާރިކަމުގެ ފަރާތުން، އަދި އެއް އަމީރަކަށްވުރެ އަނެއް އަމީރު ހެޔޮވެގެންވާ ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި ހެޔޮ ރަނގަޅުމީހުންނާއި ފިޤުހުވެރިން ނެތި ފިލައިދާނެއެވެ. ދެން އެމީހުންގެ ޚަލަފެއް (ޚަލީފާއިންގެ ގޮތުގައި އަސްލާފުންގެ ބަދަލުގައި އައި ފަހުން ތިބި ބަޔަކު) ތިޔަބައިމީހުންނަކަށް ނުފެނިގެންނާނެއެވެ. އަދި އަމިއްލަ ރައުޔުތަކުން (ދީނުގެ) ކަންކަން އަޅާކިޔާ ޤިޔާސްކުރާ ބަޔަކު މީހުން އަންނާނެއެވެ."

އައްޝަޢުބީ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވެއެވެ:

«إِيَّاكُمْ وَالْمُقَايَسَةَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ أَخَذْتُمْ بِالْمُقَايَسَةِ لَتُحِلُّنَّ الْحَرَامَ وَلَتُحَرِّمُنَّ الْحَلَالَ، وَلَكِنْ مَا بَلَغَكُمْ عَمَّنْ حَفِظَ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْمَلُوا بِهِ» (مسند الدارمي: 110، جامع بيان العلم: 2016)

މާނައީ: "(ދީނުގެ ކަންކަމުގައި ބާޠިލު ގޮތުގައި އަމިއްލަ ބޭނުންކުރުން) ޤިޔާސްކުރުމަކާ އަޚާޔާރުމާމެދު ތިޔަބައިމީހުން ސަމާލުވެ ހުޝިޔާރުވާށެވެ! އަހަރެންގެ ނަފްސު އެއިލާހުގެ އަތްޕުޅުގައިވާ އިލާހު ގަސަމްދީ ބުނަމެވެ! ތިޔަބައިމީހުން އަޚާޔާ ޤިޔާސްކުރުމުގައި ހިފައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ހަރާމް ކަންތައް ހަލާލުކޮށް، އަދި ހަލާލު ކަންތައް ހަރާމްކުރާނެއެވެ! ނަމަވެސް މުޙައްމަދު صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ އަތުން ދަސްކޮށް ހިފްޡުކޮށްފައިވާ ބަޔަކުގެ ކިބައިން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފޯރި އެއްޗަކަށް ތިޔަބައިމީހުން ޢަމަލުކުރާށެވެ."

އިބްނުލް މުބާރަކު ވިދާޅުވިއެވެ:

«لِيَكُنِ الَّذِي تَعْتَمِدُونَ عَلَيْهِ هَذَا الْأَثَرَ؛ وَخُذُوا مِنَ الرَّأْيِ مَا يُفَسِّرُ لَكُمُ الْحَدِيثَ» (حلية الأولياء: 165/8، المدخل للبيهقي:
240)

މާނައީ: "ޒަމާ ބިދުޢަތްވެރިން ހުއްޓުމެއްގެ މަސްލަތް ބަހާސާވެ ބިނާވާ ދެއްކޮޅު ފިލިބަ އަޤީދާތަކުގައި
ހަދާހުނިކަމަވާ! އަދި (ދަރުސް ނަގާނަވާ) ބަދިޑީ ތަރުސީޑީއަކުން ދެއްކެވި ދަރުސް ނަގާނަވޭ."

އަލްސަޢުދީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِينَ تَشَعَّبَتْ بِهِمُ السُّبُلُ وَحَادُوا عَنِ الطَّرِيقِ، فَتَرَكُوا الْآثَارَ وَقَالُوا فِي الدِّينِ بِرَأْيِهِمْ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا» (جامع بيان العلم: 2026)

މާނައީ: "ތިޔަބިދުޢަތްވެރިންގެ ކުރިންވި މީސްމީހުން ހަލާކުވީ ކަނަވަރި މަގުތައް އެމީހުންނާގެން ކަފިކަފިވެ ގޮސް،
އެމީހުން (ސީދާ ރަސްމި) މަގުން ފުރަގަސް ގޮސް، އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ރައުޔުން ދީނުގައި ބަސްބުނި ހިނދުގައެވެ.
ދެން ފަހެ އެމީހުން މަގުފުރެދިގެން، އަދި (އެހެން މީހުންވެސް) މަގުފުރައްދައިދިއެވެ."

އިބްނު ޝިހާބު އައްޒުހުރީ މީސްމީހުން އެކަންތަކުގެ ތެރެއަށް ވެއްޓިގެންވާ މިސާލު ދައްކުވަމުން ސުންނަތުގެ
ދަރަނިވެރިވާ ވާހަކަ ދިރާސާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى إِنَّمَا انْسَلَخُوا مِنَ الْعِلْمِ الَّذِي كَانَ بِأَيْدِيهِمْ حِينَ اسْتَبَقُوا الرَّأْيَ وَأَخَذُوا فِيهِ» (جامع بيان العلم:
2028)

މާނައީ: "ޔަހޫދީންނާއި ނަސާރާއިންނަށް ނަބިއްޔާއިންގެ ފަރާތުން އެމީހުންގެ އަތުގައިވި ޢިލްމުން ނިކުމެގެން ދިޔައީ
(ބޮޑެތި އަމިއްލަ) ރައުޔުތައް އެކަކުއެކަކާ ވާދަވެ، އޭގެ ތެރެއަށް ވަދެގަތުމުން ހިނދެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهُ ވިދާޅުވިއެވެ:

«سَأَلْتُ أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ عَنِ الرَّجُلِ، يُرِيدُ أَنْ يَسْأَلَ، عَنِ الشَّيْءِ، مِنْ أَمْرِ دِينِهِ مَا يُبْتَلَى بِهِ مِنَ الْأَيْمَانِ فِي الطَّلَاقِ وَغَيْرِهِ فِي حَضْرَةِ قَوْمٍ مِنْ أَصْحَابِ الرَّأْيِ وَمِنْ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ لَا يَحْفَظُونَ وَلَا يَعْرِفُونَ الْحَدِيثَ الضَّعِيفَ الْإِسْنَادِ وَالْقَوِيَّ الْإِسْنَادِ فَلِمَنْ يَسْأَلُ، أَصْحَابَ الرَّأْيِ أَوْ أَصْحَابَ الْحَدِيثِ عَلَى مَا كَانَ مِنْ قِلَّةِ مَعْرِفَتِهِمْ؟ قَالَ: يَسْأَلُ أَصْحَابَ الْحَدِيثِ وَلَا يَسْأَلُ أَصْحَابَ الرَّأْيِ، الضَّعِيفُ الْحَدِيثِ خَيْرٌ مِنْ رَأْيِ أَبِي حَنِيفَةَ.» (السنة لعبد الله: 229، تاريخ بغداد: 420/13)

މާނައީ: "އަހުރެންގެ ބައްޕަ (އެބަހީ: އިމާމް އަޙްމަދު) رَحِمَهُ ٱللَّهُ ގެ އަރިހުން މިހާރުން ސުވާލުކުރީމެވެ. އެމީހާ
ބޭނުންވަނީ އޭނާގެ ދީނުގެކަންތަކެއްގައި (އެކަންކަން ގެދޮރުވެރިވުމުން) އިމްތިޙާނުކުރާ ވަރީގައި ހުވާކުރުންތަކާއި
އަދި އެހެން ކަންތަކުން ކަމަކާމެދު ސުވާލުކުރުމަށެވެ. އެއީ ރައުޔުގެ އަސްޙާބުންނާއި، އަދި ޙަދީޘް ނުކިޔާ
އަދި ބަލިކަށި ސަނަދާއި ސަނަދު ވަރުގަދަ ހަދީޘް ނޭނގޭ ޙަދީޘްގެ އަސްޙާބުންތަކެއްގެ ޙާޟިރުގައެވެ.
އެހެންކަމުން އޭނާ ސުވާލުކުރަންވީ ކޮންބައެއްގެ ގާތުންތޯއެވެ؟ ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގާތުން ނުވަތަ ޙަދީޘްގެ

އަހުލުވެރިން -އެމީހުންގެ މަޒްހަބުގެ ވެރިޔަކަށް މަދުވެގެންވުމާއެކުވެސް- އެމީހުންގެ ގޮތުންތެވެއްތޯ؟" ވިދާޅުވިއެވެ: "އާނއެ
އަހަރެންވާސި ޙަދީޘްގެ އަޞްޙާބުއްރައުޔުގެ ގޮތުންނުވެ. އަދި ތަޤުލީދުގެ އަޞްޙާބުއްރައުޔުންނަކީ އަހަރެމެން ނުފެނޭއެވެ. ޙަދީޘް
ބަލަހައްޓާ ވާހަކަ މިހާރުވެސް، އަބޫ ޙަނީފާގެ ތަޤުލީދުކުރާ މާ ގިނައެއް މީހުންވެއެވެ."

އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنَّا لَا نَنْقِمُ عَلَى أَبِي حَنِيفَةَ الرَّأْيَ كُلُّنَا نَرَى، إِنَّمَا نَنْقِمُ عَلَيْهِ أَنَّهُ يُذْكَرُ لَهُ الْحَدِيثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُفْتِي بِخِلَافِهِ» (السنة لعبد الله: 326)

މާނައީ: "އަހަރެމެން އަބޫ ޙަނީފާއަށް ތަޤުލީދުކުރާ ރައުޔަކާ ބެހޭގޮތުން (ހުސްއެކަނި ރައުޔާ ޚިލާފުވާތީ ގޯސް ބުނުމެއް)
ނުކުރަމެވެ. (އެހެނީ) އަހަރެމެން ހުރިހާ މީހުންވެސް (ނަފްސު ނުޖެހޭ ކަންކަމުގައި ޤިޔާސްކުރަން)
ރައުޔު ދެކެމެވެ. އަހަރެމެން އޭނާގެ ކުށަށް ބަލަނީ، އޭނާއަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޙަދީޘް
ސިފަކޮށްދެވުނު ނަމަވެސް (އަދިވެސް ރައުޔު ކިޔަމުން ދެވެނީ) އޭނާ ޚިލާފުވާ ގޮތަށް
ފަތުވާ ދެއްވުމެވެ."

އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރު ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

«وَقَالَ آخَرُونَ وَهُمْ جُمْهُورُ أَهْلِ الْعِلْمِ: " الرَّأْيُ الْمَذْمُومُ فِي هَذِهِ الْآثَارِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنْ أَصْحَابِهِ وَالتَّابِعِينَ هُوَ الْقَوْلُ فِي أَحْكَامِ شَرَائِعِ الدِّينِ بِالِاسْتِحْسَانِ وَالظُّنُونِ، وَالِاشْتِغَالُ بِحِفْظِ الْمُعْضِلَاتِ وَالْأُغْلُوطَاتِ، وَرَدُّ الْفُرُوعِ وَالنَّوَازِلِ بَعْضِهَا عَلَى بَعْضٍ قِيَاسًا دُونَ رَدِّهَا عَلَى أُصُولِهَا، وَالنَّظَرُ فِي عِلَلِهَا وَاعْتِبَارِهَا، فَاسْتُعْمِلَ فِيهَا الرَّأْيُ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ وَفُرِّعَتْ وَشُقِّقَتْ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ، وَتُكُلِّمَ فِيهَا قَبْلَ أَنْ تَكُونَ بِالرَّأْيِ الْمُضَارِعِ لِلظَّنِّ، قَالُوا: وَفِي الِاشْتِغَالِ بِهَذَا وَالِاسْتِغْرَاقِ فِيهِ تَعْطِيلُ السُّنَنِ، وَالْبَعْثُ عَلَى جهلِهَا وَتَرْكُ الْوُقُوفِ عَلَى مَا يَلْزَمُ الْوُقُوفُ عَلَيْهِ مِنْهَا وَمِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَمَعَانِيهِ...» (جامع بيان العلم: 2035)

މާނައީ: "އަދި އެހެން މީހުން -އެއީ ޢިލްމުގެ އަހުލުވެރީންނެވެ- ބުނެއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ
އަރިހުންނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި އަދި ތާބިޢީންގެ އަރިހުންވާ މިފަދަ އަޘަރުތަކުގައި ނުބައިކުރެވިފައި
ކުށްވެރިކުރެވިގެންވާ ރައުޔަކީ: ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކުގައި ބައްދަލުވާއިރު ރަނގަޅުކުރުމަށް ގޮސްނުވާ ގޮތާއި،
ޒަންނާ ގުޅޭގޮތުން ބަސް ބުނުމާއި، މުޢްޟަލާތު ދަނޑި ދަސްކުރުމުގެ ކަމާއި (މުޝްކިލު ކަންކަން ކުރިޔަށް ގެނެސްގެންދާ އަދި
ދިމާނުވާކަމަށް) މައްސަލަތައް ދަސްކުރުމުގެން މަޝްޣޫލުވުމާއި، ފުރޫޢު ކަންކަމާއި ދިމާވާ ކަންކަން އެގޮ
އަޞްލުތަކަށް ރައްދުކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ޤިޔާސްކުރުމުގެ އިއްޔިތާޢުގެ ބަޔަކާ ބައެއް ބަދަލުގައި އެގޮ ޢިއްލަތް
އަސްލަކަށް ރައްދުކުރުމުގެ ފިކުރަކަށްވުރެ. އެގޮތުން ކަންކަން ދިމާވުމުގެ ކުރިން އެކަންކަމުގައި ރައުޔު
ބޭނުންކުރުމެވެ. އަދި އެކަން ހިނގުމުގެ ކުރިން އެއިން ކަފިތައް ފުރުޖަހައިގެން ނެރުމެވެ. އަދި އެކަންކަން ވުމުގެ
ކުރިން ޒަންނާ އެއްގޮތްވާ ރައުޔަށް ބިނާކޮށް ވާހަކަދައްކައިފައެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: މިކަމުގައި

މަސްއޫލުވެ، މީގެ ތެރެއަށް ގެނބިގެން ދިއުމަކީ ސުންނަތްތައް ގެއްލުވާލާ ބޯހަރުކަނޑުވާލާ، އަދި އެސުންނަތްތައް (އެބަ ދަރަސްކުރުން އުޅެން ދޫކޮށް އެއްލާލުމު) ބާޠިލުވުމަށް ގެންދާ، އަދި އެއިން އަދި الله عَزَّوَجَلَّ ގެ ޚިޠާބާއި އޭގެ މާނަތަކުގައި އޭގެ ގޮތުގައި ހުއްޓުން ލާޒިމު ކަންތައްގެ ގޮތުގައި ހުއްޓުން ދުރުކޮށްލުން ވާކަމުކަމެވެ..."

ދަންނާށެވެ! ސަލަފުން ނުބައިކުރައްވާ، އަދި އެކަން މަނާކުރައްވާފައިވާ ރައުޔަކީ: ނަފްސާއި ދަލީލުތަކާއި އަޤްލުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވޭ ރައުޔުން އިޖްތިހާދުކުރުމާއި ޤިޔާސްކުރުން ނަގައިގެން ހުކުމްކުރުމެވެ. އެއާ ހިލާފަށް ރައްދާއި ދިމާވާގޮތަށް ޝަރުޢީ ޤިޔާސްކުރުމާއި، ރައުޔުގައި ބާރުބޭނުންކުރުމަށް އެބައިމީހުން ނުބައިކުރައްވާފައިވާ، އަދި ދިނުމަށް ތަރުޙީބު ހިތްވަރުދީފައެވެ.

އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވެއެވެ:

«فَالرَّأْيُ ثَلَاثَةُ أَقْسَامٍ: رَأْيٌ بَاطِلٌ بِلَا رَيْبٍ، وَرَأْيٌ صَحِيحٌ، وَرَأْيٌ هُوَ مَوْضِعُ الِاشْتِبَاهِ، وَالْأَقْسَامُ الثَّلَاثَةُ قَدْ أَشَارَ إِلَيْهَا السَّلَفُ، فَاسْتَعْمَلُوا الرَّأْيَ الصَّحِيحَ، وَعَمِلُوا بِهِ وَأَفْتَوْا بِهِ، وَسَوَّغُوا الْقَوْلَ بِهِ، وَذَمُّوا الْبَاطِلَ، وَمَنَعُوا مِنَ الْعَمَلِ وَالْفُتْيَا وَالْقَضَاءِ بِهِ، وَأَطْلَقُوا أَلْسِنَتَهُمْ بِذَمِّهِ وَذَمِّ أَهْلِهِ.

وَالْقِسْمُ الثَّالِثُ: سَوَّغُوا الْعَمَلَ وَالْفُتْيَا وَالْقَضَاءَ بِهِ عِنْدَ الِاضْطِرَارِ إِلَيْهِ حَيْثُ لَا يُوجَدُ مِنْهُ بُدٌّ، وَلَمْ يُلْزِمُوا أَحَدًا الْعَمَلَ بِهِ، وَلَمْ يُحَرِّمُوا مُخَالَفَتَهُ، وَلَا جَعَلُوا مُخَالِفَهُ مُخَالِفًا لِلدِّينِ، بَلْ غَايَتُهُ أَنَّهُمْ خَيَّرُوا بَيْنَ قَبُولِهِ وَرَدِّهِ؛ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ مَا أُبِيحَ لِلْمُضْطَرِّ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ الَّذِي يَحْرُمُ عِنْدَ عَدَمِ الضَّرُورَةِ إِلَيْهِ كَمَا قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ: سَأَلْتُ الشَّافِعِيَّ عَنِ الْقِيَاسِ، فَقَالَ لِي: عِنْدَ الضَّرُورَةِ، وَكَانَ اسْتِعْمَالُهُمْ لِهَذَا النَّوْعِ بِقَدْرِ الضَّرُورَةِ: لَمْ يُفَرِّطُوا فِيهِ وَيُفَرِّعُوهُ وَيُوَلِّدُوهُ وَيُوَسِّعُوهُ كَمَا صَنَعَ الْمُتَأَخِّرُونَ بِحَيْثُ اعْتَاضُوا بِهِ عَنِ النُّصُوصِ وَالْآثَارِ...» (إعلام الموقعين: 1/140-141)

މާނައީ: "ރައުޔު ތިން ބައެއް: އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް ބާޠިލު ރައުޔެވެ. އަދި ޞައްޙަ ރައުޔެވެ. އަދި ޝުބުހަތްތެރި ރައުޔެވެ. އަދި އެތިން ބާވަތަށް ސަލަފުން އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އެބައިމީހުން ޞައްޙަ ރައުޔު ބޭނުންކުރައްވާ، އަދި އެއިން ޢަމަލުކުރައްވާ، އަދި އެއިން ފަތުވާދެއްވާ، އަދި އެއިން ބަސްބުނުން ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބާޠިލު ރައުޔު ނުބައިކުރައްވާ، އެއާ ޢަމަލުކުރުމާއި އެއިން ފަތުވާދިނުމާއި ނިޔާކުރުން މަނާކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ރައުޔު ނުބައިކުރުމުގައި އަދި އޭގެ އަހުލުވެރިންނަށް ނުބައިކަން ކިޔުމުގައި އެބައިމީހުންގެ ދުލުތައް ހިންގަވާލެއްވިއެވެ.

ތިންވަނަ ވައްތަރުގެ ރައުޔަކީ ބާޠިލު، އެއަށް ސުންނަތާ ޚިލާފު އަޅުން ގޮތެއް ނުވޭ ބާރުގޮތުގައި އެއަށް ޢަމަލުކުރުމާއި ފަތުވާދިނުމާއި އެއިން ނިޔާކަނޑައެޅުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ހުއްދަނުވާނެއެވެ. އަދި އެއަށް ޢަމަލުކުރުން އެއްވެސް މީހެއްގެ މައްޗަކު އަޅުގަނޑުމެން ވާޖިބު ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެހެނިހެން ޒިޔާދަވެސް ބަޔާންވެސް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެއާ ޚިލާފުވާ މިސާލާ ދީނާ ޚިލާފުވާ މިސާލުތަކުގައިވެސް އަޅުގަނޑުމެން ނަހަމަކުރުމެވެ. ޔަޤީނަ، އެއީ އެންމެ ދުރަހެލިވުމެވެ: އެބަހުރު ޤަޒީލުކުރުމާއި ޢަމަލުކުރުމާ ދުލުގައި އަޅުގަނޑުމެން ޒިކުރުކުރައްވާފައެވެ. ފަހެ އެކަންވަނީ: ސަޙާބަތުން ބަރަކާތްތެރި ބަޔަކު ބުނާގޮތުގެ ސަބަބުން، ސަޙާބަތުން ޤަބޫލުކުރާ ކުރިމަތީ ތަނުގައި ޢަމަލުކުރުން މަރުވުމަށްފަހު. އެއީ އިމާމު މިދާރާއިން ކަލޭގެ ޖަވާބެވެ: "އަޅުގަނޑު އަޅުގަނޑުމެންގެ ހިތުން ޚިޔާލުގެ ބަދަލުގައި ސުވާލުކުރެއްވީއެވެ. ދީން އަޅުގަނޑުމެން އަޅުގަނޑުމެން މިދާރުވިއެވެ: "ސަޙާބީންގެ ޤަބޫލުކުރާއެވެ." އަޅުގަނޑުމެން ތިޔައެއްގެ ރައުޔު ބަލާލާއިރު ސަޙާބީންގެ ޤައުލުތަކުން ނިސްބަތްކުރެވެއެވެ. އެހެން ގޮތުގައި ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި އެހެރީން ފާޅުކުރުމާއި ކަނޑައެޅުން ނަޞްކުރެއްވި ބަސް، އެއީ ކަނޑައެޅިގެން އަޅުގަނޑުމެން، އަދި ފުރާނަ ޤިޔާސްކުރުން ނުކުރެއެވެ. އެއީ ފަހަރު އަދި މިހެން ކަނޑައެޅުމަކީ ޒިކުރުކުރެވެ. އެއީ ސަނަދުތަކަށް ބަދަލުކުރުމަށް ބަލައިގަތުން އެހެރީ ނުވެއެވެ..."

އަދިވެސް އިބްނުލް ޤައްޔިމު ވިދާޅުވެއެވެ:

«فَالرَّأْيُ الْبَاطِلُ أَنْوَاعٌ: أَحَدُهَا: الرَّأْيُ الْمُخَالِفُ لِلنَّصِّ، وَهَذَا مِمَّا يُعْلَمُ بِالِاضْطِرَارِ مِنْ دِينِ الْإِسْلَامِ فَسَادُهُ وَبُطْلَانُهُ، وَلَا تَحِلُّ الْفُتْيَا بِهِ وَلَا الْقَضَاءُ، وَإِنْ وَقَعَ فِيهِ مَنْ وَقَعَ بِنَوْعِ تَأْوِيلٍ وَتَقْلِيدٍ.

النَّوْعُ الثَّانِي: هُوَ الْكَلَامُ فِي الدِّينِ بِالْخَرْصِ وَالظَّنِّ، مَعَ التَّفْرِيطِ وَالتَّقْصِيرِ فِي مَعْرِفَةِ النُّصُوصِ وَفَهْمِهَا وَاسْتِنْبَاطِ الْأَحْكَامِ مِنْهَا، فَإِنَّ مَنْ جَهِلَهَا وَقَاسَ بِرَأْيِهِ فِيمَا سُئِلَ عَنْهُ بِغَيْرِ عِلْمٍ، بَلْ لِمُجَرَّدِ قَدْرٍ جَامِعٍ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ أَلْحَقَ أَحَدَهُمَا بِالْآخَرِ، أَوْ لِمُجَرَّدِ قَدْرٍ فَارِقٍ يَرَاهُ بَيْنَهُمَا يُفَرِّقُ بَيْنَهُمَا فِي الْحُكْمِ، مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ إِلَى النُّصُوصِ وَالْآثَارِ؛ فَقَدْ وَقَعَ فِي الرَّأْيِ الْمَذْمُومِ الْبَاطِلِ.

النَّوْعُ الثَّالِثُ: الرَّأْيُ الْمُتَضَمِّنُ تَعْطِيلَ أَسْمَاءِ الرَّبِّ وَصِفَاتِهِ وَأَفْعَالِهِ بِالْمَقَايِيسِ الْبَاطِلَةِ الَّتِي وَضَعَهَا أَهْلُ الْبِدَعِ وَالضَّلَالِ مِنَ الْجَهْمِيَّةِ وَالْمُعْتَزِلَةِ وَالْقَدَرِيَّةِ وَمَنْ ضَاهَاهُمْ، حَيْثُ اسْتَعْمَلَ أَهْلُهُ قِيَاسَاتِهِمْ الْفَاسِدَةَ وَآرَاءَهُمْ الْبَاطِلَةَ وَشُبَهَهُمْ الدَّاحِضَةَ فِي رَدِّ النُّصُوصِ الصَّحِيحَةِ الصَّرِيحَةِ...

النَّوْعُ الرَّابِعُ: الرَّأْيُ الَّذِي أُحْدِثَتْ بِهِ الْبِدَعُ، وَغُيِّرَتْ بِهِ السُّنَنُ، وَعَمَّ بِهِ الْبَلَاءُ، وَتَرَبَّى عَلَيْهِ الصَّغِيرُ، وَهَرَمَ فِيهِ الْكَبِيرُ.

فَهَذِهِ الْأَنْوَاعُ الْأَرْبَعَةُ مِنَ الرَّأْيِ الَّذِي اتَّفَقَ سَلَفُ الْأُمَّةِ وَأَئِمَّتُهَا عَلَى ذَمِّهِ وَإِخْرَاجِهِ مِنَ الدِّينِ.

النَّوْعُ الْخَامِسُ: مَا ذَكَرَهُ أَبُو عُمَرَ بْنُ عَبْدِ الْبَرِّ عَنْ جُمْهُورِ أَهْلِ الْعِلْمِ...» (إعلام الموقعين: 1/142-144)

މާނައީ: "ބާޠިލު ތަޢުރުވަސީ ވަސްވަސްތަކަކެވެ:

ފުރަތަމައީ: ނައްސާ ޙިމާޔަތްކުރުމާ ތަޢުލީމު. މިއީ އިސްލާމްދީނުގައި ކޮންމެހެން ސަލަފުއްޞާލިޙުން އާދޭ ފަސްގަނޑަކާއި ބާޠިލުކަން އަނިޔާވެރިކަމާ އުޞޫލެކެވެ. އަދި އެއިން ފަހުމްވެދިނުމާއި، ނިޒާމްކަޝިއަރުގެން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އެއީ ވަސްވަހެއް ތަކުލީފުއްކަމުގެން އަދި ތަޤްލީދުއްކަމުގެން އެއަށް ވަސްބެލުމަށް ޗާނުކެރުނު ވަސްބޭނުންކަމަކުވިއަސްމެއެވެ.

ދެވަނަ ވަސްވަސާ: ތަޤްލީދުގެ ހިފާތުގެ ދީނުގައި ވާޖިބުކަމުގެ ވާހަކައެވެ. އެއީ ސަލަފުންގެ ދީނުގައި ވާޖިބުވާ ކަމެކެވެ، އެއީ ސަލަފުންގެ ކަލާމު ނަފްލުކުރުމުގައި ފަހުމްވެދޭ ޢިބާރާތްތަކާއި ފަހުންއައި ޢިލްމުވެރިންގެ އިޖްމާޢު. ވީމާ އެއީ ސަލަފުންގެ މަނާކުރި ޚިލާފު، އަދި އެކަށީގެން އިތުރުކުރެވޭ ޝަރީޢަތުގެ އަޞްލުތަކާއި ބަހުސްކުރާ އަޤީދާ ޔަޤީންކަން އިލްތިޒާމްކުރުމާ ދެވޭނެ ޙުކުމްތަކުގެ އެއީ ތަކުލީފުގެ ސިފައެއް ދީނުގައި ވާޖިބުކަމާ، ނަމަވެސް ފުރަތަމަ ޤަރުނުގެ ދީނުގައި ކަމެއް ހުރިކަމުގެ އެއީ ފަހުނާޒިލްވި ތަޖްދީދު ތަހުރީމާއި ނިޔާތާ ފަރުހައްޤުވާ ތިސްރީ ސިފަތަކުގެ ބަލާގޮތުގައި ތަޤްލީދު (ދީނުގެ ތަކުލީފު) މިހާ ފަރާ އެއާތި ނަފްސުގެ ޢިލްމުވެރިންނާ ބާޠިލު ތަޢުރުވަސް ވަސްވަހެއްވެއެވެ.

ތިންވަނަ ވަސްވަސާ: ތަޢުބީރު އިސްލާމްދީނާ ބެހޭދީނާ ފުދުމާއި މުޖްތަހިދުން ތަފްޞީލުކޮށް ބަޔާންކުރާ ވަސްވަސްތަކުގެ ޢިލްމުވެރިންނާ ޙުޤޫޤުތަކާއި، އެއީ ތަޢުރީފު ހިޔާލުތަކުގެ ދަޢުވާތަކުގެ އަޤީދާ ޤަޟިއްޔާތަކާއި، ހުކުމް ހާޞިލުކުރުމަށް ނޫން، އަދި އެޅުމަށާ ވަސްވަހާއި މިހާރު އިލްތިޒާމްވާ ކަލާމަށް ބާޠިލު އަޤީދާ ދީނުގެ ޝަކުވާތައް ބަޔާންކުރެވޭކަމެވެ. އެކަމަކީ ޤައުމީ ޤަބީލާ ސަލަފުންގެ ތައްޔާރުކުރި ހުކުމް ޢިލްމުގެ އެއާމަލުޔާތުގެ ފާތިޙާ ދީނުގެ ސަޙާބީންގެ ބާޠިލު ތަޢުރުވަސްތަކާއި، ވަސްވަސާ ފާޅުވެގެން ބަލަމުންދާ ދީނުގެ ބުރަތަކެވެ...

ހަތަރުވަނަ ވަސްވަސާ: އެއިން ދީނުގެ ޢިބާދާތް ޙުކޫމާތު، އަދި ސުންނަތާއި ތަޤްލީދު ތަޢުރުވަސް، އަދި އެއިން ބަޔާނާކުރުމާ، އަދި ތަޢުލީމު އޭގެ ކަމަކީ ހިފަޓަވެ، އަދި ބަޔާނާ އޭގެ ކަމަކީ ދީނުއިސްތިޤާމަތު ތަޢުރުވަސް.

ތަޢުރުވަސްތަކުގެ ވަސްވަސާ މިކަހަލަ ވަސްވަސާ އެއްކަމުގެ ސަލަފުންނާއި އިލްމުގެ އަންބިޔާން، އަދި ދީނުން އެކަން ބާރާކާތުގެ ކަލާމު އިއްތިފާޤުވެގެން ތަޢުރުވަސްތަކެވެ.

ފަސްވަނަ ވަސްވަސާ: ޢިލްމުގެ އިމާމުގެ އަހުލުވެރިން އަރިހުން އަޅާ އުމާރު އިބްނު އަބޫބަކުރު ބާބަރު ދީނުގެ ތަޢުރުވަސްތަކާއި ވަސްވަސްވެއެވެ. (ދީން އިސްލާމީ އިބްނު އަބޫބަކުރު ބާބަރުގެ ބަސްފުޅު ގެންނެވިއެވެ.)..." މިއެވެ.

އެގޮތުން އެމީހުން ކޮންމެ ވަގުތެއްގައިވެސް ޙަދީޘްގެ އަހުލުވެރިންނަށް ޖަހައިބުރިއާ، ނުބައިބަސް ބުނުމުން ދެކޮޅުނުހަދައެވެ. އަދި ޙަދީޘްގެ އަހުލުވެރިން ޤާހިރުކަމަށާއި އިތުރުވު މަދުވެގެންވާކަމަށް ނިސްބަތްކޮށް، ހުދުކަމުގެ މައްޗަން ކަލުކަން ދިސްކޮށްގެން ތަބައިވާކަމަށް ނިސްބަތްކޮށްދެއެވެ.

އަދި އެމީހުން (ޙަދީޘްގެ އަހުލުވެރިންނަށް ނަންދީ) ބުނެއެވެ: "(ދަރުސް ދަރަޖަހައިގެ) ކުދިބެހޭތަކެވެ! (އަގެއްނެތް) ތާހިރުންނެވެ! ސިފަތްތަކެއް އުފުލާ ޖަނަވާރުތަކެކެވެ!" އަދިވެސް އެމީހުން ބުނެއެވެ: "ވާރަކަތަކެކާއި، ޒަބުރުތަކެކާއި، ހިތާބުތަކުގެ އެއްބަޔަކަށްވާ ތަކެތިތަކެވެ!" އަދި ފަރަޔާތެއްގައި (ޖުމްސާތުން) މިއާދޭތެރޭ ހިދާވާފަދައެވެ:

﴿كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًاۚ﴾ [الجمعة: 5]

މާނައީ: "ފޮތްތަކެއް އުފުލާ ހިމާރެއްފަދަ މީހުނެވެ."

ޙަޤީޤަތުގައި ބަލާއިރު: އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ދިރުން ދެނެގަތުމުގެ އެބަހުރިކަމާއި ފިކުރުކުރަމުން ދާނެއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކުގެ ދީނުގެ ހަޤީޤަތް ހުށަހަޅައިގެން އެމީހުން ހިނގިކަމުގައި ނުވެއެވެ.

ބޭނުންވާން ހަނާފިހަކާ ޢަންނީހަ އަކްދީންތައް ފިކުރުކުރަމުގައި ކަންކަމުގައިހެއްޔެވެ!؟

ކިޔަވާނުންނަށް އަޖާބު އަޅާފަދަ ޖެހޭގޮތް ބަޔާނާއި ސިފަހުރީ ހުރިހާކަމެއްހެއްޔެވެ!؟

އެމީހުން ދަލީލާއި ފުދޭ ސައްޙަކަން، ގޮތްކަމުން ވިސްނާ، އެއިން މާނަން ބޭނާ އަނބިރުވާކަމެއް، ފާހަގަ އެކަމަށް ހިތަވަރުކުރަމުންދާނެ ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ!؟ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން، ހަޤީޤަތަށް އެފަދަ ބާކަލުންނަށް ފާޅުކުރުމަކީ (ކޮން ބައްޔެއް އެބަ) ކޮންކަމެއްހެއްޔެވެ!؟

މިހެން ބުނުއްވާ މީހާގެ ބަހުގެ ހިލާފާއެވެ:

«بلاء ليس يُشْبِهُهُ بلاءٌ ... عَدَوَاةُ غير ذِيْ حسبٍ وَدِين

ينيلك مِنْهُ عرضا لم يصنه... ويرتع منك في عِرْضٍ مَصُونِ» (7)

(7) عيون الأخبار: 130/3

މާނައީ: "އެހެން ބަލާފައިވަނިކަމެއް އެއާ އެއްގޮތަށްވާ ބަލާފައިވަނިކަމީ، އެއްވެސް ތަނަވަސްކަމު ބަސްބަހެއް ދީންވެރިކަމެއްނެތި މިހެއްގެ އަޤީދާތެރިކަމަން ވެއްޖެމަވެ. އެނާ، ތަށްކާތެރިކަން ސަލާމަތްވުމަކާ އަބަދަކަށް އަބަދީމަޖަކަށްމަކަން ތިބޭނެކަން ޖެއްސާ، އަންނައެއްމްކުން ތަށްކާކުކޮށްވެލިވާ އަބަދަކަށް އޭނާ ތިބޭނެ ހިބައިން އަބަދީމަޖަކަށްމަކަށްމަންމަވެ." (އެބަހީ: އޭނާގެ އެއްވެސް އަޅެއް ނަމީ އަބަދަކަށް ތިބޭ ބޭނުންވި، އަންނައެއްމްކުން ތިބޭނެ ތަށްކާކުރިވޭނެ އަބަދާ އޭނާ ބޭނުން ޖެއްސާއެވެ.)

އެހެންކަމަކުން ބަސްތަކީ ދީނުޖެހޭގެ ނަޑިބު އެއްކަވާވެ. އަދި އޭގެ ނަޑިބުކަމާ ދީނުޖެހޭކަމު ކޮންމެ ފުރަކުވެސް އެއަން އެބަ ދަދުމާކުރެވޭނެ. **އަދި އެމީހުން ބަސްދުގައިވާކަމަން ދަދުމާކުރާކަމަށްވާކަމަކީ، ބަސްދު މުޤާރަނާކުރާ (ހުރިހާމަގުތަކު ވިސްނާ ބަސްދުގެ ބަލާ ދީން ބަސްދަން ދަރުޖައެވެ) ގެދުމުން އެމީހުންނަން އެކަން ހުރަސްއަޅައެވެ.**

އާދައިކަވެ! ހަމަކަށަވަރުން ބާރުލާގޭ މަގުގައި އަނދިރިކަމެއްވެއެވެ. އަދި ބަސްދުގެ މަގުގައި ނޫރެއްވެއެވެ. އަދި އެމީހުގެ ހިތަށް ނޫރުގެ އަލިކަން ވަދެގެންވާ މީހަކަށް ގެނދި ބަސްދުގެ ނޫރު ނުލިބެންނެއެވެ.

﴿وَمَن لَّمۡ يَجۡعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورٗا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ۝٤٠﴾ [النور: 40]

މާނައީ: "އަދި ﷲ އެމީހަކަށް ނޫރެއް ނުލައްވާ މީހާ، ފަހެ އެމީހަކަށް ދެން ނޫރެއް ނުވެއެވެ."

ފަހެ ހަމަނުވެސްގެ އަނދިރިގަނޑުގައި ހަދުސްވާމީހާ، ހަލާކުގެ ވަޅުތަކަކަށް ވެއްޖެ ފުރުޅިގެންދާމީހާ، އަދި ބަސްބަސްދުގައި ވިސްނުމުއްނެތި އުނދަގޫތަކުން ގެދަރަކުން އެޅޭ މީހާ؛ މިފަދަ ބަސްދަން އަނބުރާ ރުޖޫޢުވުމަން ތައުފީޤުއް ނުދެއްވޭއެވެ. އަދި ހިދާޔަތުގެ މަގަކަ އިރުޝާދެއްވޭކަށް ނުދެއްވޭއެވެ. އެއީ ބަސްދު ހެދައިގަތުމުގެ އުނދަގޫ މަގުތަކާއި، އޭގެ ދިއްޖެހާއި، އަދި އެބަސްދަން އެކަތަށް އަހުލުވެރިންނަން ގެނދި އެބަސްދު ދިއުމަން ދިޔާއުޅާކަށް ފާފަވެގެން ދިއުމަށެވެ.

﴿كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ﴾ [الأنعام: 108]

މާނައީ: "ކޮންމެ އުއްމަތަކަށްމެ އެބަޔަކުގެ ޢަމަލު ތިމަންއިލާހު ޒީނަތްތެރިކޮށްދެއްވީ އެފަދައިންނެވެ. ދެން އައަނގަރު، އެއުރެން ރުޖޫޢަވާނީ، އެއުރެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ. ދެން އެއުރެން ކޮށްއުޅުނު ޢަމަލުތަކުން އެކަލާނގެ އެއުރެންނަށް ޚަބަރުދެއްވާނެއެވެ."

2- ސުންނަތާއި ޖަމާޢަތާއި ތަބަޢުވުމަށް ބާރުއަޅުއްވާފައި، އަދި ބައިބައިވެ ފިރުޤާ އުފެއްދުމުން ނަހީކުރެއްވުން ބާރަށް ބޮޑު

ދަންނާށެވެ! اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ އެކަލާނގެ ޚަލްޤުތަކުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީ ޖަމާޢަތުގައި ޤާއިމްވެ ހުރުމަށެވެ. އަދި ބައިބައިވުން އެމީހުންނަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އަދި (ސަލަފުންގެ މަގަށް) ތަބަޢުވުމަށް ގޮވާލައްވާ، އެކަމަށް ބާރުއަޅުއްވާފައިވެއެވެ. އަދި އަލަށް ކަންތައް އުފެއްދުމަށް ނުބައިބަސް ވަޢީދުކުރައްވާ، އެކަމުގެ މައްޗަށް ވަޢީދުގެ ބަސް އިއްވާފައެވެ.

އެކަންތަކީ اللَّهُ ގެ ފޮތާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތުގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ.

اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ۚ﴾ [آل عمران: 103]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އެއްކޮށް اللَّهُ ގެ ވާގުތުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ. އަދި ބައިބައިވެ ވަކިވެގެން ނުދާށެވެ."

އަދިވެސް ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ۚ﴾ [الشورى: 13]

މާނައީ: "ދީނުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަލާނގެ ޝަރުޢު ކުރެއްވީ: އެކަލާނގެ ނޫޙުގެފާނަށް ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވީ، އަދި ތިމަންއިލާހު ކަލޭގެފާނަށް ވަޙީ ކުރެއްވީ ކަންތަކާއި، އަދި އިބްރާހީމްގެފާނަށާއި، މޫސާގެފާނަށާއި، ޢީސާގެފާނަށް ތިމަންއިލާހު ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވި ކަންތަކެވެ. (އެ ވަޞިއްޔަތަކީ) ތިޔަބައިމީހުން ދީން ޤާއިމު ކުރާށެވެ! އަދި އޭގައި ތިޔަބައިމީހުން ބައިބައިނުވާހުށިކަމެވެ!"

އަދިވެސް ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٥٣﴾ [الأنعام: 153]

މާނައީ: "އަދި މިއީ ތިމަންއިލާހުގެ ސީދާވެގެންވާ ތެދުމަގެވެ. ފަހެ، އެ މަގަށް ތިޔަބައިމީހުން ތަބާވާށެވެ! (އެހެން) މަގުމަގަށް ތިޔަބައިމީހުން ތަބާނުވާށެވެ! (އެހެނީ) އެކަލާނގެ މަގުން ތިޔަބައިމީހުން ވަކިވަކިވެގެން ހިނގައިދާނެތެވެ. މިކަންތައްތަކަށް، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަލާނގެ ވަޞިއްޔަތް ކުރެއްވީ، ތިޔަބައިމީހުން ތަޤްވާވެރިވުމަށްޓަކައެވެ."

اللّٰه تَبَارَكَ وَتَعَالَى، އެކަލާނގެ ފޮތުގެ އެތަށް އާޔަތްތަކުގައި، އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް ތަބާވުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުގައި ހިފުމާ، އަޚަން އުފެއްދި ކާންތު ބިދުޢައަކުން އެއްކިބާވުމުގެ މައްސަލަ ބާރުއަޅާ ޙަދީޘްތަކުގައި އައިސްފައިވެއެވެ.

ނަބިއްޔާ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް ތަބާވުމާ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޤީދާތަކުގައި ހިފުމާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނަށް ޝަރުޢުކުރެއްވި ދީނާއި ސުންނަތުގައި ޤާއިމުވުމަށް އަހުރެމެންނަށް އަމުރުވެވިގެންވާކަން ސާބިތުވެއްޖެނަމަ؛ ނަބަވީ ސުންނަތާ ބަރީއަތްވުމަކީ ޚާއްޞަ ގޮތެއްގައި މިކަމަށް ވާޖިބުވެވޭނީ މަގެއް އަހުރެމެންނަށް ނުވެއެވެ. އަދި މިއުއްމަތުގެ ޢިލްމުވެރިން ބަދުރުމަތީ ބަޔާންކުރުން اللّٰه ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަމުރުން، އަދި އެކަލޭގެފާނަށް ފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙާބީންގެ އަމުރުން ރިވާކުރެއްވި ހަބަރުތަކުން ތަބާވެގެންނެވެ.

ދީނުގައި ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ބަސް އަހަރުމެން ޝަރަޢީކުރުމަށް ދިރިހާސަލެވެ. އެއީ:

"ދީނަކީ އޮތްމަގަކީ ސަލަފުގެ (އެބަހީ: ނަބީގެފާނުގެ ސަޙާބީން އަތުބާޢުން އައިސްފައިވާ ނަޞްޞުތަކާއި) އަދި އެތަކެތީގެ އަޘަރުތަކެވެ. އަދި ބިދުޢަތުގެ މަގާއި، ބިދުޢައިން ދުރުވުމެވެ، ނަބީގެފާނުގެ ބަސްފުޅުތަކެއް ހުރި މައްސަލަ ބިދާޢަތުގެ ޝަރުޢީގައި ނުބައިބަސް ބުނެވިގެންވާ އަދި ނަހީކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ."

ޝަރީޢަތުގައި ބިދުޢަ މަޒުމޫމު ކާބަލަކަން ބަލާންހުރުމެވެ. އަދި ބިދުޢަ ބާޠިލުކުރަން ޝަރުޢީގައި އަމުރުވެވިގެންވާ މިންވަރު ފަހަނައަޅާ ދިޔުން ބަޔާންކުރުމެވެ. މިންވަރު ބަޔާންކުރުމެވެ.

ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން، ޙަދީޘްތައް ދޫކޮށް މުސްތަޤިއްލު ވިސްނުމާއި ބޭއްދުމުގެ ޙައްޤުތަކަށް ޙައްދުކުރުމަށްޓަކައި އާއްމު މުސްތަޤިއްލުކުރަން އުޅުއްވައި މަގެއްވެސް ނަގާފައެވެ. އެމީހުން ބުނެއެވެ:

"ދީނުގެ ކަންތައްތަކުގައި -ދީން ޤަބޫލުކުރުން އަޤީދާ ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ކޮންމެހެންވެސް އެކަން ދެނެގަތުން އިލްމުވެރިވެގެންވާނީ ޖެހޭ ކަންތައްތަކުގައި- ޒާތުވާހިދުން ޢަޤްލީ ދަލީލުތަކުގައި ވާނީ އެންމެ މުހިއްމު. އަދި އެކަމެއްގައި އަޚްބާރުއާޙާދު ގޮތުންވާ ދީނުގެ ކަންތައްތައް ޤަބޫލުކުރުން ޒާތީ ޢަޤްލުވާ މިސާލު: އެއްގޮތަކީ ކާފިރުވެކަމުގައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ޢަޤްލީ ދަލީލުތަކުގައިވެއެވެ.

މިފަދައިން ކަންތައްތައް ކަމެއްގައި ކޮންމެހެންވެސް އެކަމެއް ޢަޤްލީގޮތުން ދަލީލު ދިނުން ސާބިތުކުރުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ދޭތެރެއެވެ. އެއީ އެކަމުގެ އިލްމު ދިނުން މިހެން ގޮތަކީ އެއްވެސް ގޮތަކުން ސާބިތު އަދި ޝަރުޢީ ވަގުތުން ނިޔާކުރެވެއެވެ.

އަދި ޚަދީޘްގެ އަހުލުވެރިން ދީނުގެ ކަންތައްތަކުގައި ރިވާކުރާ ޚަބަރުތަކަކީ އާޙާދު ޚަބަރުތަކެވެ. އަދި އެއީ އިލްމުދިނުމާ ދެނެގަތުން ވާޖިބުކުރާކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެފަދަ ޚަބަރުތަކުން އަމަލުކުރުން ވާޖިބުކުރާނެއެވެ ހަމައެކަނި ޚާއްޞަކޮށް ޙުކުމްތަކުގައެވެ.

އެހެންކަމުން (ޢަޤީދާގެ ކަންކަމުގައި) ޚަބަރުތަކެއް ޤަބޫލުކުރުން ވާޖިބު ހިނގައިޖެހެމަ؛ ވީހެ އެހިނދުން ކޮންމެހެންވެސް ޤަބޫލުކުރަންޖެހޭނީ ބޭއްދުގެ ދަލީލުތަކެވެ. އަދި ނަޤްލު ހިންގާ، ފިކުރުކުރުމުން ލާޒިމުކުރާ ގޮތަކަށެވެ."

މިއީ ޚަދީޘްތަކާއި އަޤްލުތަކަށް އެމީހުން ފުރަގަސްދިނުމުގައި އެމީހުން ނަގާ އެންމެ ބޮޑު ޝުބުހަތަކީ ދެކޮޅުންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އޭގެ ޖަވާބު އަންނަނިއްޖެވެ.

އުމަރު ބިން ޚައްޠާބު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:

«إِنَّهُ سَيَأْتِي أُنَاسٌ يأخذونَكُمْ بِشُبُهَاتِ الْقُرْآنِ، فَخُذُوهُمْ بِالسُّنَنِ، فَإِنَّ أَصْحَابَ السُّنَنِ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللَّهِ» (8)

(8) مسند الدارمي: 121، الشريعة للآجري: 102، الإبانة الكبرى: 84

މާނައީ: "ޙުއްޖާނުގެ ޝުބުހަތަކުން ތިޔަބައިމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހިފާ ބައަކު އަންނާނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސުންނަތްތަކަށް ބޯލަނބާލައިގެން އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހިފާށެވެ. އެހެނީ ސުންނަތްތަކުގެ އަހުލުވެރިން، الله ގެ ފޮތާމެދު މާޢިލްމުވެރިވެ ދަނެގެންވެއެވެ."

3- ދީނުގައި ކަލާމުން ނުބައިބަސް ބުނުމުގެން އިމާމުންގެ އަރިހުގައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅުތައް

އަހަރުމެން މިހާރު މިފިކުރުކުރައްވާ ކަލާމުގެ ދީނުގައި ނުބައިބަސް ވިދާޅުވެ އިމާމުންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅުތަކެވެ:

ސުވައިދު ބިން ނުޞައިރު ވިދާޅުވިއެވެ: އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«كل مَنْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ فِي الدِّينِ، أَوْ فِي شَيْءٍ مِنْ هَذِهِ الْأَهْوَاءِ، لَيْسَ لَهُ فِيهِ إِمَامٌ مُتَقَدِّمٌ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَصْحَابِهِ فَقَدْ أَحْدَثَ فِي الْإِسْلَامِ حَدَثًا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا أَوْ آوَى مُحَدِّثًا فِي الْإِسْلَامِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا.»[9]

މާނައީ: **"އެމީހަކަށް އިސްވެދެވިގެންވާ އިމާމެއް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުން ނުވާ ހާލުގައި ދީނުގައި،** ނުވަތަ މިފަދަ ހަވާނަފްސުގެ އެދުންތަކުން ކަމެއްގައި (ބިދުޢައެއްގައި) ވާހަކަދައްކާ ދީނުކަމުގައިވިޔަސް؛ ހަމަ އިސްލާމްދީނުގައި އަލަށް ކަމެއް އުފެއްދިއްޔާކަން ކަށަވަރުވެއެވެ! އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ:

«مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا، أَوْ آوَى مُحْدِثًا، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يقبلُ مِنْهُ صَرْفا وَلَا عَدْلا»[10]

---

(9) مناقب الشافعي للبيهقي: 235/2، سير السلف للأصبهاني: 1171/3

(10) سنن أبي داود: 4530، مسند أحمد: 993 މިޙަދީޘްގެ އަސްލު ދެސްބިޔަކުގައިވާސި ގޮތިއްސާގައި އަލަން ކަލެއް ދެއްކާ މިޔާއަރް ދާސްބަވާދެކުނުތަ. صحيح البخاري: 1870، ومسلم: 1371

އައްޝާޠިބީ ބަޔާންކުރައްވަ:

«وَهَذَا الْحَدِيثُ فِي سِيَاقِ الْعُمُومِ، فَيَشْمَلُ كُلَّ حَدَثٍ أُحْدِثَ فِيهَا مِمَّا يُنَافِي الشَّرْعَ، وَالْبِدَعُ مِنْ أَقْبَحِ الْحَدَثِ،...وَهُوَ وَإِنْ كَانَ مُخْتَصًّا بِالْمَدِينَةِ ; فَغَيْرُهَا أَيْضًا يَدْخُلُ فِي الْمَعْنَى...» (الإعتصام: 96/1)

މާނައީ: "މިޙަދީޘްވަނީ ޢާއްމު ސިޔާޤުގައެވެ. އެހެންކަމުން ޝަރީޢަތާ ޚިލާފުވާގޮތަށް އަލަށް އުފައްދާ ކޮންމެ ކަމެއް އޭގައި ޝާމިލުވެއެވެ. ބިދުޢަތަކީ އަލަށް އުފައްދާ އެންމެ ހުތުރު ކަންތައްތަކެވެ... މިޙަދީޘް މަދީނާއަށް ޚާއްޞަކޮށްވިޔަސް، އެހެންތަންތަން ވެސް އޭގެ މާނައިގެ ތެރެއަށް ވަދެގެންދެއެވެ."

މާނައީ: "އިސްލާމްދީނުގައި އަހަރެން ކަމެއް އުފެއްދުމަށްވުރެ، ނުވަތަ އަހަރެންކަމަށް އުފެއްދާ މީހާއަށް ހިތަވަހިކަން ދީފިމާ ފަދަ އެއްޗެއް މައްޗަށް ﷲ އާއި މަލާއިކަތުންނާއި ހުރިހާ މީސްތަކުންގެ ތަޙުޤީޤު ހުއްޓެވެ. އަދި އެއްޗެއްގެ ކިބައިން ފާޑުކިޔުންވެސް އަދި ޝުންދަރުއްވުންވެސް ބަރާޚަތް ނުކުރެވޭނެއެވެ."

އަދިވެސް އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِيَّاكُمْ وَالنَّظَرُ فِي الْكَلَامِ فَإِنَّ رَجُلًا لَوْ سُئِلَ عَنْ مَسْأَلَةَ مِنَ الْفِقْهِ فَأَخْطَأَ فِيهَا أَوْ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ قَتَلَ رَجُلًا فقَالَ: دِيَتُهُ بَيْضَةٌ كَانَ أَكْبَرَ شَيْءٍ أَنْ يُضْحَكَ مِنْهُ. وَلَوْ سُئِلَ عَنْ مَسْأَلَةٍ مِنَ الْكَلَامِ فَأَخْطَأَ فِيهَا نُسِبَ إِلَى الْبِدْعَةِ.» [11]

[11] حلية الأولياء: 113/9

މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދި ﷲ ބިން ޙަކަމު ވިދާޅުވިއެވެ:

«قَالَ لِي الشَّافِعِيُّ: يَا مُحَمَّدُ، إِنْ سَأَلَك رَجُلٌ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الكَلَامِ، فَلَا تُجِبْهُ، فَإِنَّهُ إِنْ سَأَلَكَ عَنْ دِيَةٍ، فَقُلْتَ: دِرْهَماً، أَوْ دَانَقاً، قَالَ لَكَ: أَخْطَأْتَ، وَإِنْ سَأَلَكَ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الكَلَامِ، فَزَلَلْتَ قَالَ لَكَ: كَفَرْتَ.» (سير أعلام النبلاء: 28/10)

މާނައީ: "އައްޝާފިޢީ އަޅުގަނޑަށް ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ މުޙައްމަދުއެވެ! ކަލާމުގެ ތެރެއިން ކަމަކާބެހޭ މީހަކު ތިބާގެ ގާތުން ސުވާލުކޮށްފިނަމަ ފަހެ ތިބާ އެކަމަށް ޖަވާބު ނުދޭށެވެ! ފަހެ އޭނާ ތިބާގެ ގާތުން ދިޔަތާބެހޭގޮތުން ސުވާލުކޮށް ދެން ތިބާ (ދިރުހަމެއްކަމަށް) ދިރުހަމަކާ ނުވަތަ ދާނިޤެއް (ދިރުހަމުގެ ހަޔަބައިކުޅަ އެއްބައި) ކަމަށް" ބުނެފިނަމަ އޭނާ ތިބާއަށް ބުނާނެއެވެ: "ތިބާ ކުށެއް ކޮށްފީއެވެ." އަދި އޭނާ ކަލާމުގެ ކަމަކާބެހޭ ތިބާގެ ގާތުން ސުވާލުކޮށް، ދެން ތިބާ އޭގައި ފުއްސައިފިނަމަ އޭނާ ތިބާއަށް ބުނާނެއެވެ: "ތިބާ ކާފިރުވެއްޖެއެވެ.""

އަލްމުޒަނީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«كنت يَوْمًا عِنْد الشافعى أسائله عَن مسَائِل بِلِسَان أهل الْكَلَام قَالَ فَجعل يسمع منى وَينظر إِلَى ثمَّ يجيبنى عَنْهَا بأحضر جَوَاب فَلَمَّا اكتفيت قَالَ لى يَا بنى أدلك على مَا هُوَ خير لَك من هَذَا قلت نعم فَقَالَ يَا بنى هَذَا علم إِن أَنْت أصبت فِيهِ لم تؤجر وَإِن أَخْطَأت فِيهِ كفرت فَهَل لَك فى علم إِن أصبت فِيهِ أجرت وَإِن أَخْطَأت لم تأثم قلت وَمَا هُوَ قَالَ الْفِقْه فَلَزِمته فتعلمت مِنْهُ الْفِقْه ودرست عَلَيْهِ.» (طبقات الشافعية للسبكي: 98/2)

މާނައީ: "އަހުލުސް އެއްދުވަހަކު އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުގައި، ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ދުލުން މައްސަލަތަކާދު ސުވާލުކުރުމުގައި ހުރިގޮތެވެ. ދެން އެކަކާދެކޮޅު އަހުލުންގެ އަޤީދާސަވާ، އަހުލުންނަން ބައްލަވަން ހުންނަވާ، ދެން އެއަށްފަހު އެންމެ އަވަހަށް އަންނަ ޖަވާބަކީ އަހުލުންނަން ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. ދެން އަހުލުން ފުއްދާލާ ނިންމާލީރުނު އެކަކަކާ ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ ދަރިކޮޅުވޭ! ތިޔަ ބުނާ ބަސް ކަމަކާ ދިމާވާނެ ކޮންތަކެއް އަހުލުން ތިބާއަށް މަގުދައްކާނެ ކަލޭގެ؟" އަހުލުން ބުނެފިއެވެ: "އާނއެކެވެ." ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ ދަރިކޮޅުވޭ! ތިޔަ ދެއްކީ ތިބާ ޤުރުއާނަށް ދިމާކޮށް ވެރިއެއްކަމަށް ނުވެ، އަދި ތިބާ ގެސް ހަމައެކަނި ކަލާމުގައި ކާފަރުވި އިތުރުކަމެވެ. ދެންފަހު ތިބާ އާދައި (ބައްޓާ) ދިޔައުމުން އަޅުގަ ހިތެ، އަދި ގެސްހަމަ ކަލާމުގައި ފުރިހަ ނުވާ އިތުރެއް ބޭނުންކުރެއްވީ؟" އަހުލުން ބުނެފިއެވެ: "އާއި ކަން އިތުރަށްބޭނުމެވެ؟" ވިދާޅުވިއެވެ: "ފާހަގަވެ." ދެން އަހުލުން އެކަކާދެކޮޅަށް އެކަމަކީ ކަމެއް، އެކަކާދެކޮޅުގެ އަހުލުން ފާޅުކުރު އެހެނެއް، އެހެންނެކީ ވާހަކައެވެ."

ދެން ބަޔާނާ ސަނަދު ގެންނަވާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«قَالَ: كَانَ الشَّافِعِيُّ يَنْهَى النَّهْيَ الشَّدِيدَ عَنِ الْكَلَامِ فِي الْأَهْوَاءِ وَيَقُولُ: أَحَدُهُمْ إِذَا خَالَفَهُ صَاحِبُهُ قَالَ: كَفَرْتَ، إِنَّمَا يُقَالُ فِيهِ: أَخْطَأْتَ قَالَ الشَّيْخُ: فَأَهْلُ الْأَهْوَاءِ فِي تَكْفِيرِ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ مُصِيبُونَ، لِأَنَّ اخْتِلَافَهُمْ فِي شَرَائِعَ شَرَعَتْهَا أَهْوَاؤُهُمْ، وَدِيَانَاتٍ اسْتَحْسَنَتْهَا آرَاؤُهُمْ، فَتَفَرَّقَتْ بِهِمُ الْأَهْوَاءُ، وَشَتَّتَتْ بِهِمُ الْآرَاءُ، وَحَلَّ بِهِمُ الْبَلَاءُ، وَحُرِمُوا الْبَصِيرَةَ وَالتَّوْفِيقَ، فَزَلَّتْ أَقْدَامُهُمْ عَنْ مَحَجَّةِ الطَّرِيقِ، فَالْمُخْطِئُ مِنْهُمْ زِنْدِيقٌ، وَالْمُصِيبُ عَلَى غَيْرِ أَصْلٍ وَلَا تَحْقِيقٍ» (الإبانة الكبرى: 665)

މާނައީ: "އައްޝާފިޢީ ވަރަށް ގަދަފަދަކޮށް ހަވާއީ އެދުންތެރިކަމުގައި ވާހަކަދެއްކުން ނަހީކުރައްވައެވެ. އަދި ވިދާޅުވެއެވެ: "އޭގެ ތެރެއިން މީހަކު، އެހެން އެކުވެރިއަކާ ޚިލާފުވެއްޖެނަމަ ކަލޭ ކާފިރުވީއޭ ބުނެއެވެ. އޭގައި ބުނެވެންވާނީ ތިބާ ކުށްވެރިވީއޭ." ފަހެ ހަވާއީ އެދުންތެރިކަމުގެ އަހުލުވެރިން އެމީހުން އެއްބައެއް އަނެއްބަޔަކު ކާފިރުކުރުމުގައި ދިމާވޭ ތަނަކަށެވެ. އެހެނީ އެމީހުން ހިތްރުހިގެންވި އެމީހުންގެ އެދުންތަކުން ޝަރީޢަތްކުރި ޝަރީޢަތްތަކުގައި، އަދި އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ރައުޔުތަކުން ރަނގަޅުވި ދީންތަކެއްގައެވެ. ދެން އަމިއްލަ އެދުންތައް އެމީހުންނާގެން ބައިބައިވެ ވަކިވަކިން ދިޔައެވެ. އަދި ރައުޔުތައް އެމީހުންނާގެން ވިއްސިވާލާފައިވެއެވެ. އަދި ބަލާވެރިކަން އެމީހުންނަށް ލައިގަތެވެ. އަދި ބަސީރަތާއި ތައުފީޤުން އެމީހުން މަހުރޫމުވިއެވެ. ދެން އެމީހުންގެ ފައިތައް ސީދާވެގެންވާ މަގުން ކައްސާލިއެވެ. ފަހެ އެމީހުންގެ ތެރެއިން ގޯސްކަމަށް ވެރިވާ މީހާއަކީ ޒިންދީޤެކެވެ. އަދި ރަނގަޅުވާ މީހާވެސް ވާނީ އެއްވެސް އަސްލެއް އަދި ތަޙްޤީޤެއްގެ މަތީގައިއެއް ނޫނެވެ."

މާނައީ: "ޢިލްމުލް ކަލާމަށް ނަޒަރު ހިންގާ ބޮޑުމާމާދު ތިޔަބައިމީހުން ހުށިޔާރުވެ ސަމާލުވާށެވެ! ފަހެ މިހާރު، ޚިޔާލުގެ މައްސަލަތަކުގައި ސުވާލުކުރުމާއި ދެން އެމައްސަލާތަކުގައި ޖެދަލުކުރި، ނުވަތަ މިހާރު ދެއްމެލާނިތި މިހާރާދު ސުވާލުވުވުން ދެން ޖަވާބުގައި "އެއާގެ ވަރުގެދިރިއަޔި ކުޅުވާ ބިހެކެ" ބުނުމުނަމަ، އެންމެ ބޮޑު ތަނުފުސްވާނީ ކަމަޔި އޭނާއާމެދު (ޖީކާޖަހި) ހުކުމްވެ. އަދި ކަލާމުގެ މައްސަލަތަކުން ކަމެއްގައި ސުވާލުވެ ދެން އޭގައި ކުރެއްކަމަކުރިޔާނަމަ. އޭނާ ބިދުޢަވެރިއަކު ނިސްބަތް ކުރެވޭނެއެވެ."

މިއީ ކަލާމީ ނުބައިހަސްބުނުވ ކުރެވެނުކުރެވި، އަދި ސުންނަތަކަށް ބަރުއަވުއްވާ އަރުޝާދުލިއި ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އުސޫލުދީނާއި އުސޫލުގެ ޙާރުނުކުރުވާ އިމާމުވެ. އަދި އުސޫލުދީނާ ދެކޮޅަށް ހިފި ކުރިނުދާ ފަރުމަވާނެވެ.

ފަހެ އިލްމުލް ކަލާމަށް ތަޢައްޞުބުވެ، އެހެމެން ދިޔަ ހުރިހާމެންން ހުއްދަވެގެންނޫނަމަ؛ އެކަން ހުއްޓާ ހުރަސްއެޅުމަށްވެސް އެކަމަށް ބަރުއަވާ ހިތްޕަރު ދިޔައަށް މާއައްމުވެގެންނޫނެވެ. އަދި އެކަން ނަހީކުރުމަށްވެސް އެކަމަށް ގޮވާލާ ދަޢުވަތުދިނުން މާއައްމުވެގެންނޫނެވެ.

އެގެންކަމުން (ދީނުގެ ޚިލާފު) ފަރުމާ ކަނޑައަޅައި އުސޫލުދީނުގެ މަތިކުރަނީ ނަސީޙަތުދި، ދެން އަސްޙާބުންނޭ (ދީނުގެ) އަޞްލުތަކުގައި އުސޫލުދީނުގެ މަގުން މުޅި އަނބުރާލާ ފުރަތަމަވީނުން އެކަށީގެންނުވާނެވެ.

އަދި ސުފްޔާނުއް ޘައުރީވެސް ހަމަހަމަވެސްގެ އަހުލުވެރިންދެކެ ވަރަށް ކަލާމްގެ ކޯފާވެރިއެވެ، އަދި އޭޙުންނާ އެކަމުގައި މިހިންނުވަރުވިންވެސް ވަރުގަދައަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ:

«عَلَيْكُمْ بِالْأَثَرِ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَلَامَ فِي ذَاتِ اللَّهِ»[12]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ލާޒިމު އަޘަރުވެ. އަދި اللَّهُ ގެ ދާތުފުޅާމެދު (ބިދުޢަވެރި އަހުލުކަލާމުގެ ވާހަކަދައްކާއިރު ހަމަހަމަ ހުށިޔާރުވެ ދުރުވެގެންނަންނަވެ!"

އަދި އަހްމަދު ބިން ޙަންބަލުވެސް ވިދާޅުވިއެވެ: "އިލްމުލް ކަލާމުގެ އިމާމުންނަކީ ޒިންދީޤުންނެވެ."

---

[12] ذم الكلام وأهله: 936

އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ:

«تَفَكَّرُوا فِي خلق الله، وَلا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ الله.» (13)

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން الله ގެ ޚަލްޤުތަކާބެހޭގޮތުން ވިސްނާ ފިކުރުކުރާށެވެ! އަދި الله ގެ ޛާތާމެދު ވިސްނާ ފިކުރުނުކުރާށެވެ." (އެބަހީ: ވާޖިބުވެގެން އައިސްފައިވާ އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތަކަށް ބުއްދީގެ ހަމަތައް ބޭނުންކޮށްގެން ނަގަން ނުފެށޭށެވެ.)

ބިދުޢައަހުލުން ރައްދުދެވެންޖެހެނީ (ސަލަފުންގެ) އަޤީދާތަކުންނެވެ. ހަމަ އެފަދަ އެހެން ބިދުޢައަހްލު ބޭނުންކޮށްގެންނެއް ނޫނެވެ. ފަހެ ފުރަތަމަ އުސޫލު އިމާމު ޢަބްދުއް ރަޙްމާނު ބިން މަހްދީ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

(13) العظمة لأبي الشيخ: 5، تفسير ابن أبي حاتم: 4650 ، الأسماء والصفات للبيهقي: 618 މިޙަދީޘް މަރްފޫޢުކޮށް ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް ނިސްބަތްކޮށްދުވުމުގައި ބަލިކަރިކަންވެއެވެ. އެންމެ ސައްޙަ އިބްނު ޢައްބާސްގެ ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި މައުޤޫފުކޮށް ރިވާވެފައެވެ.

ޝަރަޙަ: މިފަދަ އަޤީދާތަކީ ހަމަ ނަފްސުގެ އަހުލުވެރިން، އަދި ދިނަގުނަވެގެންވާ ގޮތުގައި ރިވާވެގެންވާ الله تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ޞިފާތްތަކަށް ބަސްފުޅުތަކުން ބަޔާންކުރެއްވުން، އަދި އެސިފަފުޅުތަކުން ރިވާ ބަޔާންކުރެއްވުމާއި، ހަނދުމަކުރުމާއި، އަދި ރިވާކުރިއަސް އެގޭ މާނަ ޤަބޫލުކުރުމުގައި މާނަ ނޫނީ ޚިޔާލުތަކާއި ގޮތަށް ހަމަ ހަނދާނުކުރާ ޚިޔާލުތަކެއް ޤަބޫލުކުރުން ބަޔާންކުރާ ދިމާލަށް ބަލަހައްޓާ ފަދަ ހަލާކުން ނެތް އަދި ބަޔާނެކެވެ. އެކަމަކު ފިކުރުވެރިންގެ ހިތުގާ ސިފަފުޅުތަކުގެ އެންމެ ދިނީގެ ބޮޑުކަމެވެ، އަދި ބޭނުންތަކުގައި ދީނުގެ ނަޞޫޞު އަޅައިގަނެވޭ އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތައް ޤަބޫލުކުރަން ޖެހޭނީ މަތިވެރި ޖަލާލުގެ ދަރަޖައާ ހަމައަށް ނުވާ ގޮތަކަށް ކަމަށް ވެއެވެ! އެއީ މަނާވެ ނަހީވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ! މިއީ ބާޠިލު ފިކުރުތަކެވެ! އެހެނީ ޚިޔާލީ ގޮތްތަކުން الله تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ސިފަފުޅުތަކާ ކަޢިއުފުކުރާމީހުން، އަދި ކިޔަނީ ކަލާމާއި ސިފަތަކުގެ ތަފްސީރުކުރުމާއި ބިދުޢަތްތަކަށް އިލްމީ ބުރުގެ ވިސްނުން އުފެއްދުމެވެ. އެކަމަކު ސިފަފުޅުތަކުގެ މާނަތަކާ އެނގި ބަޔާންތަކާ ޤަބޫލުކުރުމާ ހަމައަށް ދިޔަ ކަމެއް ކަމަށް ނުވެއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ކަމާބެހޭ ގޮތްތަކަށް ކަޢިއުފުކުރުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް الله تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ރައްބާނީކަމާއި، ޢުލޫހިއްޔަތާއި، އިސްމުތަކާއި ސިފަފުޅުތަކަށް އީމާންވުމަކީ ޤަބޫލުކުރުމެވެ. އެއީ އަޤީދާއަކީ ސުންނަތާ ޖަމާޢަތުގެ އިމާމުންގެ ކަމާބެހޭ ބަސްފުޅެވެ. ނަމަވެސް الله އަށް ދަރަޖަވެރި އެހެން ކަޢިއުފުކުރާނެ ކަމެވެ.

«إِنَّمَا يرد على أهل الْبدع بآثار رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وآثار الصَّالِحين فَأَما من رد عَلَيْهِم بالمعقول فقد رد بَاطِلا بباطل»[14]

މާނައީ: "ބިދުޢަތީގެ އަހުލުވެރިންނަށް ރައްދުދެވޭނީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޘަރުތަކާއި، ޞާލިޙު ބޭކަލުންގެ އަޘަރުތަކުންނެވެ. ދެންފަހެ (ހަމައެކަނި) ބުއްދީ ބޭނުންކޮށްގެން އެމީހުންނަށް ރައްދުދިނުމީ؛ ފަހެ ބާޠިލުން ބާޠިލަށް ރައްދުދިނުމެވެ."[15]

---

[14] حلية الأولياء نحوه: 10/9

[15] ދީނުގެ ތެރެއަށް ބިދުޢަތް ވަދެފައިވަނީ ބައެއްގެ ޒިޔާދަވެގެން މިހެން އަސްބާބާ ބައެއްކަން ގެނައުމަށް ހެދި ނިޔަތްތަކެއް ބަޔަކު މިހެން ހެދި ގޮސް އެމީހުންނާ އެއް މަރުދަނާކަން އެއްސާރަތަކަށް ފައިބާގެން އެމީހުންގެ މުސްލިމުންނާ ވަކިކުރެވި ބިދުޢަތްތަކުގެ ބޭނުންކުރެވުން. ބައެއްކަމެއް ގެނައުމަށް މަސައްކަތްކުރެވުނު. މިއީ ބާޠިލުކަން ބާޠިލު ރައްދުކުރުމެވެ. ސިފަކުރެވޭ ނަހްވުއާ ފަލްސަފާއަށް ހޯދައި އެކަން ސިފަކުރާގޮތް ބާޠިލް ވަޙީއަށް ބަލާނަމަ. އެގޮތުން އިސްލާމީ ކަލާމްގެ ބިދުޢަ ގެންގުޅެ، ގްރީކު ފަލްސަފާއަށް ޤުބޫލްކުރަނީ، ފަލްސަފާވެރިންނާއި މުޢުތަޒިލީންގެ އުސޫލުތަކާއި ފަލްސަފާ ތަރުޖަމާކުރެވި، ކަލާމީ ފަލްސަފާދީނުގެ ޚިޔާލުތައް، ދީނުގެ ކަލާމީކަމަކަށް އެތައްބަޔަކު، އަދި އިލްމުވެރިން ނުސީދާކޮށް މުޅިދީނަށް ވަކިކުރެވިފައި ވާކަމެވެ. އަހުލުސުންނަތުގެ ދިފާޢުގައި ސަލަފުން ނަހްވުގެ ބަލަނީ، ޚިލާފުވާ ފަރާތްތަކަށް ރައްދުދީ ބަޔާނުކޮށްދިނީ. ދީން ހައްޤު ބިދުޢަތަކާއި ޚިލާފުގެ މަތިންކުރުމެއް ކުރާހާ ބާޠިލްކަން ވަނީ ހިތްވަރާއި ދުނިޔަވީ ބައެއްގެ ފަލްސަފާތަކުގެ ބަލާ ތަޤްލީދުކުރުމުގައި، އެއްބަޔަކު ދިފާޢު ކުރަނީ ރިވާޔަތް ސުނާބުގައި. ނަފްސު ބޭނުން ކުރަނީ ބުއްދީގެ ދިފާޢު ކުރިއަށް މެދުވެރިކޮށް ކަލާމީ ފަލްސަފާއިން ހުސްކުރަނީ ޙައްޤު. ދީނަށް އަރާރުގައި ބުއްދީ ވާހަކަ ބޭނުންކުރުމުގެ ކުރިން ފަހުން ދިފާޢުކުރާ ބަޔަކަށް ސާބިތުކުރުމުގެ ގޮތުގައި ހެދިގެން ބުނެވޭ އުޞޫލުތަކެއް ނަހްވުގެ މަގުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ދިއްސާރަކުން ބައްޓަންކުރުން ގަބޫލުކުރަނީ ﷲ ގެ ދީނަށް ހައްޤުއިޔާހަމަ ވަހީއަށް ސާބިތުވާ ސުންނަތުން ބަލަމުންނެވެ. އަދި ޢަޤީދާގެ މަސްއަލަތަކުގައި ދަލީލު ނުހިފާ، ފަހެ ކަލާމީ ފަލްސަފާއަކީ ދީނަށް ޢަމަލުކުރާ ތަރުޖަމާވެގެން ވެގެން ދިޔަ ބައެއް ދީނުގެ ތެރެއަށް ދިޔަ އެ ހަގީގަތް ވިސްނުން ގަބޫލު ކުރެވުމުގައި ފުރިހަމަވެ ބޭނުންކުރެވުނު ބަދަލުގައި ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ވަސީލަތް ނަހަމަޖެހިގެން ހިނގައި ދިޔަ ބައިގެ މީހުންނަށް ބުރަވެ އެވަނީ އެވެ.

ސުންނަތާއި ސަލަފުންގެ ބަސްފުޅުތަކުންނެވެ. މާފުށަށް ކޮށްގެން، އެމީހުންނާ އެއްހަމައަކަށް ފައިބާގެން ޖަދަލުކޮށްގެން ނިކުންނަ ނަތީޖާއަކީ ހިތްވަގެންނުވެއެވެ.

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«فإنهم كثيرًا ما يستدلُّون ويحتجُّون على الحقِّ الذي جاء به الكتابُ والسُّنَّة بحججٍ مُحْدَثةٍ باطلة، ثم تلك تُوقِعُهم في البدع المخالفة للكتاب والسُّنَّة، بمنزلة الذي يجاهد الكفَّار بقتالٍ محرَّم في الشريعة، فيزيل باطلًا بباطل. ولهذا كان السَّلف إذا قيل: فلانٌ يردُّ على فلان، قالوا: بكتابٍ وسنة؟ فإن قال: "نعم" صوَّبوه، وإن قال: "لا" قالوا: ردَّ بدعةً ببدعة وكثيرًا ممَّا أوقعهم ــ أو أكثر ما أوقعهم ــ في البدع المخالفة للكتاب والسُّنَّة احتجاجُهم لنوعٍ من الحقِّ بحجَّة مبتدعةٍ اعتقدوا أنها لا تَسْلَمُ من المناقضة والمعارضة إلا بما التزموه لتصحيحها من اللوازم التي قد يخالفون بها الكتابَ والسُّنَّة» (جامع المسائل: 9/12–13)

މާނައީ: "ފަހެ އެމީހުން ވަރަށް ގިނައިން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ ގެނެސްފައިވާ ޙައްޤު (ބާޠިލް) ދަލީލުދައްކާ ހުއްޖަތުދައްކަނީ އަލަށް އުފެއްދިފައިވާ ބާޠިލް ހުއްޖަތްތަކެއް ބޭނުންކޮށްގެންނެވެ. ދެން އެހުއްޖަތު އެމީހުން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާ ޚިލާފުވެގެންވާ ބިދުޢަތަކަށް ވައްޓާލައެވެ. އެއީ ޝަރީޢަތުގައި ހަރާމްކޮށްފައިވާ ހަނގުރާމައަކުން ކާފިރުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރާ މީހާގެ މިސާލުގައެވެ. އޭނާ ބާޠިލެއް ފިލުވާލަނީ ބާޠިލެއް ބޭނުންކޮށްގެންނެވެ. މިހެންވީ ސަލަފުންގެ ބޭކަލުންނަށް "މިވެނި މީހަކު އެވެނި މީހަކަށް ރައްދުދިނީއޭ" ބުނެވިއްޖެނަމަ ވިދާޅުވެއެވެ: "(ރައްދުދިނީ) ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން ހެއްޔެވެ؟" ދެން "އާނއެކޭ" ބުނެފިނަމަ އެބޭކަލުން އެކަން ރަނގަޅުކުރައްވައެވެ. "ނޫނެކޭ" ބުނެފިނަމަ އެބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ: "ބިދުޢައަކުން ބިދުޢައެއް ރައްދުކޮށްފިއެވެ." ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާ ޚިލާފުވެގެންވާ ބިދުޢަތަކުން އެމީހުން ވަރަށް ގިނައިން ވައްޓާލި -ނުވަތަ އެންމެ ގިނައިން ވައްޓާލި- ކަމަކީ އުފައްދާފައިވާ ބިދުޢީ ހުއްޖަތަކުން ބައެއް ޙައްޤު ކަންތައްތަކަށް އެމީހުން ހުއްޖަތް ދެއްކުމެވެ. އެމީހުން ގަބޫލުކުރީ ދެކޮޅުނުޖެހި ސަލާމަތްވާނީ އެމީހުން އެހުއްޖަތުގެ ޞައްޙަކަން ސާބިތުކުރުމަށް ލާޒިމުކުރިއެވެ. އެއީ އެހުއްޖަތުގެ ލާޒިމުކަންތައްތަކުން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާ އެމީހުން ޚިލާފުވެދާނެ ލާޒިމުތަކެއް ސަބަބުންނެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«فَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْمُنْتَسِبِينَ إِلَى السُّنَّةِ رَدُّوا مَا تَقَوَّلَهُ الْمُعْتَزِلَةُ وَالرَّافِضَةُ وَغَيْرُهُمْ مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ بِكَلَامٍ فِيهِ أَيْضًا بِدْعَةٌ وَبَاطِلٌ، وَهَذِهِ طَرِيقَةٌ يَسْتَجِيزُهَا كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكَلَامِ، وَيَرَوْنَ أَنَّهُ يَجُوزُ مُقَابَلَةُ الْفَاسِدِ بِالْفَاسِدِ، لَكِنَّ أَئِمَّةَ السُّنَّةِ وَالسَّلَفِ عَلَى خِلَافِ هَذَا، وَهُمْ يَذُمُّونَ أَهْلَ الْكَلَامِ الْمُبْتَدَعِ الَّذِينَ يَرُدُّونَ بَاطِلًا بِبَاطِلٍ وَبِدْعَةً بِبِدْعَةٍ، وَيَأْمُرُونَ أَلَّا يَقُولَ الْإِنْسَانُ إِلَّا الْحَقَّ، لَا يَخْرُجُ عَنِ السُّنَّةِ فِي حَالٍ مِنَ الْأَحْوَالِ. وَهَذَا هُوَ الصَّوَابُ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ

تَبَارَكَوَتَعَالَىٰ بِهِ وَرَسُولُهُ، وَلِهَذَا لَمْ نَرُدَّ مَا تَقُولُهُ: الْمُعْتَزِلَةُ وَالرَّافِضَةُ مِنْ حَقٍّ بَلْ قَبِلْنَاهُ، لَكِنْ بَيَّنَّا أَنَّ مَا عَابُوا بِهِ مُخَالِفِيهِمْ مِنَ الْأَقْوَالِ فَفِي أَقْوَالِهِمْ مِنَ الْعَيْبِ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ.» (منهاج السنة: 342/2)

މާނައީ: "ސުންނަތަށް ނިސްބަތްވެގެންވާ ގިނަބަޔަކު، މުޢުތަޒިލީންނާއި ރާފިޟީންނާއި އުޞޫލުވެސް ބިދުޢަތީގެ އަހުލުވެރިން އުޞޫލުއްދީނުގެ ބަޙުޘުތަކާ ކަލާމާއި ތަފްޞީލުތަކުގައި، އޮތްޚިލާފު ބިދުޢައާއި ބާޠިލް ވާހަކަތަކަށްވުރެ. މިއީ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގިނަބަޔަކު އެކަން ހުއްދަކުރެވިގެންނަ ފަދަކަމެވެ. އަދި ފާސިދު އެއްޗަކާ ދެކޮޅަށް ފާސިދު އެއްޗެއް ދިމާކުރެވޭނެކަމެއް އެވިދާން ދެކެވެ. ސަލަފުން ސުންނަތުގެ އިމާމުންނާއި ސަހާބުންގެ ތިއްބެވީ މެދުމި ނިޔާވަތެވެ. އެބަޔަކު ބާތިލުކަމެއް، ބާތިލުކަމަކުން ރައްދުނުކުރެ، އަދި ބިދުޢައަކަށް ބިދުޢައަކުން ރައްދުނުކުރެ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ބާތިލުކަމަކަށް ދެކޮޅުހަދައިގެންވާ ކަމެއް ރައްދުކުރައްވައެވެ. އަދި ޙައްޤު މިނިވަން ގޮތުގައި، އެއްޗެއް ހިފައިގެން ސުންނަތުގެ ބައެއް ނުވަތަ އެއްބަޔަކު އަމިއްލަކުރައްވައެވެ.
އައްލާހު تَبَارَكَوَتَعَالَىٰ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ޙަވާލުކުރައްވާ ކަންތައްތަކަށް ކަމުގައިވާ މިއީއެވެ. މިގޮތުން މުޢުތަޒިލީންނާއި ރާފިޟީންނާއި ބަސްތަކުގެ ބަޔާކަން ޙައްޤު ހުރިކަމުން ޙައްޤު ނުކުރަނީއެވެ. ބަލައިގަތީ، ހަމައެކަނި އެބަޔަކު ކުރިކަމެއް މީހުންގެ ބަސްތަކުގައި ބިދުޢަތާއި ކުށް ބަޔަކާ ދެކޮޅު އެނގިދާނެ. ސަލަފުން ގޮތަކަށް (އެމީހުން) ކަސްބުކުރި ބަސްކަމެއް، ފަދަ އެމީހުންގެ އެބަސްތަކުގެ (ދުޝްމަނުންގެ ބަސްތަކަށްވުރެ) މާ ބޮޑުވެ ގަދަވެގެންވާ ގޮތުގެ ހުރިކަން ދަނެގެން ބަޔާންކުރީއެވެ."

އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ: «وأهل السنة وحزب الرسول وعسكر الإيمان لا مع هؤلاء ولا مع هؤلاء، بل هم مع هؤلاء فيما أصابوا فيه، ومع هؤلاء فيما أصابوا فيه، فكل حق مع طائفة من الطوائف فهم يوافقونهم فيه، وهم بُرآء من باطلهم، فمذهبهم جَمْعُ حق الطوائف بعضه إلى بعض، والقول به، ونصرُهُ، وموالاة أهله من ذلك الوجه، ونَفْيُ باطل كل طائفة من الطوائف وكسرُهُ، ومعاداةُ أهله من هذا الوجه، فهم حُكَّام بين الطوائف لا يتحيزون إلى فئة منهم على الإطلاق، ولا يردّون حق طائفة من الطوائف، ولا يقابلون بدعة ببدعة، ولا يردّون باطلًا بباطل، ولا يحملهم شنآن قوم يعادونهم ويكفرونهم على أن لا يعدلوا فيهم، بل يقولون فيهم الحق، ويحكمون في مقالاتهم بالعدل. والله تَبَارَكَوَتَعَالَىٰ أمر رسوله أن يعدل بين الطوائف، فقال: ﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾ [الشورى: 15]، فأمره سبحانه أن يدعو إلى دينه وكتابه، وأن يستقيم في نفسه كما أمره، وأن لا يتبع هوى أحد من الفرق، وأن يؤمن بالحق جميعه، لا يؤمن ببعضه دون بعض، وأن يعدل بين أرباب المقالات والديانات. وأنت إذا تأملت هذه الآية وجدت أهل الكلام الباطل وأهل الأهواء والبدع من جميع الطوائف أبخس الناس منها حظًّا، وأقلهم منها نصيبًا، ووجدت حزب الله ورسوله وأنصار سنته هم أحق بها وأهلها، وهم في هذه المسألة وغيرها من المسائل أسعد بالحق من جميع الطوائف...» (شفاء العليل: 1/177-178)

ވާނީ: ""ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން، ރަސޫލާގެ ޞަޙާބުބުގެ މީހުން، އީމާންކަމުގެ ރަށްޝަކަރުވަނީ މިހިރުންނާ (އެބަހީ: ﷲ ގެ ދަސްތޫރަށް ނަޞީޙަތް ދަޢުވަތުދޭބޭކަލުން) އެކުގައެވެ، އަދި އެމީހުންނާ (އެބަހީ: ދަޢުވަތުދޭބޭކަލުން ދެކޮޅަށް ހުރުމާ ޚިޔާނާތްތެރިން) އެކުގައިވެސް ނުހުންނަވާ! ކިއްޔަ، ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ މިހިރުން (ބަލާ) ދިމާލަށް ކަންތަކުގައި މިހިރުންނާއެކު (ތަބާވާގޮތަށް)، އަދި އެމީހުން ބަލާ ދިމާލަށް ކަންތަކުގައި އެމީހުންނާވެސް އެކުގައެވެ! ބައިގަނޑުތަކުގެ ތެރޭގައި ކުރިން ބައިގަނޑުގެ ގޮތުގައިވާ ބަރުތަނގާ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން އެކަމުގައި އެއްބަސްވެއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ބާޠިލުން ބަޔަކުވެގެންވާ ބަލާގައެވެ. ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ މަޛްހަބަކީ: ހުރިހާ ޞަޙާބީބުތަކުގައިވާ ބަރުތަނގާ ޞަލަފުކުރުމަށް އެއްކުރެވުމެވެ. އަދި އެފަރާތުން ބަސްބަސް، އެއަށް ނަސޭހަތްދިނުމެވެ. އަދި އެކަމުގައި އެލަޒުމުން އެގޮ އަހުލުވެރިންނާވެސް އެއްބަސްވުމެވެ. އަދި ޞަޙާބީބުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ކުރިން ޞަޙާބުބުގެ ބާޠިލުގެ ނަޒީރަށް ބިންދަލުކުރުމެވެ. އަދި މިކަމުގައި މިވަޒުރުން އެގޮ އަހުލުވެރިންނާވެސް ދެކޮޅުވެރިވުމެވެ. ވީމާ އެމީހުންނީ (އެބަހީ: ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރި އީމާންކަމުގެ ރަށްޝަކަރީ) ހުރިހާ ބައިގަނޑުތަކުގެ މެދުގައި ބަރާބަރު ގޮތަކަށްހުރި ބައެކެވެ. އެގެ ތެރެއިން ވަކި ބައިގަނޑަކަށް އައްބަރު ގޮސް އެމީހުން މެދުތެރެގެ ހުސްނުވާށެވެ! އަދި ބައިގަނޑުތަކުގެ ތެރެއިން ބައިގަނޑުގެ ގޮތުގައިވާ ބަޔަކު ގޮތް އެމީހުން ރަށްދަރު އިންސާނާރު ނުކުރާށެވެ! ބިދުޢައާ ދިމާކުރަން އެބަ ހިފައިގެން ބިދުޢައް ހިފައިގެން އެމީހުން ނަގާއެވެ! އަދި ބާޠިލުން ބާޠިލާ ރައްދުއް ނުކުރާށެވެ! އަދި ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންނާ ދެކޮޅު ޖަދާލާތުކުރާ، އަދި ކާފިރުކުރާ ބަރަކާތް އަސްނަ ރޫޙީ ސަލަފުން އެމީހުންނާމެދު ޖަދަލުވެރިންވުމަކުން ނުގެންދާށެވެ! ކިއްޔަ، ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން އެމީހުންނާ މެދުގައިވެސް ބަސްބަހަނީ ޖައްޔިތުގެ މައްސަލާ އަދި އެމީހުން ބުނާ ބަސްތަކަށް ޖަހުލުކުރާ ގޮތް ނިންމަކަށި ޖަދަލުވެރިކަމާ އެކުގައެވެ!

ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށްވެސް އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ ޞަޙާބީބުތަކާއި ބައިގަނޑުތަކާ މެދު ޢަދުލުވެރިވުމަށެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ:

﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾

[الشورى: 15]

"އެހެންކަމުން (އެބަހީ: ޝަރީޢަތު ކުރައްވާ ﷲ ސިއްރާގެން ދީނަށް) ވެސް، ކަލޭގެފާނު ގޮވައިލައްވާށެވެ! އަދި ކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރައްވައިފިގޮތަށް ގޮވައި ސިއްރާވެޖަހައިގެން ނަންގަވާށެވެ! އެއުރެން އެދި ބޮޑުކަމާ އެދުންތަކައި ގޮތްތަކަށް ކަލޭގެފާނު ތަބާނުވާ ވާހަކަޔަކަށް ނަންގަވާށެވެ! އަދި ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ﷲ ބާވައިލެއްވި ހުރިހާ ފޮތަކަށް އަހުރެން އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި އަހުރެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވަނީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ މެދުގައި ޢަދުލުވެރިވުމަކަށެވެ."

އެގޮތުން އެކަލާނގެ އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރައްވާފައި އޮވޭ އެކަލާނގެ ދީނާއި އެކަލާނގެ ޝަރީޢަތް ގެވާޅުއްވުމަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވުނު ގޮތަށް ނަފުސާ ސިފާތް ޤަބޫލުކުރުމަށެވެ. އަދި ފިރުޢައުނަށް އެއްވެސް ފިރުޢައުން ބޭނުންވާ ގޮތަށް ތަބާވެވެން ނުދިނުމަށެވެ. އަދި ބައެއްގެން އެކުއެ އިމާންވުމަށެވެ. އޭގެ އައްބަރަން އިމާންވެފައި އަނެއްބަރަށް އިމާންނުވުމަކަށް ނުވެއެވެ! އަދި އެކި ބަސްމަގު ބަސް، ދީނުގެ ކަންކަންކުރާ އަރުބާބުން (ބޭބުން)ގެ މެދުގައި ޚިލާފުވެރިވުމަށެވެ.

ތިބާ މިއަރުތަށާމެދު ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްފިނަމަ ފެނިގެންދާނީ: ހުރިހާ ބައިގަނޑުތަކެއްގައިވާ، ބާރުގަ ފާހަކަތައް ދައްކާ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، ބިދުޢައާއި އަމިއްލަ އެދުންތަކުގެ އަހުލުވެރިންނީ މިއުއްމަތުން އެންމެ ނަސީބު ކުޑަވެ މަދު މީހުންކަމުގައެވެ! އަދި ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ޤަވާއިދާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތަށް ނަސީބުދުނު މީހުންނީ މިއުއްމަތުން އެންމެ ބައްޔަކަން ބޮޑު، އަދި މިއުއްމަތުގެ އަހުލުވެރިންނަކަމެވެ! އެމީހުންނީ މިއުއްމަތުގެ ސަލަފުންނާއި އަދި އެހުންނެވި ސަލަފުންނަކީ ހުރިހާ ބައިގަނޑުތަކުގެ ތެރެއިން ބައްޔާގެން އެންމެ ބާރުގަދަ މީހުންނެވެ!"

ދީނުގެ ކަންތައްތަކާއި ސަލަފުންގެ ބަޔާން ނުވެގެން ތަޢައްޞުބުވާ މީހުންނަކީ މިއުއްމަތުންނެވެ.
އަދި އަހްލުއްސުންނަތުން ފަހުގައި އިސްލާމްދީނުގެ މަގުމަތީ ހިނގި މީހުންވިއްޔާ: ފަހަރު **އަހްލުއްސުންނަތުން ތަބަޢަވެ، އަހްލުއްސުންނަތުން އިޙްތިރާމްވެ، އަހްލުއްސުންނާ އެއްބަސްވެ އިއްތިބާޢުވުމަށް** ސަމާލުކަންދީ ފަރުވާތެރިވެއެވެ. ފަހަރު އަހްލުއްސުންނަތުންނާމެދު ނުބައިކޮށް ހިތް، އަހްލުއްސުންނާ އަބަސްވުމުގައި ވިރާގުލި ޢާހިލުކަމުން ތަންދޮރު ނުދަންނާތީ، އަދި އިލްމު މަދުކަމުން، އަދި ދީނުގެ ތަޢުލީމާއިމެދު ކަމަށް ހިތްލުން އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ!

ﷲ އެކަމަކުން ބަރާއަތްތެރިކޮށް ދެއްވުމަށް އަދުޢާކުރައްވާފައިވާ ހިތްނުބައިކަމުގެ ތަރުޖަމާއި މާނަވީ މިކަން ނުވެއެވެ. ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ [الحشر: 10]

މާނައީ: "އަދި އީމާންވީ މީސްތަކުންނަށްޓަކައި ހިތްތަކުގައި ބަދަސްތެރިކަމެއް ނުބައިކަމެއް ނުލައްވާށެވެ."

އަހްލުއްސުންނަތުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ބަޔާންވެގެންވަނީ ތަބާވާން ލާޒިމްކަމާ އިތުބާރުގެ މަގެއް: ބޮޑުދީގެ ތަފްޞީލްތަކަށް ތާޢަތްވުމުގައި ސަލަފުންނަށް ތަބަޢަވެ އަހްލުއްސުންނަތުން އިޙްތިރާމްކުރުމެވެ.

މިގޮތުގެ ބަޔަކު ބޭނުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: "އިލްމަކީ ދީނުގެލެއް: ނަބަވީ އިލްމާއި، ނަޙަވީ އިލްމެވެ."

ނަޙަވީ އިލްމުގައިވާ ނަބަވީ އިލްމަކުން ބޭނުން ލިބިގެންނެވެ. އެގޮތުން ނަބަވީ އިލްމު އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާނާގެ ސުންނަތެވެ. އަދި ކޮންމެ ޙަދީޘްއެއްގައި އެއިލްމު ފާހަގަވެ ބައްޓަމަށް ގެނައުމާ ޝަރުޢީ އިލްމެވެ.

ނަޙަވީ އިލްމަކީ: (ދީނުގެ ތަފްސީރު ނަޙަވީ ހިތަށް ވިސްނާ ފަހުމްކުރުން) އިސްލާމީ ބަސްތަކުގެ ހިތްތަކެއް ގާއިމުވެއެވެ. އެއީ ޙަޤީޤަތުގައި ވާހަކަފުޅެވެ. އަދި ޝަރުޢީ އިލްމުގައި ވާހަކައެވެ."

އެގޮ މިސާލަކީ: ބުނާފައިވާ ބަސް: "ފަހަރު ދަސްކުރެވެ. އެބުނެވޭ ފަހާއި، ބޭނުން ފަހަރެއްގެ ކިޔުން ފެށެވެ.

ފަހެ އިޖުތިހާދަކީ ފެންވަރުގައި މުޖުތަހިދުގެ ޢަމަލެއް ހަމަ އެއްގޮތަކަށް ނުވެއެވެ. އަދި ސުންނަތާއި ޚިލާފުވާ ގޮތަށް އެއް މަސްއަލައެއްގައި މަލާމާތްކުރެވޭނެއެވެ. އުޖުން ބަލައިގެން ވަކިކުރެވިދާނެ ގޮތްތަކެއް އޮތެވެ.

ބުނުން ނިކަންނަ ފެންވަރުގައި ވަކިވެގެންދާކަމެވެ. އަދި ޤާނޫނުގައި اللَّهُ ގެ ވަޙީއާއި ދިމާވާގޮތަށް ޖާރީކުރު، ސުންނަތް ފެންވައިފި. އަދި އެކަމަކު ހުކުމުކުރެވޭ ގޮތާއި ބައިވެރިވެ. އެއީ اللَّهُ ގެ ވަޙީއާ ޒިޔާދަކޮށްނުދެއްވާނެއެވެ.

ބައެއް ބޭނުމެއް ބިނާވެއްޖެ: "ހަދީޘްގައި އަސްލެވެ. ޢަމަލުކުރި (އެކަމެއް ދަލީލެއް) ފަހުމްކުރެވެ. އަސްލާއި ފަހުން އެއްފަދަވެގެން ހުކުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ދަލީލާއި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތަށް އެދެވޭ ހަމަހަމަވެގެން ހުކުމެއް ނުވެއެވެ."

މުޢާޛު ބިން ޖަބަލު ޔަމަނަށް ފޮނުއްވިއިރު، ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ އެކަލޭގެފާނަށް ސުވާލުކުރެއްވި ބަސްފުޅު ކޮބާ ނުދެނެވޭނަމަތޯ؟

«بِمَ تحْكُم؟"، قَالَ: بِكِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِد؟. قَالَ: بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِد؟»، قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي، قَالَ: «الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ» (16)

މާނައީ: "ކީއްބާ ހުކުމްކުރައްވާނީ؟" ދެންނެވިއެވެ: 'اللَّهُ ގެ ފޮތުންނެވެ.' ބައިތިވެލެއްވިއެވެ: 'ފޮތުގައި ނުފެނިއްޖެނަމަ ދެން ކިހިނެއްކުރައްވާނީ؟' ދެންނެވިއެވެ: 'اللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތުންނެވެ.' ބައިތިވެލެއްވިއެވެ: 'އެއިން ފޮތާއި ނުފެނިއްޖެނަމަ ދެން ކިހިނެއްކުރައްވާނީ؟' ދެންނެވިއެވެ: 'އަހަރެންގެ ރައުޔުން އިޖުތިހާދުކުރާނަމެވެ.' އެހިނދު ބައިތިވެލެއްވިއެވެ: 'اللَّهُ ގެ ރަސޫލާގެ ރަސޫލުން ތައުފީޤުދެއްވި اللَّهُ އަށް ޙަމްދު ލިބިވަޑައިގަންނަވާށެވެ.'"

ފަހެ ބައިތިވުން ޢަޤީދާގެ ބާރަކަތް ޤަބޫލުކުރެވޭ ގޮތެއް ނެތް ވާ ހިދާޔަތްނެވެ. އަދި ދީނާއި ސުންނަތް ބަލައިގަތުމަށް ހުކުމް ބަދަލުކުރުމުގެ ފެންވަރަކަށް ގެނެސްދޭނެކަމެވެ. ވީއިރު ދީނުގެ ކުރިއެރުން ބައިތިވާ ގޮތެއް ނެތް ހުކުމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ!

---

(16) مسند أحمد: 22061 ، وسنن أبي داود: 3592، والترمذي: 1327

އެހެންކަމުން ހަދީޘާއި އަޘަރުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާވީ ޢަޤީދާއި އަޚްލާޤުތަކަށް ކުރިއަރަނީ
އިސްލާމްދީނުގެ ހަމަތަކުގައި؛ ފުރުސަތު އެކު ވަގުތުގައި ފެންނަ ޚިޔާލުތަކަކުން ދޫކޮށް، ސުލްޠާނުގައި އަދި
ފެންނަނީ ބާޠިލުގައި ކަނޑައެޅުން ވެރިން ތަޤުލީދުކުރުން އިސްލާމް ކުރިއަރަނީ މިހާ
ފަދައިންނެވެ.

ސަޢީދު ބިން ޙަމީދު ޔާފިޢީއާ ފަސްބައިތުގެ ހުށަހަޅާފައެވެ:

«فَإنَّك حِين تطرحني لقوم ... هم عدم وَفِي صور الْوُجُود

كــمن هُوَ تَارِك مَاء طهُورا ... وراض بِالتَّيَمُّمِ بالصعيد»

މާނައީ: "ފަހެ ...(...) ...

...

...."

އަދިވެސް ފަސްބައިތުތަކެއްގައި ވެއެވެ:

«دين النَّبِي مُحَمَّد آثَار ... نعم المطية للفتى الْأَخْبَــــــــار

لَا تغفلن عَن الحَدِيث وَأَهله ... فَالرَّأْي ليل والْحَدِيث نَهَار

ولربما غلط الْفَتى سبل الْهدى ... وَالشَّمْس بازغة لَهَا أنوار» [17]

މާނައީ: "...

...

...

...."

އަދިވެސް ފަސްބައިތުތަކެއްގައިވެއެވެ:

«أهل الْكَلَام وَأهل الرَّأْي قد جهلوا ... علم الحَدِيث الَّذِي ينجو بِهِ الرجل

---

[17] ذم الكلام وأهله: 347

لَو أَنهم عرفُوا الْآثَار مَا انحرفوا ... عَنْهَا إِلَى غَيرهَا لكِنهمْ جهلوا» [18]

"ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، ޙަދީޘުގެ އަހުލުވެރިން ޖާހިލުވެގެންނުވާނަމަ، އެއިން މިހާ ނަޒާވާނެ ޝަރީޢަތުގެ އިލްމާގެތު، އެމީހުންނަށް އަޤީދާތައް އެނގުނުނަމަ ކަށަވަރުވެގެން އެއިން އެއްކޮޅަކަށް ނުޖެހިދާނެ، އެހެންނަމަވެސް އެމީހުން ހަމަ ޖާހިލުވީއެވެ."

އަދިވެސް ޝާޢިރަކު ވިދާޅުވެއެވެ:

«أهل الْكَلَام دَعونَا من تعسفكم ... كم تَبْتَغُونَ لدين اللَّه تبديلا

مَا أحدث النَّاس فِي أديانهم حَدثا ... إِلَّا جعلتم لَهُ وَجها وتأويــــلا»

"ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ކަލާމުންގެ ތިޔަ އުސޫލުތަކާ ބަރަޢަތްވުމުން އަހަރުމެން ދޫކޮށްލައްވާ، ހިތްވަރުކަރޭ ކަލާމުން اللَّه ގެ ދީން ބަދަލުކުރަން ތިޔަ އަރުވާ، މިސާލަކަށް އެމީހުންގެ ދީނުގައި އެއްވެސް ކަމެއް އަލަށް އުފެއްދިޔަނަމަ، ކަލާމުން އެކަމަކަށް އެބަ ތަފްސީރެއް އަދި (ހަމަޖެއްސުމާ މާނަ) ވަޖުހެއް އެބަ ކަނޑައަޅާފައެވެ."

އަބޫބަކުރު ބުނު އަބީ ދާވޫދު އައްސިޖިސްތާނީ ވިދާޅުވި ޝިޢުރުބައިތުތަކުގައިވެއެވެ:

«تمسك بِحَبل اللَّه وَاتبع الْهدى ... وَلَا تَكُ بدعيا لَعَلَّك تفـــلح

ولذ بِكِتَاب اللَّه وَالسّنَن الَّتِي ... أَتَت عَن رَسُول اللَّه تنجو وتربح...

ودع عَنْك آراء الرِّجَال وَقَوْلهمْ ... فَقَوْل رَسُول اللَّه أزكى وأشــرح» [19]

"اللَّه ގެ ވަޙުޔުގައި ހިދާޔަތް، ހިދާޔަތަށް މަގުދައްކަވާ، އަދި ބިދުޢަވެރިއެއްކަމުގައި ނުވާށެވެ، އެއީ ދިޔާ ކާމިޔާބުވުމަށް އެދޭމީ، އަދި اللَّه ގެ ރުސޫލު، اللَّه ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ

[18] شرف أصحاب الحديث: 79/1

[19] الشريعة للآجري: 2075

ސުންނަތްތަކުން ހިމާޔަތްކުރާށެވެ، އެބުރުން ތިބާ މިންޖުވެ ނަޖާތްވާނެ... އަދި މީހުންގެ ރައުޔުތަކާއި ބަސްތައް ދޫކޮށްލާށެވެ، ފަހެ ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅު ދާއިރުވެ ތަނަވަސްބޮޑުވެގެންވެއެވެ."

އަދިވެސް ޝިޢުރުގައިވެ:

«خُذ مَا أَتَاك بِهِ الْأَخْبَار من أثر ... شبها بشبه وأمثالا بأمثال

وَلَا تميلن يَا هَذَا إِلَى بدع ... تضل أَصْحَابهَا بالقيل والقــال» [20]

"ޚަބަރުތައް ތިބާގެ ގާތަށް ގެނައި އަޘަރެއްނަމަ އޭގައި ހިފާށެވެ، ވައްތަރުން ވައްތަރަށް މިސާލުތަކުން މިސާލުގައި، އަދި އޭ މިހިރަ މީހާ، ބިދުޢަތަކަށް ޖެހިބިގެންނުދާށެވެ، އޭގެ އަހުލުވެރިން ބުނެވުނު ބަސްތަކާ ހިއްޗާ މަގުފުރެދިގެންނެވެ."

[20] تاريخ بغداد: 191/16

4– ފަސްލު: ޖަދަލުކުރުމާއި، ދީނުގައި ދެބަސްވާ އަހުލުއަހުވާއުންނާއި ނުބައިބަސް ބުނުމާ ކުރިމަތިލުން، އަދި އެބަޔަކާއި އެކަހެރިވުން ނުރުއްސަވާ ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅުތައް

އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ: اللهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ» [21]

މާނައީ: "ހައްދުފަހަނަޅައިގަތް މީހުން ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. ހައްދުފަހަނަޅައިގަތް މީހުން ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. ހައްދުފަހަނަޅައިގަތް މީހުން ހަލާކުވެއްޖެއެވެ."

އަދި ޢަލީ ބިން ޙުސައިން ވިދާޅުވިއެވެ: اللهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ» [22]

މާނައީ: "މީހާއަށް މުހިއްމުކަމެއް ނޫން (ނުބައި) ކަންތައް ދޫކޮށްލުމީ މީހާގެ އިސްލާމްކަމުގެ ރިވެތިކަމުގެ ތެރޭގައިވާ ކަމެކެވެ."

އަދި އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީވެސް ދެބަސްވާ އަހުލުއަހުވާއުން ނަހީކުރައްވައެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنَّما يُخَاصِمُ الشَّاكُّ فِي دِينِهِ.» [23]

މާނައީ: "ދެބަސްވާ އަހުލުއަހުވާއިން އެކަމާ ދީނުގައި ޝައްކުކުރާ މީހެކެވެ."

---

[21] صحيح مسلم: 2670

[22] الموطأ: 3، مسند أحمد: 1737 ، والترمذي: 2318

[23] التاريخ الكبير للبخاري: 1/619 ، الإبانة الكبرى: 609

އަދި އިބްނު ސީރީންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنِّي لأدع المراء وَإِنِّي لأعلمكم بِهِ.» (24)

މާނައީ: "އަހުރެން އަބަދުވެސް ޖެދަލުކުރުން ދޫކޮށްލަމެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަންކުރުން އެންމެ ދަންނަ މީހާކަމުގައި އަހުރެންނާ ހުރެމެއެވެ."

އަދި اللَّه تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ މި ބަސްފުޅުގެ ތަފްސީރުގައި އައިސްފައިވެއެވެ:

﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ﴾ [آل عمران: 7]

މާނައީ: "ފަހެ އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި ކަސިހާރުވެ ފުރުދުވުމާ މީހުން ދަންނައެވެ..."

އެބީ: ޖަދަލުކުރުމަށް ހިތްބަލުވުމާ ވަގަހައެވެ.

އަލްއައުޒާޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«الْمُنَازعَة والجدال فِي الدّين مُحدث.»

މާނައީ: "ދީނުގައި ދެބަސްވެ އަރައިރުންވެ، ޖަދަލުކުރުމަކީ އަލަށް އުފެއްދިފައިވާ ކަމެކެވެ."

އަދި ދަންނާށެވެ! މިބާ ޞަޙާބީންގެ ސީރަތާއި، އަދި އެބޭކަލުންގެ ފަހުން ވަޑައިގެންނެވި ހެޔޮވެގެންވާ ސަލަފުންގެ ސީރަތްތަކާދުރު ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްފިނަމަ މިބާއަށް ފެނިގެންދާނީ؛ ބިދުޢަގެ އަހުލުވެރިންނާ ޖަދަލުކޮށް ބަހުސްކުރުން އެބޭކަލުން ވަރުގަދަ ނަފުރަތުން ނަހީކުރައްވާ ގޮތެވެ. އަދި ބައްދަލުގެ ހުރިހާކަމެއް ދަލީލުތަކާ ބޭނުންކޮށްގެން އެހެންމީހުންގެ ބަސްމަގަށް ޖަވާބުދިނުމަށް އެބޭކަލުން ދެކޮޅުހައްދަވައެވެ. (25)

---

(24) الإبانة الكبرى: 623، الحجة في بيان المحجة: 521/2

(25) ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«...أن السلف والأئمة يذمون ما كان من الكلام والعقليات والجدل باطلاً، وإن قصد به نصر الكتاب والسنة، فيذمون من قابل بدعة ببدعة، وقابل الفاسد بالفاسد...» (درء تعارض العقل: 165/7)

ވާނީ: "ސަލަފުންނާއި އިމާމުވެރި ބޭކަލުން، ކަލާމާއި ބިދްޢީގެ ފަރާތްތަކާއި ބަހުސްކުރުމާ ޖަދަލުކުރުމަށް ނުބައިކުރައްވައެވެ. އެއީ އެކަކުކަމުން ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުގެ ނަޞްޞުތަކުން ޚަބަރުދިނުމަށް ނަސޭހަތްތެރިވާނެއެވެ. ބިދުޢައިކަން ބިދުޢަތްކަމާ ދިމާކުރުން، އަދި ފާސިދު އެއްޗެއްކަން ދީނުގައި ޖެހުން އެބޭކަލުން ނުބައިކުރައްވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވިފައެވެ:

«...ليس السنة أن ترد عليهم ولا يناظرون، إنما السنة أن يخبروا بالآثار والسنن. فإن قبلوها وإلا هجروا في ﷲ. وقال أيضًا: إذا رددت عليه بعلم المعقول والجدل ألجأتهم إلى رد ما جئت به بالقياس والجدل فيكون سببًا لرد الحق...» (صون المنطق: 180/1)

ވާނީ: "ސުންނަތަކީ: (އެބަހީ: ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ މަންހަޖަކީ) އެމީހުންނަށް (އެބަހީ: ބިދުޢަވެރިންނަށް ޖަދަލުކޮށް ބޭއްގެ ރައްދުދިނުމެއް) ރައްދުދިނުމާ ބަހުސްކުރުމެއް ނޫނެވެ. އަދި އެމީހުންނާ ބަހުސް ނުކުރުމެވެ. ސުންނަތަކީ އަޘަރުތަކާއި ސުންނަތްތަކުން އެމީހުންނަށް ޚަބަރުދިނުމެވެ. ދެން ފަހެ، އެމީހުން ޤަބޫލުކޮށްފިނަމަ (ރަނގަޅެވެ). އެހެންނޫންނަމަ ﷲ އަށްޓަކައި އެމީހުންނާ ދުރުހެލިވުމެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ: "ބިދުޢީ ޢިލްމާއި ޖަދަލުކުރުމުން ފަހެ އެމީހުންނަށް ރައްދުދިނީމަ؛ ދެން އެމީހުން ދިމާވާ ކަލާމީ ބަހުސްތަކާއި ޤިޔާސާއި ޖަދަލުކުރުމުގެ ރައްދުދިނުމާއި ދިމާވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަމަކީ ޙައްޤު ރައްދުކުރުމަށް ސަބަބެއްކަމުގައެވެ."

އަބަދުވެސް ކަންތައްކުރެއްވިކަން ކަށަވަރީ: ބިދުޢަތީ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން މީހަކުގެ އަޑުއިވިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު **އެމީހަކުގެ ކިބައިން ބިރުގަތްކަން އަބަދުވެސް ފާޅުކުރައްވައެވެ!** އަދި މިސްކިތުން އެމީހަކާއެކު **އިއްތިސާރުވުމާއި މަޖިލިސްކުރުމާއި، އެމީހަކާ ބަހުސްކުރުން** ވާހަކަދައްކަން މަނާކުރައްވައެވެ! އަދި ފަހަރެއްގައި އެމީހަކާ ދިމާވާން ބޭނުންވެސް އަބަދުވެސް ނަހީކުރައްވާފައިވާނެއެވެ!

އަބަދުވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:

«إذا رَأَيْت مبتدعا فِي طَرِيق فخذ فِي طَرِيق آخر.»[26]

މާނައީ: "ތިބާއަށް ބިދުޢަވެރިއަކު މަގަކުން ފެނިއްޖެނަމަ، ފަހެ އެހެން މަގަކުން ތިބާދާހުރިކަމެވެ."

އަމިއްލަ އެދުންތަކުގެ ބޭކަލުގައިވާ މީހަކީ އަމިއްލަ އެދުންތަކުގެ ހަމަޖެ ކަންތައް –އަޤްލީ: ޤަދަރިއްޔާ ބިދުޢައާއި، އިޢުތިޒާލާއި، ޚަވާރިޖުން (ހަވާރިޖުން)ގެ ޢަޤީދާއި، ތާޣޫތުން- ވަހީ ސުލްޠާނުންގެ ޖަމާޢަތުގެ ފަރާތްތަކުގައި ފާޅުވެފައިވެއެވެ. ދަންނަވާ އަބަދުވެސްނަމަ އެވެރިންގެ ހަބަރުތައް ފާޅާހިނދު، އަހަރުމެން މިދުވަސްވަރު ގޮތަށް އަހުލުސުންނަތުވެއެވެ. އަދި އެއިން އެއްވެސް ބަސްކުރެއް ބޭއްދިގެ ދަރިކުރެއް ބޭނުންކުރާގޮތް އަމިއްލަ ޖަދަލުކުރަނިވަރަން ނުވަތަ އެކަމަށް އަހުލުސުންނަތުވެރިކަމަށް އަބަދުވެސްނަމަ ފާޅާވައިނުވެއެވެ.

އަބަދުވެސްވީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ޙަދީޘާ އެކުގެ ގާތްވެގެންނެވެ. އަދި ވަހީއާއި، ބަޔާންކުރުމަން އަބަދުވެސްވެސް ހަމަވެ ޙާޟިރުވެވަޑައިގެވެ. އަދި ﷲ ފުރުޤާނުގައި އަބަދުވެސް ޙަދީޘްވެރިވެގެން (ޙަދީޘްވެގެން) ވާހަކަން ކަލޭއަށްވުމެވެ. އަދި ތެދުވެރިކަމަން އަބަދުވެސްނަން

---

[26] ޙަބްރާ ބިން ޢަލީ ކަޤީރު، އަލްލުޣަވިއްޔު ބިން އިޤާމު އަދި ސުފްޔާނުއް ޘައުރީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِذَا لَقِيتَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فِي طَرِيقٍ ، فَخُذْ فِي طَرِيقٍ أُخْرَى» (الإبانة الكبرى:491، 493،المجالسة وجواهر العلم:2723، حلية الأولياء: 3/68)

މާނައީ: "ތިބާއަށް ބިދުޢަގެ އަހުލުވެރިޔަކާ މަގަކުން ދިމާވެއްޖެނަމަ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: މަގަކުން ފެނިއްޖެނަމަ) ފަހެ ތިބާ އެހެން މަގަކުން ދާށެވެ!"

ރުހިވެވޮޑިގެންނެވިއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވެސް ދީނުގައި އަޞްޙާބުންގެ ރުހޭކަމަށް ރުހިވެވަޑައިގަތުމެވެ.

އަޞްޙާބުންގެ ޢަދާލަތްތެރިކަން މާ މަތިވެގެންނެވެ. އަދި އަޞްޙާބުންގެ ހިތްވަރު މާ ސަޚާވާތްތެރިކަން ބޮޑެވެ. އަދި އަޞްޙާބުންގެ ބޮޑުކަމާއި މާ ޤާއިމުވެގެންނެވެ. އަދި އަޞްޙާބުންގެ އީމާނު މާ ޤަވީވެގެންނެވެ. އަދި (އެއާއެކު) އަޞްޙާބުންނީ އަމިއްލަ އެދުމާއި ބިދުޢަތުތަކުން އެންމެ ދުރު ބައެކެވެ.

ބިދުޢަތްވެރިންނަށް ރައްދުދިނުން އޮތްގޮތް: ކަލާމުގެ ވާހަކަތަކާއި ބިދުޢީގެ ދަލީލުތަކެއްކަމުގައި، އަދި އެމީހުންނާ ޖަދަލުކުރުންކަމުގައި ވިޔަސް؛ އަޞްޙާބުން އެކަންކަމުގައި މަޝްޣޫލުވެވަޑައިނުގަތެވެ. އަދި އެކަމަކަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަމަކަށް ގޯސްކަމެކެވެ.

ދީނުގައި ދެބަސްވާ އަހުލުލްބިދުޢަތުންނާ ޖަދަލުކުރުންތަކަށް ފާގަތިކަން ކަހަލަ ތަފާތުތަކުގެ ޖަވާބުތަކެއް އަޞްޙާބުންނަށް ދޭނެ ބޭނުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެން ދެކެވޭ ވާހަކަތަކެވެ، ކަމެއް ބަލައިގަތުމަށް ތެދުވެ ދަޢުވާކުރާ ގޮތަކަށް އެއްވެސް ފާހަގަވެގެން ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގާއި، އެކަމަކާ ގުޅޭ ސަހާބީން އިސްތިޤާމަތާއި ޖަމާން މިސްކީނުގެ ވަސްކަން ވާހަކައެވެ.

އިބްރާހީމު އަންނަޚަޢީ މިހެން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«إِنَّ الْقَوْمَ لَمْ يُؤخَرْ عَنْهُمْ شَيْءٌ خُبِّئَ لَكُمْ لِفَضْلٍ عِنْدَكُمْ» [27]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިގައި ހުރި މާތްކަމެއްޓަކައި، ޞަޙާބީންނަށް ފޮރުވިގެން (އެބަހީ: ސަހާބީންނަށް ނޭނގި) ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޚާއްޞަކޮށްދިނުމަށް (ސިއްރުކޮށް ދޫކޮށްލައްވާފައި) އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުވެއެވެ."

އަޞްޙާބުންގެ ހިދާޔަތްގެ މަޒްހަބުގައިދެމިހުރުމުގައި: ބިދުޢަތްތަކުން ދުރުވުމާއި، އެއްބަސްވާކަމަށް ތަބާވުމަށްޓަކައި، ދުރުގެ އެއްބަސްވުމަށް އަމުރުކުރުމަށެވެ.

---

(27) الإبانة الكبرى: 1245، المدخل للبيهقي: 232

އިބްނު އުމަރުގެ އަރިހުން މަސްއޫލުކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ޤަދަރީގެ އަހުލުވެރިންގެ ޚަބަރު ދެއްވިއިރު ވިދާޅުވިއެވެ:

«أبلغوهم أَنِّي مِنْهُم بَرِيء وَلَو وجدت أعوانا لجاهدتهم...» (28)

މާނައީ: "އަހުރެން އެމީހުންގެ ކިބައިން ބަރީއަވެގެންވާކަމަށް އެމީހުންނަށް ޚަބަރުދީދީބާ! އަހުރެންނަށް އެހީތެރިވާނެ ބަޔަކު ފެނުނުނަމަ އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ޖިހާދުކުރީމުހެވެ."

އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«لَو رَأَيْت بَعضهم لضَرَبْت رَأسه» (29)

މާނައީ: "އޭގެ ތެރެއިން މީހަކު އަހުރެންނަށް ފެނުނުނަމަ އޭނާގެ ބޮލުގައި ތަޅައިފީމުހެވެ."

އަދި މީހަކު ޢަލީ ބުނު އަބީ ޠާލިބުގެ އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ:

---

(28) ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«فَإِذَا لَقِيتَ أُولَئِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْهُمْ، وَأَنَّهُمْ بُرَآءُ مِنِّي» (صحيح مسلم: 8)

މާނައީ: "ތިބާ މިބައި އެމީހުންނާ ދިމާވެއްޖެނަމަ، އަހުރެން އެމީހުންގެ ކިބައިން ބަރީއަވެގެންވާކަމަށް، އަދި އެމީހުން އަހުރެންގެ ކިބައިން ބަރީއަވެގެންވާކަމަށް ޚަބަރުދީބާ."

(29) ޤަދަރީންގެ ވާހަކަ ދެއްވިއިރު އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«أَرُونِي بَعْضَهَمْ، قُلْنَا: صَانِعٌ مَاذَا؟ قَالَ: إِذًا أَضَعُ يَدِي فِي رَأْسِهِ فَأَدُقُّ عُنُقَهُ» (السنة لعبد الله:911، الشريعة للآجري: 452)

މާނައީ: "އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ދައްކާބަލާށެވެ!" އަހަރުމެން ދެންނެވީމެވެ: "ކިހިނެއް ކަމެއް ކުރައްވާށޭތޯއެވެ؟" ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭނާގެ ބޮލުގައި އަހަރެންގެ އަތް އަޅާ، ދެން އޭނާގެ ކަރުދަށާ ޖަސްކޮށްލަމުއެވެ."

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«لَوْ رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ لَعَضَضْتُ أَنْفَهُ» (السنة لعبد الله:923، القدر للفريابي: 268)

މާނައީ: "އަހުރެންނަށް އެއިން މީހަކު ފެނުނުނަމަ އޭނާގެ ނޭފަތުގައި ދަތްއަޅައިފީމުހެވެ."

«أَخْبِرْنِي عَنُ الْقَدَرِ؟ قَالَ: «طَرِيقٌ مُظْلِمٌ، فَلَا تَسْلُكْهُ» قَالَ: أَخْبِرْنِي عَنُ الْقَدَرِ؟ قَالَ: بَحْرٌ عَمِيقٌ فَلَا تَلِجْهُ " قَالَ: أَخْبِرْنِي عَنُ الْقَدَرِ؟ قَالَ: «سِرُّ اللَّهِ فَلَا تُكَلَّفْهُ» (30)

މާނައީ: "އަހުރެންނަށް ޤަޟާޤަދަރާމެދު ޚަބަރުދީބަލާށެވެ!"

ވިދާޅުވިއެވެ: "އަނދިރި މަގެކެވެ. ފަހެ ތިބާ އެމަގުގައި ނުހިނގާށެވެ."

އޭނާ ދެންނެވިއެވެ: "އަހުރެންނަށް ޤަދަރާމެދު ޚަބަރުދީބަލާށެވެ."

ވިދާޅުވިއެވެ: "ފުންވެގެންވާ ކަނޑެކެވެ. ތިބާ އޭގެ ތެރެއަށް ނުވަންނާށެވެ!"

އަނެއްކާ ދެންނެވިއެވެ: "އަހުރެންނަށް ޤަދަރާމެދު ޚަބަރުދީބަލާށެވެ."

ވިދާޅުވިއެވެ: "ﷲ ގެ ސިއްރުތަކެކެވެ. ފަހެ ތިބާ އުނދަގުލާ ތަކުލީފުން އެއަށް ބޭނުން ނުވާށެވެ!"

އަދި އަލްފަޟްލު ބިން މުޙައްމަދު ބިން އަލީބަކުރު ވިދާޅުވިއެވެ:

«يُسْتَتَاب القدري فَإِن تَابَ وَإِلَّا نفي من بِلَاد الْمُسلمين»

މާނައީ: "ޤަދަރިއްޔާ ގޮތުގައި ތައުބާވުމަށް ބުނެވޭނެއެވެ. އޭނާ ތައުބާ ނުވެއްޖެނަމަ މުސްލިމުންގެ ބިމުން ބާހަރުކޮށްލެވޭނެއެވެ."

އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒު ވިދާޅުވިއެވެ:

«يَنْبَغِي أَنْ نتَقَدَّمَ إِلَيْهِمْ فِيمَا أَحْدَثُوا مِنَ الْقَدَرِ، فَإِنْ كَفُّوا، وَإِلَّا اسْتُلَّتْ أَلْسِنَتُهُمْ مِنْ أَقْفِيَتِهِمُ اسْتِلَالًا» (31)

(30) الشريعة للآجري: 422 ، الإبانة الكبرى: 1583

(31) جزء ابن عرفة: 85

މާނައީ: "އުމުރުން ޒަޢީފުދަރަޖަގައި އުޅެއްދާރުވިޔާ ކަންތަކުގައި އުމުރުންގެ ގާތަށް (މައްސަލަ ބަލާ ކުރިމަތިލާން) ދާންޖެހޭނީއެވެ. ދެންވެސް އުމުރުން އެކަން ނުހުއްޓުވިޔަނަމަ އުމުރުންގެ ދޫތަށް ކަރުބެޖުން ދަމާ އުޅުނާރުވޭނުއްޖެވެ!"

ބުޚާރީއާއި އާގެ އަހުމަދުބިންޙަންބަލު އުޖާބަރުންގެ މަގަޅި މިއަށެވެ.

ބުޚާރީގެ އަހުމަދުބިނުންގެ ޝައިޚުން މިހެން އައްޔާޝް އައްސުލަމީއަށް ބަސްކޮށެވެ:

«يَا أَبَا بَكْرٍ، أَسْأَلُكَ عَنْ كَلِمَةٍ؟ فَوَلَّى وَهُوَ يَقُولُ: «وَلَا نِصْفِ كَلِمَةٍ» (32)

މާނައީ: "އޭ އަބޫބަކުރެވެ! ބަހަކާމެދު އަހަރެން ތިބާއާ ސުވާލުކޮށްލާނަމެވެ." އެހިނދު މިހެން ވިދާޅުވަމުން އެކަލޭގެފާނު އެނބުރި ފުރަގަސްދެއްވިއެވެ: "އެއްވެސް ކަލިމައެއް ހިއްސާކުރަން، ބައިކަލިމަ ކަލިމައެއްވެސް އަހަރެން ނުދޭނަމެވެ!"

އިބްނު ޢައުން އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ -އެއީ ބުޚާރީގެ އަހުމަދުބިނުންގެ ޝައިޚުން މިހަކު ވާހަކަދެއްކިނުމެވެ-

«يَا بُنَيَّ أَدْخِلْ أُصْبُعَيْكَ فِي أُذُنَيْكَ»، ثُمَّ قَالَ: «اشْدُدْ اشْدُدْ» (33)

މާނައީ: "އޭ ދަރިފުޅާއެވެ! ތިބާގެ ދެކަންފަތަށް ދެއިނގިލި ލާށެވެ!" ދެން ވިދާޅުވިއެވެ: "ބާރުކޮށް ހިއްޕާލާށެވެ!"

ޢުމަރު ބިން ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު ވިދާޅުވިއެވެ:

«مَنْ جَعَلَ دِينَهُ غَرَضًا لِلْخُصُومَاتِ أَكْثَرَ التَّنَقُّلَ» (34)

މާނައީ: "އެމީހަކުގެ ދީން، ދެބަސްވުންތަކުގެ އަމާޒުކޮށްގަނެއްސަ ހަމައެކަނިވިދާ؛ (އެއްބަޔަކުން އަނެއް ބަޔަކަށް) ނަޤުލުވުން ގިނަކޮށްފައެވެ."

---

(32) مسند ابن الجعد: 1237، مسند الدارمي: 412

(33) السنة لعبد الله: 102 ، الإبانة الكبرى: 1778، حلية الأولياء: 218/9

(34) الموطأ: 918، الطبقات الكبرى: 288/5

މީހަކު، އަލްޙަކަމު ބިން ޢުތައިބާއަށް ދެންނެވިއެވެ:

«مَا حَمَلَ أَهْلَ الْأَهْوَاءِ عَلَى هَذَا؟ قَالَ: «الْخُصُومَاتُ» [35]

މާނައީ: "އަހުލުލް އަހުވާއުންގެ އަހުވާވެރިން (ބިދުޢަވެރިން) މިކަމަށް ގެންދިޔައީ ކޮންކަމެއްހެއްޔެވެ؟"

ވިދާޅުވިއެވެ: "ދެބަސްވުންތަކެވެ."

މުޢާވިޔާ ބިން ޤުއްރާ -އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުވީ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުބެއްގެ ތެރެއިންނެވެ- ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِيَّاكُمْ وَهَذِهِ الْخُصُومَاتِ فَإِنَّهَا تُحْبِطُ الْأَعْمَالَ» [36]

މާނައީ: "މިހިރަ ދެބަސްވުންތަކުން ތިޔަބައިމީހުން ހަބަރުދާރުވާށެވެ! ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެކަންތައް ޢަމަލުތައް ބާޠިލުކޮށްލައެވެ."

އަދި އަބޫ ޤިލާބާ ވިދާޅުވިއެވެ: -އެކަލޭގެފާނަކީވެސް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَލَّمَ ގެ އަޞްޙާބުބެންގެ އެކަކަށްވުރެ ގިނަ ބޭކަލުންނާ ބައްދަލުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ-

«لَا تُجَالِسُوا أَصحاب الْأَهْوَاءِ -أو أصحاب الخصومات- وَلَا تُكلموهُمْ، فَإِنِّي لَا آمَنُ أَنْ يَغْمِسُوكُمْ فِي ضَلَالَتِهِمْ، أَوْ يَلْبِسُوا عَلَيْكُمْ بعض مَا تَعْرِفُونَ» [37]

މާނައީ: "އަހުލުލް އަހުވާއުންގެ އަހުވާވެރިންނާއެކު ތިޔަބައިމީހުން އިށީނުމަކު ނުހުންނާށެވެ. - ނުވަތަ ވިދާޅުވިއެވެ- ދެބަސްވުމުގެ އަހުލުވެރިންނާއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނާ ވާހަކަވެސް ނުދައްކާށެވެ! އެހެނީ އެބައިމީހުންގެ ގުމުރާހީކަމުގައި ތިޔަބައިމީހުން

---

[35] السنة لعبد الله: 97 ، شرح أصول الاعتقاد: 218

[36] السنة لعبد الله: 98 ، شرح أصول الاعتقاد: 221

[37] مسند الدارمي: 405، الطبقات الكبرى: 137/7

ގެންބޮޑުވާކަންކަމާގުޅޭ، ނުވަތަ ބިދުޢަތުވެރިޔާ ދަންނަ ބަލައި ކަންކަން ބިދުޢަތުވެރިޔުންނަށް އޮޅުވާލާކަންކަމާގުޅޭ އަހުލުސުންނަތުން އެއްވެސް އަމާންކަމެއް ނެތެވެ."

އަމިއްލަ އެދުންތަކުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ދެމީހުން، މުޙައްމަދު ބިން ސީރީންގެ އަރިހަށް ވަދެއެވެ. އަދި ބުނެފިއެވެ:

«يَا أَبَا بَكْرٍ نُحَدِّثُكَ بِحَدِيثٍ؟ قَالَ: «لَا»، قَالَا: نَقْرَأُ عَلَيْكَ آيَةً مِنْ كِتَابِ ﷲ؟ قَالَ: «لَا، لِتَقُومَانِ أَوْ لَأَقُومَنَّ» (38)

މާނައީ: "އޭ އަބޫބަކުރެވެ! އަހަރުމެން ތިބާއަށް ހަދީޘެއް ކިޔައިދޭންވީތޯ." ވިދާޅުވިއެވެ: "ނޫނެކެވެ!" އެދެމީހުން ބުނެފިއެވެ: "ﷲ ގެ ފޮތުން އާޔަތެއް ތިބާއަށް އަހަރުމެން ކިޔައިދޭންތޯއެވެ." ވިދާޅުވިއެވެ: "ނޫނެކެވެ! ކަލޭމެން ދެމީހުން ތެދުވެގެންދާށެވެ! ނޫނީ އަހުރެން ތެދުވެގަންނާނެއެވެ!"

އަދި އެބަސްފުޅުން ވިދާޅުވީ އުޅުއްވައެވެ: "ހިތަކީ ބަދަލުވާ އެއްޗެކެވެ. އަދި ތިބާ އެމީހުންގެ ކިބައިން އެއްޗެއް އަޑުއަހައިފިނަމަ؛ ތިބާގެ ހިތް އެމީހުންގެ ބަހަށް ޓުކިބިގެން ހިނގައިދާނެކަމަށް އަހަރުމެން ބިރުގަންނަމެވެ."(39)

---

(38) مسند الدارمي: 411، السنة لعبد ﷲ: 100

(39) ޢަބްދުﷲ ޙަންބަލު ވިދާޅުވިއެވެ:

«قَالَ لِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى: أَرَى الْمُعْتَزِلَةَ عِنْدَكُمْ كَثِيرًا ، قُلْتُ: نَعَمْ ، وَهُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّكَ مِنْهُمْ ، قَالَ: أَفَلَا تَدْخُلُ مَعِي هَذَا الْحَانُوتَ حَتَّى أُكَلِّمَكَ ، قُلْتُ: لَا قَالَ: لِمَ؟ قُلْتُ: لِأَنَّ الْقَلْبَ ضَعِيفٌ ، وَالدِّينُ لَيْسَ لِمَنْ غلبَ» (الإبانة الكبرى: 401، شرح أصول الاعتقاد: 249)

މާނައީ: "އަހުރެންނަށް ގާތުގައި އިބްރާހީމު ބިން މުޙައްމަދު ބިން އަބީ ޔަޙްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ: "ތިމަންނާއަށް ފެންނަނީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތުގައި މުޢްތަޒިލީން ގިނައީ ކަމަށްތޯ." އަހުރެން ބުނީމެވެ: "އާނއެކެވެ! އަދި އެމީހުން ދައުވާކުރަނީ ކަލޭވެސް ތިއީ އެމީހުންގެ ތެރެއިންވާ މީހެއްކަމަށްތޯ!" އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހުރެން ތިބާއާ ވާހަކަދައްކާނޭހެން ނިކަން އަހުރެންނާއެކު މި ފިހާރައަށް ވަންނަވާނެތޯ." އަހުރެން ބުނީމެވެ: "ނޫނެކެވެ." އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ: "ކީއްވެގެންތޯ؟" އަހުރެން ބުނީމެވެ: "އެހެނީ ހިތަކީ ބަލިކަށި އެއްޗެކެވެ. އަދި ދީނަކީ ގަދަވާ މީހާ ކާމިޔާބުވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ!"

އިސްޙާޤު ބިން އިބްރާހީމު އަލްޙަންޡަލީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«اعلموا أَن اتِّبَاع الْكتاب وَالسّنة أسلم والخوض فِي أَمر الدّين بالمنازعة وَالرَّدّ حرَام والاجتناب عَنهُ سَلامَة وَأَرْجُو أَن يجوز الْقيَاس على الأَصْل الثَّابِت من الْعَالم الفطن المتيقظ، وَلَا تكَاد تَجِد شَيْئا من تَأْوِيل الْكتاب مُخَالفا لسنة النَّبِي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذا صحت الرِّوَايَة وَعَامة تاركي الْعلم وَالسّنة وَأَصْحَاب الْأَهْوَاء والرأي والمقاييس لثقل السّنة عَلَيْهِم، وَلَا أعرف حديثين يُخَالف أَحدهمَا الآخر وَلكُل مَا رُوِيَ من الْأَحَادِيث الْمُخْتَلفَة معَان يعلمهَا أهل الْعلم بهَا.»

މާނައީ: "ދަންނާށެވެ! ޤުރުއާނާއި ސުންނަތަށް ތަބާވުމަކީ އެންމެ ސަލާމަތްތެރިކަން ބޮޑުމަގެވެ. އަދި ދީނުގެ ކަންތަކުގެ ތެރޭގައި ދެބަސްވެ އަރައިރުންވެ ޒުވާބުކުރުމާއި ވާހަކަދެއްކުމަކީ ޙަރާމްކަމެކެވެ. އެއިން އެއްކިބާވުމަކީ ސަލާމަތްތެރިކަމެވެ. އަދި ތޫނުފިލި ހޭލުންތެރި ޢިލްމުވެރިޔާގެ ފަރާތުން ޘާބިތުވެގެންވާ އަޞްލުތަކުގެ މައްޗަށް ކުރާ ޤިޔާސް ހުއްދަވާނެކަމަށް އަހަރެން އުއްމީދުކުރަމެވެ. އަދި ރިވާޔަތް ޞައްޙަކަމަށް އައިސްފިނަމަ ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތާ ޚިލާފުވާގޮތަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ޤުރުއާނުގެ ތައުވީލުން ލިބޭނެކަން ނުފެނުން ގާތެވެ.

އަދި ޢިލްމާއި ސުންނަތް ދޫކޮށްލާ ގިނަ މީހުންނާއި، ހަވާއާއި ރައުޔާއި ޤިޔާސްތަކުގެ އެކުވެރިންނަކީ ސުންނަތް އެމީހުންގެ މައްޗަށް ބުރަވެގެންވާތީ (އެކަން އެގޮތަށް ދޫކޮށްލައްވާ) ސުންނަތް ދުރުކުރުމަށް ބޭނުންވާ މީހުންނެވެ. އެކަމަށް ޚިލާފުވާ ދެ ޙަދީޘެއް ނެތްކަން އަހަރެން ދަންނަމެވެ. އަދި އިޚްތިލާފުވެގެންވާ ރިވާޔަތްތަކަށް މާނަ ހުރެއެވެ. އެކަން އަހުލުލް ޢިލްމުވެރިން އެނގިވަޑައިގަންނަވައެވެ."

އެހެންކަމުން އަހަރުމެން މިނިވަންކޮށްދިނީ ސަލަފުންގެ ބަޔާނުން އަދި (އަބާޔާނުންގެ ސިފަ ގެ)، އަދި އަބާޔާނުން ދިޔަބަ ގޮތެވެ.[40]

[40] މިފޮތުގެ މުރާޖަޢާކުރެއްވި ބޭފުޅާ މުރާޖަޢާކުރެއްވި ބޭފުޅުން އަލްއިމާމު ކޮށްދެއްވި ސަލަފުން ބެލެއްވި ތަފުސީލު ކަނޑައެޅި ބޭނުންކުރެވޭ ފަރާތް ގޮތުގައި ވެއްޖެ ބަޔާނެކެވެ. ނުހާމަކުރެވޭ އަސްލުތަކުގެ ތެރެއިން ވާހަކަކުރެވޭ. އެއީ:

1- އިސްޙާޤުގެ މުސްނަދުގައި ކިތާބު ރިވާކުރެވުނު.

2- ގުޅުންކަނޑާލާ، ފާހަކަދެއްކުމާއި ސަލާމްކުރުން ދޫކޮށްލުން.

3- ރަށުން ބޭރުކޮށްލާ އަރުވާލުން.

4- ޖަލަށްލާ ބަންދުކުރުން.

5- އެމީހުން ތިބި ގޮތްގޮތް ކިޔާދީ، ޒާއްމު މީސްތަކުން އެމީހުންނާމެދު ސަމާލުވެ ހުށިޔާރުވުމަށް، އަދި ހެއްލިގެން ނުދިޔުމަށް އެމީހުން ޤަބޫލުކުރާ ބިދުޢައިގެ ފާހަކަ ބަޔާންކޮށް ދޭހަކުރުން.

6- އެމީހުން މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް ނިކުމެގެން ހަތިޔާރު އުފުލައިފިނަމަ އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރުން.

7- އެމީހުން ބިދުޢަ ފާޅުކޮށް، އަދި ތައުބާ ނަސޭހަތްދިނުމާއެކުގައިވެސް ތައުބާ ނުވެއްޖެނަމަ (ފިތުނާ) އޭނާ ޤަތުލުކުރުން.

8- އެބިދުޢައަކީ ކުފުރެއްކަމުގައިވެ، ނުވަތަ ކުފުރަށްދާ ކަމަކަށްވެ، ޒިންދީޤުކަން ފަދައިން އެބިދުޢަ ސިއްރުކޮށްގެން އުޅޭނަމަ ތައުބާވުމަށް ބުނުމެއްނެތި ޤަތުލުކުރުން.

9- ދަލީލުން އެމީހަކުގެ ކާފަރުކަމަށް ދަލީލުކުރި މީހަކު ކާފަރުކުރުން. އެއީ އިބާޙިއްޔާއި، ޙުލޫލީ ބަހާއީ ބާޠިނީންފަދަ ކުފުރުގައި ސަރީޙަވެގެންވާ ބިދުޢައެއްނަމައެވެ.

10- މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން އެމީހުންގެ ވާރުތަވެރިން އެމީހުންގެ ކިބައިން ވާރުތަ ނުލާނެ، އެމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކުވެސް ވާރުތަ ނުލިބޭނެ. އެމީހުން މަރުވިޔަސް ނުހިނަވާ، ކަފު ނަމާދުވެސް ނުކުރާނެ، މުސްލިމުންގެ މަޤުބަރާގައި ވަޅުނުލާނެ. އެއީ އެބިދުޢަ ފާޅުވައިގެން ނުވާނަމައެވެ. ފާޅުވައިގެން އޭގެ ބިދުޢައަށްޓަކައި ގޮވާލާނަމަ ޖެހޭނީ ބޭރުކުރަށެވެ.

11- އެމީހުންނާ ކައިވެނިކޮށް ނުދިނުމަށް އަމުރުކުރުން.

12- ޖުމްލަކޮށް އެމީހުން ކަނޑާލާއްބާލާ ޖަރަޙަކޮށްލުން. އެގޮތުން އެމީހުންގެ ހަދީޘާއި، ރިވާޔަތްތައް ޤަބޫލުނުކޮށް، ފިރުޢަކަމުގައި އަދި ޤާޟީންކަމުގައި އެމީހުން ނުލާ، އިމާމުކަމާއި ޚަޠީބުކަމާފަދަ މަޤާމުތަކުގައި އެމީހުން ނުލުން.

13- އެމީހުންގެ ބަލިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ދޫކޮށްލުން.

14- އެމީހުންގެ ޖަނާޒާތަކުގައި ބައިވެރިވުން ދޫކޮށްލުން.

15- ތަޢާ އަދަބުދިނުން. މިއެވެ.

އަދި ދަންނާށެވެ! އިސްވެދިޔަ އިމާމުންނާއި، ހަދީސްއުޅުއްވި އިލްމުވެރިން މިފަދަ ވައްތަރުގެ ވާހަކަތަކާއި، މިވައްތަރުގެ ނަޞަރު ހިންގުންތަކުން ދުކާނާއި ނުހުރެވިގެންނެވެ. އަދި އެއަށް ވާޖިބުކޮށެވެ (މަގު) ހުއްޓުވަނިކޮށްވެސް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަހުލުއްސުންނަތުން ޚިލާފުވެރިވާ ބިދުޢަތުވެރިޔާގެ ވެރި، މީހުނާއި ޚިލާފުވުންތަކާ ވެރި ބޭނުންކުރައްވަނީއެވެ. މިހެން ޚިލާފުވެރިވެގެން އަހުލުއްސުންނަތުގެ ޖަމާޢަތުން ހުރަސް، ޙަރަކާތްތަކެވެ. ދަންނަނީ އަހުލުއްސުންނަ މިމަގު ދުނިޔެގެ ދުވަސްތަކުގައިވެސް ހުރިހާ ކަމަކީ **އެއީ ސިފައިގެ ބޭނުންކަމަށް ފުރިހަމަކަމާ ޢަދުލުވެރިކަމުގެ މަގެވެ. އަދި އެގޮތުން ދަންނަމުގެ ނަޞޭހަތާއި، ނަބީގެ ސުންނަތަށް ތަބާވެވޭނެ ދަންނަވާލާއިރުއެވެ.**

އަހުލުއްސުންނަ މި އަގުބޮޑު ކަލާމުގެ ދަންނަވާލެއްވާ އިޙްސާން ދަރުމަތެރި ސިފަތައް، އަދި އަހުލުއްސުންނަ ދީނުގައި ޤާއިމްކުރެއްވި ބަސްފުޅުތަކުގެ ދަރުމަތެރި ސިފަތައް ބޭނުންކުރައްވަނީއެވެ. އެއީ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىގެ ނިޢުމަތުން އަހުލުއްސުންނަ ހިތްހަމަޖެހުމާ، އަދި އެކަލާނގެ ވަޙްދާނިއްޔަތު ދަންނަމުގެ އަޚުލާޤު އަހުލުއްސުންނަތުގެ މަގުތައް ޤާއިމްކުރެއްވުމާއި ދިނީއެވެ. ދަންނަން އަހުލުއްސުންނަތުގެ އަޚްލާޤީ ޢިލްމާއި ސުންނަތުގެ ޢިލްމުވެރިން، ހަދީޘްގެ (ސުންނަތް)، އަދި ސުންނަތުގެ ތަބާވެވޭ އެއީ ބޭނުންގައި އެޤީދާ ކަލާމުގެ ބާރުގެ ނުސީދާ ޚިޔާލުތަކުން ދީނުގައި ސާބިތުވާށެވެ. އަދި އެޤީދާއަށް ބޮޑުބަސް ދަރުމަތުގެ މަގާމުން ޝުކުރުވެރިވާ ބަލަހައްޓަވާ ޙިޔާތުގެ ހަގީގީ ވަކިކަމެވެ.

ދަންނަން ޖަމާޢަތް އެވެ އަހުލުއްސުންނަތުގެ ވަރުގަދަ، ދީނުގެ ސުންނަތުގެ އިލްމުގެ ބަރަކާތްތަށް ހާމަކުރެއްވުމާއި ޙިމާޔަތްކުރެއްވުމާއި ބަލަހައްޓަވައިދެއްވި، އަދި އެކަމަށް އަހުލުއްސުންނަ ސަލާމަތުން ކުރިއަރާނީ، އަދި މިނިވަންކަމުން އަހުލުއްސުންނަތުގެ ޝުކުރުގަދަ ހިތްވަރުގެން ދީނާ ދިރުމާ، އަދި ދީނަށް ވަފާތެރިކަމުގެ މިހުނަރުތަކުން ހިތްވަރުގެން އިލާހީ ޝަރީޢަތުގެ ދީނުގައި ހިޔާލުތަކުގެ ކާމިޔާބީ؛ މިފަދަ ކަމާމުގެ ވާހަކަތަކުންނާއި ބަޔަކުގެ ދަރުމަތެރިކަން އަހުލުއްސުންނަ ޙަޤީގީ ދިރުއްވާ ނުލަސްކޮށްދެއްވަ އަހުލުއްސުންގެ މަގަތަކީ ގެތަވެ ނުލަސްވެސްނުކުރަން އަދި އަހުލުއްސުންގެ މަގަތަކީ ބަލަހައްޓާ ޤާއިމުކުރުންގެން ހަރުދަނާކުރެއްވުމަށް ހިނގަވައެވެ.

ދަންނަވަން އެކަންތަކަށް (އެބަހީ: އެކަން ހިނގުން) މި ޙަޤީޤަތް ހާދި ކަސިފާރަފުވެއްކަވާލައި، އަދި ސަލާމަތީގެ މަގުއެއްކަވާލައެވެ.

އަހުލުން ތަރައްގީ ސިފާ މަގު ނަގިނަމަ، އަދި އަހުލުން ހުއްޓުވިހުސްބަން ގޮސް ހުއްޓުނަމަ؛ ހަމަކަށަވަރުން އަހުލުންނަން ދަރުންނަކުގެ ޚިޔާނާތްވުމާއި، ހިތްތަކުގެ އަޑާދު ފުރުޞަތެވެ.

އަދި ބަޔަކާތީ އިލްހާމު، ކަޝްފުކުރުން ދެވެނީވީހެވެ. އަދި މޭތަށް ތަނަވަސްވެ، (ޝަރްހުގެ) ނޫރުގެ ބައްޓެޔަށް އެގޮތަކުގައި އަދިވެސްދެވިދާނެއެވެ.

ﷲ ގެ ތައުފީޤާއެކު އެއަންނަނީ ޝަރުޢުގެ އަހުލުވެރިން ވެސްނާ ފިކުރުކުރިނިދޭ، އެމީހުން ފަށުޖެހުން ކަންތައްކަން އެފަށުޖެހުން ދިމާވިކަންތައްގެ ސަބަބުތަކަން ފާގުވޭ:

އެއީ: ޝައިޠާނާ މީހަކު މިފަދަ އެކަލޭގެ ފަޟްލުގެންވާ ރިޔާތް ބާރުންކޮށްގެން، އެމީހާގެ ކިބައިން ފަހުމުގެ ވިސްނުން އިލްހާމުކަމަށް އަދި ތައުފީޤުކަމާއި ބަދުނިޔަލްގެ ހުރިކަމަށް ދަނޑިގުރިރައްކަމަށް ދިރުނާސްތާ ކޮންމެ ދުވަހަކު ރަސްޚާލަން ވާގޮތުގެއްވެއެވެ. އެގޮތުން އޭނާ ކަޝްފުކުރާ ރަމަޟާނުގެ ވަސްވާސްތައް ފާޚާގަހަގާތް ދަސްކަކަން ޙާލު، ވަސްވާސްތަކުން ބާރުންވެގެންވާ ސާފު އެއްޗެއް އެކަން ހުއްޓި (އިލްހާމް ފުރަތަމަ ނުވަތަ ވަޙީވެސްކަންވީކަ)؛ އެނގޭތީ ޙަރާމުން ނަޒުނާއަރާލަމުގައި ބަޔާ، އަދި ޢަޤީދާ ޑަދުރައްޖޭގެ ހީފަތް (އިލްހާމު މަތީވަރުވާއް ތަފާތުއަރުންސް) ގެތާ ހީނެކުރާދުގެއެވެ. އަދި އެނގޭގެ ފަހުމު (ގެ މަތީވަރުވާ ބޭނުން) ގެއްޗި، އެނގޭ (ތަސްފިޔާ) ވިސްނުމާއި ބަޢްދު ފުރައިދިޔައިކަމުންވެ.

ދުންޔަލް އެކަންތައް ރައިދިޔޭގެން، ނަޢަރިނުގުމުގައި މާތައްތަކުން ބައްދަލުކުރުނައާ ދިޔުމަނާއި، އަރަން ކަންކަން އުފައްދާ ޖާޒުއަރުވައްތަތަމަން އެކަށީގެ އަޙުމުން ބަޔާކާތީކުރުވީއެވެ. އެއީ ސުންނަތާއި އަތޫރާ ޒިޔާދަވުމަށެވެ. އެއީ ދަރުފަތްނިގެ ރަޙްމަތަރާ ދިޔުމުގެ ފަތްޖީން އަޙުމުންނަށް ފަހަރަކުރުގެ މަޖިބާރަކަށެވެ، އަދި ވިސްނުމާއި ތައުފީޤުކަމުގައި އަޙުމުންނަށްފެ ދަރުގައިވާކަމަށް ދަރާ ދިޔުމުގެ ދަރަޖައިން މަޖިލިސްތަކަށް ހާރުވުމަށެވެ.

ދުންޔަލް މިދުވަސްދިދާ ރައިދިޔޭގެން އަޙުމުން މަޖީގައި ޖެހުނެވެ. **އެހެންގޮސް ސާފުވެ ބަރަކާތްތަކާ މަންޒިލުން އަޙުމުން ފަޙުމަކަށްސާދިވާ، އެސްޓޯރަތުކަށްގެ ބަޔާނުތަކާ އަޙުމުންނަ ޢިލްމު، އަގޭ (ބަޔާން ކުރުންވާ) ޗިހާތުގައި އަޙުމުން އެދުގެތް ޝުބުހަތުކަށްގެ ތަޢުރީނު އަޙުމުން ވެއްޖާޚާދުމަން ޙާންދުދުންވެ.** އަދި އެކަންކަމުން ނަޒުސާން ޝިފާޚުތު ކަމަކަން އަޙުމުންނަން ސަޚާރަތްވެގެން ނުދުފުނުވެ. އަދި ހަޤީން ޢިލްމުކުންވާސް އަޙުމުން ޤަބޫލަތް ނުކުރިއެވެ.

ދުންޔަލް އަޙުމުން ނިޔާސަބަތްވެގެން ޤަބޫލުކުރި ކަންތަކާ ޒިކުރަން ﷲ ގެ ޤުރުބަތުގައި ވާހަކަވާތަން އަޙުމުންނަން ފުނުނުކިރިދު، އަދި އަޙުމުން **ޢިޖްތިހާދުކުރި ކަންތަކުގެ ބާރީތުކަމަން ހިކްމަތަން**

ތަންބީހު: އެމީހުން ޤުރުއާނުގެ ބަހެއް އާއްމުކޮށް ނަގައިގެން އަނެއްބައި އާދަތްތަކުގައި ޖެހިއްޖެ! އަދި **އެމީހުންގެ ބޭނުންތަކާ ޚިޔާލުން ގޮތަކަށް އާޔަތްތަކަށް ޤުރުއާން ތަފުސީރުކުރެއެވެ.** **އަދި އެމީހުންގެ ގޮތުގައި އެމީހުން ކަނޑައަޅާ އުޞޫލުތަކާ އެއްގޮތްވާ ގޮތަކަށް އާޔަތްތައް މާނަކުރެއެވެ.**

އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ހަދީޘްތަކާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުން އަދި ސުންނަތާ ދެކޮޅަށް އިޖުމާޢުތަކާ ޚިލާފަށް އެމީހުން ޖާހިލުކަމުން ކަލާމްކުރިއެވެ. އަދި **އެމީހުންގެ ޢަޤުލުތަކާ ގޮތްތައް އެމީހުން ހަރުދަނާކުރެއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ނަފުސުތައް ބޭކާރު ހަބަރުތަކުން ނަގާފައިވާ ބަސްތަކެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ނަފުސު ހިތްވަރު ބޮޑުކުރިއެވެ.** އަދި އެބައިމީހުން ވެރިކަމާ އިތުރުކުރެއްވި ބޮޑުކަމުން ކަނޑައެޅުމަށް ފާޅުކޮށްފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ ތަޢުލީމު ބަޔާންކުރިއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ދީނީ ޢިލްމުވެރިންނަށް ވިޔަފާރިކުރިއެވެ، އަދި އެބައިމީހުން ދީނުގެ ޝަރީޢަތްތައް ބަދަލުކުރިއެވެ. ނަފުސާނީ ޚިޔާލުތަކާ ގުޅިގެން އެމީހުން ޙުކުމްކުރިއެވެ.

އެމީހުންގެ ސަލަފުންނާމެދު ހުރިހާ ގޮތެއް ބަލައިނުގަތެވެ، އަދި އެބައިމީހުން ކަލާމުގެ ޢިލްމާ ގުޅިއްޖެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ޙަޤީޤަތުގައި ތަފްސީލުކޮށް އެމީހުން ގާތްވި ދީނާމެދު ޝައްކުކުރިއެވެ، އަދި އެބައިމީހުން މަތިމަތިން ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްބަސް ދެކޮޅުހަދައި އެމީހުން މަތިވެރި ބައިތަކެވެ؛ އަދި އެބައިމީހުން ޝައިޠާނުގެ ގޮތްތަކުން ދުރުވެގެން އެމީހުން ގޮތަކުން ސަލަފުންގެ މަގުން ދުރުވެއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ނަފުސުގެ ތަރުތީބުތަކުގެ ދަށުން ފުރުޞަތު އެއްބަސްވާ ބައިތަކުގެ ވިސްނުންތަކަށް، ޒުވާނުންގެ ޚިޔާލުތަކުގެ މަތިން، ބޭކާރު ހަދީޘްތަކުގެ ހިތްވަރުގެ ޚަބަރުގައި ނުގޮސް އެމީހުން ނުރައްކާތެރިވެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ކަލާމްކުރި ހަމަ ބަދަލުގެ ނިސްބަތުން އެމީހުން ނުރައްކާތެރިވެއެވެ.

އެހެންކަމުން ބައްޔާ ހާރިޖު އިއްތިބާރު އެއްކޮށެވެ. އަދި ދީނާ ދުރަށްދިޔައީ އެއްކޮށެވެ. އަދި ޙައްޤާ ފިލާވެގެން ޙައްޤާނަކަށެވެ.

﴿وَمَن لَّمۡ يَجۡعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورٗا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ۝٤٠﴾ [النور: 40]

މާނައީ: "އަދި الله އެއްވެސް ނޫރެއް ނުލައްވައިފި މީހާ، ފަހެ އޭނާއަށް އެއްވެސް ނޫރެއް ނުވެއެވެ."

5- ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ފަރާތުން ސުވާލެއް

އެމީހުން ބުނެއެވެ: "ކަލޭމެން ތިޔަ ބުނާ ބަސްކަމުގައިވާ: 'ސަލަފުންގެ ތެރެއިންނާ ސަހާބީންނާއި ތާބިޢީން، ބުއްދީގެ ދަލީލުތަކެއް ގެނައުމުގައި މަޝްހޫރެއް ނުވެއެވެ. އަދި ދީނުގެ އިލްމުގައި އެއަށް ރުޖޫޢަނުވެއެވެ. އަދި އެބޭކަލުން މިވައްތަރުގެ ވާހަކަތައް ގެނައުމުން ދުރުހެލިވީ ބިދުޢައެއްކަމުގައެވެ.'

ފަހެ އެބޭކަލުން މިކަމުގައި މަޝްހޫރުނުވީކަމަށް، ހަމަ (ފިޤުހު) ފިޤްހީ ކަންކަމުގައި އިޖުތިހާދުކޮށް، ހާދިސާތަކުގައި ޙުކުމް ކަނޑައެޅުމުގައިވެސް މަޝްހޫރެއް ނުވެއެވެ. އަދި ފިޤުހުވެރިންގެ ތެރޭގައި ކަންތައްތަކެއްގައިން އުޅޭ މިހާރު ޤިޔާސްތަކާއި، ޖަދަލުތަކާއި، އިސްތިދުލާލްތަކުގެވެސް އެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ފާޅުވެފައިނުވެއެވެ.

މިކަންތައް ފާޅުވިވެސް ހަމަ އަތުބާރުން ސަހާބީންގެ ޒަމާނުން ފެށުނެވެ. (އުސޫލު) އެއްމަތު އެކުއެކި އެކަން ޢަމަލުކުރުމުގައި ބަޔަކުގެނެސްފައެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ފޮތްތަކުގައި ލިޔެފައެވެ. އިލްމުލް ކަލާމުގެ ވާހަކަވެސް ހަމަ މިގޮތަށް ކަމުދާކަމަށް އިންކާރެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވެސް ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ:

«مَا رَآهُ الْمُسلمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ، وَمَا رَآهُ الْمُسلمونَ قَبِيحًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ قَبِيحٌ» (41)

މާނައީ: "މުސްލިމުން ރަނގަޅުކަމުގައި ދެކިއްޖެކަމަށް؛ ފަހެ އެކަންވަނީ اللَّهُ ގެ ހަޟްރަތުގައި ރަނގަޅުވެގެންނެވެ. އަދި މުސްލިމުން ނުބައިކަމުގައި ދެކިއްޖެކަމަށް؛ ފަހެ އެކަމެއްވަނީ اللَّهُ ގެ ހަޟްރަތުގައި ނުބައިވެގެންނެވެ."

---

(41) މިބަސްފުޅު މަރްފޫޢުކޮށް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ބަޔާންކުރެއްވިކަމަށް ސިއްޙަތުކޮށް ސާބިތުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޔާއިރު، އެތަކެއް ގެނައުމުގައި ތިރީގެ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ނަމަވެސް މިބަސްފުޅު ސަހާބީއެއްކަމުގައިވާ އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިކަމަށް އެކަށީގެންވާ ބަސްފުޅުކަމުގައި ސައްޙަވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި މަސްދަރުތަކުގައެވެ. مسند أحمد: 3600، المستدرك للحاكم: 4465، المعجم الكبير للطبراني: 3602

މިއީވެސް (އެބަހީ: އިޖްމާޢު ކަލާމުއްލާހި ބުއްދީގެ ދަލީލުތަކަކީ) މުސްލިމުން ތަބާވާންޖެހޭ ދެކުނުކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން މިކަން ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައިވެސްވަނީ ބައިވެރިވެވޭނެއެވެ!

އަދި ބިދުޢަވެސް ދެބާވަތެވެ: ނުބައި ހުތުރު ބިދުޢައާއި، ރަނގަޅު ހެޔޮ ބިދުޢައެވެ.(42)

---

(42) ދަންނައެވެ! އަދިވެސް މިދަނީ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ރައްދުކޮށް އެއްޗެހި ސާބިތުކުރުމަށް ބަލާފައިވާ ތަރުތީބެވެ. އެހެންނަމަވެސް ދީން ބިދުޢައަކީ ރަނގަޅު އަދި ނުބައި ބިދުޢައަށް ބައިވެރިވާ ގޮތުން ދެބައިކޮށް ބަހާލުމަކީ ވިދާޅުވި ބާވަތުން ފެށިގެން އަސްލުން ދެބާވަތަކަށް ބަހާ ބިދުޢަގެ ގޮތުން މުޖުތަހިދުން ދިމާކޮށް ހިމެނިފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. ސަލަފުއްޞާލިޙުން އެއްވެސް އަސްލެއް ނެތް ސުންނަތުގައި ނުވާ ބިދުޢައިން ބަހާލާފައިވާ ގޮތަކުން ފިޤުހު ހިމެނިފައެވެ. އެއީ ޝަރީޢަތުގައި އެކަމަކުން އެއްވެސް އަސްލެއް އަދި އަސާސެއް ނުވާ ކަންކަން މިގޮތަށް ތަރުތީބުވެގެންނުވެއެވެ.

އިމާމް އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«الْبِدْعَةُ بِدْعَتَانِ بِدْعَةٌ مَحْمُودَةٌ، وَبِدْعَةٌ مَذْمُومَةٌ. فَمَا وَافَقَ السُّنَّةَ فَهُوَ مَحْمُودٌ، وَمَا خَالَفَ السُّنَّةَ فَهُوَ مَذْمُومٌ، وَاحْتَجَّ بِقَوْلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ: نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هِيَ» (حلية الأولياء: 113/9)

މާނައީ: "ބިދުޢަވެސް ދެބިދުޢައެއްކަމުގައެވެ. ހަމްދު ލިބޭ ބިދުޢައާއި، ނުބައިކަމުގެ ބިދުޢައެވެ. ފަހެ ސުންނަތާ އެއްބަސްވާ ކަމެއް އެއީ ހަމްދު ލިބޭ ބިދުޢަ ކަމެވެ. އަދި ސުންނަތާ ޚިލާފުވާ ކަމެއް އެއީ ފަހެ ނުބައިކަމުގެ ބިދުޢަ ކަމެވެ." ދަން އެކަކަށްވާން، ރަމަޟާންމަހުގެ ޤިޔާމުލައިލު ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު ވިދާޅުވި ބަސްފުޅު: "ހެޔޮވެގެންވާ ބިދުޢައެކެވެ." މިއީން ހުއްޖަތް ދައްކަވައެވެ."

އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ:

«فكلُّ من أحدث شيئاً، ونسبه إلى الدِّين، ولم يكن له أصلٌ من الدِّين يرجع إليه، فهو ضلالةٌ، والدِّينُ بريءٌ منه، وسواءٌ في ذلك مسائلُ الاعتقادات، أو الأعمال، أو الأقوال الظاهرة والباطنة. وأما ما وقع في كلام السَّلف مِن استحسان بعض البدع، فإنَّما ذلك في البدع اللُّغوية، لا الشرعية، فمِنْ ذلك قولُ عمر - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - لمَّا جمعَ النَاسَ في قيامِ رمضان على إمامٍ واحدٍ في المسجد، وخرج ورآهم يصلُّون كذلك فقال: نعمت البدعةُ هذه. وروي عنه أنَّه قال: إنْ كانت هذه بدعة، فنعمت البدعة. وروي أنَّ أُبيَّ بن كعب، قال له: إنَّ هذا لم يكن، فقال عمرُ: قد علمتُ، ولكنَّه حسنٌ. ومرادُه أنَّ هذا الفعلَ لم يكن على هذا الوجه قبل هذا الوقت، ولكن له أصولٌ منَ الشَّريعةِ يُرجع إليها، فمنها: أنَّ النَّبيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كان يحُثُّ على قيام رمضان، ويُرَغِّبُ فيه، وكان النَّاس في زمنه يقومون في المسجد جماعاتٍ متفرِّقةً ووحداناً، وهو - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صلَّى بأصحابه في رمضانَ غيرَ ليلةٍ،

ثم امتنع مِنْ ذلك معلِّلاً بأنَّه خشي أنْ يُكتب عليهم، فيعجزوا عن القيام به، وهذا قد أُمِنَ بعده - صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -» (جامع العلوم والحكم: 128/2)

މާނައީ: "ފަހެ ދީނުގައި ކަމެއް އުފައްދާ، އަދި ދީނުގައި އެއަށް ރުޖޫޢަވާ އަސްލެއް އެއަށް ނުވާ ބާވަތުގައި ދީނަށް ކަމެއް ނިސްބަތްކޮށްދޭ ކޮންމެ ކަމެއް، ފަހެ އެކަމެއް އޮތީ މަގުފުރެދިފައެވެ. އަދި ދީންވެސް އެއިން ބަރީއަވެގެންނެވެ. އެއީ ޢަޤީދާގެ މައްސަލަތަކުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ޢަމަލުތަކުގައި، ނުވަތަ ބާތިނާއި ޒާހިރު ބަސްތަކުގައިވިޔަސްމެއެވެ. ދީނުގައި ސަލަފުންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައިވާ، ބައެއް ބިދުޢަތެއް ރަނގަޅުކަމުގައިވާކަމަށް ދަންނަވައެވެ، ފަހެ އެއީ ބަހުގެ ގޮތުން ބިދުޢަތެއްކަމުގައެވެ. ޝަރުޢީގޮތުންނެއް ނޫނެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ ޢުމަރު رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ގެ ބަސްފުޅެވެ. އެއީ ރަމަޟާންމަހުގައި މިސްކިތުގައި އެއް އިމާމެއްގެ ފަހަތުން ޖަމާޢަތުން ޤިޔާމުލައިލުކުރެއްވުމެވެ. ދެން އަލްލާހުގެ ރަސޫލާ ނިކަމެތިކަމުގައި، އަދި އެކަލޭގެފާނު ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރެއްވުމާ ޚިލާފުވާ ކަމެއް ކަމުގައިނުވާކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ: "މިއީ ހެޔޮކަމެއްގެ ބިދުޢަތެކެވެ." އަދި މިހެން ވިދާޅުވެވަޑައިގަތް ރިވާޔަތްތަކުގައި: "މިކަން ބިދުޢަތެއް ކަމުގައިވާނަމަ، ފަހެ މިއީ ހެޔޮކަމެއްގެ ބިދުޢަތެކެވެ."

އަދިވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ؛ އުބައްޔު ބިން ކަޢުބު އެކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ: "މިއީ ކުރީގައި ނުވާ ކަމެކެވެ." ދެން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހަރެން ދަނީ މިކަން އެނގިގެންނެވެ. ނަމަވެސް މިއީ ހެޔޮ ކަމެކެވެ."

އެކަލޭގެފާނުގެ މުރާދަކީ: މިފަދަ ކަމެއް މިކަން ކުރީގައި ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އެކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި އަސްލު ރުޖޫޢަވާ އަސްލުތަކުން ވެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޤިޔާމުލައިލަށް ބާރުއަޅުއްވާ، ހިތްވަރުދެއްވާކަމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި މީސްތަކުން މިސްކިތުގައި ބައިބައިކޮށް ޖަމާޢަތްތަކުން ނަމާދުކުރިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَސَلَّمَ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއެކު ރަމަޟާން މަހުގެ އެތައް ރެއެއްގައި (ޖަމާޢަތުގައި) ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއްކަލޭގެފާނު އެކަމުން މަނާވެވަޑައިގަތެވެ. އެއީ އުންމަތުންގެ މައްޗަށް އެކަން (ފަރުޟުވެދާނެ) ކަމުގެ ބިރުގަނެވުމުންނެވެ. ނަބިއްޔާ ވަފާތުވުމަށްފަހު މީހުން އެކަމުގެ ސަބަބުން ފަރުޟުވާކަމުގެ ބިރު ނެތިއްޖެއެވެ. އެހެންކަމުން ޢުމަރު އެކަން ދިރުވައިލެއްވިއެވެ. ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް ފަހުގައި މިކަމުން (އެބަހީ: އެކަން ފަރުޟުވެދާނެކަމުން) ވަނީ އަމާންކަން ލިބިފައެވެ."

އަދިވެސް އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ:

«ومراد الشافعي رَحِمَهُ ٱللَّهُ ما ذكرناه مِنْ قبلُ: أن البدعة المذمومة ما ليس لها أصل من الشريعة يُرجع إليه، وهي البدعةُ في إطلاق الشرع، وأما البدعة المحمودة فما وافق السنة، يعني: ما كان لها أصل مِنَ السنة يُرجع إليه، وإنما هي بدعةٌ لغةً لا شرعًا، لموافقتها السنة. وقد روي عَنِ الشَّافعي كلام آخر يفسِّرُ هذا، وأنَّه قال: والمحدثات

ضربان: ما أُحدِث مما يُخالف كتابًا، أو سنة، أو أثرًا، أو إجماعًا، فهذه البدعة الضلال، وما أُحدِث مِنَ الخير، لا خِلافَ فيه لواحدٍ مِنْ هذا، وهذه محدثة غيرُ مذمومة...» (جامع العلوم والحكم: 131/2)

"އައްޝާފިޢީ رَحِمَهُ اللَّهُ ގެ މުރާދަކީ އަހަރުމެން ކުރިން ދިކުރުކުރި ކަންތަކެވެ. އެއީ ނުބައިކުރެވޭ ބިދުޢައީ ޝަރީޢަތުގައި އެއަށް ރުޖޫޢުވާ އަސްލެއް ނުވާ ކަންތަކެވެ. އަދި ޝަރުޢުގެ އިޞްޠިލާޙުގައި ބިދުޢައަކީވެސް އެއީއެވެ. ދެންފަހެ ތަޢުރީފުކުރެވޭ ބިދުޢައަކީ ސުންނަތާ އެއްބަސްވާ އެއްޗެކެވެ. އެބަހީ: ސުންނަތުގައި އެއަށް ރުޖޫޢުވާ އަސްލުވާ ކަންކަމެވެ. އަދި އެކަން ބިދުޢައަކަށްވަނީ ހަމައެކަނި ލުޣަވީ ބަހުގެ ގޮތުންނެވެ. ޝަރުޢީ ގޮތަކުން ނޫނެވެ. އެއީ ސުންނަތާ އިއްތިފާޤުވާތީއެވެ. އަދި އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން މިބަސްފުޅު ޝަރަހަކޮށްދޭ އެހެން ބަސްފުޅެއްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިކަމަށްވާ: "އަލަށް އުފެއްދި ކަންތައްތަކީ ދެބާވަތަކަށްވެއެވެ: ޤުރްއާނާއި ނުވަތަ ސުންނަތާއި ނުވަތަ އަޘަރާއި ނުވަތަ އިޖްމާޢާއި ޚިލާފުވާ ގޮތަށް އުފެއްދިފައިވާ ކަންތަކެވެ. މިއީ މަގުފުރެދުމުގެ ބިދުޢައެވެ. މީގެން އެއްވެސް ކަމަކާ ޚިލާފުނުވާ ގޮތަށް އުފެދުނު ހެޔޮކަމެއް، ފަހެ މިއީ ނުބައިކުރެވިގެން ނުވާގޮތަށް އުފެދިފައިވާ ކަމެކެވެ..."

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«وَكُلُّ بِدْعَةٍ لَيْسَتْ وَاجِبَةً وَلَا مُسْتَحَبَّةً فَهِيَ بِدْعَةٌ سَيِّئَةٌ وَهِيَ ضَلَالَةٌ بِاتِّفَاقِ الْمُسْلِمِينَ وَمَنْ قَالَ فِي بَعْضِ الْبِدَعِ إنَّهَا بِدْعَةٌ حَسَنَةٌ فَإِنَّمَا ذَلِكَ إذَا قَامَ دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ أَنَّهَا مُسْتَحَبَّةٌ فَأَمَّا مَا لَيْسَ بِمُسْتَحَبٍّ وَلَا وَاجِبٍ فَلَا يَقُولُ أَحَدٌ مِنْ الْمُسْلِمِينَ إنَّهَا مِنْ الْحَسَنَاتِ الَّتِي يُتَقَرَّبُ بِهَا إلَى اللَّهِ. وَمَنْ تَقَرَّبَ إلَى اللَّهِ بِمَا لَيْسَ مِنْ الْحَسَنَاتِ الْمَأْمُورِ بِهَا أَمْرَ إيجَابٍ وَلَا اسْتِحْبَابٍ فَهُوَ ضَالٌّ مُتَّبِعٌ لِلشَّيْطَانِ وَسَبِيلُهُ مِنْ سَبِيلِ الشَّيْطَانِ...» (مجموع الفتاوى: 162/1)

މާނައީ: "ވާޖިބެއްކަމުގައި އަދި މުސްތަޙައްބުކަމުގައިވެސް ނުވާ ކޮންމެ އަލަށް އުފެއްދިފައިވާ ބިދުޢައަކީ ފަހެ ނުބައިވެގެންވާ ބިދުޢައެކެވެ. އަދި އެއީ މުސްލިމުންގެ އިއްތިފާޤުން މަގުފުރެދުމެކެވެ. އަދި ބައެއް ބިދުޢަތަކާމެދު އެއީ ހެޔޮ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ބުނި މީހުން، ފަހެ އެއީ އެކަން މުސްތަޙައްބުވާކަމަށް ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ޤާއިމުވެގެންވާނަމައެވެ. ދެންފަހެ މުސްތަޙައްބުވެގެން ނުވާ އަދި ވާޖިބުވެގެންވެސް ނުވާ ކަމެއް، މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު އެއީ الله އާ ކުރީބުވެވޭ ހެޔޮކަންތަކުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެއްކަމަށް ނުބުނެއެވެ. އަދި ވާޖިބުކުރުމުގެ ނުވަތަ މުސްތަޙައްބުކުރުމުގެ އަމުރުކުރެވިފައިވާ ހެޔޮ ކަންތަކުގައި ނުހިމެނޭ ކަމަކުން الله އާ ކުރީބުވެވޭނެކަމަށް ބުނާ މީހާ؛ ފަހެ އޭނާއީ ޝައިޠާނާއަށް ތަބާވާ މަގުފުރެދިފައިވާ މީހެކެވެ. އަދި އޭނާގެ މަގަކީވެސް ޝައިޠާނާގެ މަގެވެ."

އެހެން ތަނެއްގައި ޝައިޚުލް އިސްލާމް ވިދާޅުވިއެވެ: «وَمَعْلُومٌ أَنَّ كُلَّ مَا لَمْ يَسُنَّهُ وَلَا اسْتَحَبَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَحَدٌ مِنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَقْتَدِي بِهِمْ الْمُسْلِمُونَ فِي دِينِهِمْ فَإِنَّهُ يَكُونُ مِنْ الْبِدَعِ الْمُنْكَرَاتِ وَلَا يَقُولُ أَحَدٌ فِي مِثْلِ هَذَا إنَّهُ بِدْعَةٌ حَسَنَةٌ؛ إذَا الْبِدْعَةُ الْحَسَنَةُ - عِنْدَ مَنْ يُقَسِّمُ الْبِدَعَ إلَى حَسَنَةٍ وَسَيِّئَةٍ - لَا بُدَّ

أَنْ يَسْتَحِبَّهَا أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ الَّذِينَ يُقْتَدَى بِهِمْ وَيَقُومُ دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ عَلَى اسْتِحْبَابِهَا وَكَذَلِكَ مَنْ يَقُولُ: الْبِدْعَةُ الشَّرْعِيَّةُ كُلُّهَا مَذْمُومَةٌ لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ: {كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ} وَيَقُولُ قَوْلُ عُمَرَ فِي التَّرَاوِيحِ: "نِعْمَتْ الْبِدْعَةُ هَذِهِ" إنَّمَا أَسْمَاهَا بِدْعَةً: بِاعْتِبَارِ وَضْعِ اللُّغَةِ. فَالْبِدْعَةُ فِي الشَّرْعِ عِنْدَ هَؤُلَاءِ مَا لَمْ يَقُمْ دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ عَلَى اسْتِحْبَابِهِ. وَمَآلُ الْقَوْلَيْنِ وَاحِدٌ؛ إذْ هُمْ مُتَّفِقُونَ عَلَى أَنَّ مَا لَمْ يُسْتَحَبَّ أَوْ يَجِبُ مِنْ الشَّرْعِ فَلَيْسَ بِوَاجِبِ وَلَا مُسْتَحَبٍّ؛ فَمَنْ اتَّخَذَ عَمَلًا مِنْ الْأَعْمَالِ عِبَادَةً وَدِينًا وَلَيْسَ ذَلِكَ فِي الشَّرِيعَةِ وَاجِبًا وَلَا مُسْتَحَبًّا فَهُوَ ضَالٌّ بِاتِّفَاقِ الْمُسْلِمِينَ» (مجموع الفتاوى: 152/27)

މާނައީ: "އަނގަވާފައިވާކަމަކީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ، އަދި މުސްލިމުން އެދިމުންގެ ދީނުގައި އިޤްތިދާކުރާ ތަބަޢަވާ މީހަކު ބާކީކުރާނެ އެކަކުވެސް ސުންނަތެއް ނުކުރައްވާ އަދި މުސްތަޙައްބުކަމުގައި ކަނޑައެޅުއްވާ ޝަރުޢީ ދަލީލެއް، ފަހެ އެކަމެއްވާނީ އިސްލާމްދީނުގައި ބިދުޢަތެއް ކަމުގައެވެ. އަދި މިފަދަ ކަމެއްގައި އެކަމެއްވެސް މިދީ ޢަރަބިގެ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ނުބެލެވޭނެއެވެ. އެހެނީ ޢަރަބިގެ ބިދުޢަ ކިޔާ -ބިދުޢަ ޢަރަބިގެ ހައްޤު ބިދުޢައާއި ނުބައި ބިދުޢައަކީ ބަލާ މިހެންގެ ކަރިދީގައި- އަބޫހަނީފަތުލް ތަބަޢަވާ ޢިލްމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ބާކީވާ ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ނުވާ މުސްތަޙައްބު އެއްވެސް ކަމަކަށް އެކަމެއް ކަނޑައަޅުއްވާ، އަދި އެކަން މުސްތަޙައްބުކަމުގައި ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ދޭހަނުވާ ޢަމަލުތަކެވެ. އެކަމަކީ ޝަރުޢީ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ކަނޑައަޅާ ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްގައި ވިދާޅުވި ބަސްފުޅު: "ކޮންމެ ބިދުޢައެއް ގުމުރާހީއެކެވެ." މިބަސްފުޅުގެ ދަށުން، އަދި ޢުމަރު ތަރާވީޙް ނަމާދާއި ބެހޭގޮތުން ވިދާޅުވި ބަސްފުޅު: "މިއީ ރަނގަޅު ބިދުޢައެކެވެ." -އެބަސްފުޅުގައި އެކަމަށް ބިދުޢައޭ ކިޔުއްވީ ބަހުގެ އެއްގޮތްވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ- ފަހެ މިފަދަ ބޭފުޅުންގެ ނަޒަރުގައިވެސް ޝަރުޢީ ބިދުޢައަކީ އެކަމެއް އަދާކުރުމުގެ މުސްތަޙައްބުކަމަށް ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ދާއިމުވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ދެބަސްކުރުމަކީ ނިމިގެންދާނީ އެއްކަމަކަށެވެ. އެހެނީ ޝަރުޢީގައި މުސްތަޙައްބުނުކުރާ ނުވަތަ ވާޖިބުނުވާ ކަމެއް އެއީ ވާޖިބު ނުވަތަ މުސްތަޙައްބު ކަމެއް ނޫނެވެ. ފަހެ ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ޢަމަލެއް ޢިބާދަތެއްގެ ގޮތުގައި އަދި ދީނެއްކަމުގައި ހަދާ، އަދި ޝަރީޢަތުގައި ވާޖިބުވެސް މުސްތަޙައްބުވެސް ނޫންކަމަށް؛ ފަހެ އެކަމަށް މުސްލިމުންގެ އިއްތިފާޤުން ގުމުރާހުވީ މީހެކެވެ."

އަދިވެސް ޝައިޚުލް އިސްލާމް ވިދާޅުވެއެވެ:

«ثم نقول: أكثر ما في هذا تسمية عمر تلك: بدعة، مع حسنها، وهذه تسمية لغوية، لا تسمية شرعية، وذلك أن البدعة في اللغة تعم كل ما فعل ابتداء من غير مثال سابق. وأما البدعة الشرعية: فما لم يدل عليه دليل شرعي، فإذا كان نص رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قد دل على استحباب فعل أو إيجابه بعد موته أو دل عليه مطلقا، ولم يعمل به إلا بعد موته ككتاب الصدقة، الذي أخرجه أبو بكر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- فإذا عمل ذلك العمل بعد موته صح أن يسمى بدعة في اللغة؛ لأنه عمل مبتدأ كما أن نفس الدين الذي جاء به النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يسمى بدعة ويسمى محدثا في اللغة، كما قالت رسل قريش للنجاشي عن أصحاب النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ المهاجرين إلى الحبشة:

" إن هؤلاء خرجوا من دين آبائهم، ولم يدخلوا في دين الملك، وجاءوا بدين محدث لا يعرف " . ثم ذلك العمل الذي يدل عليه الكتاب والسنة: ليس بدعة في الشريعة، وإن سمي بدعة في اللغة، فلفظ البدعة في اللغة أعم من لفظ البدعة في الشريعة...» (اقتضاء الصراط المستقيم: 2/95-96)

މާނައީ: "ދީން އަހަރުމެން ބުނަމުވެ: މިކަމުގައި އެންމެ ބޮޑުކޮށްވާ ކަމަކީ: ޢުރުފުގެވާން އެކަން ހުރިވެގެންވުމާއެކުވެސް އެއީ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ނަސްދުއްވެވުމުން. މިއީ ބަހުގެ ނަންދިނުމެވެ. ޝަރުޢީ ނަންދިނުމުގައެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ބަހުގެ ގޮތުން ބިދުޢައަ، ކިޔަނީ އިސްވެދިޔަ މިސާލެއް ނެތި އަލަށް ފެށޭ ކަންތަކަށް ކިޔުމެވެ. އަސްލުތަކުން ޝަރުޢީ ބިދުޢައަކީ: ޝަރުޢީ ދަލީލެއް އެކަމަކަށް ދަލީލުނުކުރާ ކަންތަކެވެ. ދީނުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަމުރުކުރުމާ ނަހީކުރުން، ވާޖިބު ކަމަކީ އެކަމަކީ ވާޖިބު ކަމެއް ނުވަތަ މުސްތަޙައްބު ކަމެއް ކަމަށް ސުންނަތް ވާޖިބުވުމާއި ކަމަކަށް، ސުންނަތަކީ ވާޖިބު ކަމެއް ނުވަތަ އެކަމަކީ ދަލީލުކުރާ ސުންނަތް، ދީން އެކަމަކީ ވާޖިބުވާ ކަމެއް ކަމަކަށް ދޭ ހެޔޮކަން ބުނެފައިވާ ކަމެއް -ސުންނަތްކަމުގައި- ނުވަތަ ދަލީލުގެ ބާރު ސާބިތުވެގެން- ވީނަމަވެސް ވާޖިބު ކަމެއް ނުވަތަ އެކަމަކީ ވާޖިބު ކަމެއް ކަމުގައި ބުނެވޭ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. ސުންނަތެއްކަމުގައިވެ. އެހެނީ އެއީ އަލަށް ފެށިގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وަސަލަމަ ދެއްކެވި ދީނުގެ ވެސް ކުރުގެ ބިދުޢައެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ، އަދި ބަހުގެ ގޮތުން އަލަށް ފެށުނު ކަމެއް ނަމަވެސް ގޮތުގެވެ. އެއީ ތަރާވީޙުގެ ފަދަ ސުންނަތުން ބަޔަކު ކިޔަނީ ޒަމާނުގައި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުންނާއެކު ނަމާދުކުރެއްވި ބާރުގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި ބަސްމަގެއްގެ ދީނުގެ ނުހެދިގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ ދިރިއުޅުއްވުމުގައި ބަޔަކު ތަރާވީޙް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ." ދީން އެއަރުވައި، ތަރާވީޙްގެ ސުންނަތްތަކަށް އެއަށް ދަލީލުކުރަނީ އެވެ. އެއީ ޝަރީޢަތުގައި ބިދުޢައެއް ނޫނެވެ. ބަހުގެ ބިދުޢައެއް ނަމަވެސް ޝަރީޢަތުގައި ސުންނަތުގެ ސުންނަތްތަކެވެ. އެހެނީ ބަހުގައި ބިދުޢަ ލަފުޒަކީ ޝަރީޢަތުގައި ބިދުޢަ ލަފުޒަށްވުރެ ޢާއްމު ކަމެއް ކަމަށް ވާ ބާރުގަދަ ލަފުޒެކެވެ..."

އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ:

«ولا يحل لأحد أن يقابل هذه الكلمة الجامعة من رسول اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الكلية، وهي قوله: «كل بدعة ضلالة» بسلب عمومها، وهو أن يقال ليست كل بدعة ضلالة، فإن هذا إلى مشاقة الرسول أقرب منه إلى التأويل...»

(اقتضاء الصراط المستقيم: 2/93)

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަމުރުން ކުއްލިއްޔާތު (އެކުލެވި ޝާމިލުކަން) ނައިސްފައި މިވާ ޢާއްމު ކަލިމަ ކަމުގައިވާ: "ކޮންމެ ބިދުޢައެއް މަގުފުރެދުމެކެވެ." މިބަސްފުޅާ ދިމާލުން އެކެ ބާރުކަން ނިސްބަތްކުރުމުން އެއްވެސް މީހަކަށް ހުއްދަވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ އަދި ކޮންމެ ބިދުޢައެއް މަގުފުރެދުމެއް ނޫނޭ ބުނުމެވެ. ފަހެ މިއީ ތަޢުވީލުކުރުމަށްވުރެ ރަސޫލާއާ ދެކޮޅުހެދުމާ ގާތް ކަމެއް ކަމުގައި ވެއެވެ."

އަލްޙަސަނުލް ބަސްރީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«الْقَصَصُ بِدْعَةٌ، وَنِعْمَتِ الْبِدْعَةُ، كَمْ مِنْ أَخٍ مُسْتَفَادٍ، ودَعْوَةٍ مُجَابَةٍ، وَسُؤَالٍ مُعْطًى» (43)

މާނައީ: "ވާހަކަދެއްކުން ބިދުޢަތެކެވެ. އެބިދުޢަތަކީ ރަނގަޅުކަމާއެކެވެ! ކިތައް އަޚުންނަށް ފައިދާވިއްޖެއެވެ! އަދި އިޖާބަކުރެވޭ ދުޢާއެއް، ސުވާލުކުރެވޭ ކަމެއް ދެއްވިއި ކިތައްފަހަރު ހުއްޓެވެ!"(44)

---

(43) القصاص والمذكرين لابن الجوزي: 172/1

(44) މިބަސްފުޅު ގެންނަވާފައި އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ:

«وإنَّما عني هؤلاء بأنَّه بدعة الهيئة الاجتماعية عليه في وقت معين، فإنَّ النَّبيَّ - صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ - لم يكن له وقت معيَّن يقصُّ على أصحابه فيهِ غير خطبه الراتبة في الجُمَع والأعياد، وإنَّما كان يذكرهم أحياناً، أو عندَ حدوث أمرٍ يحتاجُ إلى التَّذكير عنده، ثم إنَّ الصحابة اجتمعوا على تعيين وقتٍ له كما سبق عن ابنِ مسعودٍ: أنَّه كان يُذَكِّرُ أصحابه كلَّ يوم خميس. وفي " صحيح البخاري " عن ابن عبَّاسٍ قال: حدِّث الناس كلَّ جمعة مرَّةً، فإنْ أبيتَ فمرَّتين، فإنْ أكثرت، فثلاثاً، ولا تُمِلَّ الناس. وفي " المسند " عن عائشة أنَّها وصَّت قاصَّ أهلِ المدينة بمثل ذلك. وروي عنها أنَّها قالت لعُبيد بن عُميرٍ: حدِّثِ النَّاسَ يوماً، ودعِ النَّاس يوماً، لا تُملَّهم. وروي عن عمر بن عبد العزيز أنَّه أمر القاصَّ أنْ يقصَّ كلَّ ثلاثة أيام مرَّة. ورُوي عنه أنَّه قال له: روِّح النَّاسَ ولا تُثقِلْ عليهم، ودَعِ القَصَصَ يوم السبت ويوم الثلاثاء» (جامع العلوم والحكم: 2/129-130)

މާނައީ: "މިބައިމީހުން ބިދުޢަތެއްކަމުގައި އެމުޙާޟަރާކުރުމީ: ވަކި ވަގުތެއްގައި އެޖަމާޢަތާ ސިފަވުމަށެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ހުކުރާއި އީދުގައި ކުރައްވާ ޚުތުބާ ފިޔަވައި ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް ދަރުސްދެއްވާ ވާހަކަދައްކަވާކަށް ކަނޑައަޅުއްވާފަ ވަކި ވަގުތެއް ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެކި ވަގުތުތަކުގައި އެބޭކަލުންނަށް ހަނދުމަކޮށްދެއްވައެވެ. ނުވަތަ އެކަލޭގެ ގާތުގައި ހަނދާންކޮށްދިނުން ޙާޖަތް ބޭނުންވާ ކަމެއް ހިނގާއިރުއެވެ. ދެން އެހެންނަމަވެސް ސަޙާބީން އެކަމަށް ވަކި ވަގުތެއް ކަނޑައަޅުއްވަން ޖަމާވިއެވެ. އެއީ އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ޙަދީޘުން އިސްވެދިޔަގޮތުން އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް ކޮންމެ ބުރާސްފަތި ދުވަހެއްގައި (ދަރުސްދެއްވާ) ހަނދުމަކޮށްދެއްވައެވެ. އަދި ޞަޙީޙު ބުޚާރީގައި އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ: "މީސްތަކުންނަށް ކޮންމެ ހުކުރުދުވަހަކު އެއްފަހަރު (ނަޞޭޙަތްދީ ވާހަކަދައްކާ) ވާހަކަދައްކާށެވެ! އެހެން އިންކާރުކޮށްފިނަމަ ދެފަހަރެވެ. ދެން މިއަށް ގިނަކޮށްފިނަމަ ތިންފަހަރެވެ. އަދި މީސްތަކުން ފުރި ނުކުރުވާށެވެ."

އަދި މުސްނަދުގައި އާއިޝާގެ އަރިހުންވެސް، މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ވާހަކަދައްކަވާ މިހާރު އެކަމަށް ވަޞިއްޔަތް ކުރެއްވިކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި އުބައިދު ބިން އުމައިރުއަށް އެކަމަނާ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ: "ތިބާ މިސްކީނުންނަށް އެއްދުވަހު ވާހަކަދައްކާ ޒިޔާރަތައި، އަނެއް ދުވަހު އެމީހުން ދުރުހެލިވާށެވެ. އެއީ ތިބާ އެމީހުން ފޫހި ނުކުރުވުމަށްޓަކައެވެ." އަދި އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒު، ވާހަކަދައްކަވަމުން ކޮންމެ ތިން ދުވަހަކުން އެއްފަހަރު ވާހަކަ ހާދިނުމަށް އަމުރުކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދިވެސް ޢިކްރިމާގެ އަރިހުން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ: "ތިބާ މިސްކީނުންނަށް ޖާބަމެ ދޭށެވެ. އަދި އެމީހުންނަށް ބުރަބާރު ނުކުރާށެވެ. އަދި ބުރާސްފަތި ދުވަހާއި، އަނގާރަ ދުވަހު ވާހަކައަށް ކިޔުން ދޫކޮށްލާށެވެ..."

އަދި އެއިން ބޭކަލުންގެ އަރިހުން، -މިއަދު މިސްކިތުން މިކަންކުރާ ގޮތަށް- ޤުރުއާން ޚަތިމުކުރާނިންދު ދުޢާކުރުމަކީ ސަލަފުންކުރައްވާފައިވާ ކަމެއްކަން ވިދާޅުވިއެވެ: "ރަނގަޅު ބިދުޢައެކެވެ."(45)

---

(45) ޤުރުއާން ޚަތިމްކުރާނިންދު ދުޢާކުރުން ސަލަފުން އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން އަދި މުޖާހިދުގެ އަރިހުން ސައްޙަކޮށް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ޤަތާދާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«أَنَّهُ كَانَ إِذَا خَتَمَ جَمَعَ أَهْلَهُ» (مصنف ابن أبي شيبة: 30038)

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަނަސް ބިން މާލިކު) ޚަތިމުކުރައްވާނިންދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިން ޖަމާކުރައްވައެވެ."

އަލްޙަކަމު ބިން އުތައިބާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ مُجَاهِدٌ، وَعَبْدَةُ بْنُ أَبِي لُبَابَةَ، وَنَاسٌ يَعْرِضُونَ الْمَصَاحِفَ، فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الَّذِي أَرَادُوا أَنْ يَخْتِمُوا أَرْسَلُوا إِلَيَّ وَإِلَى سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ فَقَالُوا: " إِنَّا كُنَّا نَعْرِضُ الْمَصَاحِفَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَخْتِمَ الْيَوْمَ فَأَحْبَبْنَا أَنْ تَشْهَدُونَا، إِنَّهُ كَانَ يُقَالُ: إِذَا خُتِمَ الْقُرْآنُ نَزَلَتِ الرَّحْمَةُ عِنْدَ خَاتِمَتِهِ أَوْ حَضَرَتِ الرَّحْمَةُ عِنْدَ خَاتِمَتِهِ» (مصنف ابن أبي شيبة: 30040، فضائل القرآن لأبي عبيد: 1/107)

މާނައީ: "މުޖާހިދުއާއި، ޢަބްދާ ބިން އަބީ ލުބާބާއާއި، ބައެއް މީހުން މުޞްޙަފުތައް ޢަރުޟުކުރަމުން (ކިޔަވާ ރަނގަޅުކޮށް) ބަލަމުންދިޔައެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ޚަތިމުކުރުމަށް ޤަސްދުކުރެއްވި ދުވަހު، އަހުރެންނާއި އަދި ސަލަމާ ބިން ކުހައިލު ބައްލަ ފޮނުއްވިއެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހަރެމެން މުޞްޙަފުތައް ޢަރުޟުކުރަމުން (ކިޔަވާ ރަނގަޅުކޮށް ބަލަމުން) ދިޔައީމެވެ. ދެން މިއަދު އަހަރެމެން ޚަތިމުކުރަން ބޭނުންވިއެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުން އަހަރެމެންނާ ބައިވެރިވުމަށް ލޯބިވެއްޖެއެވެ. އެއީ ބުނެވެއެވެ: "ޤުރުއާން ޚަތިމުކުރެވޭނިންދު ރަޙްމަތް ބާވައިލެވޭއެވެ. ނުވަތަ ޚަތިމުކުރެވޭނިންދު ރަޙްމަތް ޙާޟިރުވެއެވެ."

އަދިވެސް އަލްޙަކަމު ވިދާޅުވިއެވެ:

«أَرْسَلَ إِلَيَّ مُجَاهِدٌ، فَقَالَ: إِنَّا دَعَوْنَاكَ، إِنَّا أَرَدْنَا أَنْ نَخْتِمَ الْقُرْآنَ، فَكَانَ يُقَالُ: «إِنَّ الدُّعَاءَ مُسْتَجَابٌ عِنْدَ خَتْمِ الْقُرْآنِ، ثُمَّ دَعَا بِدَعَوَاتٍ» (فضائل القرآن للفريابي: 1/190)

މާނައީ: "މުޖާހިދު އަހުރެން ބަލާ ފޮނުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހަރުމެން މިބައިން މިދައުވަތުދިނީ އެހެނީ އަހަރުމެން ޤުރްއާން ޚަތިމުކުރަން ބޭނުންވީއެވެ. އެހެނީ ބުނެވެއެވެ: "ޤުރްއާން ޚަތިމުކުރާވަގުތު ދުޢާ އިޖާބަވެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު ދުޢާތަކެއް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ."

އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ:

«وَقد نَص الإمَام أَحْمد رَحِمَهُ ٱللَّهُ على الدُّعَاء عقيب الختمة فَقَالَ فِي رِوَايَة أبي الْحَارِث كَانَ أنس إِذا ختم الْقُرْآن جمع أَهله وَلَده وَقَالَ فِي رِوَايَة يُوسُف بن مُوسَى وَقد سُئِلَ عَن الرجل يخْتم الْقُرْآن فيجتمع اليه قوم فَيدعونَ قَالَ نعم رَأَيْت معمراً يَفْعَله إِذا ختم وَقَالَ فِي رِوَايَة حَرْب اسْتحبَّ إِذا ختم الرجل الْقُرْآن أَن يجمع أَهله وَيَدْعُو.»

(جلاء الأفهام: 402/1)

މާނައީ: "ޚަތިމުކޮށް ނިންމާ އެއާ ވިދިގެން ދުޢާކުރުން (ސުންނަތެއްގެކަންވާކަމަށް) އިމާމް އަޙްމަދު رَحِمَهُ ٱللَّهُ ވަނީ ނައްސުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އަބޫލް ޙާރިޘްގެ ރިވާޔަތުގައި އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ: "އަނަސްގެފާނު ޤުރްއާން ޚަތިމުކުރައްވާފައިވާނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންނާއި ދަރިން ޖަމާކުރައްވައެވެ." ޔޫސުފް ބްނު މޫސާގެ ރިވާޔަތުގައި އެކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އިމާމް އަޙްމަދު) ވިދާޅުވިއެވެ -އެއީ މީހާ ޤުރްއާން ޚަތިމުކުރާނަމަ، ބައެއްމީހުން އޭނާގެ ގާތަށް ޖަމާވެ ދެން ދުޢާކުރުމާމެދު ސުވާލުކުރެވުނުއިރު- ވިދާޅުވިއެވެ: "އާންނެކެވެ. މަޢުމަރު ޚަތިމުކުރައްވާނަމަ އެހެން ކަމެއްކުރައްވާތަން އަހުރެން ދުށީމެވެ." އަދި ޙަރުބުގެ ރިވާޔަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ: މީހާ ޤުރްއާން ޚަތިމުކުރާނަމަ އޭނާގެ އަހުލުވެރިން އެއްކޮށް އަދި ދުޢާކުރުން އެކަލޭގެފާނު މުސްތަޙައްބުކުރައްވައެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދުގެ ދަރިކަލުން ޞާލިޙު ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ أَبِي يخْتم من جُمُعَة إِلَى جُمُعَة فَإِذْ ختم دَعَا فيدعو ونؤمن على دُعَائِهِ.» (سيرة الإمام أحمد: 105/1)

މާނައީ: "އަހުރެންގެ ބައްޕަ އެއްހަފްތާއިން އަނެއް ހަފްތާއަށް ޚަތިމުކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ޚަތިމުކުރައްވާނަމަ ދުޢާކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާނަމަ އަހަރުމެން އެކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަށް އާމީން ކިޔަމުއެވެ."

އެހެންވީމާ މިއުއްމަތުގެ އިޚުތިލާފު ރަޙްމަތަކަށް ހެދޭ އެއްޗެއްކަމުގައި ނުވާނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ އެއީ އެއިޚުތިލާފުގައި މުޖުތަހިދުންނާއި ޢިލްމުވެރިންނާއި، ދީނީ ފުރުޞަތު ނިމުމެއްނެތި އެންމެހާކަންކަމުން ބޭނާ މީހުންނަން ބައްދަލުވުންވާދެރު، އަދި އުއްމަތުގައި ފާލުވި އަލިއަޅާ އެދުންތަކުގެ ޤާޢިދާ މިންނަން ބަޔާންކުރެވުނު ދިމާގައި އެކުލެވިގެންވާއިރުއެވެ!

(ބުއްދިން) ނަޒަރު ހިންގާ ފިކުރުކުރުން ނުވިނަމަ، ބާޠިލުން ޙައްޤު ވަކިވެ ނުގެނެވޭނެއެވެ. އަދި ހެޔޮ ނުބައި ކަންކަމުން ހެދޭ ބަޔަކު ކަންކަން ނުގެނެވޭނެއެވެ. މިއިޚުތިލާފުގެ ސަބަބުން ހިތްތަކުގައި ބައްޓަންވާ ޝައްކުތައް، ފުރަތަމަ ފުރުޞަތުގައި ދުރުކޮށްދޭން ލާޒިމްވެއެވެ. (46)

(46) މިއީ ތަރުޖަމާކުރުމުގެ މުރާޖަޢާ ކުރި ބޭފުޅަކު މި ބަހާއި ގުޅޭގޮތުން ލިޔުއްވި ތަފްޞީލް ނޯޓެކެވެ:

"ސަލަފުންނާއި އިމާމުންގެ ޤާއިމުކުރި ނުބައި ގޮތްތަކުގެ ސަބަބުން ކަލާމީ ޢަޤީދާތަކާއި ފަލްސަފާގެ ތާށީރުން، އެހެން ފިރުޤާތަކުގެ ޢަޤީދާތަކުގެ ބޭނުންކުރެވޭ ދަލީލުތަކެވެ:

ފުރަތަމަ: އަޅު ގެއްލުވާލާ ނުބައިވެގެން ކަލާމުވާ. އެއީ ބާޠިލު ޢަޤީދާތައް ދޭހަ ނުކުރެވޭ. މިސާލަކަށް: ރަސޫލުންގެ ހަދީޘް ހިފާހައްޓަން ދިނުމުގެ ކަންކަމުގައި ދައްކާ އެއް ޢަޤީދާއި، ޞޫފީންނާއި ސުންނަތާ އަދި ބިދުޢަވެރި ހިތްވެރިވެގެން ޢަޤީދާތައް ވީއްލާއި، ﷲ ތަޢާލާ ޢަރުޝުގެ މައްޗަށް އިސްތިވާވެވޮޑިގަތުން، ޤުރްއާނާއި ޙަދީޘްގެ ނައްސުގައި ވާ ކަންކަމުގެ ޢަޤީދާ ބާޠިލު ކަމަށް ބުނަނީ ޢަޤީދާތައް ނުކުރެވޭގޮތަށް ބަޔާންކުރުމެވެ.

ދެވަނައީ: އަޅު ގެއްލުވާ ބައެއް ތަކުރާރުކުރެވޭ އެހެން ޢަޤީދާތަކުގެ ބޭނުންކުރެވޭ ދަލީލު ދާއިރާގެ ބާރުއެޅުމާ ނުބައި ކަލާމީ ޢަޤީދާތަކެވެ. މިއެއްޗެހި ދެ ގޮތަކަށް ކޮށް ނުބައި ޢަޤީދާތަކުގެ ބޭނުން ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. އެބަޔަކީ މިއަދު ތަޤުލީދު ކުރާ ބައެއް ބާޠިލު ޢަޤީދާތަކެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ބާޠިލު ޢަޤީދާގެ ބަސްތަކުގައި ވާ ކަންކަމާ އެއްގޮތަށް މިއަދުވެސް ބާޠިލު ޢަޤީދާތައް ވެފައިވާ މީސްމީހުން ހަރަކާތްތެރިވަމުން ގެންދާތީ ކަމެވެ. މިއަދު ބާޠިލު ޢަޤީދާތަކާއި މީހުންގެ މިންވަރު ފާހަގަކުރެވެއެވެ:

1. ބާޠިލުން ޙައްޤު ވަކިކުރުމަށް ޤުރުއާނާއި ސުންނަތަށް ރުޖޫޢަވުން ވާޖިބުވެއެވެ. އެއީ ދީނީ ޢިލްމުވެރިން ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތަށެވެ. މިއީ ބާޠިލުން އަރާމުވެގަތުމަށް ޙައްޤު ހޯދާ، ޢިލްމުވެރިން ދައްކަވާ ޢަޤީދާ ރައްކާތެރިކުރުމެވެ. އަދި މިއީ ސަލަފުންނާއި އިމާމުން ނުބައި ޢަޤީދާތަކުން ދުރުވި ގޮތެވެ.

2. އިޚްތިލާފުތަކީ ބަސްބުނާ ވާހަކަދައްކާފައެވެ. ﷲ تبارك وتعالى ވަނީ އެކަލާނގެ ފޮތުގައި، އިޚްތިލާފުތަކީ ބަސްބުނާ މީހުން ނުބައިކުރައްވާ ބަސްވެރިކުރައްވާފައިއެވެ. އެފަދައިން އިންސާނާގެ ބޮޑުދިން އެއަށް ނުފޫޅާ ކަލާމްތަކެއްގައި ވާހަކަދައްކުމުން ދީނަށް ބޮޑުގެއްލުމެވެ.

3. އިންސާނަކަށް ފައިދާއެއް ނުކުރާ މުހިއްމުނޫން ކަންތައްތަކުގައި ވާހަކަދައްކާފައެވެ. އަދި އެއީ ފައިދާ ނުކުރާ އިލްމުގެ ބާބުގެ ތެރެއިން ކަމެކެވެ. ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވަނީ ފައިދާ ނުކުރާ އިލްމުން ރައްކާތެރިވެވަޑައިގަތުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވާފައެވެ.

4. އެވަރަކަށް ދެނެގަނެ ނަގައިގަނެވެން ނުކުޅެދޭ މީހުންގެ ގާތުގައި ޚިލާފު ބަސްބުނާ ވާހަކަދައްކާފައެވެ. ޢަލީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: "މީސްތަކުންނަށް އެނގޭ ދަންނަ ކަންތަކުން ތިޔަބައިމީހުން އެމީހުންނާ ވާހަކަދައްކާށެވެ."

5. ގަދުފުރައްދާ މީހުންނާއި ބިދުޢަވެރިންނާ ވާހަކަދައްކާ އުޅުމެވެ. އެއީ ސަލަފުންގެ ދީން ބާޠިލުކުރުމަށްޓަކައި އަނބުރުން އަހުލުއްސުންނަތުން ބިދުޢަވެރިންގެ އަހުލުވެރިންނާއި އިޚްތިލާފުކުރާތީ، އެމީހުންނާ މުނާޒަރާކުރުމުގައި، އެމީހުންނާ މުޖާދަލާކުރުމުން ނަފްރަތުކުރުމާއި، އަދި އެމީހުންނާ ގުޅުންކަނޑާލުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. އެއީ އެގޮތް ސަބަބުން މުސްލިމުންނަށް ގެއްލުންވެ، އަދި މުސްލިމުންގެ ދީން ފަސާދަކޮށް ތަޤްލީދުކުރަން ބޭނުންވެ.

6. އަދި ފަހަރެއްގައި، އިޚްތިލާފުތަކާ ބެހޭ ދަޢްވާތަކުގެ، ބައެއް ކަންކަން މީހާއަށް ޖަދަލުގެ މުނާޒަރާގެ އަދި ޝުބުހާތަކުގެ ޖަވާބުދިނުން މަނާކުރެވިއެވެ. އެއީ މަގުފުރައްދާ އަރައި މީގާ، އެމީހާ ފަސާދަކުރާމީހެކެވެ. ބިދުޢަވެރިއެއް. އެއީ ކާފިރުންގެ ޝުބުހާތަކާ ވާހަކަދައްކާ މީހާ ދީނުކަމުގެ ހަރުދަނާކަމުގައި ކުރިމަތިލާން މަނާކުރެވޭ ކަންތައް. އެހެނީ އެއިން ދީނާއި މުސްލިމުންނަށް ގެއްލުންވެ އަދި މަގު ނުދޫކުރެވިއެވެ.

7. އަދި މުނާޒަރާކުރުން ބަހުސްކުރުމަށް މީހާގެ ބާރަށް ގެޔޮކޮނާރައް މީހާއަކަށް އަދި ބައްޓަ ފާހުގަކޮށް ޝަރުޢީ މަޞްލަޙަތު ހިފެހެއްޓުމަށް ނުކުޅެދޭ މީހާއަށް މުނާޒަރާކުރުން މަނާކުރެވިއެވެ. ނުވަތަ އެމުނާޒަރާކުރުމުގައި ދުނިޔަވީ ކަމެއް މީހާ ބައްޓަން އެމީހުންގެ ދަޢުވާކުރާ ޝުބުހާތަކާއި، ނުވަތަ އަހުލުވެރިންގެ އެދުންތަކާއި އެއީން ވާޖިބުކަމަށް މަނާކުރެވިއެވެ. ދީން އެއީން އިޚްތިލާފު އަދި ދީނުގެ ނަފްސާނީ ބޭނުމަށް މަނާކުރެވިއެވެ. އެއީ އަޤީދާ އެދުންތަކުގެ ތަރުތީބު ހިނގާ ގޮތަށް ހިތްވަރު ދެވޭ ކަމެކެވެ.

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވެއެވެ:

«والمقصود أنهم نهوا عن المناظرة من لا يقوم بواجبها، أو من لا يكون في مناظرته مصلحة راجحة، أو فيها مفسدة راجحة، فهذه أمور عارضة تختلف باختلاف الأحوال...» (درء تعارض العقل والنقل: 174/7)

މާނައީ: "މިބައިގައި މަޤްޞަދަކީ: އެބޭކަލުން މުނާޒަރާކުރުން، އޭގެ ވާޖިބު ފުއްދުމަށް ނުކުޅެދޭ މީހާއަށް، ނުވަތަ އެމީހަކާ މުނާޒަރާކުރުމުގައި ރާޖިޙު މަޞްލަޙަތެއް ނުވާ މީހާއާ، ނުވަތަ އޭގައިވާ ފަސާދަ ރާޖިޙުވެގެންވާ މުނާޒަރާކުރުން މަނާކުރައްވާފައެވެ. މިއީ ހާލަތުތައް ތަފާތުވާ ގޮތަށް ތަފާތުވާ ޢާރިޟީ ކަންތައްތަކެވެ."

ކަލާމުން ބުއްދިއާއި ވިސްނުންތަކުގެ ދަލީލުތައް މަނާކުރާނަމަ؛ ދެންފަހެ ކަލާމުންގެ ދީނުގެ އަސްލުތައް ސާބިތުވާ ޢަމަލުކުރަމުންދާ ކަލާމުންނަށް ގަބޫލުކުރެވޭދީ ކޮންކަމަކުންހެއްތޯ؟ އަދި ދީނުގެ އަސްލުތަކުގެ ޙަޤީޤަތްތައް އެނގެމުން ކަލާމުންނަށް ވާޖިބުކޮށްދިނީ ކޮން މަގަކުންހެއްތޯ؟

ކޮންމެ މީހަކުވެސް ޢަޤީދާ ދަންނަންޖެހޭނީ ބުއްދީގެ ދަލީލުތަކުން މެނުވީ ޤުރުއާނާއި ޙަދީޘްތަކުން، އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ޞަޙާބީކަން އެނގިގެން ނުވާކަމެވެ. އެކަމަކު ކަލާމުން އެކަންތައް (އެބަހީ: ބުއްދީގެ ދަލީލުތައް ބޭނުންކުރުން) ޖިދާލު ނަހީކުރެއްވެ. އަދި ދަލީލު ނެތިގޮސްފިނަމަ، ދަލީލުކުރާ ކަންތައްތަކެއް ދެނެގަންނާނެއެވެ.

(އެހެންވީމާ) މިފަދައިން (ބުއްދީގެ ދަލީލުތަކާ ދެކޮޅަށް) ވާހަކަދައްކައިފި ދީން ފުނޑާލާ، ދީން ގެއްލުވާލާ ނުބައިމީހުންނަށް ކަމެކެވެ. ފަހެ މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި މަޝްވަރާކުރުން ހުއްޓުވާނެއެވެ!"

ޖަވާބުގައި -ބައްޔު ތަރިކަލު ކޮތަން ތައުޙީދުކުރައްވަމީ اللَّه އެވެ- ބުނަލެވެ:

އިސްވެދިޔަ ތަނުގައި ނަޞްރަތުންނާ ދުޢާއި، ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ބަސްފުޅުތަކާއި، އަދި ސަޙާބީންގެ ބަސްފުޅުން؛ އަހަރުމެންނަށް އުޅުނުވިލުވެވޭންވީ ތަބައިވާންކަމުގައި، އަދި އެކަމަށް އަހަރުމެންނަށް ޖަވާބުއްދުނުކަމާއި، އަދި އަޚަން ކަންކަން އުފެއްދުން އަހަރުމެންނަށް މަނާކުރެވި އެކަން އަހަރުމެންނަށް ނަހީކުރުއްވުމުންކަމާފައި ދަލީލު ދައްކާފައެވެ.

އަދި ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ޝިޢާރަކީ: ސަލަފުން ބާރުދިނުންނަން ތަބާއަށް، އަޙަން އުފެއްދުން ކޮންމެ ބިދުޢަވެރިކަމެއް ދުރުކޮށްލުމެވެ. އަދި ސަލަފުންގެ ބަސްފުޅުން މިވައްތަރުގެ އިތުރު ނަޞީޙަތްތަކެއް، އޭގެ އިތުރުވެސް ކަލާމުވެރިކަމާއި، އެކަން މަނާކުރެއްވުމާއި، އަދި އެއީ ބިދުޢައެއްކަމާއި ހަވާނަފްސުގެ އެދުންތަކެއްކަމާ ދެކޮޅަށް އުޅުމާއި ބެހޭގޮތުން އަހަރުމެންނަށް އެނގިފައިވާ ބަސްފުޅުތަކެއް ރިވާކޮށްދެއެވެ.

އަދި އެގޮތަށް ބަހެއް ބަސްފުޅުން ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މިބަސްފުޅު އެއީ މިކަމުގެ ދަލީލު ކަމުއްކަމުން ނަންގަވައެވެ:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ.» (47)

މާނައީ: "އޭ ﷲ އެވެ! ފައިދާއެއް ނުކުރާ އިލްމުން މިއަޅާ ދިބައިހާރުގެ ބަރަށްވަތަމުން ރައްކާތެރިކަމަން އެދެމެވެ."

އަދި މިބަސްފުޅުވެސް ވެއެވެ:

«إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ لَجَهْلًا» (48)

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިލްމުގެ ތެރޭގައި ޖާހިލުކަމެއްވެއެވެ."

ދަންނަވާ އިލްމުން އަބުދީ ވާހަކަކަމުގައިވާ: "ސަބަބީންނާއި މާބައިން ސަލަފުންގެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން، ފަހުން ކަންކަމުގައި އިޖުތިހާދުކުރެއްވުމުގައި މަޝްއޫލުވެކަމެއްވެސް ވަރަ އައިސްފައިނުވެއެވެ." މިއަށް ޖަވާބުދެނީ ދެގޮތަކަށެވެ:

ފުރަތަމައީ: އެކަން އެބޭކަލުން މަސައްކަތްކުރައްވާފައި އަދި ނަގިލްކުރައްވާފައި ނަޤުލުވެގެން އައިސްފައިނުވެއެވެ. އަދި ޔާއްމަ، ސަބަބީން (ދީނުގެ ފިޤްހީ) މައްސަލަތަކުގައި އިޖުތިހާދުކުރުމުގައި، އެބޭކަލުން އެކަމުގައި ހުއްޓުމު ދައްކަވާ ދައްކަވާފައިވާ ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްފިއްޔާއަށް އަނިޔާވާނެކަމަށް؛ އެބޭކަލުން ފަހުން ކަންކަމުގައި ތިމާސްކޮށް އިޖުތިހާދުކުރެއްވުންކަމަށް ދެކެވިއްޖާ ކަމެވެ.

ހަމައެ ރިވާކޮށް ނަގުލުކުރުމުގެ އަސްލުވެރިންނަށި އެބޭކަލުންގެ އަރިހުން އެކަންތައް ރިވާކުރެއްވާ، އެއްބޭކަލުގެ އަނެއް ބޭކަލެއްގެ މައްޗަށް ހުއްޖަތް ދައްކަވާ، (ނައްސްގައިވާ ހުކުމާ ވައްޓަފާ ތިޔާސްކުރެވޭ) ކަންކަން ހާއްދަވާކަމުގައި، އަދި ފަހުން ކަންކަން އަސްލުހަމަކަން ތާބިޢީންކުރައްވާ ރިވާކުރައްވާފައެވެ.

ދެވަނަ އެކަމަށް ނުރުއްސަވާ ބޭކަލުން، އެކަމަށް ނުރުއްސަވާ ޙުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ ނައްސް ވާޖިބުގައި (އެމައްސަލާގައި) ޤައުލާ އެފަދައިން ކަންތައް ކުރައްވާފައި ކަމަށްވުމުގެ ފުރުސަތު އެބައޮވެ.

---

[47] صحيح مسلم: 2722

[48] سنن أبي داود: 5012

ދެންފަހެ ދީނުގެ ކަންކަމުގައި، އަދި **އިޖުތިހާދުން ތަޤުލީދާ ކަންތައްތަކުގައި ބިދުޢަތާއި ވިސްނުމުގެ މަގުން ވާހަކަތައް ދެއްކުން، އެއީ އެއްވެސް ބާޠިލުވެރިއެއްގެ އަމުރުން ނަޤުލުވެގެން ނުވެއެވެ.** އަދި ޤިޔާސަކީ، އެއީ އަޅަން އުޅުއްދާލާއިވާ ޝަރުޢީ ބިދުޢަތެއްކަމުގައި އެބޭކަލުން ގުނުއްވިކަމެވެ. އަދި އިސްތިހާރަށް އެކަން މަޤާމުކުރުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާކަމެވެ.

އެހެން ޢިބާރާތަކުން: ޗިސްތަކުންގެ ޚުދުގައި އަޅުން ހިނގާ ހާދިސާތަކާއި މުޢާމަލާތްތަކުގައި ޒަމާނާއި ދީނުގެ އެއަށް ނިސްބަތުވާ އަދި ބަރުކަތްވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ޗިސްތަކުންވެސް އެކަމަށް އާއްމު ބާރަތް ދިރިގެންނެވެ. ދެންފަހެ އެފަދަ ފަޅުގެ ކަންކަމުގައި އިޢުތިރާޟުކުރުން ހުއްދަ ނުވިނަމަ، އަދި ނަޒަރު ހިންގާ އަޤީދާ ވިސްނާގެން އެންމެ (ބުރްހާނީ) ވަރުގަދަކުރާ ގޮތުދެން ނުވެވޭނަމަ، އަދި ޤިޔާސްތަކުގައި އަޤީދާތަކުނާ ބޭނުންކޮށްގެން އެކަމުތަކުގައި (ބުރުހާން ނަޟީރު) ހަނދުމަކޮށްގެންވާ ކަންތައް، ނަޢްރުވައި ޤޯޢިދާތަކުން ތަޢުލީމުދިނުން ހުއްދަ ނުވިނަމަ؛ ފަހެ ބުރުހާނަށް ގޮސް ނަގައިދެވިގެން ދިޔައީއެވެ. އަދި ޤިޔާސްތަކުގެ ކަންތައް ފަސޭހަވެ، މުޢާމަލާތުތަކުގެ ކަންކަން އެހެން ޢާންމުވެސް ގެއިގެން ދިޔައީއެވެ.

ޢާއްމު މިޤާރަތު ޢަށްމުގެންނެއް ފަޅުވެރި މިގަނޑު ވަނަޤަނަމަށެވެ. އެހެންނޭ ބާރިސާއެއްގެ ބުރުމަ ޝަރުޢާތާ ސުންނަތާ އަކަޑަކުންނެއް ނުފެނުނަމަ؛ ފަހެ ޢަންމުގެންނެއް އަހަރެމެން ނިކު އިސްލާންބޭނުކޮށްދޭގޮތަށް ކަންކަމުގެ ތަޤްލީދާއަށް ޖަހައެވެ. އެހެންކަމުން މިކަންތައްކުގައި اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ އުއްމަތަށް ތަނަވަސްކަން ދެއްވާ، އެކަމުގައި އިޤްތިޔާރުކުރުން ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ.

މިވާހަކައިގައި ފަޅުގެ ކަންކަން އަސްލުތަކަން ތަޤުލީދުކުރުމަކީ ޝަރުޢުތަކުގެ ތަޢުލީމާ ކަމެކެވެ. މިފަދަ ކަމެއް، އިޖުތިހާދުގައި ޤަބޫލުކުރާ ކަންތައްތަކާ ތައްޔާރު ނުވެއެވެ. އެހެންނޭ އެއީ ވަކި ޤަދަރަކާ ބަންދުކުރެވިފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. ޝަރީޢަތާއި ސުންނަތުން އެކަމުގައި ނަޢުބުތައް ހައިސިޔަތުވެއެވެ. އެމަތިން اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ތަމާމުގައި، އަދި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ދުރުގުމަތިން، އެހީވެގެންވާ ކަންތައް ޤަބޫލުކުރާ އިއުތިޤާދުކުރުން އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެހެން އިތުރުކުރުމުން އަދި އުނިކުރުމުން ނުވެއެވެ. اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ މިބަސްފުޅުންވާ އެކަންތައް ފުރިހަމަކުރައްވާފައެވެ:

﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: 3]

މާނައީ: "މިއަދު ތިމަންއިލާހު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ދީން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވީމެވެ."

ދެންފަހެ الله تبارك وتعالى އެކަލާނގެ ފުރިހަމަކުރައްވާ ނިންމެވިނަމަ، އަދި މިހިރަ މުސްލިމުއްމަތާ އެކަލާނގެ ތަބާވުމުން، އެކަލާނގެ ހިތްހަމަޖެހުނީ، އެކަމާގެ ހިތް އެކަލާނގެ ތަޤުލީދުގެންވާކަން ފެނިއްޖެނަމަ؛ ދެން ބައްޓަރާ ތަޙުލީލުކޮށް ތަސްވީރުކޮށްދޭން އޮތީ ކޮން ބާރުންޖެހޭ ސަބަބަކަށް ކަމަށްއެވެ!؟ އެއީ އެކަލާނގެ ފަސްކޮޅުވިޔަ އެކަލާނގެ ނުވާ އެކަމަކު ފުށުނޑާ ދެއްވާ، އެގޭ ބަޔަކުލައްވާ ފިޔަވަޅުތަކެވެ. އަދި އެއީން ޙާލަތު ޝަރުޢީގޮތުގައި މަޤްސަދުތަކެއް އެކަމުގެ ގޮތެއް ވެދާނެހެ، އަދި އެކަމަކު ހަމަކޮށްލާ އަނދަވަޅުތަކެއް ވައްޓާލާ ކަމަކަށް ވެދާނެހެނީ ޔާއްވާނެއެވެ!؟

ހިތަށް އަރާފައިވާ ފިކުރުތަކާއި ބައްދަލުކުރެވޭ ގޮތް، އަދިއްލަ ލިބުނުމުގެ ސަބަބުތަކަކީ ތަޤުލީދެއް ގަބޫލު އެއްވެސް ކުރި ޢަޤްލީއްސޮޅު ފަސް ހަމައެއްނުވާނެ؛ މަގުފުރޭރުން މިހާރު މަގުފުރޭރި، ހަލާކުވީ މިހާރު ހަލާކުވެ، މުޅިދުނިޔެ ހަލާކުވެދާނެއެވެ!؟

އަދި ރަސޫލުންގެ ސުންނަތުތަކާއި، އިސްލާމީ ސަލަފުންގެ ތުރާތްތަކާއި ދުރުހަމަ އިމާމުންނަށް ތަބާވެވޭނެ ގޮތް ހަމަ ނަޒަރުވެދާނެއެވެ!؟

މިފަދަ ފިކުރު އެއްލާ އޮށްޓަކާ ދީނުން އިތުރުކުރުން ތަކެތިގެކުރަން ކަމުގައިވާނަމަ؛ ފަހެ ކަލޭގެ ފުރިހަމަކުރެއްވުމަކީ ދެން ބަޔަކާ އެއްޗަކާ އިތުރުވެދާނެ އަޅުގަނޑު ހަމަވެފައިވާ ދީނެއް އަނބުރާ ގެނެސްދީފައިވާކަމަށް ތިބޭނެއެވެ!؟ މިސާލަކަށް (ފުރިހަމަކަމަށް ހުރި އިންސާނާގެ ހަދިސާތުގެ) ގޮތުގައި އިތުރުވެ، ދުނިޔާގެ ދެފަރާތުގެ ބޮޑުމިނުގައި އިތުރުވެސް ކޮށްލެވެ.

އެހެންކަމުން މިހާ އެކަމާ ވެރި ޢަބްދުގެ ބިރުވެރިވާހުރިކަމެވެ. އަދި ދީނުގައި ނުވާކަމެއް ދީނުގައި ނުވާކަމެއް ނުވާކަމަށް ހަދައިގެން ނުވާނެއެވެ. **އަދި ސަލަފުންނާއި، އިސްލާމީ އިމާމުންގެ އަޤީދާއިގައި އެކަން ހިމެނިއްޖެނަމަ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހިތްހަމަޖެހުމުގައި މަގުގެ މަތިގައި އެކަން ވާނެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި ކުރިއަރާފައިވާ ދުވަހަކު ނުވާނެއެވެ.** އަދި ދީން ގެއްލިގެންދާނެ، އަދި ޙައްޤު އެކަމުގެ މައްސަލަ ވެރިޔާ ހަމައެކަނި އަނގަތަވަކަން އެކަމުގެ ނުވާނެ މަގުބަޔާނުކުރެވިދާނެއެވެ! ނަމަކަށް ޖާނާ މަގުފުރޭރުމުގެ އިމާމުންގެ ޙަޤީޤަތް ބާތިލުކޮށްލުމަށް الله އަކީވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެހީވެދޭނެ އިސްލާމް ލިބުނު ނަބީގެ ދީނެވެ.

6- އެކަކުގެ ޚަބަރުގެ ޙުއްޖަތް[49]

[49] އާޙާދު ނުވަތަ ވަކިވަކި އެކަކަކު މީހުން ރިވާކުރާ ޚަބަރުތަކާ ވާހަކަ ޙަދީޘާ އަދި އުޞޫލީ ފުޤަހާއުންގެ ގެންދާ ސަބަބަކީ މިއީ ދީނުގެ ޙުކުމްތަކެއް އަދި ޙަދީޘާ ޚިލާފުވާ ބުނުއްވެރިން ނެތި ފުދުނު ކަމުގައިވާތީއެވެ. އެގޮތުން ކިތަންމެ އިލްމަކަށް ހެޔޮ ބާކީވުން ރިވާކުރެވޭތޯ، އަދި ސަނަދުގައި އެއްވެސް މުދުކަނޑުމެއްނެތި ގުޅިގެންވިތޯ، އަދި އެއްވެސް ބަލިކަރުކަމެއް ނުވޭތޯ ޚިލާފުކުރާން އެހެން ދެންބުނު އެއްޗެއް އޮތި މުސްތަފިދާ ދަރަޖައަށް ނުފެތޭ، އަދި ޢަމަލުކުރެވޭނެ އެއްބަސްވެފައިވާ ޙަދީޘެއް ހިމެނޭ ޢަޤީދާއާ ނުވަތަ ޢަމަލުކުރުމުގައި ނުވާނެއެވެ. އެގޮތުން އެކަކު ނުވަތަ ދެމީހުން ހަމައެކަނި ބައެއް ރިވާކުރާ ޙަދީޘަކީ ޙުއްޖަތެއް ނުވާނެ ކަމަށް ބުނަމުން ވެރިޔާ ދީނުގެ ޢަޤީދާއާ ބެހޭ ކަމުގައި ތިބި ބައެއް ފަރާތްތަކުން ދެކެއެވެ. އޭގެ ޢަޤީދާގެ ބާބުތަކުގައި މުސްލިމުން ޤަބޫލުކުރަމުން އަންނަ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން ރިވާކުރެވިފައިވާ ބައެއް ޚިލާފުވާނެ މުސްލިމުން ޤަބޫލުކުރުމަކީ އެކަކު ރިވާކުރާ ޙަދީޘްތަކެވެ. އަދި ހިއެކުރާ ބާވަތް ބަޔާންކުރެވޭނީ ﷲ އާއެކު އެއްވެސް ހިސާބަކުން ނުފަށާނެ ކަމެއް ނުވާނެކަމުގައެވެ! މިއީ ސަލަފުން އިޖްމާޢުވެ، އަދި މުޙައްދިޘުން ބަޔާންކުރެއްވި އެގޮތް ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވާ ބައެއް ބިނާކުރެވޭނެއެވެ. އަދި މިއީ ދީން އެކަކު ރިވާކުރިޔަސް ޙުއްޖަތް ކަމަށް ފެނިގެންވެއެވެ. އޭގެ މުސްލިމުންގެ ޢަޤީދާގެ ބާބުތަކުގައި ރިވާކުރެވިފައިވާ ބައެއް ޙަދީޘްތަކަކީ ދީނުގެ ޙަދީޘް ނަގަކަށްވެސް އިސްލާމްގައި ވަރަށް މަދު އެއްޗެއްވެ. ދީނުގައި ސުވާލުގައި ޙަދީޘުގެ ގޮތުގައި ގިނަ އިސްލާމީ އަލިމުން މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ވަޙީ ދީނީ ގޮތެއް މިހެން ދެކުނުކަމާ ބެހޭ ބަހަނަކަމެއް ނުވެއެވެ.

އިބްނު ޢަބްދުލް ބައްރު ވިދާޅުވެއެވެ:

«وكلُّهم يَدينُ بخبرِ الواحدِ العدلِ في الاعتقادات، ويُعادي ويُوالي عليها، ويجعلُها شَرعًا ودِينًا في مُعتَقَدِه، على ذلك جماعةُ أهلِ السُّنَّة...» (التمهيد: 1/ 199)

މާނައީ: "އެހުރިހާ ބައިމީހުންވެސް ޢަޤީދާގެ ކަންކަމުގައި އެކަކު ރިވާކުރާ ޢަދުލު (ޘިޤާތު) ދީންވެރިވެގެންނެވެ. އަދި އޭގެ މައްޗަށް ދުޝްމަންވެރިވެ އަދި ވާދީވުމަށް ކުރެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އިޢުތިޤާދުކުރާ ޝަރުޢު އަދި ދީނެއްގެ ގޮތުގައި ހަދައެވެ. ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ޖަމާޢަތަކީ އެގޮތުގެ މަތީގައެވެ..."

މުތަވާތިރު ޙަދީޘަކީ މަދުވެ، އަދި ގިނަ ޙަދީޘްތަކަކީ އާޙާދު ނުވަތަ އާބާދު ޙަދީޘްތައް ކަމުން އިބްނު ޙައްބާނު ބަޔާންކުރެއްވެއެވެ:

«فأما الأخبار فإنها كلها أخبار آحاد لأنه ليس يوجد عن النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خبر من رواية عدلين روى أحدهما عن عدلين وكل واحد منهما عن عدلين حتى ينتهي ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فلما استحال هذا وبطل ثبت أن الأخبار كلها أخبار الآحاد وأن من تنكب عن قبول إخبار الآحاد فقد عمد إلى ترك السنن كلها لعدم وجود السنن إلا من رواية الآحاد.» (صحيح ابن حبان: 156/1)

މާނައީ: "ދެންފަހެ ޚަބަރުތަކަށް ބަލާއިރު ހުރިހާ ޚަބަރެއް އާޙާދު ޚަބަރުތަކެވެ. (އެކަކަށް ވަކިވަކި މީހުން ރިވާކުރާ) ޚަބަރުތަކެކެވެ. ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން އަދުލުވެރި ދެބޭފުޅުން ރިވާކުރައްވާ، އަދި އެއިން ބޭފުޅެއްގެ އަރިހުން އަދުލުވެރި ދެބޭފުޅުން ރިވާކުރައްވާ، އަނެއްކާ އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ ކިބައިން އަދުލުވެރި ދެބޭފުޅުން ރިވާކުރައްވާ، މިހެންގޮސް ٱللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އާ ހަމައަށް ނިމިގެންދާ ޚަބަރެއް ނުވެއެވެ. ދެންފަހެ މިކަން ނުވާނެ މުސްތަޙީލުކަމާއި ބާޠިލުވެގެންދިޔައިރު؛ ޘާބިތުވެގެންދިޔައީ ހުރިހާ ޚަބަރުތަކަކީ ޚަބަރުލް އާޙާދު ޚަބަރުތަކެއްކަމެވެ. އަދި އާޙާދު ވަކިވަކި މީހުން ރިވާކޮށްދީފައިވާ ޚަބަރުތައް ޤަބޫލުކުރުމުން ދުރުހެލިވާ އެއްބަޔަކީ މިހާ؛ ފަހެ ހުރިހާ ސުންނަތްތަކެއް ދޫކޮށްލުމަށް ޢަމަލުކުރީއެވެ! އެއީ ވަކިވަކި އާޙާދު ޚަބަރުތަކުން މެނުވީ ސުންނަތްތަކެއް ރިވާވެގެން ނުވާތީއެވެ."

އިބްނު ޤައްޞާބު ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

«لَا خِلَافَ بَيْنَ أَهْلِ الْفِقْهِ فِي قَبُولِ خَبَرِ الْآحَادِ، إِذَا عُدِّلَتْ نَقَلَتُهُ وَسَلِمَ مِنَ النَّسْخِ حُكْمُهُ، وَإِنْ كَانُوا مُتَنَازِعِينَ فِي شَرْطِ ذَلِكَ، وَإِنَّمَا دَفَعَ خَبَرَ الْآحَادِ بَعْضُ أَهْلِ الْكَلَامِ لِعَجْزِهِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ - عَنْ عِلْمِ السُّنَنِ، زَعَمَ أَنَّهُ لَا يُقْبَلُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَوَاتَرَتْ بِهِ أَخْبَارُ مَنْ لَا يَجُوزُ عَلَيْهِ الْغَلَطُ وَالنِّسْيَانُ، وَهَذَا عِنْدَنَا مِنْهُ ذَرِيعَةٌ إِلَى إِبْطَالِ سُنَنِ الْمُصْطَفَى صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.» (الفقيه والمتفقه: 281/1)

މާނައީ: "އާޙާދު ޚަބަރުތަކެއް ޤަބޫލުކުރުމުގައި ފިޤުހުގެ އަހުލުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އެއީ އެނަޤުލުކުރެއްވި ބޭކަލުން އަދުލުވެރިވެގެންވާކަމުގައި ކަށަވަރުވެ، އެޙުކުމް ނަސްޚުވުމުން ސަލާމަތްވެފައިވާނަމައެވެ. އެއީ އޭގެ ޝަރުޠުތަކުގައި އެބޭކަލުން ޚިލާފުވެގެންވިޔަސްމެއެވެ. އާޙާދު ޚަބަރުތައް ރައްދުކުރީ ކަލާމީ އަހުލުވެރިންގެ ބައެއް ބަޔަކުތެވެ. އެއީ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ - ސުންނަތުގެ ދެނެގަންނަން އޮޅޭ ނުކުޅެދިގެންނެވެ. އެމީހާ ދެކޭގޮތުގައި ހަނދާންނެތުމާއި ގަލަތުވުން ނުވާ ބަޔަކުން ތަވާތުރުގޮތުން ރިވާކޮށްފައިވާ ޚަބަރު މެނުވީ ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. އަދި ތިމަންމެންގެ ދެކުމުގައި އެއީ މުޞްޠަފާ ކަލޭގެފާނު صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތްތައް ބާޠިލުކުރުމަށް އޮތް ދަރީޢާއެކެވެ. (މަގެއް އަދި ވަސީލަތެކެވެ.)"

އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ: «إِخْبَارُ الصَّحَابَةِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا فَإِنَّهُمْ كَانُوا يَجْزِمُونَ بِمَا يُحَدِّثُ بِهِ أَحَدُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ أَحَدٌ مِنْهُمْ لِمَنْ حَدَّثَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُكَ خَبَرُ وَاحِدٍ لَا يُفِيدُ الْعِلْمَ حَتَّى يَتَوَاتَرَ، وَتَوَقُّفُ مَنْ تَوَقَّفَ مِنْهُمْ حَتَّى عَضَّدَهُ آخَرُ مِنْهُمْ لَا يَدُلُّ عَلَى رَدِّ خَبَرِ الْوَاحِدِ عَنْ كَوْنِهِ خَبَرَ وَاحِدٍ، وَإِنَّمَا كَانَ يَسْتَثْبِتُ أَحْيَانًا نَادِرَةً جِدًّا إِذَا اسْتُخْبِرَ.

وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَلَا أَهْلِ الْإِسْلَامِ بَعْدَهُمْ يَشُكُّونَ فِيمَا يُخْبِرُ بِهِ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا عُمَرُ وَلَا عُثْمَانُ وَلَا عَلِيٌّ وَلَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَأُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ وَأَبُو ذَرٍّ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَعُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَأَمْثَالُهُمْ مِنَ الصَّحَابَةِ، بَلْ كَانُوا لَا يَشُكُّونَ فِي خَبَرِ أَبِي هُرَيْرَةَ مَعَ تَفَرُّدِهِ بِكَثِيرٍ مِنَ الْحَدِيثِ، وَلَمْ يَقُلْ لَهُ أَحَدٌ مِنْهُمْ يَوْمًا وَاحِدًا مِنَ الدَّهْرِ: خَبَرُكَ خَبَرٌ وَاحِدٌ لَا يُفِيدُ الْعِلْمَ، وَكَانَ حَدِيثُ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجَلَّ فِي صُدُورِهِمْ مِنْ أَنْ يُقَابَلَ بِذَلِكَ، وَكَانَ الْمُخْبِرُ لَهُمْ أَجَلَّ فِي أَعْيُنِهِمْ وَأَصْدَقَ عِنْدَهُمْ مِنْ أَنْ يَقُولَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ.

وَكَانَ أَحَدُهُمْ إِذَا رَوَى لِغَيْرِهِ حَدِيثًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصِّفَاتِ تَلَقَّاهُ بِالْقَبُولِ وَاعْتَقَدَ تِلْكَ الصِّفَةَ بِهِ عَلَى الْقَطْعِ وَالْيَقِينِ كَمَا اعْتَقَدَ رُؤْيَةَ الرَّبِّ وَتَكْلِيمَهُ وَنِدَاءَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِعِبَادِهِ بِالصَّوْتِ الَّذِي يَسْمَعُهُ الْبَعِيدُ كَمَا يَسْمَعُهُ الْقَرِيبُ، وَنُزُولُهُ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا كُلَّ لَيْلَةٍ، وَضَحِكُهُ وَفَرَحُهُ وَإِمْسَاكُ سَمَاوَاتِهِ عَلَى إِصْبَعٍ مِنْ أَصَابِعِ يَدِهِ وَإِثْبَاتُ الْقَدَمِ لَهُ.

مَنْ سَمِعَ هَذِهِ الْأَحَادِيثَ مِمَّنْ حَدَّثَ بِهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ عَنْ صَاحِبٍ اعْتَقَدَ ثُبُوتَ مُقْتَضَاهَا بِمُجَرَّدِ سَمَاعِهَا مِنَ الْعَدْلِ الصَّادِقِ، وَلَمْ يَرْتَبْ فِيهَا حَتَّى أَنَّهُمْ رُبَّمَا تَثَبَّتُوا فِي بَعْضِ أَحَادِيثِ الْأَحْكَامِ حَتَّى يَسْتَظْهِرُوا بِآخَرَ كَمَا اسْتَظْهَرَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِرِوَايَةِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَلَى خَبَرِ أَبِي مُوسَى، كَمَا اسْتَظْهَرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِرِوَايَةِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ عَلَى رِوَايَةِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ فِي تَوْرِيثِ الْجَدَّةِ، وَلَمْ يَطْلُبْ أَحَدٌ مِنْهُمُ الِاسْتِظْهَارَ فِي رِوَايَةِ أَحَادِيثِ الصِّفَاتِ الْبَتَّةَ بَلْ كَانُوا أَعْظَمَ مُبَادَرَةً إِلَى قَبُولِهَا وَتَصْدِيقِهَا وَالْجَزْمِ بِمُقْتَضَاهَا، وَإِثْبَاتِ الصِّفَاتِ بِهَا مِنَ الْمُخْبِرِ لَهُمْ بِهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ لَهُ أَدْنَى إِلْمَامٍ بِالسُّنَّةِ وَالْتِفَاتٍ إِلَيْهَا يَعْلَمُ ذَلِكَ وَلَوْلَا وُضُوحُ الْأَمْرِ فِي ذَلِكَ لَذَكَرْنَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ مَوْضِعٍ.

فَهَذَا الَّذِي اعْتَمَدَهُ نُفَاةُ الْعِلْمِ عَنْ أَخْبَارِ رَسُولِ اللَّهِ خَرَقُوا بِهِ إِجْمَاعَ الصَّحَابَةِ الْمَعْلُومَ بِالضَّرُورَةِ وَإِجْمَاعَ التَّابِعِينَ وَإِجْمَاعَ أَئِمَّةِ الْإِسْلَامِ، وَوَافَقُوا بِهِ الْمُعْتَزِلَةَ وَالْجَهْمِيَّةَ وَالرَّافِضَةَ وَالْخَوَارِجَ الَّذِينَ انْتَهَكُوا هَذِهِ الْحُرْمَةَ، وَتَبِعَهُمْ بَعْضُ الْأُصُولِيِّينَ وَالْفُقَهَاءِ، وَإِلَّا فَلَا يُعْرَفُ لَهُمْ سَلَفٌ مِنَ الْأَئِمَّةِ بِذَلِكَ بَلْ صَرَّحَ الْأَئِمَّةُ بِخِلَافِ قَوْلِهِمْ» (مختصر

الصواعق: 1/552 – 553)

މާނައީ: "ސަލަފީން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް ޚަބަރުދެއްވުމަށް ބަލާއިރު، ދެން އެއިން ބަޔަކު ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކުރުމާ އެއްގޮތަށް އެބަޔަކުވެސް ޙަދީޘްކުރައްވައިފައެވެ. އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ވަރަށްގިނަ ރިވާޔަތްތަކާ ބައްދަލުވެގެން އެއިން އެއްވެސް ބަޔަކު: "ތިޔަ ތިހެ ގޮތަށް ޚަބަރު ދިނީ ކޮންބައެއް" އެއް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެބަޔަކުންގެ ތެރެއިން، އެހެން ބަޔަކު ބަރުދެއްވެނީ (ޚަބަރު ބަލައިގަތުމާމެދު) ހުއްޓިވަޑައިގަތުމަށް ބަޔަކުންގެ ހުއްޓިވަޑައިގަތުން އެއީ ވާޖިބު ޚަބަރު ނަސޭހަތްތެރިކަމާ ދަރަޖައަށް ކަމުގެ ނުނެތް. އެބަޔަކު ޚަބަރުދެއްވަނިކޮށް ވަރަށްވެސް ގިނަ ނާޤިލު ބަޔާވެގެން އެއްބަޔަކު ކަނޑައެޅުން ހުއްޓުވަނީއެވެ.

އަދި ސަލަފީންގެ ތެރެއިން އެބައިމީހުން އަދި އެބަޔަކުންނަށް ވެސް އިސްލާމްދީނުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން މިއުޅެ އަބޫބަކުރުއް ޞިއްދީޤު، ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ދެއްވާ ޚަބަރުތަކުގައި، އަދި ޢުމަރުވެސް، ޢުޘްމާނު އަދި ޢަލީވެސް، އަދި ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދު، އުބައްޔު ބިން ކަޢުބު، އަބޫ ދަރްދާ، މުޢާޛު ބިން ޖަބަލު، ޢުބާދަތު ބިން ޞާމިތު، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރު، އަދިވެސް ސަލަފީންގެ ތެރެއިންނާ އެހެނިހެން ބަޔަކުން (ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسަلَّمَ ގެ އަރިހުން ދެއްކާ ޚަބަރަކާމެދު) ޝައްކު ނުކުރައްވައެވެ. ހިއްވަރު، ވީނަ ބަލިއަޅާ ބަޔަކު އަދި ނުބައި ރިވާޔަތްތަކުގެ އެބަޔަކުން ދެއްކާ ޚަބަރުތައް ޙަދީޘް ކުރެއްވުމުގައި ޤަބޫލުކުރެއްވި ޚަބަރު ޝައްކު ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ޢިލްމުގެ ދަރަޖަތަކުން އެބައިމީހުން ރަސޫލާ ބުނެފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން: "ތިޔަބަޔަކު ތިހެ ގޮތަށް ޚަބަރު ދިނީ ކޮންބައެއް" ވިދާޅުވެއެވެ. އެބަޔަކުގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ ބަދަލުގައި އެބަޔަކު ބަޔާންވެ ދަރަޖަތަކުން ޤަބޫލުކުރައްވައި ބަސް ޙަޤީޤަތެއް ކަމުގައި އެއްބަސްވެއެވެ. އަދި (އެބަޔަކުގެ އަރިހުން) ޚަބަރުދެއްވާ ޚަބަރާ ދިމާވެގެން އެބަޔަކު ބަޔާން ކުރެއްވި ޚަބަރުތަކުގެ ތެރޭގައި އެބަޔަކުގެ ޙަދީޘް ޤަބޫލު، ޝައްކުވެސް، ދޫކޮށްލާފައި ނުވެއެވެ.

އެއިން ބަޔަކު ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން، (ﷲ تَبَارَكَوَتَعَالَىٰ ގެ) ސިފަފުޅުތަކާއި ބެހޭ ބަހުރުވަތް އަނގައިން ރިވާޔަތްކުރައްވާ ބަޔަކަށް: އެބަޔަކުގެ އަރިހުން އެފަދަ ޤަބޫލުކުރުމާ، ދަރަޖަ ތަފާތުކުރާތީގެ މައްސަލަ އެއްބަސްވުމެއް އެބަޔަކުގެ އިޖުމާޢުވެއެވެ. އެއީ (ޤަބޫލުކުރުމުގެ ހުކުމްތަކުގެ ދަރަޖަތަކަށް) ބަރުދަ ފަނޑިޔާރުންނާއި، އެބަޔަކުގެ ވަރަށްގިނަ ދަރަޖަތަކުން، ޤަބޫލުކުރެވޭ ކަމަށްދިނުމުގައި ހުރިހާ ބަޔަކު މިސާލަކަށް އެއްބަސްވާ ނިޒާމަކުން އެއްބަޔަކު ބަޔާންކުރާ ބަސްފުޅުތަކާއި، ފަނޑިޔާރުން ބަލާއިރު، އަބަދުވެސް ދަރަޖަތަކުގެ ފޯރުކޮށްދޭ ޢަމަލުކުރުމާއި، އެބަޔަކުގެ ރަނގަޅުވުމާއި، އެބަޔަކުގެ އަޚްލާޤީ ވިސްނުންތަކުގެ ޙަޤީޤަތް ދެނެގަތުމާއި، އެބަޔަކުގެ ޢަމަލުތަކުގެ ބޭނުންހިފާ ހާލަތުގައި ބަޔަކަށް ޢިލްމުގެ ފުރިހަމަކަމާއި، އެބަޔަކަށް ސިފަފުޅުތަކުގެ ޤަބޫލުކުރުމުގެ ސިފަފުޅުތައް ޢިލްމު ޤަބޫލުކުރައްވާ ގޮތެވެ.

اللّٰه ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ނުވަތަ، ޞަޙާބީއެއްގެ އަރިހުން މިހަދީޘެއް ރިވާޔަތްވި ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން މިހަދީޘެއް އަޑުއަހައިފި މީހާ؛ ޢަދުލުވެރި ތެދުވެރި ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ހަމައެކަނި އެއަޑުއިވުމުންވެސް އެއީ ނިޔާކުރާ ކަންތައް އިޢުތިޤާދުކުރާ ޔަޤީނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެއާއެކު ޢަމަލުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެހެންގޮސް ފަހަރެއްގައި (ފިޤުހީ އިމާމީ) ބަޔާންކުރެވޭގެ ބައެއް ރިވާޔަތްކުރެވޭގައި އެހެން ބޭކަލުންގެ (ހަނަފީއެއްގެ ގޮތުގައި ގަދަރާއްތުގުން) އެހެނިހެން ފުޤަހާއުން ދަންނަވާ (ތަބާ ބަޔާޒަމް ކަނަވާރަމީ) ޤާބިލުކަމުގެ އަޅުގަނޑުމެން އޮޅުމެއްވާނެއެވެ. އެއީ ޢުމަރު رَضِيَ اللهُ عَنْهُ އަށް ޙުސާ ދައްވި ހަބަރެއް ގައުމަކުން އަށް ސަލާދު އެހެނދުންވެއްޔާގެ ރިވާޔަތަކުން ބާރުގެހުނުދީ ފުދައިނުންވެ. އަދި އަބޫބަކުރު رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ދާދަލަށް ވާރިޘެ ހުދަބުން ދިނުމުގައި އަލްމުޣީރާ ބިން ޝުޢުބާގެ ރިވާޔަތުގެ ގައުމަކުން މުޙައްމަދު ބިން މަސްލަމާގެ ރިވާޔަތުން ބާރުގެއްދި ގެނެވެ. (ނަމަވެސް) އެއީ އެއްވަސް ބޭކަލަކު ދެވަނަވަސް ސިފަފުދިކަގެ ޤަދީމީވެއް ރިވާކުރުމުގައި (އެއަށް ބާރުދުން އެހެން ބޭކަލަކު ގެނައުމަށް) އެހެނިދުމަށް އެދިންސަލާމަތްވެއެވެ. ޔައުމަ، އަބޫހުރައިރާ ބާރުގައި ބާރުމިލާކަމަށް ޤަބޫލުކުރަން، އެއީ ދަރަވާ ނިޔާކުރާ ގަބޫލުކުރަން ޤަބޫލުކުރަމުންދިޔައީ، اللّٰه ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން އެހަބަރެއް ދައްވި ބޭކަލެއްގެ ޚަބަރު ނަންގަވައިގެން އެހަބަރުތަކުން އަސާސްތަކަށް ޤާބިލުކުރަން އެންމެ ބާރަށް އަވަސްވެގެންނަ ބޭކަލުން ކަމުގައެވެ. ސުންނަތަށް ރިވާކުރެވުނު ކަރު ހިންގާ ބަލާފައި ހުރި މިހެކަން އެކަން އެނގިގެންދެއެވެ. އެކަމުގައި ކަންތައް އެތަކެތި އެހާވެސް ސާފުވެގެން ނުވިއަދި ސަޙާބާކިރާމުންތަ ޙިނީ މަޖާމު އެއަރުގެން ދީކުރެވިފައިވެ.

اللّٰه ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުންނާ ހަބަރުތަކުން އިލްމު ލިބޭނެ ނަޤުލުކުރި މިހެން ބަޔާންވީ މިކަންތައްތަކީ: އެއީ ލާފާއި ސަރަޙީގެން އެނގޭގެންނާ ސަޙާބީންގެ އިޖްމާޢުއާއި، ތާބިޢީންގެ އިޖްމާޢުއާއި، އިސްލާމްދީނުގެ އިމާމުންގެ އިޖްމާޢުވެސް ފުރިއްޔާޗާ ކަންތަކަކީ. އަދި މިއަދުގެ ތެދުވެރިކަން ނަގައިދީ ފުޤަހާޤިހުންނާއި ޤާރީހުންނާއި، ލުޣަވީހުންނާ، ހަދީޘް ބަލާމީހުންނާއި ފިޤުހުވެރިން އެހެނިން އެއީއެކަށްވުމެވެ. އަދި ބަޔާއަށް އަރުވާހުންނާއި ފީޤުހުވެރިން އެހެނިން ބަޔާޒުވުމެވެ. އެކަންނެއީ އެހެނިގައި އިއްމާނުގެ ތެރެއިން އެހެނިހެންނާ ސަބަބުން އިސްވެ އެނގިގެންނުވެއެވެ. ޔައުމަ، އިއްމާނުވެސް އެހެނިގެ ބަދަލާ ޒިޔާދަވި ސަރީޢަކަށްވާ ފަދައިގައެވެ..."

ފަސްލު

މިހާރު އަހަރުމެން މިއުޅެނީ އެމީހުންގެ ބުނުންކަމުގައިވާ: "އަހުލުއްސުންނަތުގައި އިލްމު މަގުކަމުގައި ވަންޏާއެކު ކަންތައްތަކުގައި އާދޭސް، ވަކިވުމުގެ ހަބަރުތަކެއް ދެބުރު ނުކުރެވޭނެއެވެ." މިބަހަށް ޖަވާބު ދިނުމުގައެވެ. **މިއީ ބިދުޢަވެރިން، ހަބަރުތަކެއް ރައްދުކޮށް، އަދި (ބޮޑުދީން) ނަޒަރު ހިންގާ ވިސްނުމުގެން ދަލީލު ހޯދުން އުޅުމަކުން އަނބުރާ އަންނަ ބާބު ފަހިވަނީވެ.**

ﷲ ގެ ރަސޫލުގެ ތަބާވުން އަހުލުސުންނަތުގެ ބުނުމެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ގެ އަތުރުން ހަބަރު ސައްޙަވެއްޖެނަމަ، އަދި އިތުބާރުކުރި ބަލަހައްޓަނިވި އިމާމުން ހަދީސްކޮށްދޭ ފުދެނީ ޖަމާޢަތްތަކެއްވެއްޖެނަމަ، އަދި އެބަލަހައްޓަނިވި ފަރާތުން ނަބީ ބަލަހައްޓާ ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوަسَلَّمَ އާ ހަމައަށް ސަނަދު ސަލާމަތުން ގެނެސްދިނީ ނަމަ، އަދި އުއްމަތުން އެބަހައްޓައިގަން ޤަބޫލުކުރިނަމަ؛ ފަހު އިލްމުގެ މަގު (އެބަހީ: އަހުލުއްޙަދީޘުގެ ކަންތައްކުރުމުގެ) އެއީން އިލްމު (ޔަޤީން ދޭނެ) ޤަބޫލު ކުރަން ވާޖިބުވާނެއެވެ.

މިއީ ޝާފިޢީ އަށްވުރެ ބަޔަކުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، ސުންނަތުގެ ދަލީލުގައި ފާއިތުވެގެންދާ (އިލްމުގެ އާޘާރުތަކުގެ) ހިނގަމުގެން އާއިދުވުމެވެ.

ހަދީޘް ވާހިދުން (އެކަކު ރިވާކުރި ގޮތުން ނަޤުލުކުރި) އެއްވެސް ބަޔެއްގައި އިލްމު ނުދިނުމާބެހޭ ބުނުން، އަދި އެއީން އިލްމު ކަށްޔަޤީން ނުވާކަމަށް ދެއްވާފައިވާ ގޮތުގެ ފަހު ފުރޮޅާލާވާނެ ކަންތައްތަކުގެ ޖަވާބަކީ **މިސްރީ ރިޔާސަތުގެ ބުޚާރީ ވަނީ އެވެ ޢަޤީދާގައި އަހުލުބިދުޢަތުން ކަންތައްކުރާ ގޮތެވެ! އެމީހުންގެ ދެނެވޭކަމެއް ހަބަރުކަމުގައި ތައްފަސީލުވަނީވެ.** ދެން، އިތުރަށް ބަހާވަނީ ފާސިގުކޮށްލިއުމުންނެވެ **ބަހައް މުޢުތަޒިލާއެއްގެ ބަޔަކު، އެމީހުންގެ ޚިލާފުން ފިކުރުގެ ނަޒަރީއަށްވެ.** އަދި މިބަހުން އެމީހުން ދެންވާނީ ދާއިމުކަމަށް ހުރިހާ ފަރާތެއް އެއްބަސްވީ ކަމުގެ ހުއްޖަތެއް ނުވަތަ ނަޒަރީ ބަރާބަރުވެއެވެ. (އެބަހީ: އެމީހުން ނިތުފުރަތް ބުނެވިފައިވާ ފިކުރީ ގައިބުގެ ފަރާތްތައް ރައްދުކުރާ ކޮށެވެ.)

އެއްވެސް ބިދުޢަވެރިއަކު ދަލީލުގެ ނުރައްދުކުރާ ބަހާއިން ބިއްޤަބޫލު ޖަވާބަށް ބަލާލާއިރު؛ އެކަކަށް ހަދީޘާ ގެންދާއިރު އިލްމު ލިބޭނެކަމަށް އިތުބާރުކުރާނެކަމެވެ. އެކަކު އެމީހުންގެ

ގޮތްތަކާއި އަޤީދާގައި ޒިޔާދަވުމާއި ތިބާރަށް އެމީހުން ފެންނާނީ؛ އެއިން ކޮންމެ ބައިގަނޑެއްވެސް އެބަހުރި ޤަބޫލުކުރާ ގޮތް ބަސްއަހައިހަދައިގެން ދެއްކުމަށްޓަކައި ހަމަ ހަބަރުގެ ވާރިދުން ދަލީލުދެއްވާ ފަދައެވެ.

އެގޮތުން ޙަދީޘްގެ އަސްބާބުން (ޙަދީޘްއްޤުދުސީން) ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މުބާރަކުބަސްފުޅުން ދަލީލުދެއްކޭގޮތުން ތިބާރަށް ފެންނަނީއެވެ:

«كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ» [50]

މާނައީ: "ކޮންމެ ކުއްޖަކު އުފަންވަނީ ފިޠްރަތުގެ މަތީގައެވެ..."

އަދި މުބާރަކުވޭވެ:

«خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ فَاجْتَالَتْهُمْ الشَّيَاطِين عن دِينِهِمْ...» [51]

މާނައީ: "ތިމަންއިލާހުގެ އަޅުތަކުން އުފެއްދެވީ (ބާޠިލް ދީނުން ދުރުވެ ޙައްޤަށް ޖެހިގެންވާ) ހަނީފުންގެ ގޮތުގައެވެ. ދެން ޝައިޠާނުން އެމީހުންގެ ދީނުން އެމީހުން ބަދަލުކުރީއެވެ."

އަދި އިތުރުގެ ޙަދީޘެއްގައި (މުތަފަޤުން) ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މުބާރަކުބަސްފުޅުން ދަލީލުދެއްކޭގޮތުން ތިބާރަށް ފެންނަނީއެވެ:

«منْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ، قالوا: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: نعم، وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ...» [52]

މާނައީ: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ ކިޔައިފި މީހާ ސުވަރުގެ ވަދެއްޖެއެވެ." އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ: "އެހެނަސް ޒިނޭކޮށް ވަގަށްނެގިޔަސްތޯއެވެ؟" ނަބިއްޔާ ޤައުލުކުރެއްވިއެވެ: "އާނއެކެވެ. އެހެން ޒިނޭކުރިޔަސް، އަދި ވަގަށްނެގިޔަސްވެސްއެވެ."

---

[50] صحيح البخاري: 1385، صحيح مسلم: 2658

[51] صحيح مسلم: 2865

[52] صحيح البخاري: 5827، ومسلم: 94

އަދި ރާފިޟީން ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މިބަސްފުޅުން ދަލީލުދައްކާތަންވެސް ތިބޭ ދެކޭނެއެވެ:

«يجيء بقوم مِنْ أَصْحَابِي فيسلك بهم ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ أَصَيحَابِي، أَصَيحَابِي. فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ، إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ» [53]

މާނައީ: "ތިމަންނަކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކު (ޤިޔާމަތްދުވަހު) ގެންނަވާނެއެވެ. ދެން އެމީހުންނައިގެން ވާތްފަރާތަށް ދަވާނެއެވެ. ދެން ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާނަމެވެ: "ތިމަންނަކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނޯވެ! ތިމަންނަކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނޯވެ!" ދެން ބުނެވޭނެއެވެ: "ކަލޭގެފާނަށް ފަހުން އެމީހުން އުފެއްދި ކަންތައްތައް ކަލޭގެފާނަކަށް ނޭނގޭނެއެވެ. އެމީހުން ފަހަތަށް ޖެހި މުރުތައްދުވެ ދިޔުމުގައި ދެމިހުރީއެވެ!"

އަދި ޚަވާރިޖުންވެސް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މިބަސްފުޅުން ދަލީލުދައްކާތަން ފެންނާނެއެވެ:

«سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ» [54]

މާނައީ: "މުސްލިމުމީހާއަށް ބަދުބަސްބުނުމީ ފާސިޤުކަމެކެވެ. އަދި އޭނާއާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރުމަކީ ކުފުރުކަމެކެވެ."

އަދި މިބަސްފުޅުންވެސްމެއެވެ:

«لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ السّارقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ» [55]

މާނައީ: "ޒިނޭކުރާ މީހާ، ޒިނޭކުރާ ހިނދު މުއުމިނެއްގެ ގޮތުގައި ނުވެ ޒިނާ ނުކުރެއެވެ. އަދި ވައްކަންކުރާ މީހާ، ވައްކަންކުރާ ހިނދު، މުއުމިނެއްގެ ގޮތުގައިނުވެ ވައްކަން ނުކުރެއެވެ."

---

[53] صحيح البخاري: 4625، ومسلم: 2860

[54] صحيح البخاري: 6044، صحيح مسلم: 64

[55] صحيح البخاري: 6782، صحيح مسلم: 57

އޭރުންވެސް އެކި ފިރުޤާތަކުގެ އަހުލުވެރިން ދަލީލުދައްކާ މިފަދަ ބަޔާންތަކެވެ.

ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ބަޔާންތަކުން ދަލީލުދައްކާކަމުގައި، އެއަށް ރުޖޫޢުވާކަމީ އެނގި މަޝްހޫރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެގޮތުންކަމުން މިއީ އެކަކަށް ގަބޫލު ވާރިދުވާކަން ބަސްބުނުމަކީ އެމީހުންގެ ފުރުޞަތާ އިޖްމާޢުއެކެވެ.

އެފަދައިންނެވެ، އިސްލާމްދީނުގެ އަހުލުވެރިންގެ އިސްވެރިއަ މީހުންނާއި ފަހުން އައިމީހުންވެސް، ﷲ عَزَّوَجَلَّ ގެ ސިފަފުޅުތަކާއި، އަދި ޤަޟާޤަދަރުގެ މައްސަލަތަކާއި، (ޤިޔާމަތްދުވަހު ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى މުއުމިނުން) ފެނުމާއި، އީމާންކަމުގެ އަސްލުތަކާއި، ޝަފާޢަތާއި، ޙައުޟް (ޤިޔާމަތްދުވަހު ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ އަށް ދެއްވިގެންވާ ފެންގަނޑާއި)، ފާފަވެރިވެގެންވާ ތައުޙީދުގެ އަހުލުވެރިން ނަރަކައިން ނެރުއްވުންކަމާއި، ސުވާލުކުރުމާއި، ނަރަކައިގެ ސިފަތަކާއި، ޝަފާޢަތުވެރިކުރެއްވުމާއި، ބޭރުގެންނެވުމާއި، ވަޢުދާއި ވަޢީދުގެ ބަޔާންތަކާއި، އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ ގެ މުޢުޖިޒާތް ކަންކަމާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ މަތިކަމާއި، ޚިލާފަތުގެ ތަރުތީބުން ޚަލީފާބޭކަލުންގެ ފަޟީލަތްތަކާއި، އަދި އަވުލިޔާއުންގެ ކަރާމާތްތަކާއި، ވަޙީ ނަޞްޞުތަކާއި، އެނޫންވެސް ގެނާ ޙަދީޘުތަކުން ޞައްޙަވެގެންވާ ކަންތަކެއްގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ތަފާތު ޚަބަރުތަކާއި އިޖްމާޢުވާ އެއްބަސްވެއެވެ.

މިކުރީގެ ކަންތަކަކީވެސް އިލްމީ ކަންތަކެވެ. ޢަމަލީ ކަންތަކެއް ނޫނެވެ. އަދި މި ޚަބަރުތަކަށް ރިވާޔަތްވެގެންވާ ކަރަވަހި އަޚްބާރާ މިޔާހަން (މުތަވާތިރު) އިތުރު އެކިން ބަޔާންވެފައިވެއެވެ. ދަލީލަކީ އަހަރުމެން ބުނުމެވެ: "ވާރިދު ޚަބަރުން އިތުރުވެ ޝަރީޢަތުން ޢަމަލުކުރުން ވާޖިބުވެއެވެ." އެހެނިހެން ޢަމަލުތަކާ މީހުން މިޔަކަ ޚަބަރުތަކުން ނަޤުލުކުރެވިފައިވާ ފަދައިން ކަބޫލުކުރެވެން އަހަރުމެން ބަލައިގަތުމެވެ. އަދި އެޚަބަރު އަހަރުމެން އެމީހުން އަޔަރީ ބަދަލު ކަމަކަށް ކުރުވާ، ފަހިޔާއެއްގެ މިން ކަމެއް، އެއްވެސް މީހަކު ފަހިޔާއެއް އަދި މަސްއޫލާއެއް ނުވާނެ ކަމަކާއިގައި މަޝްހޫރުވި ބަޔަކު ވާކަމެވެ. އަދި އެޚަބަރު ކަމަކައް އެކަމި: ދީނުގެ ކަމަކާއިގައި އެއަށް ރުޖޫޢަވާ ބަލަހައްޓަން ހިމެނެން ކުރުވާ އެއްބަސްވެއެއް އެމީހުން ޚަބަރު ޤަބޫލުކުރަމުންދިއެވެ.

އަދި ފަރަޟުވެފައި މިތަނުގެ ބަދަލުގައި އަހުލުސުންނަތުގެ މިއަދުވެސް ބަލާފައިގެން ދެއްވައެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ މިދީން އަދާކުރެއްވީ ފުރަތަމަ ޝަހާދަތުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރޭގައިވާ ވާރިދު ވަޙީވަޙީ ބަޔާންކުރައްވާ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްލަން އެބަޔާން އެއްކޮށްގެން

ފާޅުކޮށްދެއްވާ ނަޒީރުންކަމުގައެވެ. ދެންފަހެ ރިސާލަތާ މީހާއަކީ ވަކި އުކަނަރި މީހަކަށްވާތީވެ އޭނާގެ ބަސް ޙުއްޖަތުހުރުމަށްވާނެތަ؛ އާދެން މިއަދުގެ ބަސް އަނބުރާ ރުޖޫޢު އެވަނީ އަދާކުރެއްވި ކަލާނގެފާނަށެވެ. މިންބަރި ބަހުން، އަދި މިހުރިހާވެސް ޙުއްޖަތުހުރުން ރަސޫލުންގެ ކަލާނގެ ފަރާތުން ވަނީ އަޅުގަނޑުމެން ﷲ ގެ ރަސޫލުން އެދުމުގެ.

އަދިވެސް އެކަމަށް ދަލީލުކުރަނީ: ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ރަސޫލުކަމުގެ ގޮތުން ސަލާމުން ފޮނުއްވިކަމުގައި އެހެން ވަތަނަށް ގެންދިޔަނަމަވެސް. ހިސާބާއި، ޤަބްރާއި، އިސްކަންދޭނުވާ ރަސޫލުކަމާއި، އަހުލުބައިތު ދަރުމަވާއި، އަދާނުފުލުން ކަންކޮޅުތަކުގައިވާ ރަސޫލުކަމުގެ ދަލީލެވެ. އަދި އެހެން މަސްއޫލުވެސް ނަޒީރުކަމާ ގޮތަށް އަކަތަކާއި އުފުލުއްވުން ސިފަ ފޮނުއްވިއެވެ.

އަކަތައްތަށް ފޮނުއްވިކަން ކަރަމާތުގެ ވަގުތީ އެކަތައް މިހުނީ. އަދި ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ މަގާމާއި، އަދި އަކަތައްތަކުގެ ރިސާލަތު ދީނުކުރުމަށް (ވަގުތުގައި ބަޔާނުން ވުޖޫދުކުރުމާ) ގުޅުވާފައިވެ. ވެސް ބަޔާނުގެ ޙުކުމެވެ، ވަރުގެ ކަނޑައެޅުމަށެވެ. ﷲ عَزَّوَجَلَّ ގެ މިބަސްފުޅު ވަނީ ވަޙީކުރެއްވެވެ:

﴿رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ﴾ [النساء: 165]

މާނައަކީ: "އުފާވެރިކަމުގެ ހަބަރުދޭއްވާ، އަދި އިންޒާރު ދެއްވާ ރަސޫލުން ބަޔާނުފުޅާކޮށްދޭ ގޮތުގައިވެ. (އެއީ) ރަސޫލުން ފޮނުއްވުމަށްފަހު، ﷲ ގެ މައްޗަށް މީސްތަކުން ދައްކާނެ ޙުއްޖަތެއް ނެތުމަށް ޓަކައެވެ."

މިއީ މާނަވަކީ: އެކުއްޔާގެން އެބަރަކާގެ ގޮތަށް ފޮނުވުން މީހުންނަށް ރިސާލަތާއި، ފޮނުއްވި ކަލާނގެފާނާއި، އަދި އެކުލެވުނު އަކަތަތަކުގެ އަރުހުންނާ އަދި އަކަތަތަކުގެ ދަރުވަތުގެ ކަންކަން އެނގި ކަރަމާތު އިތުރު ބަޔާނުން ވަރުގެ ބަޔާނުގެ ކަނޑައެޅުމެވެ.

އަދި އަޅުގަނޑުމެން ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَލَّمَ ފޮނުއްވުމުގައި އެނގޭނީ މިސްރާކަމުގެ ގޮތެވެ. އަދި ނަބިއްޔުންގެ ވަޙީއަށް ދިނަ ބަޔާނުކަމެއް ފޮނުއްވުމަށް އެއްގޮތަށް ޚިލާފު އަނެއް ގޮތުގެ. މިރަސޫލުކަމުގެ ގޮތަށް ސަލާމުން ފޮނުއްވާ، އެމީހުންނަށް ބަޔާނުވުން އަކަތަތަކާ ހަމަޖެހުއްވުމަށް ކަނޑައެޅުއްވި ހިނދާ ރަސޫލުކަމުގެ ގޮތުގައިވެސް ދަރުވަތު ފޮނުއްވުމެވެ. އަދި ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އަކަތަތަކަށް އަޅުގަނޑުމެން ގޮތަށް ޙާއްޖުކަން މިސްރާކަމަކަށް އަކަލާގެ

ދީނަށް ގޮވާލެއްވިއެވެ. ދެންފަހު ދީނުގެ ކަންތަކުގައި ވަކިވަކި ވާޖިބު ޙުކުމްގެ ހަޖުވެސް އިސްލާމް ނުފެށޭނަމަ؛ މިކަމުގައި އަބޫބަކުރުގެ އަސްޙާބުންގެ ތެރެއިން ވަކިވަކި އެންމެ ބޮޑަށް ފޮނުއްވައިގެން އަބޫބަކުރު ޙައްޖަށް ފޮނުއްވިއެވެ.

އެފަދައިންނެވެ ދިހަ ކަންތަކެއްގައި އަބޫބަކުރު، އަބޫބަކުރުގެ އަސްޙާބުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ބޮޑެތި ފޮނުއްވައިގެން ޙައްޖަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: ޙައްޖު މޫސުމުގައި މީހުންގައި މިހެން ގޮވާލުމަށް އަބޫބަކުރު އަލީ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ ފޮނުއްވިއެވެ:

«أَلا لَا يَحُجن بعد الْعَام مُشْرك وَلَا يَطُوفَن بِالْبَيْتِ عُرْيَان وَمن كَانَ بَينه وَبَين النَّبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عهد فمدته إِلَى أَرْبَعَة أشهر وَلَا يدْخل الْجنَّة إِلَّا نفس مسلمة» (56)

މާނައީ: "ދަންނަވާށެވެ! މިއަހަރުންފަހު އެއްވެސް މުޝްރިކަކު ޙައްޖުވެގެން ނުވާނެއެވެ! އަދި ބަރަހަނާކޮށް އެއްވެސް މީހަކު ގެފުޅު ވަށައިގެން ޠަވާފުކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އާ ދެމެދުގައި ޢަހުދެއް ހުރިނަމަ؛ އޭގެ މުއްދަތަކީ ހަތަރު މަހެވެ. އަދި މުސްލިމު ނަފްސެއް މެނުވީ ސުވަރުގެ ނުވަންނާނެއެވެ."

މިބަސްފުޅު އައުއިވުމަށް ފާހަގައި މިހާރު ކަންތައްތަކެއް ކަމަކަށް އެއީހުން އަކުރެއިގަތުމުން، އެބަހަކާ ދެކޮޅަށް ހަނދުމަފުޅުކުރައްވައިދެއްވުމަށް ތަޢުލީމުދެއްވުމަށް اللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް އުފެދުނު ޝައްކެއް ނެތި ފަހިވަނީއެވެ؛ އެކަންތަކަކީ އަލީގެފާނު މިގޮތަށް ކަންތަކުގައި އެމީހުންނަށް އިސްލާމު ޝަރުޢު އިރުޝާދުދެއްވުމަށް ކަނޑައެޅިގެން ވާނީއެވެ.

އެފަދައިންނެވެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، މުޢާޛު رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ ޔަމަނަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އޭނާ އެމީހުންނަށް އިސްލާމްދީނަށް ގޮވާލުމާ، އަދި އެމީހުން އިސްލާމްވީނަމަ ދީނުގެ ޝަރީޢަތައް އެމީހުންނަށް އުނގަންނައިދިނުމަށްވެސްއެވެ. (57)

---

(56) رواه نحوه الترمذي: 871، والنسائي: 2958

(57) صحيح البخاري: 7372، ومسلم: 19

އަދި ޤަބުރުޢަޛާބުވެސް މީހާގެ މައްސަލާގައި ޚަބަރުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޮތަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު ފެނުއްވި އެންމެ ބޮޑުކަމެކެވެ. އޭރު މިހެން ވިދާޅުވިއެވެ: "އެއްގަމަކީ ކަލޭމެން މަރުގެދިޔަ ދެއްކުމެވެ. ނުވަތަ الله އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ކިބައިންވާ ހަނގުރާމައިގެ މައިދާނުން ކަޅުވުންތަން ހުއްޓެވެ."(58)

އަދި ޤުރައިޝާ ވަންހަރަށް ހައްދޭ ލަބުބާ ބޮސް ހަބުޝީއް ދުންފިލު ފާޅުކުރިއެވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުނުމުގެ ދަރަނި ފޮނުވަން އަންގަވައެވެ.(59)

އަދި ދުބާގެ އަހުލުވެރިން، އަލިމުންގެ މިސްކިތުގައި ނަމާދަށް ތިއްބާ އަލިމުންގެ ގޮތަށް އައީ އެންމެ މިހާރެވެ. އަދި މަސްޖިދުލް ޙަރާމަށް ތިބިމަ ބަރަކާތްލިބުނުވަނުވަގެ ހަބަރު އަލިމުންނަށް ދިނެވެ. ދިން އަލިމުންގެ ނަމާދުގައި ތިބި އަދިމާލަށް އެނބުރުނެވެ. އަދި އެބޭފުޅުގެ ބަރުން އެކަށި ފުއްދާލައްވިއެވެ. މިލަދު ކަލުއްގައި ކިބުލު އެނބުރުނުމަށް ޙުކުމްކުރެވިގެން ވާންޖެހުން ކަލުކެވެ.(60)

އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ކުރުމުގެ ބިންތަކަށް ޤާލިސްނާއި ހަބަރުހިފުމަށް މިހެން ފާހަގަވެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި އެންމެ މިހާރުން އެކަލޭގެފާނު ފުއްދާލައްވާ، އަދި އަލިމުކު އެނބުރި އައިސްފުރި ހަބަރު އެކަލޭގެފާނު ތަބުލީޣުކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި ފުރަތަމައިގައި އެންމެ މިހާރުގެ ބަރުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރައްވާ ޤަބުލުކުރުމާއި މުޤައްރަރު ނިޔުމާގެން އެކަލޭގެފާނު އަލިމުންގެ ގޮތަށް ވަޒީފާދެއްވިއެވެ.

ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهުعَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ކަންކަމާއި ސިޔަސަތާގެ ވިސްނުވުން ކުރުކޮށްލުމާއި މިހާކަން އަހަރުމެން މިދިކުރުކަމި ކަންތައް ފުރުފަވެސް ނުވަތައެވެ. ޤަތުދުނުކުރާ ބޮޑާވެގެން މިހާކު ގުނާވި މިކަން ރައްދު ނުކުރާނެއެވެ.(61)

---

(58) صحيح البخاري: 7192

(59) مصنف ابن أبي شيبة: 36796، دلائل النبوة: 13/4

(60) صحيح البخاري: 395، ومسلم: 525

(61) އިމާމް އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«ولم يكن رسول الله ليبعث إلا وَاحِدًا الحُجَّةُ قائمة بخبره على من بعثه إليه إنْ شَاءَ اللهُ. وقد فرق النَّبِيُّ عُمَّالاً على نواحي، عرفنا أسماءهم والمواضع التي فرقهم عليها، فبعث قيس بن عاصم، والزبرقان بن بدر وابن نُوَيْرَةَ إلى عشائرهم لعلمهم بصدقهم عندهم، وقدم عليهم وفد البحرين فعرفوا من معه، فبعث معهم ابن سعيد بن العاص، وبعث معاذ بن جبل إلى اليمن، وأمره أن يقاتل بمن أطاعه من عصاه ، ويعلمهم ما فرض الله عليهم، ويأخذ منهم ما وجب عليهم لمعرفتهم بـ «معاذ» ومكانه منهم وَصِدْقِهِ، وكل من وَلَّى فقد أمره بأخذ ما أوجب الله على من وَلَّاهُ عليه، ولم يكن لأحد عندنا في أحد مِمَّنْ قدم عليهم من أهل الصدق، أن يقول: أنت واحد، وليس لك أن تأخذ منا ما لم نسمع رسول الله يذكر أنه علينا.» (الرسالة:1/415-417)

މާނައީ: "އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އެންމެ މީހަކު ފޮނުވީ ހުއްޖަތާ ކަމުގައި ނުވެއެވެ. އެކަކުގެފާނު އެބަޔަކުގެ ގާތަށް ފޮނުއްވި މީހާގެ މައްޗަށް އެމީހާގެ ޚަބަރުނުވިސް ހުއްޖަތް ޤާއިމުވެފައިވެއެވެ. إنْ شَاءَ اللهُ. ނަބިއްޔާވަނީ އެކި ސަރަޙައްދުތަކަށް މަސައްކަތްތެރިން ފޮނުއްވާފައިވެއެވެ. އަހަރުމެންނަށް އެބޭކަލުންގެ ނަންފުޅުތަކާއި، އެބޭކަލުން އެމީހުން ބެއްސެވި ތަންތަންވެސް އެނގިގެންވެއެވެ. އެގޮތުން ޤައިސް ބިން ޢާޞިމުއާއި، އައްޒިބްރިޤާން ބިން ބަދުރުއާއި، އިބްނު ނުވައިރާ އެބޭކަލުންގެ ޤައުމުތަކާ މީހުންގެ ކައިރިއަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ގާތުގައި އެބޭކަލުންގެ ތެދުވެރިކަން އެނގިވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ގާތަށް ބަޙްރައިނުގެ ވަފުދު އައެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނާ އެކުގައިވި މީހުން އެމީހުންނަށް އެނގުނެވެ. ދެން އެބޭކަލުންނާއެކު އިބްނު ސަޢީދު ބިން އަލްޢާޞް ފޮނުއްވިއެވެ. އަދި އެބޭކަލުން މުޢާޛު ބިން ޖަބަލު ޔަމަނަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނަށް ކިޔަމަންވި މީހުންނާއެކު، އެބޭކަލުންނަށް ޢާޞީވި މީހުންނާ ދިކޮށް ހަނގުރާމަކުރުމަށް މުޢާޛަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ މައްޗަށް ﷲ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާ ކަންކަން އުނގަންނައިދިނުމަށް، އަދި އެމީހުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ތަކެތި އެމީހުންގެ ކިބައިން ނެގުމަށްވެސް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އެމީހުންނަށް މުޢާޛު ކޮބާކަން އެނގިގެންވާތީވެ، އަދި އެމީހުންގެ ގާތުގައި މަޤާމާއި އެބޭކަލުންގެ ތެދުވެރިކަން އެނގިގެންވާތީއެވެ. އަދި އެބޭކަލުން (ވެރިކަމުން ކަމެއް އަދި މަސައްކަތެއް) ހަވާލުކުރައްވާ ކޮންމެ މީހަކަށް، ފަހެ އެބަޔަކުގެ މައްޗަށް ވެރިކުރުވެން މީހުންގެ މައްޗަށް ﷲ ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ ކަންކަން ހިންގުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވެރިކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން އެމީހުންގެ ގާތަށް އައި އެއްވެސް މީހަކަށް "ތިބާއީ އެންމެ މީހެކޭ"، އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާ އަހަރުމެންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ޛިކުރުކުރައްވާ އަޑު އަހަރުމެންގެ ކަންފަތަށް ނުވާ ކަންތަކެއް ތިބާ އަހަރުމެންގެ އަތުން ނެގުމުގެ ޙައްޤެއް ނުންނާނެ" ބުނެން އަހަރުމެންގެ ގާތުގައިވާ އެކަކަށްވެސް ނުވެއެވެ."

އަދި ތިބާގެ ހިތުގައި، އައްޞިއްދީޤު (އަބޫބަކުރު) ނުވަތަ އަލްފާރޫޤު (ޢުމަރު) ނުވަތަ އުސްމާނުވެސް ސަޙާބީންގެ ބޮޑެތި ބޭކަލުން ތިބިއިރު ނަބިއްޔާ صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ދަރިކަލާގެ ކަމުގައި -މިސާލަކަށް ﷲ تبارك وتعالى ފޮނުއްވި ވަޙީކަމުގައިކަން ނުވަތަ ދީނަށް ޤާބިލުކުރުން ނުވަތަ އުޞޫލުވެސް އެފަދަ ކަމުގައި- ޙަދީޘެއް ރިވާޔަތްކުރައްވާ އަޅު ތިބާ އަހާކަމަށް ހިތަށް އަރުވައިލިޔަސް؛ ތިބާއަށް ފެންނާނީ ތިބާގެ ހިތް އެބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅަށް ހަމަޖެހިގެންވާ ތަނެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ތަރުތީބުކަމާއި، އެބަސްފުޅުގެ ޤާބިލުކަމާއި ތިބާގެ ގާތަށް އަވަހަށް ޝައްކެއް ނުވަނީ ތަނެވެ.

އަހަރުމެންގެ މިޒަމާނުގައިވެސް، މިހާ -އެމީހުންގެ ގާތަށް ގެނައުމަކީ އަދި އެމީހުންގެ ދިރާސާކުރި ތަރުތީބުކަން ޤަބޫލުކުރާ- އުސޫލުތަކާ އަޤީދާ އެޙީކަން ތިބާއަށް ފެންނާނެއެވެ. އަދި އެގޮތުގެ ޚިލާފަށް ﷲ تبارك وتعالى އާ ބަޔަކު ހިތްޖެހިލާފަދަ ބަސްފުޅުތަކާ އާދޭސްކުރެއްވި ބޭނުންވާ އަދި ނަޒަރު ދިމާކުރެވޭ ކަންތައްތަކާ ޢަޤީދާތަކާ ހަމަޖެހިގެންނުވާ ޢަމަލުތަކާ ހުށަހަޅާ ތިބާއަށް ފެންނާނެއެވެ؛ ދީނުގައި އެއްބަސް ވެގެން އުސޫލުތަކާ އެކަށީގެން އެގޮތުގެ ސަބަބުން ނަތީޖާއަކީ މިހާގެ ގުޅުންހުރި އިލްމީ އެހީކަން ނުލިބިގެންނުވާނެއެވެ. އެއީ އެހެން އެއްވެސް ޝުބުހަތެއް އަރާނެއެވެ، އަދި އެއްވެސް ޝައްކެއް ހުރަސްއެޅޭނެ ގޮތެއްނެތެވެ.

އެފަދައިން މިސާލުތަކުގެ ގުޅުމާ އެހެންމީހުންގެ ދެކޭސާއްޙަ ހަމަ އިލްމާއި އެކުލަވައިގެން ގުޅިގެންދާ ރިއާޔަތްކުރެވޭ ޝަރީޢަތުގެ ތަޢުލީމާއި ވާނުވާގެ އުސޫލުތައް ގެނެސްދެއެވެ. އެއީ ޙަދީޘް (އަޤީދާ އާއި) އެމީހުންގެ ދެކެވުން އިލްމުވެރިންނެވެ. އެމީހުންގެ ސަރަޙައްދު ފަހުމުން ބަލާ (އެކަން ޝަރީޢަތް) މިހާރުގެ އެކަން އެހީތެރިވާނެއެވެ.

އަދި ދަންނާށެވެ! ޝަރީޢަތް އެއްދަކަން އަދި ދީނުގެ ފަރުވާ އެކަށީގެންވާ އުމައްމަތުގެ ކަމުގައި، އަދި ހިތާމަ ކަމުގެ ހަމަޖެހުން ވަށައިގެން ދުވަސް ހަމަވުމާ އެހެންމީހުން މުއްސަނދި ޝަރުޠުތަކުގެ (އެއީ ވެރިކަމާއި ވަރުގަދަކަން) ކަމުގެ ޝަރުޠުތައް މިއަދާ ހަމަނުވާނެއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ދީން ވާޖިބުކަމާއި ދީނުގެ ސީދާ ބަލާ ހިމެނުމުގައި މަސައްކަތްކުރެވެ، އަދި (ޚަޒާނާ) ސަރުކާރު މުސްލިމުން ބޭނުމެއްގެ ސިޔާސަތު ހަމަ ޙުކުމްކުރުމެއް ފަހު ދެވޭނެއެވެ. އެއީ މުސްލިމުގައި އެކަމަށްވުރެ ފައިދާ އުނދަގޫ، ނަމަ ދީނުގެ މަސައްކަތްތަކާ ބަހައްޓާ ފައިދާ، އަދި އެކަމުގެ ބާރުތަކާ ޙަޤީޤަތުގެ ވަރުބަލި ކަމުގެ ވަރުގަދަ ކަމުގައި، ބަހުރުން ބަލާ ކުރެވޭ ހަމަޖެހުން އެކަމުގެ ރިއާޔަތްކުރުމާއި އެކަށީގެންވާ މުސްތަޤްބަލުގެ ފަރުވާތަކަށް އެކަމަށް ފުރުޞަތު. އަދި މުއްސަނދި ސަލާމަތްކަން

ހަމަޖެއްސުމަށް، އަދި ރާވީންގެ ހާލަތުތައް ހޯދާބެލުމަށް، އަދި ޚަބަރުތަކުގައިވާ ސައްޙަ އަދި ބަލިކަމި ޚަބަރުތައް ދެނެގަތުމަށް އެބޭކަލުން ދެއްވި އަހައްމިއްޔަތުކަމުގެ ބޮޑުކަން ދެނެގަނެވެ.

اللهُ އެބޭކަލުންނަށް ރަޙުމަތްކުރައްވާ، އެކަލާނގެ ރުއްސުވުން އެބޭކަލުންނަށް ބަރަކާތްލައްވާށިއެވެ. އެބޭކަލުންނީ، ދަތުރުކޮށްލުވުން ކަމުގައިވިޔަސް اللهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ދައްކަން އެއްވެސް ދިހަކަ ބައްއާ އުޅުއްވައިގެން ދެއްކެވުން ގާތުގައި ދުނިޔާކަމުގައިވާ ބޭކަލުންތަކެއްކަމުގައެވެ. އަދި ހުދު އެބޭކަލުން އަމިއްލަފުޅަށްވެސް އެފަދަ ކަމެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެބޭކަލުންނަކީ، އެބޭކަލުންގެ ގާތަށް ދިޔުން ސަލާމަތުން ގޮތަށް އަހަރެމެންގެ ގާތަށްވެސް ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާފައެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ގާތަށް އަދާކޮށްދެއްވުން ގޮތަށް އަހަރެމެންގެ ގާތަށްވެސް އަދާކޮށްދެއްވާފައެވެ. އެބޭކަލުންނީ، މިކަންތަކުގައި އިސްތިޤާމަ ބަހައްޓުވުމުގެ ތެދުވެރިކަމާއި އަހައްމިއްޔަތުކަން ދިނުމުގައި، ސިފަކުރެވޭވަރަށްވުރެ މާބޮޑުކަމުގައި، އަދި (އެކަންކުރި ގޮތް ސިފަކޮށް ދެއްކާ) ވާހަކަވެސް އެއްނުވާނެ (އަސްލު ޙަޤީޤަތުގައި) މާބޮޑުކަމުގައިވާ ގޮތަށެވެ.

އެބޭކަލުންގެ ކަންތައްތަކުން މިކަން މިހާރަށް ދެނެގަނެވޭ، އަދި އެބޭކަލުންގެ ހާލަތު ދަންނަ، އަދި އެބޭކަލުންގެ ތެދުވެރިކަމާއި ވަރަޢުވެރިކަމާއި އަމާނާތްތެރިކަން ތަޤުވާވެރިކަމުގެ މިނާ؛ ފަހެ އެބޭކަލުން ސުންނަތުތަކާ ރިވާކުރެއްވި ކަންތައްތަކުގެ އިޚްލާޞް އުންމަތަށް ހާމަވެ ފާހަގަކުރެވޭ ލިބިގަނެވެ. އަދި އަހަރެމެން މިދުނިޔެ ވާހަކަތަކުން އެއްވެސް ކަމަކަށް އެހާ ބޮޑުކަން ޖެހިގެން ނުވާނެއެވެ. ތައުފީޤާއި ހިދާޔަތަކީ ދެއްވާނީ اللهُ އެވެ.

7- ނަޖާތް ލިބޭ ބައި އަހްލުސުންނަތުގެ ޖަމާޢަތުގައި: ދީނުގެ އަސްލުތަކާއި އަޤީދާގެ މައްސަލަތަކުގައި އެމީހުން އިއްތިފާޤުވެފައެވެ.

އަހަރުމެން މިދެއްކި ވާހަކައަށް އިތުރަށް ސާބިތުކޮށްދޭ ކަމަކީ: ނަޖާތް ލިބޭބައިގެ ސިފަ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުވާލުކުރެއްވުމުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي» (62)

މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނާ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން އެގޮތުގެ މަތީގައި ތިބި ބައެވެ."

އެބަހީ: އެއީ ތިމަންކަލޭގެފާނާ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ތިއްބެވި ކަންތައްތަކުގެ މަތީގައި ތިބި މީހުންނެވެ. އެހެންކަމުން الله ގެ ރަސޫލާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ތިއްބެވި ގޮތަކީ ކޮބައިކަން އެބަ ދެނެގަންނަން ޖެހެއެވެ. އަދި ނަޞޭޙަތުން (އަހްލުސްސުންނަތި ވަލްޖަމާޢަތުން) ގެނުވި އެގޮތް ދެނެގަނެވޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެއަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.

ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ:

«لَا تنَازِعوا الْأَمْرَ أَهْلَهُ» (63)

މާނައީ: "އަމުރުވެރިކަމާ -އޭގެ އަހުލުވެރިންނާ- މިބަޔަކީ ބިލިމުން (ޒިލްމަތަރު ނިޔަވާ) ދެކޮޅުވެރި ނުވާށެވެ."

މިއްލަތުގެ ނަޞޫޞުން ކަމުގައިވީ ލިބޭރުވެރިންގެ މަތިކޮޅުކޮށް ދެކޮޅަށްތެދުވެގެން ލިބޭގޭ އަމުރުވެރިންނާ ޚިލާފުވާގޮތުން، އަދި ބަޣާ ދެކޮޅަށްތެދުވެގެން ބޭގެ އަމުރުވެރިންނާ ޚިލާފުވާގޮތުން، އަދި ނަބީ ދެކޮޅަށްތެދުވެގެން ނަބީ އިލްމުގެ އަމުރުވެރިންނާ ޚިލާފުވާގޮތުން؛

(62) رواه الترمذي: 2641

(63) رواه البخاري: 7055، ومسلم: 1709

ހަމައެކަނިން ﷲ ގެ ރަސޫލާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުން އެގޮތްތަކުގެ މަތީގައި ތިއްބެވި ގޮތަށް ދީނުގެތެރޭގައި ނަފްސާނީ ހިތްވަރުތަކާއި ރިވާޔަތްތަކުގެ އަހުލުވެރިންނަން ތަޤުލީދުވާންޖެހޭނެވެ. އެހެނީ އެބޭކަލުން މިކަންތަކަށް ސަމާލުކަންދެއްވާ އަހަރެމެންނަށްޓަކައި ދެއްވިއެވެ. އަދި ހިތްދަސްކުރެއްވުމާއި، އެތަކެއް ޙަދީޘާ ފާސްކޮށް، ނަޤުލުކުރުމުގައި މަސްއޫލުވިއެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ނުވިނަމަ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އިލްމު ނަގައި ފެތުރިގެނެސް، އަދި އެއްވެސް މީހަކަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތާއި މަގު ނޭނގިގެންނުވެއެވެ.

ދަންނަވާ ބަޔާ މިހަކު ބުނެފިނަމަ: ފިޤްހުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ ފިޤްހުވެރިންގެ ބަހުގެ މައްސަލާއި، ފަތުވާ ކަންކަމުގައި އެއިން ކޮންމެ ފިޤުހުވެރިއެއްގެ މަގަށް އެއްބަސްވެގެންނެވެ. އަދި ނަޙުވު އިލްމުގެ އަހުލުވެރިންވެސްވަނީ ނަޙުވު އިލްމުގައި ބަސްރީންނާއި ކޫފީންގެ މަގަށް އެއްބަސްވެގެންނެވެ. އެފަދައިން ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންވެސްވަނީ އެމީހުންގެ ކުރީންގެ އިސްވެރިޔާ ކޮންމެ މީހެއްގެ މަގަށް އެއްބަސްވެގެންނެވެ. ދަންނަވަން އެޤީދާއަށް ރުޖޫޢަވާ ކަންތައްތަކުގައި، އިސްލާމްދީނުގެ އަހުލުވެރިން ﷲ ގެ ރަސޫލާއި އަސްޙާބުން އެގޮތުގެ މަތީގައި ތިއްބެވިގޮތަކަށް އެއްބަސްވާ ޖަމާޢަތަ ނުވެއެވެ. އަދި ރިވާޔަތަ، ކޮންމެ ބައިގަނޑެއްވެސް އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ދީންކަމުގައި ދައުވާކުރޭ، އަދި (އެމީހުން ތިޔަ) އެކަލޭގެފާނުގެ މުއްތަބިޢުވެރިކަމުން ނިސްބަތްވެގެންނެވެ. އަދި އެމީހުން ބުނެއެވެ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ މުއްތަބިޢުން ތަބަޢަވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުގައި ހިފެހެއްޓީ މީހުންނަކީ ތިމަންމެންނެވެ. އަދި ތިމަންމެން ތިބީ ގޮތް ހަލާލުކަން ހުރި މީހެއް އެއީ އަހުލުއްސުންނަތުގެ ވެރި ބިދުޢަވެރިއެކެވެ." އެހެންކަމުން ކަލާމުން ތިޔަބުނާ ގޮތަށް އަހަރެމެން ހަލާލު ދަބަސްވެގެންވާ މަސްއޫލުކަމަކީ ތިޔަހެން ބެލުމެއްނޫނެވެ."

ޖަވާބަކީ: ބިދުޢައްވެރިންގެ ކޮންމެ ފިރުޤާއެއްވެސް އެބަހަނާ ޤަބޫލުކުރާ ގޮތް އެއީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ހުންނެވި ގޮތްކަމުގައި ދައުވާކުރަނީ: އެހެނީ އެއްނގެންނަޔާވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތަށް ދައުވާކޮށް، އަދި ބާޠިލުން އެޝަރީޢަތުގެ ޝިޢާރުތަކަށް ބޯލަނބާ ބަހައްޓަންވާލީއެވެ. ޙައްޤާއި ދުރައްކަރު ﷺ ގެންގުޅުއްވި ކަންކަމުގައި އެމީހުން އެއްގޮތްވެސް ދެކެއެވެ. ނަމަވެސް އޭގެ ފަހުން އެމީހުން ނިކި މަގުތަކަށް ބައިބައިކޮށް ފަތަފުލެއްޕިއެވެ. އަދި ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ﷺ އިދެނެގަތެއްވާފައި ނުވާ ކަންތަކެއް އެމީހުން ދީނުގައި އުފެއްދިއެވެ. ދީން ކޮންމެ ބަހަނާއެއް، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހިފަހައްޓައިގެން ތިބި ބަޔަކު އެމީހުންކަމުގައި،

އަދި الله ގެ ރަސޫލާ އެކަށީގެންވާ ތާއީދުވެވަޑައިގެންނެވި ބައްޔަކީ އެމީހުން އެއިއްތިޤާދުތަކާ ޤަބޫލުކުރާގޮތް ކަމުގައި ދައުވާކުރިއެވެ.

އެހެންނަމަވެސް **ބައްޔާއި ސުއްބަ ދިޔުމާ، ބަދިޔާއި އަޤީދާތަކުގެ އަޤުލުވެރިންގެ އަޤުލުގައި ވެނި ފުދަން** الله تبارك وتعالى **އިންސާފުކުރުއްވާނެއެވެ.** އެހެނީ އެމީހުންގެ ދީނާއި ދުނިޔާ އެމީހުން ނުލި، ޤަރުން އަދި މިހުން ކުރިންދިޔަ ސަލަފުންގެ އަރިހުން، އެއްފަރާތުން އަނެއް ފަރާތުގެ ހިތަކީން، އެހެންގޮސް ތާބިޢީން ބޭކަލުންނާ ހަމައަށެވެ. އަދި ތާބިޢީ ބޭކަލުން އެދިޔައީ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ނަންގަވައި الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ނަންގަވައި الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އެކަލޭގެން މިސްކީނުކަމުން ގަބޫލުކުރެއްވި **ސިފަތްތަކާ ދިން، އަދި ގުދުރަތުގެ އެއްޗެއް ވަރުގަދަ ވުމާ، ބަރަކާތުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ހިފި މަގުން ދީނީ އުސޫލުން ގޮތެއް ނުވެއެވެ.**

ދުނިޔޭގެ ދުނިޔާއިން ހުރިހާ ފިކުރުތަކަށް ދުނިޔަސަރު، އެމީހުން ދީން ހޯދައިގަތީ އެއޮގޮތުން ނޫނެވެ. އެހެނީ އެމީހުން ރަސޫލާގެ އެމީހުންގެ ބުއްދިތަކާއި، ހިތްތަކީ ހިމާރާ ފިކުރުތަކާއި ރައްދުކުރާކަށެވެ. ދީން އަދިމާލުން އެމީހުން ދީން ހޯދައިގަތީ ނުވެއެވެ. ދީން އެމީހުންނަށް ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުން އެއްކޮށް ބަޔާންވެއްޖެއެވެ؛ އެމީހުންގެ ބުއްދިތަކުގެ ނަތީޖާއަކީ ވީ މިންވަރެވެ. ދީން (ބުއްދިއަށް ތަބާކުރުމަކީ) ހަމަޤިޔާސާއި އެއްކޮށް އެމީހުން ތަބާކުރިއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ބުއްދިތަކުގެ މިންގަނޑައި އެއްކޮށް ސިފަތަ ހަމަޤިޔާސަށް އަރައިގަތުއެވެ. ދީން އެމީހުން ކެތްކުރެއްވުމަށް އެތަބާކުރުން ސަރުކާރުގެ ޤިޔާސާ، ދުރުވެގެންވާ މަގުތަކުން އިންކާރުކުރުމަކާއި ކަނޑައެޅުން އެބަދަލުކުރި ގަބޫލުކުރިއެވެ. ދީން އެމީހުން ބައްޔަން ފުރުގެންދިޔައެވެ. އަދި އެއިން ކަސްރާކުރިއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ފުރުގަހަން ދީން އައްޔާލިއެވެ. އަދި ސުންނަތް އެމީހުންގެ ފަހަރަކަން ލިއެވެ. އެމީހުން އަސްލުކުރާ ކަނޑައަޅުން الله تبارك وتعالى ހުސްތާހިރުވެގެންވެއެވެ.

ދީންފަހަރު ބައްޔާގެ އަހުލުވެރިން ދަންނައެ، އެމީހުންގެ އިމާމުކަމުގައި ހެދި ފުރުއާނާއި ސުންނަތެވެ. ދީން އަދިމާލުން އެމީހުން ދީން ހޯދައިގަތެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ބުއްދިތަކާއި ފިކުރުތަކުން އެމީހުންނާ ދިމާވި އެއްކޮށް، އެމީހުން ފުރުއާނާއި ސުންނަތަށް ހުށަހަޅައެވެ. ދީން އެއާ އެއްބަސްވާ ގޮތަކަށް އެމީހުންނަށް އެއްކޮށް ފެނިއްޖެނަމަ އެތަބާކުރިއެވެ. އަދި الله تبارك وتعالى އެމީހުންނަށް އެކަމުގައި ދައްކަވާ، ތިއްބެވުމުގެ ކަމަށް ތަޢުލީމުދެއްވާ އެކަލާނގެ އަމުރު

ޝުޢޫރުކުރައްވެ. ދެން ޤުރްއާނާއި ސުންނަތާ އެއްގޮތް ޒިނދަގީވެގެންވާކަމަށް އެވިދުނަސް ފެނިއްޖެނަމަ؛ އެވިދުނަސް އެއަދި އެއްގޮތް ދޫކޮށްލައްވެ. އަދި ޤުރްއާނާއި ސުންނަތަށް ކުރިމަތިލައްވެ. އަދި އެވިދުނުގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށް ތުހުމަތު ރައްދުކުރައްވެ. އެހެނީ ޤުރްއާނާއި ސުންނަތީ، ބައްޓަން ދެކުޅި މަގުސަދުކުރައްވެ. އަސްލުކޮށްވެސް އިންސާނާގެ ރައުޔު ފަހަރެއްގައި ޙައްޤު ދައްކާފާނެއެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި ބާޠިލުވެސް ދައްކާފާނެއެވެ.

މިއީ އަބޫ ސުލައިމާނު އައްދާރާނީ -އެކަލޭގެފާނަށް ޢަފޫގައި މަޢުރިފާގައި އެންމެ އުމުރުގައި ހުންނެވި އެކަލޭވެ- ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގެ މާނައެވެ:

«مَا حَدَّثَتْنِي نَفْسِي بِشَيْءٍ إِلَّا طَلَبْتُ عَلَيْهِ شَاهِدَيْنِ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، فَإِنْ أُتِيَ بِهِمَا وَإِلَّا رَدَدْتُهُ في نحره» (64)

މާނައީ: "އަހުރެންގެ ނަފްސު އެއްވެސް އެއްޗަކާ (ހިތަށް އަރުވާ) ޙަދީޘްކުރިނަމަ، ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުން ދެހެކިވެރިން އަހުރެން އޭގެ މައްޗަށް ހޯދައިގެން މެނުވީ ނުވެއެވެ. ދެން ދެހެކިވެރިން ގެނެސްވިއްޖާ (ބަލައިގަންނަމެވެ.) އެހެންނޫނީ އެއްޗެއް އޭގެކަރަށް އަނބުރާ ރައްދުކުރަމެވެ."

ނުވަތަ މިމާނައިގެ ބަސްފުޅެކެވެ.

ބައްޔެއްގައިވާ ބަޔަކު ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންނަކަށް ދަލީލުކޮށްދޭ އަސްލެއްނެތް:

އަބާކަލުންގެ ބިންގަލާއި ޢަމަލު ބަރާބަރުވެގެންވާއިރު، އަބާކަލުންގެ ޢަންގަތަކީ ދުމުދުގައި ދުޢާވެގެންވާއިރު، އަދި އެއީން ކާނގު ބާކަލު ސަޢަޅައްދުބަކުން ސަޢަޅައްދުއެގައި އުޅުއްވާއިރުވެސް، ބިބާ އަބާކަލުންގެ އެންމެ ކޮޅު މިހާއިން ފަރަހެގެން އެންމެ ފަހު މިހާއަށް، އަބާކަލުންގެ އިރުގެ މިނންނާ ފަހުގެ މިނސްވެސް ޚިޔާލުވާއިތާ ހުރިހާ ފުރުބަތައް ބާޒާ މުޖާހަދާކުރިނަމަވެސް ބިބާއަސް ފެންނާނީ އަބުޒާ ބަޔާންކުރުމުގައި އަބާކަލުން އެއްހަށް ފަށްއަގައި، އެއް ޢަޤީދާތަކާ ތަނޯ. އެކަލުގައި އަބާކަލުން އެމަގުކަން ފޮނުވާ، ޚިޔާބުއްނާ މަގުކަން ހިންގަވާތަނޯ. އެކަލުގައި އަބާކަލުންގެ ބަސްފުޅު އެކަށްވަކެވެ. އަދި އަމަލުވެސް ހަމަ އެއްގޮތެވެ.

---

(64) تاريخ دمشق: 127/34، طبقات الصوفية: 76/1

ހެދިން އެއްވެސް ކަމެއްގައި -ކިތަންމެ ކުޑަވިޔަސް- ޚިލާފުވުމެއްވެސް ފަރަޤެއްވެސް ތިބޭއަކަށް އެބޭކަލުންގެ ގޮތުގައި ނުފެންނާނެއެވެ.

އަދި ކިއެއްތަ، އެބޭކަލުންގެ ސަލަފުންގެ އަތުރުން ނަޤުލުކުރައްވާ، އަދި އެބޭކަލުންގެ ދުވަހުގެ މަތިން ދެކޮޅުވެސް ހުރިހާ ވާހަކައެއް ތިބާ ޖަމާޢަތުންދުރުކުރަނިވެސް؛ ތިބާއަށް ފެންނާނީ އެހުރިހާ ވާހަކައެއް އަދި ހަމަ އެއް ހިތަކުން ހެދިފައެވެ! އަދި އެއްގޮތް ދުލަކުން ދެކެވިފައިވާ ވާހަކައެއްފަދައިންނެވެ. މިއަށްވުރެ ސާފުކަން ބޮޑު ދަލީލެއް ތިބާ ޙައްޤަށް ދިމާވާނެއެވެ؟

الله تبارك وتعالى ވަޙީކުރައްވައެވެ:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَـٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾﴾ [النساء: 82]

މާނައީ: "ފަހެ، ޤުރްއާނާމެދު އެމީހުން ވިސްނައި ފިކުރު ނުކުރަނީހެއްޔެވެ؟ އެޤުރްއާނަކީ، الله ނޫން އެހެން ފަރާތަކުން އައި އެއްޗެއް ކަމުގައިވީނަމަ، ގިނަގޮތްގޮތުން ޚިލާފުތައް އެއިން އެމީހުންނަށް ފެނިހުރީސެވެ."

އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ:

﴿وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا﴾ [آل عمران: 103]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އެންމެން الله ގެ ވާގުދުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ! އަދި، ވަކިވަކިވެ ނުގެންނާށެވެ! އަދި، الله ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވި ނިޢުމަތް ހަނދުމަކުރާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން ޢަދާވާތްތެރިން ކަމުގައިވިއިރު، އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލާނގެ ދެއްވި ނިޢުމަތުގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަޚުންތަކެއް ކަމުގައި ވެއްޖައީމުއެވެ."

އަހްލުލްއަހްވާއަށް ބަލާ، އަދި އެމީހުންގެ ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ބަލައިލާއިރު ތިބާއަށް ފެންނާނީ އެމީހުން ބައިބައިވެ، ޚިލާފުވެގެން، ބައިގަނޑުތަކަކަށް ޖަމާޢަތްތަކަކަށް ބެހިގެންވާތަނެވެ. **އެކަކުވެސް އަނެކަކާ އެއް މައްސަލައިގައި ބަސްބުނުމުން އެއްބަސްވާ ބަޔަކު ނުފެނެއެވެ.**

ނުވެންނާނެއެވެ. އެގެ އެއްބަހަކު އަނެއްބަހަކު ބިދުޢަވެރިކުރެއެވެ. އަދި ކިޔެއްޗަ، ކާފަރުކުރުމަށްވެސް މައްސަލަ ދިޔައެވެ. ދަރިފުޅު ބައްޕަ ކާފަރުކޮށް، އަޚާ އަޚާގެ ކާފަރުކޮށް، އަވަށްޓެރިޔާ އޭނާގެ އަވަށްޓެރިޔާ ކާފަރުކުރެއެވެ.

ތިބާއަށް އެމީހުން އަބަދުވެސް ޖަމާޢަތުގައި، ތަރުތީބުވުމާއި، އިއްތިޙާދުވުމުގައި ވާނެއެވެ. އެމީހުންގެ ހިތްތައް ނިމިގެންދަނީ، އެމީހުންގެ ވާހަކަތައް އެއްބަސްވުމަކާ ނުދިމައެވެ.

﴿تَحۡسَبُهُمۡ جَمِيعٗا وَقُلُوبُهُمۡ شَتَّىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَعۡقِلُونَ ١٤﴾ [الحشر: 14]

މާނައީ: "ތިބާ ބަލާއިރުން ހީވަނީ އެމީހުން ނިކަން އެއްބައިވަންތަކަމުގައި އެކަމީގަނޑުކަމަށް ތާއެވެ؟! އެކަމަކު އެމީހުންގެ ހިތްތައް ވަކި ބައިބައިވެ، އިޚްތިލާފުވެގެންނެވެ. އެކަން އެހެން އޮވަނީ ހަމަކަށަވަރުން އެމީހުންނަކީ ނުވިސްނާ، ބުއްދި ނުކުރާ ބަޔަކު ކަމުގައި ވީތީއެވެ."

މުޢުތަޒިލީން، ދިރާރުގެ ދަރަން އެއްވެމުއުޅުވެސް، އޭގެ ފިކުރުތަކާ ބަޣުދާދުގެ މީހުން ބަޞްރާގެ މުޢުތަޒިލީން ކާފަރުކުރުމާއި، ބަޞްރީން ބަޣުދާދީން ކާފަރުކުރުމާއި، އަބޫ ހުޒައިލް އަލްޢައްލާފުގެ އަޞްޙާބުން އެމީހާގެ ދަރި އަބޫ ނައްޒާމް ކާފަރުކުރުމާއި، އަދި އަބޫ ނައްޒާމުގެ އަޞްޙާބުން އެމީހާގެ ބައްޕަ އަބޫ ހުޒައިލް ކާފަރުކުރާ ވާހަކަ އަޑުނާހަމުއެވޭތޯ؟ އުސްތާޛުންގެ ދަރިވަރުންވެސް އެމީހުންގެ ބޭނުންތަކުގައި (ފިކުރާއި ޢަޤީދާގެ) ބަސްތަކުގެ ބޭނުންވެސްވުމެވެ. މިހާ އެމީހުންގެ ބަސްތަކާދުރު ވިސްނާ ފިކުރުތަކުގެ މިބާރަން ފުނާޅަސް އެމީހުން ބައިބައިވެ ވަކިވަކިބައިތަކަށް ބައިވެގެންދިޔައެވެ. އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކު ކާފަރުކޮށް، އެއްބަޔަކުގެ ހިތުން އަނެއްބަޔަކު ބިދުޢަވެރިކުރެއެވެ.(65)

---

(65) ޢަބްދުލް ޤާހިރު އަލްބަޣްދާދީ ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

«الْمُعْتَزلَة افْتَرَقت فِيمَا بَينهَا عشْرين فرقة كل فرقة مِنْهَا تكفر سائرها...» (الفرق بين الفرق: 93/1)

މާނައީ: "މުޢުތަޒިލީން އެމީހުންގެ ތެރޭގައިވެސް ވިހި ބައިގަނޑަކަށް ބައިވެގެންދިޔައެވެ. އޭގެން ކޮންމެ ބައިގަނޑެއް ދެން ހުރިހާ ބައިގަނޑުތައް ކާފަރުކުރެއެވެ."

އަބޫ ޢަލީ އަލްޖުއްބާއީ މުޢުތަޒިލީންގެ ފިރުޤާއެއްކަމުގައިވާ ޖުއްބާއީން އެބަޔަކަށް ނިސްބަތްވާ ޢަލީމެވެ. އޭނާގެ ނަމަކީ މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދުލް ވައްހާބު ބިން ސަލާމެވެ. އެއީ އަޝްޢަރީންގެ އިމާމު އަބުލް ޙަސަނު އަލްއަޝްޢަރީގެ ދޮން ބައްޕައެވެ. މީނާ މަރުވީ ހިޖުރައިން 303 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަނެއްކާވެސް އަބޫ ހާޝިމުއަލް ޖުއްބާއީގެ ދަރިއެވެ. އޭނާގެ ނަމަކީ ޢަބްދުއް ސަލާމު އިބްނު އަބީ ޢަލީއެވެ. އަދި ބަހްޝަމިއްޔާއިންނޭ ކިޔާ ފިރުޤާ ނިސްބަތްވަނީ މީނައަށެވެ. މީނާއި މީނާގެ ބައްޕައީ މުޢުތަޒިލީންގެ ބޮޑުންކަމުގައެވެ. އަދި މީނާގެ ކަންކަމުގައި ވާހަކަދައްކާ މީހުން ކޮންމެ ބަޔަކު އަނެއްބަޔަކު މަގުފުރެދިގެންވާކަމަށް ބުނެ ކާފަރުކަން ދިނައެވެ.

އެފަދައިން ޚަވާރިޖުންނާއި ރާފިޟީންގެ އެމީހުންގެ މެދުގައި ކަންތައްހުރީ އެހެންނެވެ. އަދި އެހެން ހުރިހާ ބިދުޢަވެރިންގެ ހަމަ އެފެންވަރުގައެވެ.

މިއަށްވުރެ ވަކި ޒާތު ސާފު ދަލީލެއް ބާކީވޭތޯ މައްސަލަތްވާ ނެއްތެވެ؟ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ﴾ [الأنعام: 159]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންގެ ދީން ބައިބައިކޮށް، ބައިގަނޑުތަކެއް ކަމުގައިވީ މީހުންގެ ތެރެއިން، އެއްވެސް ކަމެއްގައި، ކަލޭގެފާނު ނުވަމުއެވެ. އެއުރެންގެ ކަންތައް އޮތީ (ބަދަލުދެއްވުމާ ގޮތް ނިންމެވުން) الله ގެ ހަޟްރަތުގައެވެ."

ހަދީޘްގެ އަހުލުވެރިން އިއްތިފާޤުވެގެންވުމުގެ ސަބަބަކީ: އެމީހުން ދީން ނެގީ ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން، އަދި ނަޤުލުކުރުމުގެ މަގުންނެވެ. ދެން އިއްތިފާޤުވުމާއި އެއްބައިވުން އެމީހުންނަށް ވާޖިބުކުރުވިއެވެ.

އަދި ބިދުޢަގެ އަހުލުވެރިން ދީން ނެގީ ބުއްދިތަކާއި ޢަޤުލުތަކުންނެވެ. ދެން އެކަންތައް އެމީހުންނަށް ބައިބައިވުމާއި އިޚްތިލާފުވުން ވާޖިބުކުރުވިއެވެ. ފަހެ އިތުބާރުހުރި، އިތުޤާނުކުރި ބޭކަލުންގެ އަތުން ނަޤުލުކުރެވުނު ރިވާޔަތްތަކުގައި މަދުން މެނުވީ އިޚްތިލާފުވުމެއް ނާދެއެވެ. އަދި ޚަބަރެއްގައި ނުވަތަ ކަލިމަތަކެއްގައި އިޚްތިލާފުވިޔަސް، ފަހެ އެއީ ދީނަށް އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ނެތެވެ، އަދި އެހެން ފަސާދަކުރާކަމެއް ނުވެއެވެ. އަސްލުގައި ކަންތައް ބިނާވެފައިވާ ވިސްނުމުގެ ދަލީލުތަކަކީ މަދު ފަރާތަކުން ބެހިގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި އެއްބައިވުމާ ގުޅުން ވާޖިބުވެއެވެ. ވީމާ ބައިވަންތަކަމާއި ރަޙްމަތް ވަނީ އެއްބައިވުމުގައެވެ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ.

މިއީން ހާމަވެގެންދިޔަ ފަހަރު މަދުހަބުތަކުގައި ޚިލާފުވުން، އުސޫލުތަކުގައި ބަދަލުވާގޮތާއި އިޚްތިލާފުގެ ފަރަގުގެ ވަކިވެގެންވާކަމެވެ. އެހެނީ އަހަރުމެންނަށް ފެނިފައިވަނީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުން، އެކަލޭގެފާނަށް ފަހުގައި ދީނުގެ ބަދަލުތަކުގައި އިޚްތިލާފުވެއްޖެކަމެވެ. އަދި އެކަމަކު އެބޭކަލުން ބައިބައިވެ ވަކިވެގެން ނުދެއެވެ. އަދި ބައިބައިގަނޑުތަކަކަށް އެބޭކަލުން ވެގެންނުދެއެވެ. އެހެނީ އެބޭކަލުން ދީނާ ވަކިވެ ނުދެއެވެ. އަދި

އަބޫބަކުރުން ނަޤުލު ހިންގެވި، އަބޫބަކުރުންނަން އިދުނަދުއްވިގެންވާ ކަންތަކުރެއްވެ. އެގޮތުން ގިނަ މައްސަލަތަކެއްގައި އަބޫބަކުރުގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ރައްދުތައް ތަފާތުވެގެންދިޔައެވެ. މިސާލަކަށް (ވާރުތަވުމުދަރިލާގައި) ކާފައިގެ މައްސަލައާއި، މުޝާރަކާގެ މައްސަލައާއި،[66] ރައިދުގެ ގޮތުން އޮންނަ (ވާރުތަވުމުދަރުލުން ފަރުޟުއް ކަނޑައަޅާ އަޞަބާއިން ކަމުގައިވާނޭ) މީހުންނަށް (ވާރުތަވުއަރުމުގެ) މައްސަލައާއި، (ކަލާލާގެ ތިމަންނައަށް ބަޔާކާ އަނބިދީމާ ދިމާލަށް ބޭނުމުގެ) ބަޔާނުގެ މައްސަލައާއި، އުންމު ވަލަދު (އެބަހީ: ސާހިބުމީހާއަށް ބަލިވެއިނދެ ވިޔާ އަޅުއަންހެނާ) ގެ މައްސަލައާއި އެނޫންވެސް ގުނާ ބަޔާންކުރުން ދިގުވެގެންދާ ވިރާޘަތާއި ކައިވެނިކޮށްފާއި ވަޤުފުގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސްވެއެވެ. އެހެރިން، ޖިރާޙަތުގެ ބޮޑާއި، ނަފާގުގެ ހިސާބުތަކާއި، އެނޫންވެސް އަޙުކާމުތަކުގެ ގިނަ މައްސަލަތަކެއްގައެވެ. ދެންފަހެ މިކަންތަކުގައި އަބޫބަކުރުން ޒިޔާދަވީމާއެކު އަބޫބަކުރުން ވެގެންދިޔައީ ރަސޫލު ތަޢްޔީޤު ޚިލާފުގެންވާ ބާޔަކުރަނަކުގައެވެ.

މިވައްޔަރުގެ އިޖްތިހާދުކުރި ﷲ ގެ ރަސޫލަކުން މުއްދަތުގާ ރަބުތަކަލެއްނުކުރެވެއެވެ. އެއީ ރަޤީންކުރުން އެކަލާނގެ އެއްމަތިން ވާގިދެއްވާ، ދީން އެކަލޭގެފާނު ބާވައިލެއްވުމާއި (އެބަހީ: ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގައި) އެގޭ ޙުކުމް އެމީހުންނަށް ނުފެނުނު ކަންތައްތަކުގައި ނަޤުލު ހިންގާ ބޮޑުން ޢިލްމުވެރިންނަށް ތަނަވަސްކަންދެއްވުމުންނެވެ.

އަބޫބަކުރުގެ މިއިޖްތިހާދުތަކަށް ޞަޙާބީން ކުރިމާ ނަބަވީރަދުގެ އަހުލުވެރިންކަމުގެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެ ދުނިޔޭގައި އިސްލާމްކަމުގެ އުޚުއްވަތްތެރިކަން ދެމިއޮތެވެ. އަދި އަހުލުވެރިކަމުގެ ނިޝާނު އަބޫބަކުރުގެ ޙިޔާތުން ނުކުނެއެވެ. ދެންފަހެ ނަބަވީކަމުގެ ގޮތާ މިރިޢަ ރަސޫލުކަމުގެ ތަނިވަނީ އަދިއެކަ އެދުންތަކެއް އުފެދުނުހިނދު؛ ބަޔާނާތައް ފާހަގަވިއެވެ. އަދި އެމީހުން ބަލިބަލިވެގެން،

---

[66] މުޝާރަކާގެ ނުވަތަ ޙިމާރިއްޔާ މައްސަލައަކީ ވާރުތަވުމުދަރުލުގައި އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި މައްސަލައެކެވެ. އެއީ އަންހެނަކު މަރުވެއްޖެ: ފިރިކަލުންނާއި، މަންމައާއި، އެއްބަނޑު އަޚުންނާއި އުޚުތުންނާއި، ދެން އެއްބަނޑު އެއްބަފާ އަޚެއް ނުވަތަ އެއްބަފައި ގިނަ އަޚުން ތިބީ ބާކީވެގެން އަނުނަ މައްސަލައެކެވެ. އެގޮތުން ވާރުތަވުމުގައި ފަރުޟުގެ އަސްޙާބުންނަށް ބަހާ ނިސްބަތުގައި އެއްބަނޑު އެއްބަފާ އަޚުންނަށް އެއްވެސް ބާކީއެއް ނުވެއެވެ. މިއީ ޙިމާރު، ވިޔަސް ޙައްޤާކު އަދި އަބޫ މުސާފިރު ބާކީވުމުގެ ރައްކާއެވެ. އަދި ޙުކުމުގެ ޙާލު ފަރަޤަތު ނިޔާ ކަނޑައެޅުމަށް ޤައިސާ. ދެމެދު ޙުކުމުގެ: އެބަހާމެދުގައި އެއްބަނޑު އަޚުންނާއި އުޚުތުންނާއި ހިއްސާކުރުމަށް ނިންމެވިއެވެ. އެއްބަނޑު އެއްބަފާ އަޚުންނަށް ބައިބައިވުމުގެ. މިއީ ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު، އުޘްމާނު ބިން ޢައްފާނު ބާކީވުމުގެ ރައްކާއެވެ. އަދި ޙުކުމުގެ ޙާލު ފަރަޤަތު ނިޔާ ކަނޑައެޅުމަށް ޤައިސާ.

ޖަމާއަތްތަކަށް ވެގެންދިޔައީވެ. ދެންފަހެ ދީނުގައި ޢާންމަ އަޑުވަންތަކަށް ކެނޑި، އެކުވެރިކަން ގެއްލިދިޔައީވެ.

މިކަން ދަލީލުކުރަނީ މިބައިބައިވުމާއި ފުރަޤުވުން އުފެދުނީ އަޚަން އުޚުއްވަތާއި މައްސަލަތަކުން ކަމެވެ. އެއީ ސަލަފީނާ އުޚުއްވަތާ، ދީން އެކަލާގެ އެކުވެރި އެހީތެރިންގެ އަނގަތަކަށް އަޑައިދިން މައްސަލަތަކެކެވެ. އެއީ އުމުރުން އިލްމީޙާލުވެގެން، އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކު ކާފިރުކުރާ ތުހުމަތުތަކުރުމަށެވެ.

ފަހެ އިސްލާމްދީނުގައި އުފެދުނު ފުރަތަމަ މައްސަލައަކީ، ދީން މުސްލިމުން އެކަމުގައި ވާހަކަދައްކާ، އަދި ބައިބައިވެ ހިތާފުވެ، އެކަކު އިޚްތިލާފުވުމުގެ ސަބަބުން އުމުރުންގެ ޚަލީފާގައި ދެކެވުނީ ...

﴿وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا﴾ [آل عمران: 103]

މާނައީ: "އަދި، ﷲ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވި ނިޢުމަތް ތިޔަބައިމީހުން ހަނދުމަކުރާށެވެ!

ކުރެއްވިއެވެ. ދުނިޔެ، އާޚިރަތުގެ ދެއުލިވެސް ނިޢުމަތުގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަރުނިތްއުވެރިކަމާއި ކަމުގައި ވެއްޖެއީމުއެވެ."

ދުނިޔޭގެ ބޮޑު މީހަކު ބުނެފިނަމަ: އެހެންވިއްޔާ ފަސްގެފަރުގެ މައްސަލަތަކާއި، ސިޔާސީ މައްސަލަތަކާއި، އިމާންކަމުގެ ޝަރުޢުގެ މައްސަލަތަކުގައި ވާހަކަދައްކަމުގައި ގެރުން ހުރިޔޭ، ދިރާސާކުރި އިލްމީ ޢަމަލުތަކުން ވަރުގަދަކަމާ ކަޑައްތާ. އެހެންވީމާ ކަލާމުން ތިމާ ދަށުވާކަމާ ގެންދޭ އެމައްސަލަތައް އެކަމާ، އޭނާއި ދުރު އަސްބާބަށްވުރެ ގެނައީއެވެ!

ޖަވާބަކީ: އަހަރުމެން މިހެން މިބުނީ **(ދީނުގެ ތަޢާ) އަޚަރު އުފެއްދުމާއިމާ މައްސަލަތަކާ މެދުގައެވެ.** ދުނިޔޭގެ ތިޔަ މައްސަލަތަކުގައި އިމާންވުމަކީ ދީނުގެ އަސްލުތަކުގެ ޝަރުޢުގެ ތަޢުލީމާ ކަމެއެވެ. އަދި اللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އަޚިރުން ތާބިޢީންނާ ނަސްލުތަކާ ގުޅިގެންވާ ގޮތަށް ކާންމުހުރިން ދެކަށް ވަކިވުމުގެ ޒިކުރުކަމަށް ޖެހޭނެއެވެ.

އަދި މުސްލިމުކަން އެކަށީގެންވާ ބައިބައިވެ ފިރުގުތަކަށްވާނެއޭ ބުނެ އެމަތުސަލަފުން ނަފްސުތަކުގައި، ރިވާޔަތް ބަޔާންކުރުމުގައި މޮޅު އަސްބާބާކާ ފުރަތަމަ ސާއިބުން ހުރިބުމާއި ޝަރަޢު ނުވާކަމަށް! އެއީ އިސްލާމްދީނުގެ އަސްލަކާއި، ޖަމާޢަތް ގަވާއިދާއި، ޝަރީޢަތުގެ ދުނިޔެމަ ފިރުގަތުގައި ކާންތައްޔާ ގޮތުންވެ.

اللَّهُ އަށް ޙަމްދުކުރުމާއި އެކަލާނގެ ނިޢުމަތަށްޓަކާ، އިސްލާ އަހަރުމެން ބާރުގަނޑު ކާންތައް ސިފަތަކާ މަތިވެގެންވާ ޙަޤީޤީ އަޚްލާޤީ ދީނުތަކާ އެކީގައި ފުރަތަމަ ތަކާއްޔެއެވެ. އަދި ޙައްޤާ އެބަޔަކުން ނަސްލުތަކުގައި ރިވާޔަތުގައި އެއްބައިކަމެވެ.

އަހަރުމެން މިޙުރުން ވާހަކަތަކުގައި ވިސްނާ ފިކުރުތަކެވެ، އެނގޭ ހިތްތަން ޙަޤީޤީ އިންސާފުވެރި، އެނގޭ އަމިއްލަ އުރުމަށް ފުރަތަސްވެރި، ޙަޖިރުކުރުމާއި ހިތްކަން ކަށަވަރު އަޅުވަހާ، އަދި ތެރޭގަ ގާތް އިރުޝާދު ކުރެމުންދަކަށް އުނގެ މީހުންކަރުގައި އެނގޭ، އަދި ގޮތްތެރިކަމާ މިހުންކަރުގައި އެނގޭ ނުވެ، އަދި ޙަޤީޤަތުގެ ނޫރުން اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އެނގޭއަށް ފުރުޞަތުއްވައިދީ މިހާރުގެ އަށިގެންވާނީ؛ އަހަރުމެން މިބުނީ ހެދިފަ ބަސްތަކާގެ ބަޔާން ކަމެވެ. އަދި އެއީން އެއްވެސް ކަމެއް އެނގޭއަށް ވަނީހެއް ނުވެގެންނެވެ. ތަޢުފީޤުދެއްވަނީ اللَّهُ އެވެ.

﴿مَن يَشَإِ ٱللَّهُ يُضۡلِلۡهُ وَمَن يَشَأۡ يَجۡعَلۡهُ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝٣٩﴾ [الأنعام: 39]

މާނައީ: "ﷲ އުރިވާޖެގެންޏި މިހާރު އުނަގާނުގެ މަގުފުރައްދަވައެވެ. އަދި އުނަގާނުގެ އުރިވާޖެގެންޏި މިހާރު ސިފަފުވެގެންވާ ތުރުމަގުމަތި ޚަރަދުބަވައެވެ."

ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ބަހެއް މިހެން، އެމީހުން ބުނީ ބަސްބަހުގެއިވާ: "އެކަކަށް ވާހިދު ހަބަރުކުން ކަރަވަރު އިތުބާރު ނުކުރަކަ" މިއަށް އަހަރުމެން ދިން ޖަވާބު ފުރަތަމަ އެކަން ޖަވާބަކުންވެސް ޖަވާބުދިނުމެވެ. "ހިޔާބުލި ފެދަރު" ފުރުގަތި އަހަރުމެންނަށްސި އުވާހަކަތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވެ. ސަބަބަ ޖަވާބަކީ އަހަރުމެން މިބަޔާންކުރި ޖަވާބުކަމުގައިވީ ހަސްމުއެވެ. އަދި ބައްޓެގެ އަހުލުވެރިންގެ މަގެވެ. އަދި އެމީހުންގެ މަގު ދުރުކަން އަހަރުމެން ގެންދާނީ އެއްގޮތް ނުވެއެވެ. އަދި ސިއްޔަ، އެގެ މައްޗަށް އެކަން އެއްގޮތް އަހަރުމެން އިސްތިޤާމު ނުކުރާނުހިމުވެ. އަދި އެމަގު ފުރަތަމަ އެކަން މަގެއް ހުދަން އަހަރުމެން ނުފޫރުހިނަކަމެވެ.

އަހަރުމެން ﷲ ގެ ބަސްތަކުން އެދިދަންނަވަސީ އެމަގުގެ މަތީގައި އަހަރުމެން ތާބިޢުކުރައްވާ، ތަފާސީލުކުރެ ތިޢީލްއިރް އުނަގާނުގެ ބަސްތަކުން އަހަރުމެންނަށް ދެއްވާ، އަދި އަހަރުމެން ދަސްދުކުރި ކަންތައްކުރުމަވާ ބަޔާ ހަމަޖެހުން އުނަގާނުގެ ވަޒީފާ އަދާކުރަން އިސްލާމީ ޤާނޫނުތަކާއި، އަދި އުނަގާނުގެ ބަސްތަކުގައިވާ ކަންތައް ހުދަން އަހަރުމެން ކުރި މަސްއޫލިއްޔަތުގައި ޚިދުމަތްކުރެވެ. ހަމަކަނަވަރުން އުނަގާނުގައި ދީންވާޖެގެންވާ ކަލާދުންވަންތަ އިޖުމާއެވެ. އަދި ދީނީމުވަންތަ އެހީތެރިވެވެޖެހެންވާ ވަޒީފާ އިޖުމާއެވެ.

8- ނަޞާރާއަށް ފިރުޤާގެ ބަޔާންތަކުގެ ތަޢާރުޟުގައި: ނަޞީޙަތްތެރިޔާ އަހުލުސުންނަތުގެ އެއްބަސްވުން ބަޔާންކުރައްވައިދިނުން

ދަންނަވާށެ ބޭކަ މީހަކު ބުނެފިނަމަ: "ކަލާމުންގެ އަހުލުން ނަފްސާނީކަން ސުންނަތުގެ
އަހުލުވެރިންނަށް ކިޔަމަނުވުމާއެވެ! އެކަމަކު ކަލާމުން ތިޔަކަމުގައި ދަލީލާއި ބުރުހާނާ ބަޔާންކުރުމުގައި
މެދުވީ އަހުލުވެރިންކަން ނުފެނުނެވެ. އެހެނީ ފިރުޤާތަކުން ކޮންމެ ފިރުޤާއެއްވެސް ސުންނަތަކީ
ތިބާއެވާކަމުގައި ދައުވާކުރެއެވެ. އަދި ކޮންމެ ފިރުޤާއެއްވެސް އެބަހުރިކަމާ ޒަމާނުވާ ބަހަކު
އަހުލުގެ އެދުމުން (ތިބާއެވާ ބަދަލުކުރުން) ނިސްބަތްކުރެއެވެ. އަދި ކަލާމުންގެ އަސްބާބުންނާ
ސުންނަތުގެ (ބައްޔު) އަހުލުވެރިންކަމުން (ބާރުދާން) އެމީހުންނާ ޒަމާނުގެ އެހެން ފިރުޤާތަކުގައި
ނުވެ ވެސް (ހުރިހާ) އަޤްލާގައި އަދި ބިދުޢައުގެ ކަލާމުންގެ އަސްބާބުންނަކަށްވެސް ނުވެއެވެ.
އެހެންކަމުން އެހެރީ ފިރުޤާތަކެވެ މިކަމުގައި ނިސްބަތްވެގެންނުގެ ކަމުގައިވެސް ހަމަ އެއްވެރިގެ
ކިބައިން ފިރުޤާތަކުން ކަލާމުން ސާފުވެގެންވާ ދަލީލެއް ދެއްކުމެއް ސުންނަތުގެން، ނުވަތަ
އިޖްމާއުން، ނުވަތަ ބުއްދިން ގެންނަވާފައި ވާނަމަ ވެސް މިކަމުގައި ކަލާމުންނާ އަހުލާގެން
ނުވެއެވެ!"

ޖަވާބު: ކަލާމުންގެ ބުނުންކަމުގައިވާ: "އަދުލުވެރި ހުއްޖަތް ނުވަތަ ދަލީލާއި
ސުންނަތުގެ ސާފު ދަލީލެއްނުވި ދައުވާއެއްކުރުން އެއްވެސް މީހަކަށް ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ."
އެދުވަސްވަރު -ﷲ އަށް ބަރަކާތްލެއްވި އުސޫލީގެ މިންނަތާއެކު- އަހުލުވެރިންނަކީ
ދާއިމުވެގެންނެވެ.

ﷲ تَبَارَكَوَتَعَالَىٰ ވަޙީކުރައްވާފައެވެ:

﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمۡ عَنۡهُ فَٱنتَهُواْۚ﴾ [الحشر: 7]

މާނައީ: "އަދި ރަސޫލާ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވައިފިއެއްޗެއް ވީއްލާ ތިޔަބައިމީހުން އެއަށް
ހިފާހެއްޓަވާށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރެއްވި ކަމަކުން ވީއްލާ ފަހަރު
ތިޔަބައިމީހުން ދުރުވެ ހުއްޓާލާހުށިކަމެވެ."

ފަދަ އުސޫލީގެ އުވަނީ އުސޫލީގޮތުން ކަނޑައަޅުއްވާ، އަމުރުކުރައްވާ، ނަހީކުރައްވާ، ހުކުމްކުރައްވާ، އުނގަންނަވައިދެއްވި ކަންތައްތަކުގައި އުސޫލީގޮތުން ތަބާވެ ޔިޔަމަންވުމަން އަހަރެމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ:

«عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ من بَعْدِي» [67]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށްވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތާއި، ތިމަންކަލޭގެފާނުން ފަހުގައިވާ ރުޝްދުވަންތަ ހިދާޔަތްތެރި ޚަލީފާއިންގެ ސުންނަތެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ:

«مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي» [68]

މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުން ދުރުން އަނބުރާލައިފި މީހާ، ތިމަންކަލޭގެފާނާ ބައިގެ މީހެއް ނޫނެވެ."

އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތް ދޫކޮށްލާ މީހަކަށް ލަޢުނަތްލެއްވިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވިކަން ޙަދީޘްކުރެވިފައިވާ ގޮތަށެވެ:

«سِتَّةٌ لَعَنْتُهُمْ وَكُلُّ نَبِيٍّ مُجَاب الدعوة...والتارك لسنتى.» [69]

މާނައީ: "ހަ މީހަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނާއި، އަދި ދުޢާ އިޖާބަކުރެވިގެންވާ ކޮންމެ ނަބިއްޔަކުވެސް ލަޢުނަތްލެއްވިއެވެ." ދެން ފަހުކޮޅުގައި ވިދާޅު ވެއްޖެއެވެ: "އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތް ދޫކޮށްލާ މީހާއެވެ."

---

[67] سنن أبي داود: 4607، والترمذي: 2676، وابن ماجه: 42

[68] رواه البخاري: 5063، ومسلم: 1401

[69] صحيح ابن حبان: 5749، والحاكم في المستدرك: 7011، والسنة لابن أبي عاصم: 44

އެހެންކަމުން އަހަރުމެންނަށް އެކަށީގެންފާނީ ސުންނަތް ފުދުނުވޭ. އަދި އިޚްތިލާފުތަކުގެ ބާރުދުން އެއްބަސްވުމާއި އަސަރުތަކުގެ އަރިހުން ގުޅިގެންވާ ބައެއް ސަލަފުއްޞާލިޙުން ނަޤުލުކުރައްވާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ މިހިރަ މަސްދަރު އަޤީދާތަކުން އަހަރުމެންނަށް އެސުންނަތް އެނގޭނެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު އަހަރުމެން ނަޒަރު ހިންގާ ބަލައިލަމާ އަހަރުމެންނަށް ފެނިދާ ބިދުޢަތުގެ އަހްލުބިދުޢަތުގެ ޤަވާޢިދަކީ އެސުންނަތެއް ބުއްދީގެ ޤިޔާސްވީ، އެއީ ބުއްދީ ކުރުން އެއީ ކުރުވާ ދިނުމާ ދުނިޔެ، އެއީ ބުއްދީ ޤަބޫލުކުރާ ގޮތުގެ ޤަވާޢިދު ކަމުގައިވެއެވެ. ދެންފަހު ބާޠިލުވެ ހެދިގަތް ބަޔަކުވެފައި އެސުންނަތްތަކުގެ އަޤުލުބާރުވާގޮތުގެ އެމީހުންކަން އަހަރުމެންނަށް ޤަބޫލުކުރެވޭނީ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކާ ޤިޔާސް ހެދުމުން...

އެއީ މިހެން އެނގޭ ފިޤުހުގައި ޢަޤީދާގެ މައްސަލަތަކުގައި ހުއްދަވާ ގޮތް ކިޔަވާ ބިދުޢަތް ފެންނަމުން ދީނުގެ ޢުލަމާ ދެކެވިގެން ނަޝާތް ސާބިތު ކުރެވިފައިވާ ޤަވާޢިދު މިހުރީ ބިދުޢަތް އެނގުން ކަމުގައިވެއެވެ.

ހަމައެކަނި ކޮންމެ ޤަވާޢިދު ބުނެދޭކަށް، އެކަމުގެ ބިދުޢަތްތަކެއް ނަގައިދެއްވާ ގޮތަކީ ބާރުގަދަ ކަމެކެވެ. އެގޮތުން ޢަޤީދާ ދީނީ ދަލީލުތަކުގެ ހަމަޔަށް ބުނެދެވޭ ބަޔަކު ދެބަސްވެއްޖެ ދެއްވުން އަހަރުމެންނަށް ދަލީލު ބޭނުންވެއެވެ.

ވަޙީންކުރާ މީހުންގެ ކުރިމަތީގައި މުޢުޖިޒާތި، އަތުފިލާއި، ވަޙީންކަރި ހުއްޖަ، އަދި އެކަނާ އެތަކެތީން މަސައްކަތް ފަހަރު ތަޢާރަފުވެގެން ހުއްޖަ ދެން ތިބާ އެކަމަކީ ފާއިދާހުރި ބޭނުން ނަންނިވިނަމަ ތިބާ ދޭހަވެވޭނެއެވެ.

އަދި އިމާމްތަކުގެ މީހުން ތިބޭނަން ފަދަ، އެކަމާ އަކުރުގައި އިމާމްތަކުގެ މީހުން ގެންގުޅޭ ސާބިތު ހުއްޖަ ދެން އެކަމަކީ ދަލީލުތަކެއް ކަމުގައިވާތީ ނަންނިވިނަމަ ތިބާ ދޭހަވެވޭނެއެވެ.

އެދެރިއިންގެ އަޤީދާގެ އަސްލަކީ ގެންބަދުއި ދަލީލާއި ލިބޭ ހުރި މީހަކަށް ތިބާ ފާހަގަކޮށް ނުވަތަ ޙަދީޘްގެ މީހުން ބޭނުންކުރަނީ ތިބާ ދޭހަވެވޭނެއެވެ.

އަދި ކަލާމުގެ މީހުން، ޙަދީޘްގެ މީހުންގެ ކަރިތަކުގައި "ތަފާސީލު ޙަދީޘްގެ މީހުން" ބޭނުންކުރަނީ: "ކަލާ ތަފާސީލު ދެކެވެ! ޙަދީޘްގެ މީހުން އަހުލުކުރަންވޭ." އަދި ޙާލުކުރާ ތަރުޖަމާން އެކަން ފުރުސަތު ކޮށްފައި މީހުންނަށް އަސަރުން ހިތިވާނެއެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު ކޮންމެ ސުންނަތެއްގައި މަސައްކަތްކުރާ ވެރި މީހުން، އެމީހުންގެ ސުންނަތަށް ފަރުވާލަން ފަހުރުވެރިވެ، އެކަމަށް ދެވެނަ، އެއީ ހަރުކަށިކަން އިހުސާނުގެ ބާރުވެގެންނެވެ. އަދި އެމަސައްކަތްކަން އެއްކަލި ނުވަތެވެ.

ދެން ހަރަކާތްތެރިން -އިލާހީ މިންވަރު- ހަދީޘްގެ ހަރުކަށިކަން ފެނުނީ، ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސުންނަތްތަކަށް ތަބާވެވޮޑިގެން މީހަކު އަޤީދާގައި ހުރުމަތްތެރިކަމާއި ދަލީލުތަކުގެ މިންވަރެއް އެދިގެންނެވެ. ދެން އެމީހުން އެއަޤީދާގައި އެގެ މަސްދަރުތަކުން ނަގައިވެ. އަދި އެގެ މަސްދަރުތަކުން އެތަކެތި ޤަބޫލުކުރެއެވެ. އަދި އެތަކެތި ތައުލީލުކުރުން، އެއާއިއެކު އެހެނިހެން ކުރެއެވެ. އަދި އެއްޗަކަށް ވަކިކޮށްދޭން ގޮތަކީ، އެއަޤީދާތަކާ ހިލާފުވާ މީހުންނަށް ރައްދުގެ ބަސްބުނެވެ. އަދި އެއަޤީދާތައް އެމީހުންގެ ގޮތުގައި އަދި އެމީހުންގެ އަޤީދާތަކުގައި ޖަހައިގެންވާ އެކަމުން އެމީހުން މަސައްކަތްކުރެއެވެ. އެއީ ތަޢުލީމާ ގުޅޭ ތަޢުލީމުން މަސައްކަތްކުރާ ގޮތަށް، އަދި ކަލާމުގެ މީހުން ގޮސް ކަލާމުން މަސައްކަތްކުރެވެ، އަދި ޙަދީޘްގެ މީހުން ޙަދީޘުން މަސައްކަތްކޮށް ގޮތަށެވެ.

ދެން ހަރަކާތްތެރިން (އެހެން ބަޔަކު) ފެނުނެވެ. އެމީހުން އެއަޤީދާތައް ދަރަސްކުރުމާއި އެދުރުގަތުމުން ބަޔާވެ ނިގުޅިގެންދިޔައެވެ. އަދި އެގެ ތަރުޖަމާން އެންމެ ބޮޑުބަޔަ، މަސައްކަތް އަޤީދާތަކަށް ތަބައަތުވުމުން އެއްލާލާފަ އަންބަރިގަތެވެ. **އަދި އެއަޤީދާތަކަށް ފާޑުކިޔާ، އޭގައި ހިލާ މީހުންނަށް ފާޑުކިޔެވެ. އަދި އެއަޤީދާތަކަށް ތަމަރަކާތް ފުރުޞަތުދޭ އެމީހުން މީސްތަކުންގެ**

ޝަރުޢުވެރިކަމާއި އެދުން ކުޑަކުރުވުމެވެ. އަދި އެއަށްތަބާވުމާއި އޭގެ އަހުލުވެރިންނަށް އެންމެ ނުބައި މިސާލުތައް އެޅުމުން ދުރުހެލިވުމެވެ.

ދުނިޔަވީ މިހިރަ ފާފަވެރިންނާ ދަރިވަރުކަމާއި ޤާއިމުވެގެންވާ ހިލޭކަމުން އަހަރުމެންނަށް އެނިގެންދިޔައީ މިއަޤީދާތަކާއި އެގަވާއިދުކަން، އެއީން ތަބާވެވުނީ ޝަރުޢުވެރިވެ ދަރިވެރިވެގެންވާ މިބައިމީހުން މިއަޤީދާތަކުން މާ އަސްލާވެގެންވާކަމާއި، އަދި އޭގެ ޚިލާފު އަޤީދާތަކަކީ ފުރަގަސްދީ އެއްކިބާވެ އެހެން ބައިގަނޑެއްކަމުގެ މިބައިމީހުން މިހެން މާބޮޑަށްކަން ބޭނުކަމެވެ.

އަދިއްޔާ އެދުންތަކުގެ އަހުލުވެރިންގެ މަޒްހަބު އަދިއްޔާ އެދުންތަކުން ބުނުންކުރީ (އެބަހީ: އެމީހުންނަށް ހިލާފުވާ އަދިއްޔާ އެދުންތަކުން އަހުލުވެރިންނަށްވުރެ ބޮޑަށް ބުނުންކުރީ) މިއަޤީދާތަކުން. އެހެނީ ޙަދީޘްވެރިންގެ ގޮތުގައި ތަބާވުމަކީ: الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތްތަކުން -އޭގެ އަހުލުވެރިން އަދި ނަފްސުކުރި ބާޠިލުންގެ ގޮތުގައި- ސައްޙަވީ ތަކެތީގައި ހިފުމާއި، އެއަށް ބާރުއަޅުމާއި، އޭގައި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسަلَّمَ ކުރައްވާފައިވާ އަމުރުފުޅަށް ކިޔަމަންވުމެވެ. އަދި އެދުންކަން ތަފްޞީލުކުރަން الله تَبَارَكَ وَتَعَالَى އަމުރުކުރައްވާ ކަލާމްފުޅުން ތަފްޞީލުކުރެވިގެން، އަދި އެކަލާމްފުޅުގެ އަމުރުފުޅަށް ކިޔަމަންވުމެވެ، الله ނަހީކުރައްވާ ކަންތައް ހުއްޓާލާ ދުރުވެގެންނުމެވެ.

އަދި އަހަރުމެންނަށް ފެނުނީ ބޭއްޔާގެ މިސުންނަތްތަކާ ރައްދުކުރާކަމާއި ހިފެހެއްޓުމުގައި (އެއީން ބަރުސާވެ) އެކަށީގެ ސުންނަތް، ޚާއްޞަކޮށް الله ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތް ދުނިޔަވީ މަސްލަހަތާއި ބަދަލުކުރުމާ އަޤީދާތަކުން މުޚުން އެއްޗެއްގައި ވަނީކަމެވެ.

ފަހެ އަހަރުމެން މިބައި ވާހަކައާ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން އެއަށް ބައްޓަކަން ބޮޑުކަމަން، އަދި -އެއަށްތަބާވާ ދުނިޔަވީ މުހިން އަސްބާބާއި- އަހުލުވެރިން އަހުލުގެ އަހުލުވެރިންނީ އޭގެ އަހުލުވެރިން ނުންކަމަން ހާމަ ފާފަވެރިންނާ ނިސްބަތް އަދި ބަރަނބަހަނާ ބަރާބަރުކަމެވެ.

މިކަމުގައި މިއަށްވުރެ ބަޔާންވުން ބޮޑު ހެއްކެއްކަން، މިއަށްވުރެ އަލިގަދަ ދަލީލެއްކަން އަހަރުމެން ބޭނުންވެސް ނުވެއެވެ.

ދެންފަހު އެމީހުން ބުނެފިނަމަ: "އަހުލްސުންނަތުގެ ކޮންމެ ބައިގަނޑަކާއި ބެއްޔީގެ ރަށްރަށުގެ އަހުލުވެރިންގެ ކޮންމެ ޖިހާއަކަށްވެސް ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޙާދީޘްތައް (އެމީހުން ހިފައިގެން އުޅޭ) ޙަދީޘްތަކެއް ގެންގުޅެއެވެ. އެމީހުން އެއިން ޙަދީޘް ދައްކައެވެ."

އަހަރުމެން ބުނަމެވެ: ރަނގަޅެވެ. ނަމަވެސް އެމީހުން ޙަދީޘް ދައްކަނީ ތާބިޢީއެއްގެ ބަސް ނަގައިގެން ނަބީއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް، ނުވަތަ މުރްސަލް ބަޔާކުރި ޙަދީޘްއެއް ނަގައިގެން ސަނަދު ގުޅިގެންވާ ވަރުގަދަ ޙަދީޘްއެއްގެ މައްޗަށެވެ.

މިގޮތުން ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގެ އަހުލުވެރިން އުޞޫލުން މީހުންގެ ހިތައިން ފާހަގަވެގެންދިޔައެވެ. އެހެނީ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިޔާ، ސުންނަތްތަކުން އެންމެ ވަރުގަދަވެގެންވާ ތަކެއްޗަށް ތަބާވުމުގައި ފަރުވާކުޑަ ނުކުރާނެއެވެ. އަދި އޭގެ އެންމެ ބަދުޢުވެރި ތަޤުވާވެރި ހެޔޮވެރިންނަށް ތަބާވުމުގައި ފަރުވާކުޑަކޮށްވެސް ނުކުރާނެއެވެ.

އަނެއްކާވެސް ހަވާނަފްސުގެ އަހުލުވެރިޔާއަކު އަޅުގަނޑުމެންނަށް މިހެއްޔެވެ. ބަލައިލިނަމަ ވަރުގަދަކަމުގައިވެސް އަތުގެރުން ކޮންމެ ދަރަޖައެއްގައި އޭނާ އެކަނިކަމެވެ!

ހެޔޮގެ ތަރުއިން އެންމެ ބަދުޢުވެރި އަދި ތަޤުވާވެރި ހެޔޮގެ ބަސް ގެނޭގި ނަބަވީ ޤަބޫލުކުރާތަން ފިލައިގެންވާއިރު؛ އެމީ އޭނާގެ (އެބަހީ: އެނބުރިގެ) ބައިރުޙަތަން ހެޔޮކަންތަކުގެ ކުޑަކަމެއްއެވެ. އަދި އޭނާ ޚިޔާރުކުރާއިރު އެންމެ ދަރަޖަބޮޑު ހެޔޮބަސްކޮށްވެސް ރުހޭނަމަ؛ އެމީ އޭނާގެ އަހުލުވެރިކަމުން ދަކުވާކުރާ ކަމުގައެވެ.

ތަބައަތާ ދީނާ، އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުގައި ވަރުގަދަކަމާ އަޙާދީޘްތަކުން ދެންވީ ތަބައަތްވެއެވެ. އަދި ހަވާނަފްސު އަހުލުގެ ހަރަކާތްތަކުގެ، އޭނާގެ ހަވާނަފްސު ގެއްލިވާ ކަމުގާ އަބްދަލަކަށް ދެން ތަބައަތްވެއެވެ. އެހީ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުގައި އެންމެ ބަދުކަމަކީ އޭގެ ކަމުގެއި ކުޑަކަމެއް ފެނެސްކަމެވެ.

ކޮންމެ ބިދުޢަތްތަކާ މަސްއޫލިއްޔަތެއްގެ ވެރިޔާއަށް އެމީހުން ބިދުޢައްތަގެ ޙަޤީޤަތް ދޭހި، އޭނާގެ ހަރަކާތް އެނގިގެންވެއެވެ. އޭނާގެ ހިތައިން ބިދުޢަތްތަގެ ހަރަކާތް ގެއްލި ނުކުމެގެއްޖެނަމަ؛ އެހީދުން ބިދުޢަތްތަގެ ނިޝާން އޭނާގެ ހިތައިން ފިޔައިދެއެވެ. ސުންނަތާއި އަހުލްސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ބިލުމަތްވެސްވާނި އެހެންނެވެ.

އަހަރުމެން މިތަފްޞީލުކުރި ކަންތައްތަކުގެ ގަދު މިންވަރަކުން ސިފަ ލިބިގެންދޭ. އަދި ތައުފީޤު ލިބިގެންވޭ، اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ރަސޫލާއާއި އެހީތެރިކަން ލިބިގެންވާ މިހާރުގެ މިއަށްވުރެ ގަދު މިންވަރަކުން ފުދުނީއެވެ.

އެމީހުން ބުނެއެވެ: "މިހާރު މިސްކީނުންގެ އަސްލުތަކާއި އަޤްލުތައް ގިނަވެ، އެމްރީމާތުވެ ހޫނުބޮޑުން އަރައިފިއެވެ!"

އަހަރުމެން ބުނަމެވެ: އެއާމުރު ޤާއިމުވެ ތިބެނިވި ކީކުރެ މިކުންތުން ފުދޭނެ އެތަކެތި ތަސައްވުރު އެފާރުޒޭން ނުކުރެއެވެ. ދުނިޔެގެ އާގެ އިލްމު ލިބިގެންވާ އިލްމުވެރިންނަށް ދުންޏާއެވެ، ތަޢުރީފާކުރު މާރިފަތް ދީނާރާއި ދީރޮޝަނިމުން ގިރިހޫމުން ތަފާރައްތުވާ ތަކެތި ފާގަލަތްތަކުން ރަނގަޅު ތަކެތި ނުވާ ޚިދުމަތް އެއަޅުވަތްތައްވެސް ލާފާ ފިޔަވާއެވެ.

ރާވިންގެ ތަރައްޤީވާ ތަޢުރީފާއްޔާތް، ގޮސްއެއްދުވަސްވަން ފާރަލަތްތަކުގެ ފާރަވާ މިހުން ބަޔާންތަކުން ތަކެތި ވެއްދިކަމުގެ ގަވާޢިދުތަކެއް، ޝަރުޢީގެ އަހުލުވެރި ސަރުދާރުންނާއި، އިލްމުގެ ބާރުތީ ބާރަކުންނަން އެތަކެތި (އެއީ ކަރިގައިހުރި) ފުރުޤާނުގެ ގޮތްގެން ނުދެއެވެ. އެބާރަކުންވަނީ ސަލަދުތަކާއި މަތުންތަކުގެ ކުންކުރި މިހުންގެ ކުންތައްވެސް ގެނަ ދަރަދުރުކަމްވާފައެވެ. އަދި ހިއެއްތަ، ތިބާއަން އެބާރަކުން ފުރިގެންދާނީ އެއިން ކޮންމެ މިހަކު ކުންކުރޭ ހިތައް ބަޔާންތަކެއްތޯ، ހިތައް އަހުރު ބަދަލުކުރިތޯ، (ޙިއްމާއި ހިއްމުގެ) ކުންތަނާފާއިވެސް ކޮން އެއްތަތްގައިތޯ ގެނަ ދަރަދުވެސް ކުރައްވާތޯއެވެ.

ދުނިޔޭ ސަލަދުތަކާއި، މަތުންތަކާއި، އަކުރުތަކުގައި ރާވިން ހަދާފައިވާ ގޮސްތައް އެބާރަކުންނަން (ފުރުވާ ފުރުޤާނުވާ) ކާމިލްބަވެގެން ނުދިއްޔަނަމަ؛ ދީން ޖަންތިޔުން އުފައްދަފައިވާ ތަކެއްޗާއި އެމީހުން ބަޔާންތައް އުފައްދައިގެން ނުކުން އެބާރަކުންގެ މައްޗަށް ފުރުޤާނުގެ ކުރިހަދައިގެންދާނީ ހިހިނަކުންހުއްޓެވެ!؟

ބައެއް މީހުން ހިއާއުޖެ އެއްވާހަކައަކީ: ޖަންތިޔުންގެ ތަރުއީން މިހަކު ދައުވާކުރިގޮތުގައި އާޔާ އެތައްހާސް ބަޔާނުތައް އުފައްދާ، ދީން މިސްކީނުން ރިވާކުރަމުންދާ ބަޔާންތަކާ އެތަކެތި ގަސްތުނިކަން އެއްކުރިއެވެ. އެހެންގޮސް އެގެ އަހުލުވެރިންނަށް ވަންހަނާވެއްޖެއްމުން ދާންދެންނެވެ.

ޤާރިއު، މަގުފުރުދިފައިހުރި، ބިދުޢަވެރި، ދުގެވެރި ކައްދާބުކު ނާހި މީހުން ނުބައިނާއެވެ! އާޔާ މިދޭ ދައުވާއިން ބޭނުންވާނީ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތް ބަޔާންތަކާއި ތެދު

އަޤީދާތަކަށް ފާޑުކިޔާ ބަދިބަދުގެ ބަސްކިޔުމުގަނޑެވެ. ދީން މިދައުރުގެ ސަލަފުން ދީނުގެ ކަންތަކުގެ ތެރެއިން
ތަސްދީޤު ކުރަނީ މިކަން ޚާއްޞަ ގޮސްފައިވާ ކަމެވެ.

ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޤީދާތައް ރައްދުކުރުމުގައި ބިދުޢަތްވެރިޔަކު މިއަށްވުރެ
ބޮޑުކަމެއްވެސްނެތެވެ، އަދި މިއަށްވުރެ ދުސްތޫރީކުރާކަން ބޮޑު ރައްދުތަކެއް ނުދައްކަނެވެ.
މިދުވަހުން ދަރުމަވަންތަ މީހުންގެ އަސާސަކަށް އަލިއަށް ފާޅުކަން، އިސްލާމީ ބިދުޢަތްތަކުން ރައްދުކުރައްވާށެވެ
ބަދުބަސްކުރުމެވެ.(70)

---

(70) މިދުވަސްވަރު ފާޅުވެގެން އުޅޭ ބިދުޢަތީތަކާއި ޢަލިއްޔާ އެދުންތެރިކަމުގެ ވެރިންނާއި ޤާނޫނުން ދެބަސްވާ ފާޅުވާ މިއާ
ވައްތަރު އެއް ވާހަކައިގެ: އިސްލާމްދީން ނޫނީ މައްޗަށް ބިނާވެގެން އައިސްލާމީ ފިކުރާއި ބިދުޢަތުގެ ސަފަރާއި
ބަރާބަރުކުރުމާ އެއްގޮތުގެ ސަލަފުންނާއި އިލްމުވެރިން ފޮތްތަކުގެ އަދި ކަނޑައެޅި، ބާރުއަޅާގޮތުގެ ބޮޑު
ފުރިހަމަވެ! އެމީހުން މިފަދަ ސަލަފުންނާ ހިލާފު ވާހަކަ މިހާރު ސަލަފުންގެ ފިޤުހުގެ ބަޔަކުގެ
ގޮތުގެ ދަލީލުތައް ބަލައިގަނެވެ! އެމީހުންގެ ރަސޫލާއި ތިޔަ ދީނުގެ ކުރީގެ ފިކުރުތަކަށް ފަރުވާ ސަލަފު ގޮތެއް
އައިސްލާމީ އެއްގޮތް ބަހައްޓާ ފިޤުހީ ރައްދުތައް އިސްލާމީ ގޮތުގެ ސަލަފުވެ! އަދި އެގޮތް އެކަށޭނެ ބަލައިގަންނާނެ
ގޮސް ބޭނުންތައް މަސްލަހަތު ބަދަލުކުރުމާ، އެހެންނަމަވެސް ސުލްހަ ދީނުގެ ބަޔަކު ބަދަލުކުރުމުގައި ބަދަލުކުރާނެ
އެއްގޮތުގައި އެގޮތެވެ. އެމީހުން މިސްރާއީލު ފިތުނަތައް ތަކުރާރުކުރުމަށް، އަދި އެހެންނަމަވެސް ދަލީލު
ނުނިކުންނާނެ، އަދި އެހެން ސަލަފުންގެ ބަލަންވީ ތަޢުލީމުދިނުމުގެ ފިކުރު ސަލަފުންގެ ބަދަލު އަދި
ވިދާޅުވި ބަޔަކީ ބަސްތަކުގެ ނަތީޖާއި ރައްދުކުރި ހިތްހަމަ ދީނުގެ ރިވާޔަތްތައް ހުރިހާ ފިޤުހީ،
ވިދާޅުވިއެވެ ފިޤުހީގެ ތަޢުލީމުދިނުމަށް ހަމަ، ވިސްނުމާ ނަތީޖާ ހުއްޓުވައިދޭ ކަމެއްގެ ދީނުގެ ބަޔަކު މިސާލުން
ފަހަރު ބަދަލު ހަމައެކަނި ސަލަފުންގެ އިޖުތިހާދުގެ ބަދަލުކުރަން ކަމެއްވެ! ވިދާޅުވިއެވެ މިފަދަ ފަރާތްތަކުގެ
ފާޑުކިޔުމުގެ އަދި ފިކުރުގެ ރައްދުތަކާއި، އަދި ޢަޤީދާގެ ބަހައްޓާ ފިޤުހީ އަޤީދާގެ ނުކުތާތަކުގެ ނިސްބަތްވެ
އެއް ގޮތްތަކުގައި، ނަމަވެސް މިހާރުން ޙަޤީގަތް މުޙައްމަދުގެ ވަކި ބަސްބުނާ ދީނުގެ ހަމަ ހާމަވެނެވެ ސަލަފުންގެ
ބަސްތަކުގެ އަޤީދާގެ އަންނަނިވި، ޢިލްމީ ފިކުރީ ސަލަފުވެރިޔާ ފިޤުހީ ގޮތުގެ އަދި އެއްބަސްވެރިޔާ،
ބަދަލުކުރުމާ ހަމަ އެއްބަސްވެގެން، ފިޤުހީ ދަލީލުތަކުގެ ބަދަލުތަކެއް އެކުއެކީ ހަމައެކަނި،
ދީނުގެ ސަލަފުންގެ ބަޔާން ޤަބޫލުކުރުމުގެ ފިޤުހީއަކަސް ބަދަލު ކުރުމުގައި ހަމަހަމަ، އަދި މިފަދަ އެއް ވާހަކަ
ދައްކައެވެ. އަދި އެކަމަކު ހޯދުމަކަށް ބަދަލުގެ ފިޤުހީ ބާރުއަޅާ، ނަމަވެސް ބަދަލުތަކެއް ބާރުއަޅާ، ބަދަލުވެ
ނުހަމަގައި ނަމަވެސް މަޤާމުގެ ސަލަފީގެ ހަމައެކަނި ފިޤުހީ، ރިވާޔަތް، ރަނގަޅުގެ ފާހަގަކޮށް ދީނުގައި ފިޤުހީ
ބަސްދީގެމުން ނަމަވެސް ވަކިކަމެއް ބުނާނެފަދަ ފިޤުހީގެ ދީނުގައި ގޮސް އެއްގޮތް ބަދަލުކުރުމަށް! ބަޔާންކުރުމުގައި މިއީ
މުޅި ދީން ފުރިހަމަ، އަދި ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅުވެސް ބޭނުންކުރުމާއެކު ސުންނަތުގެ ނަބަވީ ގޮތަށް
ސުންނަތާއި ބަސްދީގެން. އެހެނީ މިދީން ފުރިހަމަކުރެއްވީ ﷲ ތަޢާލާ ހަމައެކަނި ދަލީލުން ރަސޫލާގެ ސުންނަތުގެ
ޤުރުއާނާއި ރަސޫލާގެ ނިޔަތުގެ. އެހެނީ ޤުރުއާން ރަސޫލާގެ ސުންނަތުގެ، އެޤުރުއާނާއި ބަޔާންވެ ފަންނީ ތަފްސީރުކުރުމަށް

ބިދުޢަތްތަކާއި، އަދި ނަޞާރާގެ ފިރުޤާގެ ބިދުޢަތާވެސް ރައްކާތެރިވެގެން އުޅުން މަޖިލްވެއްޖެއެވެ. އެއީ ވަކި ދުވަސްވަރެއްގައި ވަކި ތަންތަނެއްގައި، އަދި ފުރަސްދަ ވަރަކަށް ބިދުޢަތާ މަގުފުރެދުންތަކެއް ފެތުރި ފާޅުވެގެންދިޔައިރުއަސްލުގައެވެ. އަދި މަގުފުރެދުންގެ ބޭރުން އެތަކެތި ތަބްލީޣުކުރަން މަސައްކަތްކުރިއަސް ވަކިވަކި އެއްޗެއް ބަދަލުކުރަމުން މާނަ އުޅުވާލަން އުޅުނަސްވެއެވެ. އަދި އެފަދަ ކަމެއް ފާޅުވެއްޖިނަމަ ﷲ ގެ ސުންނަތަށް އެކަން ބަޔާންކޮށް ސަލަފުވެރިން ހުރެން ޤާއިމުކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަމަކު ދުނިޔޭގެ ބިންމަތީން ބައްޔޭ އެއްކަލާ ފުރަތި ގަދަބައިވެ، އެއަށް ވަޒީފާކުރުން މަސްދަރުވެގެން ވައްޓާލުމަށް ބޭނުންކުރެވެއެވެ.

އަދި އެއާއެކު މިފަދަ ކަސް ވާހަކަތަކާ ސަލަފުންގެ ބާކީވެރިން ފުރަތަމަ މިއުއްމަ، ނަބީކުރާމުވާތަކާއި، ސަނަދުތަކާ ގަރުނުތަކާއި، އަދި އިލްމާއި، އަދި ދުލުކުރިމުގާއި، ތަބްޢުތާބިޢީންނާއި، ނަޒަރުގަތާއި، އެހެންކަމުގެ އެއްބަސްވުމެއްވެސް ނަހަރި ޤަރީބުވެގެންވާތީ ބާޒާރުކަމުން ނަފުސް ބަރަކާތްކުރަން ތިމާގެން އަދީއަބު ބުއްދިއަން ބަދަލުކުރެވިގެން ނިސްބަތްކޮށް، ބަދަލުކުރެވިގެން ނިޒާމު ގަބޫލު ފިޤްހީ އެއްޗެއް ގޮތުގެ އެއްބަސްވުން ބޭރުވާ ބަސްފަށަކާތެ.

اللَّه ދީބާރަށް ޢަޒްމުކޮށް ޚަރުވާރިއުވެ! ނިޔަތް ދީބާ ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްބަލާށެވެ! އެމީހުންގެ މިދި ދުލުދު، اللَّه ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަޞްޙާބުންގެ ހުރުމަތްތެރިކަމާ ދިރުމުއްކޮއި ހުވަސްގައި، އެއްގޮތާއި ކަނޑެގައި ފާހަގަކޮށްދާ، އެންމެ ބަރިޔޮއް ހުރުމަތްތެރިކަމާ އެމެއް ފުރުސަތުވެސް ދުރުމިނިން ދަޢުރުކޮށް، އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ބައްޔާއި އެއްކޮޅު ގޮތުމިންވެސް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ރިވާކުރާ ހަބަރުތަކުގައި -އެމީހަކަށް ތުހުމަތުތަކުރާ ގޮތަށް މަގުފުރިހަމަ- އެމީހަކަށް ތުހުމަތުކޮށް، اللَّه އަށްޓަކައި ހުށިހަ ޝަރީޢަތާއި ހުށިހަ ދިއަޚަތުގެ ޒިކުރުކުރަށްޓަކައި އެމީހަކާ ވާހަކައެއްކުރުމުގައިވެސް އަދި މުޤާބަލުކުރުމުގައިވެސް ދޮގުނުހުމެއް ނުދައްކާ މިހާކަވެ.

ދެން އެއަށްފަހު އެކާ ބަރިޔާގެ އަހުލުވެރިންނާއި، އެބަހުލުންގެ ނަންތަކާއި، ނަސަބުތައް ދެނެގަތުމުގެ ސުންނަތްތަކާއި ޖުޒުތުކޮށް ފިޔާ، އެބަހުލުންގެ ޙުރުމަތެއްވެސް ޙަދީޘްތައް މިންކަން، އަދި އެބަހުލުން އެޢުއްމީ ޝަރީޢަތްތަކާއި، އެބަހުލުންގެ ސިފަފުޅުތަކާއި ޒަބަރުކޮށް ދިޔަކުރުކަން، ދަރަޖަތު ތަކުއްލާއި ތަޢާނަގެ ތަޢުރީ ވަޒީފާކަން، ސިއްރާ އަދި ބަރާކަތް ތަކުރި ވަޒީފާރުވެ. އެއީ اللَّه އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ޙައްޤުގައި ޢިލްމާ ތަރުޖަމާކުރަމުންދާއިރު އަދި އިސްލާމްދީނާއި ސުންނަތުގެ މައްޗަށް ޢިލްމާ ފިރުމައިޔާކުރަމުންދާއިރުވެ.

ދެން އެއަށްފަހު އެކާ އެއުރިޔާ އަޞްޙާބުތަކަށް ޢަމަލުކުރުން ބާރުތިހެއިރުވެ. އެހެންގޮސް އަޑުކަންތައް ނުރެއް އެހެންކަމަކަށްގައިވެސް، އެކަމުގެ ފޮރުވިފަިވާގެ ފިޔާލުކުރާ ފިލާވަޅާއި، ކާބަކާއާއި، ބިއިން ހިއްލުމާއި، އެކަމުގެ ކުރުކަމަކުރުނާ ކުރުއްޖެހިލުމާއި، ތުރުދުދުރުއްޓުމާއި، އެކަމުގެ ތަފުޞީލު ތަފުޞީލުމާއި ދިރިނުންނުމާއި، އެކަމުގެ ފަރުވާ ބަޔަކުގެތްމާއި ނިކަނުނުމާއި، އެކަމުގެ މިއި ސިފަތާއި ސުންނަތުގެ ތެރެއިން އެހެންގޮސް އެކަމުގެ ޙުރުމަތުޢަމަލުތަކާއި ހިނދުކުރުކަމަކަން ތަންދެންވެސް ޢަމަލުކުރިއުވެ.

ދެން އެއަށްފަހު މީސްތަކުންނަށްވެސް އެކަމަށް ދަޢުވަތުދީ، އަދި އެކަމަށް ހިތްވަރުދެއްވީ، އަދި އެބައިސްކަން ޢަމަލުކުރުމަށް މީސްތަކުންނަށް ގޮވާލާ، އަދި އެހެންކަމުގެ ކަންތަށް ގޮތުގެ ތަންކަން -އެހެންގެ މުދަލާއި ނަފްސުގެ ވެސް ހުރަސްކަށް- އެމީހުން އެކަމަށް ޚިދުމަތްކުރިއުވެ.

(މިހެން ކަންތައް ހިނގީ މިހާރު) ދެންފަހު އެމީހުންގެ މުޅި ދުނިޔެ އަމިއްލަ އެދުންތަކާއި، ބަހައްދީގެ ޝަރުތުތަކާއި، ހިތްދެއްކާ ފާޑުކާ ތަކާއްޗާއި، ޒުހުދުތަކާއި ތަބާވުމުގައި ފަހަރުކޮށްލި މިހާރާ

އެއްފަދަކުރުވި އެއްބަސްކުރުމު ކުރެވޭނީކިހިނެއްތޯ!؟ ދީން މިބާއަށް ފެންނާނީ އެކަނި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ސުންނަތްތަކުން ތަބާވުގެ އަހުލުވަންތަކުންގެ ސާބިތުވެގެންވާ، އިލްމުގެ އަހުލުވަންތަކުންގެ (ރާވީ) މަޝްހޫރުވެގެންވާ ސުންނަތްތަކަށް؛ އަދިއްލަތަން ވަރުގަދަވާ (މައްސަލަހުރި) ރިވާޔަތްތަކުން އަދި ނަބަވިއްޔާ ބައްދުއަރިން ފެންނަ ޞަޙީޙުބުރަހާނުތަކުން، އަދި ފަސާދަވެގެންވާ ހިތްތަކުން، އަދި އަދިއްލަތު ދެއްކުމަށް މަސްއޫލިއްޔާ ސަބަބު ބަޔާންކުރާ ތަސްދީގުކުރަތްތަވާ.

ﷲ މިބާއަށް ބަލާށެވެ ތިޔައީ ދެކޭނުނާރާއެވެ! އެބަސްކަމަށް މިބާ ބަހާބަވެ. ސުންނަތަށް ތަބާއިވާކަމަށް، އަދި އަޤްލުތަކަށް އަހަރެމެންގެ ނިޞްބަތްކުރުން އެކަމަ ބައްޔަވެގެންވި ދެބައިގަނޑުކުރު ކޮންބައެއްހެއްޔޯ!؟ ފިކުރުކަމަ ބައިގަނޑުހެއްޔޯ؟ ނުވަތަ ދެވަނަ ބައިގަނޑުހެއްޔޯ؟

މިބާގެ ހުރި ބުއްދިން، އަދި ބަޞީރަ ނަޒަރުން، ތަފްކީރުކޮށް ތަދައްބަރުކުރުމުގެ ދެރަގައި ނިޔާކަނޑައަޅައިދިނުމަ؛ ދީންގެ މިބާ ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އަށް ޝުކުރުވެރިވާނީކަމެވެ. އޭގެ އެކަކުގެ މިބާއަން ދެއްކުވި ބަހުގެ މިންވަރަށްބަދަލުވި، އަދި ރަނގަޅުގޮތަށް ތަޖްދީދުކޮށްދިނުމަށްބަދަލުވި، ސީރަތުން ދީނާމެދުކުރުމަށް ބަދަލުވި، އަދި ބާކީ ބަޔަކުން ހުރީ ރަނގަޅުގޮތަށް ދީނާމެދުމަން އެކަކުގެ މިބާ ހާލަތުކުރެއްވުމެވެ.

ދީންގެ މިބާ އެގޮތަށިން ވިސްނަ؛ އެކުން މިބާވާނީ ހަޤީޤަތްތެރިން މައްސަލަ ހަޤީޤަތްތެރިން އިލްމުވެ، (ހިކަމް) ފިޤުހުގެ މައްސަލަ ފިޤުހުން އިލްމުވެ، (ބައްދި) ދީނާމެދުގެ މައްސަލަ ދީނާމެދުން އިލްމުވެގެންނެވެ. ގަޔާނަތުންތެރިވާ، ސީރަތުކަމުވާ، އިޚްލާޞްތެރިކަމުވާ، އަންގަވާދެއްވުމުންވާ ﷲ ގެ ރަސޫލުމުންނެވެ. ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ފުދިގެންވާ ފަރާތަށް އެއިއްވެ. އެހެރުން ވަޒީފާތައް އެކަޒާނެއަށްދެވެ. އަދި އެހެރުންނަށް އެޖަހަރިކަމާއި ތައްޔިދާއި ނަޞީޙަތް ދިޔާނުވާ އެކަޒާނެގެ ރަސޫލުމުންނެވެ. އެއީ އެކަޒާނެ ނިޢުމަތްތަކާއި، ފަސާދަފަތުތަކާއި، އެކަޒާނެ ދިޔާލިފަތުތަކާއި ހަމަ ފަސްޖެހިފަތުތަކުގެ ސާބިތުކަމުންނެވެ.

9- މުޤައްލިދުންގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރާ ނަޒަރު ހިންގުމުގެ ގޮތް ބާޠިލުކުރުވުން

ފަސްލު

ސުވާލު: އެމީހުން ބުނެއެވެ: "ކަލާމުން، ދީނުގެ އަސްލަކީ (އަޤީދާތަކަށް) ތަބަޢުވުންކަމުގައި ހަދައިދީފައެވެ. އަދި ބުއްދިއަށް ތަޢާރުޟުވެ، އެގޮތުން ދީން ހަދައިގަންނަ މީހުންނަށް ކަލާމުން ދައްކައިދީފައެވެ.

މިއީ ޤުރުއާނާ ޚިލާފު ބަހެކެވެ! އެހެނީ الله تبارك وتعالى ވަނީ ޤުރުއާނުގައި ތަޤުލީދުކުރުމާމެދު ނުބައިބަސް ވިދާޅުވެފައިވާތީއެވެ. އަދި ނަޒަރު ހިންގާ، ދަލީލު ހޯދައިގެން، (އަޤުލުހަދައިގެން) އިބުރަތް ޙާޞިލުކުރުން ޙުކުމްކުރައްވާފައި އެކަލާނގެ ގޮވާލެއްވިއެވެ. އަދި ބުއްދީގެ ދަލީލުތަކުން ބޭނުންކުރުމަށް މުޝްރިކުންނާ ޖަދަލުކުރެއްވުން އެކަލާނގެ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.

އަދި ސަލަފު (ޤުރުއާނާއި ސުންނަތް) ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާތީވެސް ބުއްދިން ދަލީލުކުރާ އެއްޗެއްކަން ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ. ޤުރުއާނުގައި ވިސްނާ ފިކުރުކުރުން، އޭގެ މާނަތަކަށް ނަޒަރު ހިންގުމާއި މިހުރިހާ އެއްޗަކީ ބުއްދީގެ ނަޒަރާއި ގުޅުންހުރި ކަންކަމެވެ."

ޖަވާބު: އަހަރުމެން ބުނަމެވެ: އިސްލާމީ ވާހަކަތަކުގައި އަހަރުމެންނާއި ދީނަކީ އެކުއެކީ ތަބާވުންކަމަށް ތަޤުލީދުކުރުމެވެ. އަދި އެކަން ބަޔާންކޮށް، އޭގެ ތަޤުލީދުކުރުމުގެ ދެކޮޅުގައި، ޤުރުއާނާއި ދަލީލު ސާބިތުވާ އަދި ހިތުން ހަދައިގެން ފުއްދާފާނެ ވިސްނުމާއި ދީނާ ދުރުކުރުވާށެވެ. އަޅެ الله ގެ ޙަޟްރަތުގައި، އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާއާ ތަބާވުންނެވެ.

ދެންފަހެ "ތަޤުލީދު" ގެ މަފްހޫމު ބަޔާންކުރުމުގައި، ހަޤީޤަތުގައި ދީނުން ސުލްޠާނަކަށް ގޮތެއްވާ ސަލަފުންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި އައިސްފައިވާގޮތަށް އަހަރުމެން ނަގައިގަންނަމެވެ. އެކަމަކު ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގައި އައިސްފައިވާ ތަބާވުމުގެ ގޮތެވެ.

އެމީހުން ބުނާގޮތުގައި: "ތަޤުލީދުކުރުމަކީ ބުއްދިއެއް ނުލާ އަނެކަކާ ބަސް ޤަބޫލުކުރުމެވެ."

ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ތަބަޢުވިކަން ކަށަވަރީ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ބަސްފުޅަށެވެ. އަހުލުލްއަހްވާއުގެ ބަސްތަކަކީ އޭގެ ޚިލާފުގައި ބުއްދިގޮތެކެވެ. އެހެންކަމުން މިއީ ބުއްދިގޮތް ނޫނީ އަނެކާގެ ބަސް ދޫކޮށްލުމުންކަމުގައި ވާނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ!؟

އެހެނީ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ނަބީކަމުގެ މައްޗަށް ސާބިތު ދަލީލުތަކެއްވީ މުސްލިމުންގެ ގާތުގައި ދާއިމުވެފައެވެ. އެއީ -ޝިނަކަމުން ގެނާ ޖަދަދުނުކުރަވާލާ- ފެނިރަމަކަމުގެ އަހުލުވެރި އިމާމުބުޚާރީގެ ޙަދީޘް އަހަރުމެންނަށް ނަޤުލުކޮށްދެއްވާފައިވާ، އެކަމުގެ މައްސަލަ ފާޅުވި މުޢުޖިޒާތުތަކާއި ހުއްޖަތްތަކާއި ދަލީލުތަކުން ބަޔާންވެގެންވާތީއެވެ. ބަޔާނުގެ އަސްލުބާރުބޭނުންވާ އެބާރުތަކުގެ ޤުރުއާނުގައި އެކަށީގެން ނަޤުލުކުރެއްވި ގެންނަވާ، ޙިފުޒުވެފައެވެ. މިކަންގައި މިފަދަކަ ނަންގަތުމުގެ މަތީބަޔަކީ އެހެނިހެންކަމުގެ ބައިވެރިވިފަރާތް ޙަވާލާދީ ގެނުވަތާ. ކަމަށްވެސް އަހަރުމެން ދޭތެރޭގައި ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ މަގު ބަޔާންކުރުމެވެ.

އެގޮތުން އެމީހުންގެ ގާތުގައި އަހުލުލްއަހްވާއުގެ ނަޒަރިއްޔާތު ބަޔާންކުރެވެ، އެމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި އަހުލުލްއަހްވާއުގެ ތަޤުލީދުކަން ފުރިހަމަނުވޭ؛ އަހުލުލްއަހްވާއު އެމީހުންނަށް ހެޔޮވާހަކަތަކުގެ ފަހިވާގެ ކަންކަން ތަޤުލީދުކުރުމާއި، އަހުލުލްއަހްވާއު އެމީހުންނަށް ގޮވާލައިވި اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ ގެ އަށްކަމުތަކެއް ކަމާއި، އަހުލުލްބިދުޢަތުގެ ސިފަތަކުރެވޭ ޤާނޫނުކުރުމާއި، އެއްޗެހިވެސް ދިސްކާރުދިނުގެ ހުރިހާ ސަބަބުތައް ތަޤުލީދުކުރުން އެމީހުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެއެވެ.

އެއާއި ދެކޮޅަށް ސުންނަތުގައި އަދިސްކުރައިވާ މިންވަރަށް (ބޮއްދިލީ) ނަޒަރު ބޭނުންކުރުމަށް އަހަރުމެން ދިނުމަށް ނުކުރެވެ. އެއީ މުހިންމު އެކަމުން ތަޤުދީރާކަން އިތުރެވެ، މުޅަން ފިކުރުކަން ލިބި، ހިތުން ހަމަޖެހުމާއި ހިތްހަރާކަން ލިބިގަތެވެ. ނަމަވެސް އަހަރުމެން އިންސާފުކުރި ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން ބިންގާއަދާ އަނގަތުވެސް ނަގާފައިވާ އެމީހުންގެ މަގަށެވެ. އެގޮތުން އެމީހުން ބުނެއެވެ: "އިންސާނާގެ މައްޗަށް އެންމެ ފުރަތަމަ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަކީ: އިސްތިދުލާލު މިސާލުއްނަޒަރީ އުފެއްދެވި اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى މަޢުރިފަތްކުރުމަށް ދެވޭ ދުވަރުކުރާތަން ނަޒަރު ހިންގާ ބަލުމެވެ."

މިއީ އެމީހުންގެ ކުރިން ސަލަފުން އަދި ދީނުގެ އިމާމުންގެ ތަޢުލީމު އެކަކުވެސް ފިޔަވަޅެއް ނުވާ، އަދަދު އުފައްދާފައިވާ ބަހެކެވެ. އެބަހުގެ ހުރިހާ ބަސްފުޅުތަކާއި ފުރަތަމަކާގެ ތިބި ފިސާދުކުރާކަން ބަޔާން ކުރާނެ އެއްވެސް އެއްޗެއްގައި މިކަނޑާ ނުފެންނާނެއެވެ.

ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަރިހުން ނަގުލުވެގެންވެސް، އަދި ޞަޙާބީންގެ އަރިހުންވެސް، އަޘަރުތަކުންގެ ފަހުން އައި ތާބިޢީންގެ އަރިހުންވެސް ނުފެންނަހުއްޓެވެ.

އެންމެ ފުރަތަމަ ފަލްސަފާގެންވާ ކަލާމާއި އަޘަރުތަކުންނަށް ފުރުޞަތު ވަންނަނީވެސް ހުއްދަވާނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ!؟ އަދި އަޘަރުތަކުންނީ މުހިއްމުކަމެއްގެ އެންމެ ކުޑަކޮޅެއްގައި ބާކީކުރުމުގައި، އަދި އަހަރެމެންނާ ﷲ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އާ ދެމެދުގައިވާ ސިލްސިލާކުރުމުގައި އަޘަރުތަކުން ވާއިރުއެވެ!

އެންމެ ފުރަތަމަ ފަލްސަފާގެންވާ ކަލާމާ ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންނަށް -އަޘަރުތަކުން ދީނުގެ ކަލާމަކަށް ސަލާމަތްކަމުގައި ވެއްޖެއެވެ، އަދި އެކަމަށް އެންމެ ފުރިހަމައަށް ފަރުވާ ބަޔަކުޖެހިފައިވާ- ދީން އަޘަރުތަކުންނަށް އެކަން ވަންނަނީވެ، ހުއްދަވާގެ އެއްވެސް މީހަކު އަޘަރުތަކުން އެކަން ބަޔާންކޮށް ނުދެއްވާ ވަކިކޮށް، ދީން މުޅިބަ މީހުން އަދިސް މިހިރުން ދަރުވާރުކާ ނާޢުލު ތޫނުފިލިކަމުން އެކަން ނުރުކުންދުން އެހެންވެސް ހުއްދަވިނަމަ؛ ދީންފަހަ އަޘަރުތަކުންނަށް އެހެން ފަލްސަފާއެއްވެސް އަދި ވަންނަނާފާރީ ހުރިދާނެތޯއެވެ!

މިކަން މިހެންވެސް ހުއްދަވެގެންވިނަމަ؛ އެހާރުން ދީން އެވަނީ ނުޤުޞާނުގައި ބާކީވާނެއެވެ! **އަދި އަހަރުމެންގެ ބަސްތަކެއް ބާޠިލުކުރީ އަޘަރުތަކުންގެ ބަސްފުޅުތަކުގެ މައްޗަށެވެ.** (ބާޠިލުކުރުވާ)

އަސާސް ނުޤުޞާނުވިނަމަ؛ ދީން އޭގެ މައްޗަށް ބާޠިލުވާނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ!؟

މިހާރު ހުރިހާގޮތަކާ ނުބައި ފާހަގަ ގެންދާ ވާހަކަން ބޮޑުމަހުކަން އަހަރެމެން ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ ރަސޫލުކުރައްވާނެ އެދުމެވެ! އަދި ދީނުން އެއްޗެއް ނިގުޅިގަތް، މާތްވެދިޔަ އިމާމުން މަގުފުރެދިގެންވާކަމަށް ދެކުވެރިކަމާ ވާހަކަކެވެ!

މިކަންތަކަށްފަހު، ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهުعَلَيْهِ وَسَلَّمَ ކާފަރުންނަށް ދަޢުވަތުދެއްވުން ގެންދިޔަ އިސްލާމުކަމާއި ޝަރީޢަތުގެ ދަނެގަތުމަށްކަމަށް ހެދުމަށް މުތަވާތިރުކޮށް އަދިސްފަހިވެއެވެ.

އެކަމާގެފަހު، މުޙާދު ނަމަނަށް ފުރުއްޓިހިނދު ބަދަލުކުރައްވިއެވެ:

«ادعهم إلى شهادة أن لا إلهٰ إلا للّٰه» [71]

މާނައީ: "ތިބާ އެމީހުންނަށް لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ އަށް ހެކިވުމަށް ދަޢުވަތުދޭށެވެ!"

އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ، حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ...» [72]

މާނައީ: "މީސްތަކުން لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ ކިޔައިފުމަން ދާންދެން އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށްވަނީ އަމުރުކުރެވިގެންނެވެ."

އަދިވެސް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«إِذا نازلتم أهل حصن أَو مَدِينَة فادعوهم إِلَى شَهَادَة أَن لا إِلَه إِلَّا اللّٰه» [73]

---

[71] صحيح البخاري: 7372، ومسلم: 19

[72] رواه البخاري: 392، ومسلم: 21

[73] ސީދާ މިލަފްޒުންވާ ޙަދީޘެއް ނުފެނުނެވެ. އެކަމަކު މިއީ އެނގޭ މަޝްހޫރު ޞައްޙަ ޙަދީޘްތަކުގެ މާނައެކެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަމީރުން ފޮނުއްވާއިރު ދެއްވި ވަޞިއްޔަތްތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އެޙަދީޘް ސައްޙާ މުސްލިމްގައިވެއެވެ: ބުރައިދާ ބިން ޙުޞައިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَّرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ، أَوْصَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللّٰهِ، وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا، ثُمَّ قَالَ: اغْزُوا بِاسْمِ اللّٰهِ، فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ... ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ.» (صحيح مسلم: 1731)

މާނައީ: "اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ލަޝްކަރަކަށް ނުވަތަ ސަރިއްޔާއެއްގެ މައްޗަށް އަމީރަކު އިސްކުރައްވައިފިނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ޚާއްޞަކޮށް اللّٰهُ އަށް ތަޤުވާވެރިވުމަށާއި، އެކަލޭގެފާނާއެކުގައިވާ މުސްލިމުންނަށް ހެޔޮކަން ކުރުމަށް ވަޞިއްޔަތްކުރައްވައެވެ. ދެން އިރުޝާދުކުރައްވައެވެ: "اللّٰهُ ގެ ނަންފުޅުގައި، اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ހަނގުރާމަކުރާށެވެ! اللّٰهُ އަށް ކާފިރުވި މީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރާށެވެ...ދެން އެއަށްފަހުގައި އެމީހުންނަށް އިސްލާމްދީނަށް ދަޢުވަތުދޭށެވެ. ފަހެ އެމީހުން ތިބާގެ ދަޢުވަތަށް އިޖާބަދީފިނަމަ، ފަހެ ތިބާ އެމީހުންގެ ފަރާތުން ޤަބޫލުކުރާށެވެ، އަދި އެމީހުންގެ ފަރާތުން އަތްދުރުކޮށް ހުއްޓާށެވެ."

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކިއްލާއެއް ނުވަތަ ރަށެއްގެ ބަޔަކާ ހަނގުރާމަކުރުމަށް ފައިބައިފިނަމަ ފަހެ އެމީހުންނަށް لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ އަށް ކިޔުމަށް ގޮވާލާށިކަމަވެ!"

މިފަދަ ބަސްފުޅުތަކެއް ގިނަވެގެންވެއެވެ.

އެކަށޭގެފަދަ އެމީހުންނަށް (ބުދުދީން) ނަސާރާއިންނާ ޔަހޫދީން ދީނަށް ގޮވާލެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެން ނުވެއެވެ. ޝަރުޢުގައި ކާފަރުންގެ ބަހުސްކުރި ގޮތަކީ: އާއްމައަށް އިސްލާމްދީނަށް ގޮވާލެވިފައެވެ. ދެން އާންމު އިންސާނުންނަކީ، ނަސާރާއިންނާ ބަލާ މުސްލިމު ޔަހޫދީން އެދިއްޖެނަމަވެސް އާންމައަށް އެކަމަށް އިޖާބަ ނުދެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އޮތީ ކަޑައި އާންމަ އިސްލާމްވުމެވެ. ނުވަތަ ޖިޒްޔަ ދިނުމެވެ. ނުވަތަ ހަނގުރާމަވުމެވެ. މުޝްރިކުންނަށް އޮތީ އިސްލާމްވުމެވެ. ނޫނީ ހަނގުރާމަކުރުމެވެ. އަދި އަރަބިންގެ މުޝްރިކުންނާމެދުގައިވެސް އޮތީ އެހެންގޮތެއް ނޫނީ ހަނގުރާމަކަމެވެ.

ކާފަރުގެ އަހުލުވެރިން ބޭނުންގެ މައްޗަށް ކަސްތާލް އޮންނަ ގޮތަށް ހަރަދުމުން ހަދައިފިނަމަ މިގޮތަށް ކަސްތާލް ނުލިބެއެވެ. ނަމަވެސް އޭރުން ޖިޒްޔަ އާންމައަށް -އެބަހީ ކާފަރުވިމައަށް- މިހެން ބުނެވެ: "ކާފަރުގެ މައްޗަށް އޮތީ ނަބަރު ހިންގާ، ދަލީލު ހުރައިގަތުމެވެ. އަދި މިމަގުން ހާލުގައި، އަދުއްދިވި ކާފަރުގެ ދުރުގަތުމަށެވެ. ދެން އެއަށްދިމާވާ (އެކަށޭގެ) ޖިޒްޔަފުޅުމައް އޭގެ ހިނދުކޮޅާއި މަގުތަކުން ދުރުގަތުމަށް ހިނގާނެއެވެ. ދެން ޢިބާދަތުގެ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމުން ނަޞީޙަތުގެ ކަސްތާލް ދުރުގަތުމަށް ފުރަހަމަކަމުން ދުރުގަތުމެވެ."

އެމީހުންގެ މިގޮތުގެ މައްސަލަތަކަށް: ކާފަރު މީހާއަށް މިކަސްތާލް ހިއްސާވި މުޙައްމަދު ވަލުވުމު ދިނުމަށްފަހު ގޮތް ކާފަރުވީމާ ދެކުނު ޙުކުމްތަކެއް، އަހުލުކިތާބުން ނުވަތަ ތިމާގެ ބަހުގެ ނަބަރު ހިންގާ، (ޖިހާދު ހިންގުމަށް) ދަލީލު ދޭހަވަނީ ޙުކުމްތަކެއް، މުޙައްމަދު އެއްގޮތުން ދެކުނު ނުވާނެއެވެ. ދާއިރާތަކުން ކާފަރުގެ އަހުލުވެރިން އެދިޢާއިކަމެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި ހަދު މުއްދަތެއްގައި ނަބަރު ހިންގާ، ދަލީލު ދޭހަވާ ތަކެއްގެ ހުރިހާ ކާފަރުން ގޮތުން ނުވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ދަތިކަމާ ދިމާވިކަމާ ދުރުގަތުމެވެ. އެއް ހަދީސްގެ ކާފަރުންގެ މައްސަލައެއް ދެކުނު ކަމެވެ. އެހެން ނަމަވެސް ހިތާމަ ދިނުމަށްފަހު ހަދީސްތަކެއް ނަބަރު ދަލީލު ކާފަރުކަމުން އެމީހުންނަށް ދުރުގަތުމެވެ. މިއީ މުސްލިމުންގެ އިޖުމާޢާ ހިލާފުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

އަބޫ ޒައްބާސް ބަސް ސުނައިޙު ވިދާޅުވިކަމަށް ކިޔާދެވެނީ:

"މީހަކު އަހަރެމެންގެ ގާތުން ދައްސި: "ވަރަށް ބައިވަރު ދީނުގައި އެބައުޅެއެވެ. އެހެންވީމާ ދީނުގައި ނަބަރު ބުރުމަށް އަހަރެން ދަރުސްދީފިއެވެ. ދެން ބައްދަލުވުމުގައި އަހަރެންނަށް އުޅުނު

ފެނުނު ދިހުނެއް ތަޙައްމުލުކުރާނަމެވެ. ބައްދަލުވުމުގައި އަހަރެންނަށް ނުފެނުނު އުއްމީދު ދޫކޮށްލާނަމެވެ."
މިހެން ބުނިނަމަވެސް މިހާ އަހަރުމެން ދޫކޮށްނުލަމެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނަށް އިޖާބަ ދިނުމަށް
އަހަރުމެން އެކަށައަށް ޖައްސަވާނެވެ. އެހެންނޫންނަމަ (އިޖާބަނުދިނިނަމަ) ޤަތުލުކުރުން އެކަމާ މައްޗަށް
އަހަރުމެން ވާޖިބުކުރީމުކަމެވެ."[74]

---

[74] މިމައްސަލާގައި ތަފްސީލުއޮތެވެ. ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވެއެވެ: «وهنا تكلم الناس في وجوب إمهال الكافر إذا طلب الإمهال للنظر، فأوجبه من أوجبه من المتكلمين من المعتزلة، ومن تبعهم على هذه الطريقة، كالقاضي أبي بكر، والقاضي أبي يعلى في المعتمد وغيرهما. وأما الفقهاء أئمة الدين فلا يوجبون ذلك مطلقاً. أما في حال المقاتلة فيقاتلون حتى يسلموا أو يقروا بالجزية، إن كانوا من أهلها، فإذا أسر الرجل منهم فهذا لا يتعين قتله. فإذا طلب مثل هذا الإمهال ورجى إسلامه أمهل. وأما المرتد فلا يؤخر عند الجماهير أكثر من ثلاث. وأما من له عهد، فذلك لا يكره على الإسلام، فهو في مهلة النظر دائماً. ولو طلب أهل دار ممتنعين من الإمام أن يمهلهم مدةً، ورجا بذلك إسلامهم، ولم يخف مفسدة راجحةً، أمهلهم. والحربي إذا طلب الأمان حتى يسمع القرآن، وينظر في دلائل الإسلام، أمناه.» (درء تعارض العقل والنقل: 16/8)

މާނައީ: "މިތަނުގައި، ކާފިރުމީހާ ނަޒަރު ހިންގާ ވިސްނުމަށް މުހުލަތެއް ދޭން އެދިއްޖެނަމަ މުހުލަތުދިނުން ވާޖިބުވާގޮތުގައި މީސްތަކުން ވާހަކަދައްކައިފައެވެ. އެގޮތުން އެކަން ވާޖިބުކުރި މުތަކައްލިމުންގެ ތެރެއިންނާ މުޢުތަޒިލީން ވާޖިބުކުރިއެވެ. އަދި އެމީހުން ގޮތަށް މިމަގުގައި އެމީހުންނާ ތަބާވި ޤާޟީ އަބޫބަކުރުއާއި، އަލްމުޢުތަމަދުގައި ޤާޟީ އަބޫ ޔަޢުލާއާއި އެނޫން މީހުންވެސްވެއެވެ. ދީނުގެ އިމާމުންކަމުގައިވާ ފުޤަހާއިން އެކަން (އަބަދު: ކާފިރަކަށް ވިސްނާ ފުރުޞަތުދިނުން އެދުނުމުން މުހުލަތު ދިނުން) މުޠުލަޤުކޮށް ވާޖިބެއް ނުކުރައެވެ. ދެންފަހެ ހަނގުރާމައިގެ ހާލަތުގައި އެމީހުން އިސްލާމްވާންދެން ނުވަތަ ޖިޒްޔާދޭން -އެއީ އެމީހުންނަކީ ޖިޒްޔާދޭނޭ މީހުންކަމުގައިވާނަމަ އެކަމަށް- އިޤްރާރުވާންދެން ހަނގުރާމަކުރެވޭނެއެވެ. ދެންފަހެ އެމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އަސީރުކުރެވިއްޖެނަމަ ފަހެ މިއީ ޤަތުލުކުރުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ދެންފަހެ މިފަދަ މީހަކު، މުހުލަތު ދިނުމަށް އެދިއްޖެނަމަ؛ އަދި އޭނާ އިސްލާމްވުމަށް އުއްމީދުކުރެވޭނަމަ އޭނާއަށް މުހުލަތުދެވޭނެއެވެ. ދެންފަހެ މުރުތައްދުވީމާ ދަންނަވައެވެ! ޖުމްހޫރުންގެ އަރިހުގައި ތިން ދުވަހަށްވުރެ ގިނަ ދުވަހަށް އޭނާގެ ކަންތައް ލަސްނުކުރެވޭނެއެވެ. ދެންފަހެ އެމީހަކަށް ޢަހުދުކަނޑައަޅާފައިވާ ދެވިފައިވާ މީހާ؛ ފަހެ އޭނާ އިސްލާމްވުމަށް މަޖުބޫރު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެގޮތުން އޭނާ އަބަދުވެސް ނަޒަރު ހިންގުމަށް ދެވިފައިވާ މުހުލަތުގައިއެވެ. އަދި އިމާމުގެ ކިބައިން (އިސްލާމްވެ ކިޔަމަންތެރިކަމުގެ ދަރަނި ވަންދުން) މަނާވެގެންވާ ދާރެއްގެ އަހުލުވެރިން، މުއްދަތެއް ވަންދުން އެމީހުންނަށް މުހުލަތު ދިނުމަށް އެދިއްޖެނަމަ، އަދި އެއީ ސަބަބުން އެމީހުން އިސްލާމްވާކަމަށް އުއްމީދުކުރެވޭނަމަ، އަދި ރާޖިޙު ފަސާދައެއް އައިސްދާނެކަމަށް ބިރުނުގަންނަނަމަ އިމާމު އެމީހުންނަށް މުހުލަތު ދޭންޖެހެއެވެ. އަދި ޙަރުބީ ކާފިރަކު، އޭނާ ޤުރުއާން އަޑުއަހަން، އަދި އިސްލާމްދީނުގެ ދަލީލުތަކަށް ނަޒަރުހިންގުމަށް ދާންދެން އަމާންކަން ދިނުމަށް އެދިއްޖެނަމަ އަހަރުމެން އޭނާއަށް އަމާންކަން ދޭނމެވެ."

ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ، ދީނާއި އެހެން ދީންތަކާދޭތެ ނަޒަރު ހިންގާ ބަލުމަށް (އިސްލާމް ނޫން) ފަލްސަފީގެން ހުންނަ މީހާއި ކިޔަވަންތެރިކަމުގެ މަތީގައި ޤާއިމުވެ ހުންނަ، އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅަށް ބޯލަނބާ، އޭނާގެކާ ކަށްތަކުގައި ބަހްސު ތަޢްރީފުކުރި މީހުންކަމުގައި ހެޔޮވާނެއެވެ. މިއީ އިސްލާމްދީނުގައި (އުފެއްދުން) ބިދުޢަތްތަކާ ޖެހިލުމަކީ ކަމެވެ!

އެމީހުންގެ ބަހުގެ މައްޗަށް ބަލާނަމަ؛ އިސްލާމްދީން ފެތުރުމުގެ ކުރިން ނަޞާރާއިންނާ މުޝްރިކުންގެތެރެއިން މުއުތަޒިލީންގެ އެކަމާ ގުޅިގެން ﷲ އަށް ޔަޤީންކޮށްދެނީ ބަސް، އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅު ތަފާތު ކަންތައްތައް ބޭނުންކޮށްލައެވެ. އެކަލާނގެ މުސްލިމުން ސުލްޠާނުގެ ވެރިކަން ފަތުރާ ކަށަވަރުކޮށްދިނުމެވެ!

އެމީހުން އެވަނީ މުސްލިމުންނަށް ނުވާ މީހާވެސް ﷲ އަށް ޔަޤީންކޮށްދެނީ، އަދި ދީނުގެ ބޭނުމުގައި އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅު ކުރިއަށްގެންދިޔަ މީހުންނަށް ކަނޑައެޅިއެވެ. އަދި އެނާ ސުލްޠާނުގެ ވެރިކަން ވަޒީފާތަކެވެ. އެއީ ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى މިހެން ވަޙީކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެވެ:

﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَـٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ۝٨٥﴾ [آل عمران: 85]

މާނައީ: "ދީނެއްގެ ގޮތުގައި އިސްލާމްދީން ނޫން ދީނެއް އެދޭމީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އެމީހާގެ ކިބައިން (އެކަން) ގަބޫލުކުރެއް ނުކުރެވޭނެ ހުށަހެޅޭ. އަދި، އާޚިރަތުގައި އޭނާ ވާނީ، ގެއްލުންވެގެންވާ މީހުންގެ ތެރެއިންނެވެ."

ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ:

«لَا يَدْخُلُ الجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُؤْمِنَةٌ.» (75)

މާނައީ: "މުއުމިން ނަފްސެއް ފިޔަވާ ސުވަރުގެ ނުވަންނާނެއެވެ."

މިއީ އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތި ޞައްޙަވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.

---

(75) رواه الترمذي: 3092 ، والنسائي: 2958، مسند أحمد: 594

އަދިވެސް އަހަރުމެން މިދެކުނު ގޮތްކަމުގައިވާ ދީނަށް އޮތްމަގަކީ ތަބަޢުވުންކަމުގައިވުން ސަލަފުންނަކަށް ދަލީލުކުރާ ކަމަކީ: އަހަރުމެން އިންސާފުގެ މަގުގައި ހިފުމާއި، އަދި އެއްބަހަކަށް އަނެއްބަހަކަށް ބައްދަލުކުރަނީއާ އަނިޔާވެރިވެ ބާޠިލުކަމުން ދުށްކޮށްލައިފިނަމަ؛ ފަހެ އަހަރުމެން މިބުނި ގޮތަށް ކަންކުރެއްވުމަށް ބޭނުންބޫޒެވޭ. އެހެންނަމަވެސް ނަބިއްޔާ ޙަދީޘް، ފުރަތަމަ އެކަންވުމުގެ މަގުބަލައި -އެއީ ޙަދީޘްގެ ދީނުގެ ޙަޤީޤަތް ކަމުގައި ވާކަމަށްޓަކައި- ދީނުގެ ޢަޤީދާގެ ޙަޤީޤަތް މިޔާރަކީ މިވަނީ (ބުޚާރީ) ނަބަވީ ޙަދީޘް ބަލައިގަތުމާއި މުސްލިމްގެ ކޮންމެ ޙަދީޘެއް ޢަމަލު ކުރުމަށް ވިސްނުމުގެ ނަބަވީ ޢަމަލުކުރުމެވެ! އެމީހުންގެ ވިސްނުމުގެ ނަބަވީ ޙަދީޘްތަކުގައި ހައިރާނުވެ، ހަޤީޤަތް ދެނެގަނެ ގޮތްއެޅުންނެތި މަގުއޮޅިގެންދިޔައީ ޙަޤީޤަތެއް ދެނެނުގަތުމުންނެވެ!

މިހާރު އެހެން ނަބަވީ ޙަދީޘް ބަލައިގަތުން (ބައްޔަތު ވާޖިބުވެގެން) ނަބަވީ ވަޙީގެ ސުންނަތަށް (އަހުލުސުންނަތު) ފަހެ އެބައި ހުރިހާ މިހެންނެއް ޙަދީޘާއި ދެކޮޅު ޙަދީޘްތަކުން ގޮސްފައެވެ. އެބަހުން މިހާރު އެހެން ނަބަވީ ޙަދީޘްގައިވެސް ބައްދަލުވި މަގު ފުރިހަމަކުރެއްވީ -ﷲ ގެ ރަސޫލުއްލާހު ﷺ ގެ ކަލާމަށް އިސްތިޤާމަތުގައިވާ ޙަދީޘްގެ ނަބަވީ ޙަދީޘް- (އެހެން ސަޙާބަކު ދެވޮށްތިން އެމީހުން ނަބަވީ ޙަދީޘް ބަލައިގަތު)، ފަހެ އެމީހުން ވާހަކަ ކުރިޔާއި ވިދާޅުވެ ސުލޫކުތަކުގައި ތާރީޚުގެ މަގުގައި -އެމީހުންގެ އަނބުރާ ސިފަވުން- ކުރިން ބަލާ މިހުންގެ އެބައި ގަސްތުން ދެކޮޅު އެވަރަކަށް ހަރަކާތް ކުރެއްވި!

(އަހުލުލް ޙަދީޘާއި ވިސްނުމުގެ ނަބަވީން ގެންދި ޠަރީޤަތުގައި، އިތުބާރާއި، އެންމެވެސް ހުރިހާ ކަމުގެ ވެރިކަމުގައި، މަގުފުރުންގަކާއި، ބިދުޢަތުގެ އުފެދުމާއި ފުރުސަތުދެއްވާ!؟

އެމީހުން އެކަމަށް ފުރަތަމަ ސާބިތު، ތަބާވެވުމުގެ މަގުގައި ހިފުނަމަ؛ އެއިން އެއްވެސް ކަމަކާ އެމީހުން ނުގެންދިޔައީހެވެ.

ފަހެ ދީނުގަ މަގައި ހަދާކުވެގެންދިޔަ މިހާރު ހަދާކުވެގެންދިޔުމުގެ ފުރުސަތުގައި ހަމަ ބިދާ ނަބަވީ ޙަދީޘް ގެންދި ނުވެއެވެ. އަދި ދީނުގައި ނަޞޯޞު، ބައްޔެއްގެ މަގުގައި ހިފި މިހާރުގެ ނަޞާރާގެ ފުރުން އަދި ހަމަ (އަޤީދާކަން) ތަބާވުމުގެ ގޮތުކަމުން ނެތެވެ.

އެހެންކަމުން މިފަދަ އަނިޔާ މަގުކަން ހަލާކުވެގެންދަނަން ގޮވާލާ، އެމީހުން ސަލާމަތްވާނެ މަގަކުމަގައި އެމަގު ހޯދުން މުސްލިމަކު ހުއްދަކުރާނެހެއްތޯ!؟

ބޭނުމާއި ބަސްތަރުތައް ހުރި މީހަކު މަގުފަދަ މަގެއްގައި ހިފުން ހުއްދަކުރާނީ ކިހިނަކުން ހުރެއްޖެތޯ!؟ މިހެނަ ހަލާކުކޮށްލަނިވި ކަންތައްކުން އާޚިރަތުން އަމާންކަންވާނީ ކޮންފަދައަކުން ހުރެއްޖެތޯ!؟

ކުރުތަކީ ގިނަ ވާދީތަކެއް -އަދި ޔަހޫދީ، ނަޞާރާ ވާދީތަކެއްވެސް ފުރަބަލި މިހާރުގެ ނަޑުން ކަމުގައިވާއިރު- ދީން އެކަމަކު (މިހާރުގެ ނަޑުން ތަފާތު) ނަޞާރާ ދިމަޅި ހިނދުކުރެވޭތޯ!؟ އަހަރެން މިބުނަނީ: ބޭނުމަކީ ނަޞާރާ ހިންގައިގެން ބައެއް ގޮތުގެ ވާހަކައެވެ.

ހަޤީގަތަކީ އިސްލާމީ ވިލާތްތަކުގައި، މިހާ (ބޭނުމެއް) ނަޞާރާ ހިންގުމުގެ ބައެއްގެ ފުރަތަން ދާ ވަރަކަށް، ދީނުގައި އެމީހުން މަގުތަކީ ހަލާކުކުރުމުން ހަމަހާ ބޭނުންވާކަމެކެވެ އިޚްތިލާފުން ނުނގެއްގެ ކަންތައްތަކުން ނުފެންނާނެއެވެ.

އިލްމުވެ ކަލާމުގެ މިހާރު، އެހާގެ ނަޞާރާ ހިންގުމުގާއި ވާހަކަތައް ދީންކުރުން، ދީނުގައި ތަޤުލީދުކުރާކަން، ނުވަތަ މުއާމަލާތްތަކުގައި ވަރައްޗުދުކުރާކަން، ނުވަތަ މަގުގައި ސިޔާސީވާކަން، ނުވަތަ ދުނިޔަވީ ޖިހާދުގެ ފިރުޤާތައް ނުތުލުމުގެ ސޫފީވާކަން ދުރުވެ އައްޔިބާވުމަން، ނުވަތަ އަޤްލުގައި ބިދުޢަތްތަކުގެ، ނުވަތަ ހާލަތުގައި އިޖްތިހާދުކުރާކަން، ނުވަތަ އަދުދުވުން އައްޔިބާވުމަން ގެންދިޔަކަން އެހެނަކާ ފުރުސަތުވެރޭތޯ!؟ ނާދިރު ސޯޝަލް މިހެނަ ގެނެސްދެއެވެ.

އަދި ޔަހޫދީ، ދީނާ މިވާހަކަ އެކަޑުކަނޑުން ޤަރަދާމިނަކަ ދީބާނާ މިބޭނުމައް ކަމުގައެވެ: ދީނާއަށް އެމީހުން ފުރުސަތު އަދަދުވެސް ކަންމު ފުރިސްކަމުގައި ވިލަގަން، ކަންމު މުއާމަލާތްކަމުގައި އަޚިލާޤަން، ހުއްދަކަމުގައިވާ އައްޔިބާ ނުވާ، ބާޠިލްކަމުގަ ދުރުކުރާ ބައެއްކަމުގައެވެ. الله ތައާލާގެ ރުޅިވެރިކަމާއި މިހެނަ ގެނެސްދެއެވެ.

ނަޞާރާ ހިންގައިގެން ތަޤުލީދުކުރާ، ބިދުޢަތުގެ ހަޤީޤަތް އެމީހުންނަށް މަގުދައްކައިދަނީ: ފަހެ އެތަޤުލީދުގެ މިހެން ގޮތުގެ ނުބައިކަމެވެ! މިހެން ކަންތައްކަން އެމީހުން ގެންދިޔަ، އަދި ދީނުގައި މިހެން ހަލާކުވުމަކަން އެމީހުން ގެންދިޔަ ބިދުޢަތަކަން ހަލާކުކޮށްބޭވެ!

ބައްޓު މަގަށް، އަދި ޤާބިލުކަމަން މަގުދައްކަވާ، އެހީތެރިކަން ރިވެތިގޮތުގައި ދައްވާ ބިދުޢަތުގެ އެފަދަ ޢަމަލުތަކުން އެދެނީ الله ގެ ރަޙްމަތުގެ ނަންވާ.

އަދިވެސް އެމީހުން ބުނެއެވެ -އަދި އެއީ އިލްމުލް ކަލާމުގެ މީހުން އޭގެ މައްޗަށް ބިނާ ކަނޑައަޅާ އަޞްލު، އަދި އެމީހުންގެ އިލްމުލްކަލާމުގެ ޤަވާޢިދުތަކަށްކަމުގައިވެސް ހަދާ ކަންތަކެވެ- : "މިއަޞްލު ފުރިހަމަކުރާ މިހާ؛ ދުނިޔެ އުފެދިފައިވާ ކަން ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް އެކަހަކު ކުޑަގާނަކަން ނުވެއެވެ. އެއީ "ޢަރަޟު" އާއި "ޖައުހަރު" ގެ މައްސަލަ، އަދި އެއްޗިހި ސާބިތުކުރުމެވެ."

އެގޮތުން އެމީހުން ބުނެއެވެ: "ޢަރަޟަކީ ވަކި ތިން ގޮތަކުން ހުރި ގޮތަކަށެވެ: ޖިސްމެއްކަމުގައި، ނުވަތަ ޢަރަޟެއްކަމުގައި، ނުވަތަ ޖައުހަރެއްކަމުގައެވެ."

ޖިސްމަކީ: ވަކިވެ ފުރަގުވުމުން އެއްތަނުން ޖާގަހިފާ އެއްޗެކެވެ.

ޖައުހަރަކީ: ޢަރަޟުތަކުން (ހުރަހަކީ ފިޒިކަލް ކަންކަން) އޭގައި ހުރުމާ އެއްޗެކެވެ.

ޢަރަޟަކީ: އޭގެ އަމިއްލަ ޖާގައެއް ހިފައިގެން ނުހުންނަ އެއްޗިއްސެވެ. އެއްޗެއްގެ ސިފައިގެ ގޮތުގައި ހުރެގެން އެއްޗިއްސެވެ.

އަދި ފަލަސަފާއި މިކަހަލަ ޢަރަޟުތަކުގެ ބޭރުއިން އެއްޗެއްކަމުގައި އެމީހުން ދެކެއެވެ. އަދި ހިނގަސިނދުވެ ކުރިން ފުރަތަމަ އުފެއްދެވުނުކަމަށް ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ ހަދީޘުން ޤަބޫލުވާ ގޮތުގައި އެމީހުން ބަދަލުކުރިއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ފިލޯސޮފީގައި ނަޒަރިއްޔާ، އުޞޫލުއިލްމާ، އުފެއްދެވުމާއި ކަންކަމާ ދިމާކުރުވާލިއެވެ. އަދި ޒަމާނީގޮތުން ކުރިން ބުއްދި އުފެއްދެވުނުކަމަށް އޮތް ހަދީޘްތަކުގެ ޚަބަރުވެސް ބަދަލުކުރިއެވެ.(76)

---

(76) އެންމެ ފުރަތަމަ އުފެއްދެވީ ބުއްދިކަމަށް ހަދާފައިވާ ޙަދީޘް ބާޠިލެއް ކަމުގައިވެއެވެ. އިބްނުލް ޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ:

«أحاديث "العقل" كلها كَذِب، كقوله: "لما خَلَق ﷲ العقل، قال له: أقبل، فأقبل، ثم قال له: أدبر، فأدبر، فقال: ما خلقت خلقًا أكرم عليّ منك، بك آخذ، وبك أُعطي". وحديث: "لكلّ شيء مَعدن، ومَعدن [التقوى] قُلوب العارفين". وحديث: "إن الرّجل ليكون من أهل الصلاة والجهاد، وما يُجزى إلا على قَدر عَقله"...وقال أبو الفَتح الأَزدي: لا يَصحّ في العقل حديثٌ، قاله أبو جعفر العُقيلي، وأبو حاتم [ابن] حِبّان، وَاللَّهُ أَعْلَمُ» (المنار المنيف: 1/60-62)

މާނައީ: "ބުއްދީގެ ހުރިހާ ބަދީހީތަކާ ހުސް ދޭއެވެ. އެއީ މުސްތަޙީލުކަން (ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ބަދީހީތަކުރެއްވިކަމަށާ) މިބަހެވެ: "ﷲ ބުއްދި އުފެއްދެވިހިނދު އެކަލާނގެ އެއަށް ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: "ކުރިމަތިލާށެވެ." ދެން އޭތި ކުރިމަތިލިއެވެ. ދެން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: "ފުރަގަސްދޭށެވެ." ދެން އޭތި ފުރަގަސްދިނެވެ. ދެން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: "ތިބާއަށްވުރެ ތިމަންއިލާހަށް ކަރާމާތްތެރިކަން ބޮޑުވެގެންވާ އެއްޗެއް ތިމަންއިލާހު ނުއުފައްދަވަމެވެ. ތިމަންއިލާހު ހިއްފަވާނީވެސް ތިބާ ދޫކުރެއްވުމުންނެވެ. އަދި ތިމަންއިލާހު ދެއްވާނީވެސް ތިބާ ދޫކުރެއްވުމުންނެވެ." އަދި މިބަދީހީވެސްމެއެވެ: "ކޮންމެ އެއްޗަކަށް މަތިވެރިކަމެއްވެއެވެ. އަދި ތަޤުވާގެ މަތިވެރިކަމަކީ ހިތްތަކެވެ." އަދި މިބަދީހީވެ: "މީހާ ނަމާދުކުރި ޤިޔާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތަރިކަތެއް ހޯދާނުލެވުނެވެ. އެކަމަކު އާދަމްގެ ބުއްދި ހުރި މިންވަރަށްގެ މައްޗަށް ލޮބުވެ ޙަޤީ ނުދެއްވާނެއެވެ."...އަޅުގަ ފަދަ އަލްއަޤްލީ މިހާރުމިއަދު: "ބުއްދިއާމެދު ބަދީހީއް ސަބަބަކަށް ނުވެއެވެ." އެހެން މިޙާލު އަޅު ޤައުލަކީ އަޤްލުދެވިލާއި، އަޅު ބާތިލު އިބްނު ޙިއްބާންއެވެ. وَاللَّهُ أَعْلَمُ"

އެމީހުން މިޚަބަރުތައް ރައްދުކުރިކަން ކަށަވަރީ: އެހެނީ އެމީހުންގެ ގޮތުގައި ބުއްދިއަކީވެސް ފުރާނަފަދައިން ޢަރަޟެއްވެއެވެ. އަދި ޢަރަޟެއް އަމިއްލައަކަށް މުސްތަޤިއްލުކޮށް އޭގެ ޒާތުގައި ހުންނާނެ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެހެންވެ މިގޮތުން ޙާލުގައި އެމީހުން ޚަބަރުތައް ރައްދުކުރިއެވެ.

އެފަދައިންނެވެ، ސިރާޠު މަގުމަތީ މަރު ކަތިލެވޭނެކަމަށް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިގެންވާ ޚަބަރުވެސް ރައްދުކުރިއެވެ. އެހެނީ މަރަކީ އޭގެ އަމިއްލަ ޒާތުގައި ނުހުންނަ ޢަރަޟެއްވާތީއެވެ.[77]

މިއީ اللهُ ގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ޚަބަރުތައް ރައްދުކުރުމަށް އެމީހުން ގެންދިޔަ، އެމީހުންގެ ދެވަނަ އަސްލެވެ. މިފަދަ ކަންކަން ޤަބޫލުކުރެވޭނީއެވެ. އޭގެ ބަޔާން އަންނާނެއެވެ.

މިގޮތް ބައެއް ސަލަފުން ވިދާޅުވިއެވެ: "ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ ދީނުގެ ޢަދުއްވުންނެވެ."

---

[77] ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«يُؤْتَى بِالْمَوْتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُوقَفُ عَلَى الصِّرَاطِ، فَيُقَالُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَطَّلِعُونَ خَائِفِينَ وَجِلِينَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ، ثُمَّ يُقَالُ: يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَطَّلِعُونَ مُسْتَبْشِرِينَ فَرِحِينَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ، فَيُقَالُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ قَالُوا: نَعَمْ، هَذَا الْمَوْتُ، قَالَ: فَيُؤْمَرُ بِهِ فَيُذْبَحُ عَلَى الصِّرَاطِ، ثُمَّ يُقَالُ لِلْفَرِيقَيْنِ كِلَاهُمَا: خُلُودٌ فِيمَا تَجِدُونَ، لَا مَوْتَ فِيهَا أَبَدًا» (رواه ابن ماجه: 4327)

މާނައީ: "ޤިޔާމަތް ދުވަހު މަރު ގެނެވޭނެއެވެ. ދެން ސިރާޠު މަގުމަތީގައި ހުއްޓުވޭނެއެވެ. ދެން ބުނެވޭނެއެވެ: "އޭ ސުވަރުގޭގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ދެން އެމީހުން ތިބި ތަނުން ނެރެވިދާނެކަމަށް ބިރުގަނެގެން ބަލާ ބަލައިލާނެއެވެ. ދެން ބުނެވޭނެއެވެ: "އޭ ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ!" އެހިނދު އެމީހުން އުފާވެ ތިބި ތަނުން ނެރެވިދާނެކަމަށް އުފާވެރިކޮށް ބަލާ ބަލައިލާނެއެވެ. ދެން ބުނެވޭނެއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުންނަށް މިއީ އެނގޭހެއްޔޯ؟" އެމީހުން ބުނާނެއެވެ: "އާންހެއްޔެވެ! މިއީ މަރެވެ." ދެން އެއާމެދު އަމުރުކުރައްވާ، ސިރާޠު މަގުމަތީގައި އެކަތިލެވޭނެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ދެބައިމީހުންނަށް ބުނެވޭނެއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިބި ފެންނަ ކަންތަކުގައި ތާއަބަދަށް ދެމިތިބޭނެއެވެ. ދުވަހަކުވެސް މަރުވުމެއް ނުވާނެއެވެ."

ސިރާޠުގެ މަގުގެ ވާހަކަ ނުގެނެވި މަރު ކަތިލެވޭނެކަމަށް ބުޚާރީއާއި މުސްލިމްގައިވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. (صحيح البخاري: 4730 ، ومسلم: 2849)

ދެކެނީ އެމީހުން ބަލާސާފު ބިނާވާ އެއްޗަކީ: އެމީހުންގެ އަންދާޒާކުރުމާއި ހިޔާލާއި، އަދި އެމީހުންގެ ނަޒަރު ހިންގުމާއި ވިސްނާ ފިކުރުކުރުން އެއަށް ގެންދާ އެއްޗެއްގެ މައްޗަށެވެ. ދީން އެއަށްފަހު އެކަންތަކަށް ބަދިހީތަކަށް ހުށަހަޅައެވެ. ދީން އެކަންތަކާ ދިމާވި ބަދިހީތަކު ގަބޫލުކުރެއެވެ. އެއާ ޚިލާފުވެއްޖެ އެއްޗެއް ރައްދުކުރެއެވެ. އެއީ އިސްވެ ބަޔާންވީގޮތަށެވެ.

އަނެއްކޮޅުން ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން -الله ސަލާމަތްކުރައްވާށިއެވެ- ފަހެ އެމީހުން ޤުރުއާނުގައި ވަޙީ އިއްވިވި އަދި ސުންނަތުގައި ވާރިދުވެގެންވާ ކަމެއްގައި ވިއްޔާ ހިފަހައްޓައެވެ. އަދި ސާބިތުވެގެންވާ ޙުއްޖަތްތަކާއި، ސައްޙަވެގެންވާ ދަލީލުތަކަކުން އެއަށް އެމީހުން ބުރްހާނު ދައްކައެވެ. އެއީ ޝަރުޢު އެއަށް އިތުރުކުރެއްވި، އަދި ސަލަފު (ޞަޙާބީންނާއި ސުންނަތް) ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ގޮތުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ބުއްދިގެ ޙުއްޖަތުކަމަށް ހިފައިގެން الله تبارك وتعالى ގެ ސިފަފުޅުތަކާއި، އުޞޫލުވެސް ދީނުގެ ކަންކަމުގެ ތެރެއަށް ވަދެނުގަނެއެވެ. އެމީހުންގެ ސަލަފުންނާއި އިމާމުންނާއި ބަޔަކުން އެއްގޮތުގެ މަތީގައި ތިއްބަވައިގެން އެމީހުންނަށް ފުރިހަ މިގޮތަށެވެ.

الله تبارك وتعالى ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ شَٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ٤٥ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذۡنِهِۦ وَسِرَاجٗا مُّنِيرٗا ٤٦﴾ [الأحزاب:45-46]

މާނައީ: "އޭ ނަބިއްޔާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންއިލާހު ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވީ ހެކިވެރިޔަކު ބޭކަލަކު ގޮތުގައާއި އުފާވެރިކަމުގެ ޚަބަރުދެއްވާ ބޭކަލަކު ގޮތުގައާއި އިންޒާރުދެއްވާ ބޭކަލަކު ގޮތުގައެވެ. އަދި الله ގެ ދީނަށް، އެކަލާނގެ އިޒުނަފުޅާއެކު (މީސްތަކުންނަށް) ގޮވައިލައްވާ ބޭކަލަކު ގޮތުގައާއި (އެއްކުރުންގެ މަގަށް) އަލިކުރުވާ ވިދާލާ ބޭކަލަކު ގޮތުގައެވެ."

އަދިވެސް ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ [المائدة: 67]

މާނައީ: "އޭ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން ކަލޭގެފާނަށް ބާވައިލެއްވުނު ތަބްލީޣު ކަލޭގެފާނު ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު އެކަން ނުކުރައްވައިފިނަމަ، ކަލޭގެފާނު އެކަލާނގެ ރިސާލަތު އިއްވެވިކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ."

އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ވަދާޢީ ޚުޠުބާގައި، އަދި ތަފާތު އެތަށް މަޤާމުތަކެއްގައިވެސް، އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތު އެންމެހާ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ހާޒިރުގައި ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ:

«أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ» (78)

މާނައީ: "އަޑުއަހާ ދަންނަވާށެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނު ތަބްލީޣުކުރައްވައިފިން ހެއްޔެވެ؟"

އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި، އަދި ތަބްލީޣުކުރުމަށް އަމުރުކުރެވިގެންވާ ކަންތައްތަކާއި ތަފްޞީލުގައި: ޢަޤީދާގެ ކަންތައްތަކާއި، އޭގެ ބާރުއިސްމާއި މަގުވުމެވެ. ދީނުގެ ނަބިއްޔާ ﷺ، ދީނުގެ ކަންތައްކަމާއި، ޢިބާދަތްތަކާއި، މުޢާމަލާތުތަކާއި، ޝަރުޢީ ޙުކުމްތަކާއި، ފަސްކުރުތަކުން ހަމަ އެއްވެސް ކަމެއް، ފުރިހަމަކަމުގެ މައްޗަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވާ، ތަބްލީޣުކޮށްދެއްވައިފައިވާތީ މުޅިން ދޫނުކުރައްވައިފައެވެ. އަދި އެކަމަކަށް ބޭނުން ޖެހިގެންވާ ވަގުތުން، އެކަމުގެ ބަޔާން ނުކުރައްވާ އެކަލޭގެފާނު ފަސް ނުކުރައްވައެވެ. އެހެނީ އެހާލަތުގައި ބަޔާންކުރެއްވުން ފަސްކުރެއްވުމަކީ؛ ޢުލަމާއިއާ އެމީހުންނަށް އެއްޗެސް ކަނޑައެޅުމާ ތަކްލީފު އެމީހުންނަށް ޖެއްސުން ކަމަކުނެވެ.

ކަންތައްވެސް އަހަރުމެން މިއަދު ގޮތުގެ މައްޗަށް ކަމެއް ވާނަމަ، އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ މިކަންކަމުގައި އިޖްތިހާދުކުރެއްވި، ޢިމްރާނުބްނު ޙުޞައިނުގެ ދޭތެރޭ ޚާއްޞަ ރިޢާޔަތްކުރުން ބޮޑެތި ދެއްކެވުން އެއްގޮތްގޮތް ފާޑުފާޑުގެ އަޖުރުދެއްވަނީ އެކަށީގެންނެވެ. އަދި މިސްކީނުގެ ތެރެއިން އެކަކަސްވެސް، އެކަންކަމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަރަކާތް، އަދި ސަބަބުތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބައިވަރުގެ މިހާރުގެ ބަޔާންވެސް ހަތުކުރެވޭ އިތުރުވެސް އަދި އެއަންނަ މަތި އެއްކޮށްވެސް ރިވާކުރުން ހަމަހަމަކޮށް ކުރެވިފައިވާނެއެވެ. މުޙާބަރާތް ވީހަސް، އަދި ވަރުވަރު ދާރީތަކުރަން ސުޤާމެވެ.

(78) رواه البخاري: 1741، ومسلم: 1679

ދެންފަހެ (މިކަންތައް އަހަރުމެންނަށް އެނގިއްޖެނަމަ) އަހަރުމެންނަށް އެނގިގެންދަނީ އެބޭކަލުން ވަޑައިގެންނެވީ މިދީނުގެ މަދްހަބާއި ޚިލާފުވެގެންވާ ގޮތަކަށްކަމެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ހިއްޕެވީ މިދީނުގެ މަގު ނޫން އެހެން މަގެއްގައެވެ. އަދި މިމަގަކީ އަހުލު އުފައްދަވާފައިވާ ބިދުޢަވެރި މަގެއްކަމެވެ. ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވެސް، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްހާބުބޭކަލުންވެސް މިމަގުގެ މަތީގައި ނުހިއްޕަވައެވެ. އަދި މިމަގުގައި ހިފުން އެގޮތުންދަނީ އެބޭކަލުންނަށް ފާޅުވިއްޔާ، ބައިބޭގެ ބަސްބުނުން، އަދި ދީނުގައި އެބޭކަލުން ޖަދަލުވެ، އިޚްތިލާފު މަދުވެގެންވާކަމުން ނިސްބަތުގެކަމަށް، އަދި އެބޭކަލުންނަށް މަގު އޮތީ ނުސާފުވެގެންވާކަމަށް ނިސްބަތްކުރުމަށެވެ.

އަހުރެމެންނަށް ފިލާފައިވާ ގޮތުގައި (މުޙްތަޖިދި ބިދުޢަތުކަމުގައިވާ) އަބޫ ހާޝިމު އަލްޖުބްބާއީއަށް، ފާޠިމާ ސިޔާ އަންހެން ދަރިއެއްލިއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަސްހާބުން ބުނަމުންދިޔައެވެ: "މުބާރަކުތަ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ފާޠިމާ އަންހެނުން، އަހުލު ހާޝިމުގެ ދަރި ފާޠިމާ މާބޮޑުކަން ﷲ ގެ ފޮނުވި، އަދި ބައްޕާ މަޤާމުގައި އިތުރު ކުރުމުގައި ދަރަނިގެންނެވިއެވެ!"

ދެން މިދުވަ ވަރަކައުކަން ގެންދާ މަގަކުން އަހަރުމެން ﷲ ގެ ރަސޫލުއްލާހުގެ ރައްކާތެރިކަމަކުން އެދުމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ހެޔޮވެރިގެންނެވި ކަންތައްކަން ތައުފީޤުއްލެވުން އަހަރުމެން އެކަލާނގެ ރަސޫލުގެ އެދުމެވެ.

ﷲ ތިބާރަކް ރަބްބަތޮރިއްވަރިއަވެ! އިމާނުން ދަރުމަ އުޖޫ ވަރަކައުކަމުގައި ތިބާ މަސްއޫލުވުމުގެ ނަމަނަމަ ހަބަރުދަރުވާނެވެ! އަދި އިމާނުގެ ބުނުންތައް ޕިނަކާމުރު ތިބާ ހެއްލުންތެރިވާނެވެ! ދެން އެއީ ފިލައި ދިއުން އަވަސް، ފުރުއްޞަތު ޕިނަވެގެންވާ އެއްޗެކެވެ.

އިމާނުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބައިގަނޑުއެއް ކިބައިން ތިބާ ވަރަކައުކައް އަޑުއަހައިފިނަމަ؛ ހަމަ އިމާނުގެ ހަސްމުންނަށް އެއް ދިމާކުރާގޮތަށް ނުވަތަ ކައިރިކުރާ ވަރަކައުކައް ދޫކޮށްގެންނާ ވަރަކައުކައް މެދުވީ ނުވެއެވެ. ދެން (އިމާނުގެ) ކޮންމެ ބައިކު އަނެއްބައިކާ ދިރިކޮޅުވެ ފުރުއްޞަތެއްވެ. އަދި ބައެއް އެއްޗެހި އަނެއް ބައި އެއްޗެއްސާ ދިމާ ދިރިކޮޅުވެ. އިމާނުގެ ތެރެއިން މިހަކަ ހަސްމުގެ މައްޗަށް ކުރިއަރާ، މާތްވެގެންނަކަން ކަނޑައިޅޭ އިމާނުކަމުގެ ދަސްބަހައްޓައި ބައްޔަށްކަރުމުގެ މިންވަރު ހުރި ގޮތްއެގެ މައްޗަށް، އަދި ޖަދަލުކުރުމާއި ކަލާމުގެ ބޮސްއަޅުވަލައި އިމާނުގެ ކަރުދާސްކަން ހުރި މިންވަރެއްގެ މައްޗަށެވެ.

އެމީހުންގެ އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކުގެ މައްޗަށް ކިޔަފަހަރު ގަދަވެގަންނަ ގޮތަކީ: އެމީހުންގެ އުސޫލުތަކުން ޖަދަލުކުރުމުގެ ޢާދަގެން އިޚްތިލާފް އަރުވާ ގޮސްޖަހައިގެންނެވެ. އަދި (އެމީހުންގެ ހަސަދުން ކުރިން ބުނިނަމަވެސް) ޢަމަލުކުރާނެ ބަސްބަހާ (މިހާރު ތަނާގެ ހުސްވެ) ފުރަތަމަ ހިފުމަކަށް ބަހައިގެންނެވެ. އެގޮތުން (ހަސަދުން ބުނެވިދާނެ) ބަސްތަކުން އެގޮތުގެ މަތިން ހިފައިގެން ގެންދިޔުމަށް އެމީހުންގެ ނިބައިން (ޚިޔާލުތަކުން) އެދެއެވެ. ދެންވެސް އެކަން ނުކުރެވި ހުއްޓިގެ މިހާރަށް އެމީހުން، ޖަދަލުގެ ރާސްގެން ޚިޔާލީ ނަންދީފި (ދީފާލުވާން ނުކުޅެދި، ދެކަވެ، ބުއްދަތަ) ކުރިޔަށްދާ މިހައްކަމުގެއެވެ. އަދި އެހާއިރު (ބަހުސްކުރުމާ) ބާރުވެގެންވާ މިހައްކަތުން ހަދައެވެ. އަދި އެހާގެ ޙަސަދު މަޒުވެރިކަމުން ބަހަދުކުރާ ދެއެވެ.

ޖަދަލުކުރުމަކީ އެއީ ބައްޔެ ބަލާނެވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އަދި އެއީން ބުއްދިއްޔާއްވެސް ފާއިދު ނުވާނެއެވެ. ފަހަރެއްގައި ދެހަސްދުން މުހިން ތަފާތު ދެބުނުމެއްގެ މައްޗަށް ވެދާނެއެވެ. އެއީ އެދެބުނެވެސް ބާޠިލުވެގެންވާ ބަހުސްކުރެވެއެވެ. އަދި އެދެމީހުން ފިކުރުކުރި އެއްޗެއްގެ މިންވަރު ބަހާނެ އަނެއް ބަދަލުކުރުމަށް ބުނެދީގެން އެކައްޗެއް ހިމަނުވެފައި. ދެންފަހު އެދެމީހުންގެ އެއްބަސް ހިލޭކޮށް ޙާލަތަށް ފުރިހަމަ ދެކެނެވެ. މަތިންނެ ސަމްބަލުކުރާ ކަމަށް ނުވެއެވެ. އެއީ އެއީން އެހާގެ ހަސަދު ބުނާ ބަސްގެން ވެސް ނުނިމޭ، ހުރިހާ ނުކުޅެދުންވެސް ގޮތަށް ޖަދަލުކުރެވެއެވެ. ގަމަތްކުރާ ބަށްފަހަރުއެވެ، އަމީ ކަރުދާސްގެ ބަސްބަސް ނެތެވެ. އެއީ ފިކުރުދިނާ އެހެންނާގެ ރިޢާޔަތްކުރާ ގޮތަކީ:

«حُجَجٌ تَهَافَتُ كالزُّجَاج تَخالُها ... حقًّا، وكلُّ كاسرٌ مكسورُ»

މާނައީ: "ބިއްލޫރިތަކެއްހެން ތެޅިގެންދާ ބައްޔެއްތޯ، ތިބާ ހިތުގަނިވި އެއީ ޙައްޤުކަމަށް، ނަމަވެސް އެހެނިހެން އެއްޗެއްގެ ތަޅާ އަދި ތެޅިގެންދާ އެއްޗެކަމުގައެވެ"

ކަންތައް އެހެންވީ؛ އެހެނީ ދެބައިގަނޑުންކުރެ އެއްބައިގަނޑު ހަމަޖެހޭނެ އެބަހަލުގެ ބުނުމުގައި ބަސްބަ ހަބުހަށް މައްޗަށް ބަރަސްވެ ބިނާ ނުވާތީއެވެ. އެހެނިހެ އެއްޗެއްތަކާ އެކަމު އަނެކައްޗާ ހިދިކަމާ ޙައްޤުނުވާކަށް ކަމުގެއެވެ. އަދި އެއްކަމުވެ، ދެމެހެވެ ގޮތްތަކެއް ކަމުގެއެވެ.

އެމީހުންގެ ޖަދަލުކުރުމުގައި ހިންގާފެތުރިވަނަމަ: ކާންމު ދެވަރަކު އާގޮ ކާންމު މިހަކަ އެހާގެ މަތިން ދޫކަން އެހެން މަތިންބަހަކަށް ބިވިސް އެވެސް ފަހަތަށް ނަގާމުގެން ޚިޔާލީވެއްޖެއެވެ! އެއީ އެހާގެ މައްޗަށް ގެންވާ އިޚްތިލާފުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެކަމަކު **ތިބާއަށް ފެންނާނީ އެމީހުން ޖަދަލުކުރުމުގައި (އަހުލު ބަސްދުވާ ބުއްދަތް ހުސްވެ) ކުރިޔަށްދިއުމުންވެސް (އަންނަ ޢަމަލުތަން)**

ބަދަލުދެނުވާ ތިންގޮތް. މިއީ އުމުރުންގެ ޓެސްޓަކީ ހަމައެކަނި ހިތުން ނޫންކަމުގެ ދަލީލެވެ. އުމުރުންގެ މަގަކީ ހުސްއެކަނި އަމިއްލަ އެދުމަކުން ތިބެހެއްޓުމެވެ.

އަބޫތަމާން އިޙްޔާއު އަލްވާރިޘު އާއާ ބުންޏެވެ: "މިއީ އަހަރެން ދަރިކަ މަތިރަށް ހިލާފުން އަހަރެންނާ ކުރިމަތިލާތީވެސް އިޙްޔާމުކުރެވެ. ޢަމަލު އަދި ފަހުން ގެންނާނަމުވެ." ނުވަތަ ބުންޏެވެ: "އަހަރެންގެ ދީނާއި މަތިރަބަށް ނިސްބަތްވާ މީހުންގެ ތެރޭގައި މިސްބާހަށް ވަކިވެ ފަރަތުގެ މީހުންވެއެވެ."

މިފަދަ އެއްޗަކަށް އަހަރުމެން ރިޢާޔަތްކުރުމަކީ ކާފަރުއްގެ މަތްޗަން ދުވަހަކުވެސް ޚިޔާލެއް ނުކުރާށެވެ!

ހިތާ ކާފަރުންނަށް، އުމުރުން ޙައްޤުގައި ހިތިކަމަށް ވަހުމު އަތުވާ މަގުއްކަމުގައި ގެނުދި މިކަންތައް ނުވެއެވެ. ﷲ އުމުރުން ހަލާކުކުރައްވާނެއެވެ! އުމުރުން ބުރުތާނު އެހެދަނީ ކޮންފަދައަކަށް ހެއްދެވީތޯ؟! އަދި އަނިޔާވެރިން ދަރުކާ އުޅޭ ވާހަކަތަކުން ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ މަތިވެރިވެގެންވާ ބޮޑު ހުއްޖަތެރިވެގެތެރިވާތީ ހުއްޖަތެރިވެގެންވެއެވެ.

އުމުރުންގެ ދީނުތަކުގައި ޚާތިމުކުރާ ހުރިހާ އެއްކަމެއް: އުމުރުން އެބޭނި ބުނުމުގެ މައްސަލަ އަހަރުމެން ޙައްޤު ޞައްޙާބީންނަށް، އަދި އުމުރުން އެފެދާ މަގުން ދީން ހެދިއެގަތުން އަހަރުމެން ވަޙީބުކާރީންނަށް؛ އެއިން ވަޙީބުކާރީ ޖެއްސު އުންމަތާ މިސްކީނުން އެއްކަލާ ކާފަރުކުރުމެވެ! އެހެނީ ޖެއްސު މިސްކީނުންނާ ހަމައެކަނި ތަބާވުން ދެނެވި ނޫނެއްވެ.

އަދި ދުނިޔައެއްމުގެން (އިލްމުގެ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން) ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ މައުރިފަތް ދެނެގަތުމުގެ ގޮތުގައި ގެންދެވޭ މަގު އުމުރުންނަށް ހުރަހަށާރީވާނެ: ބުއްދިން ހެކިދައްކާ، ޢަދަދުކަތް، ނަޒަރު ހިނގާ މިހެކަން ބަދަލުވުން ޔަޤީންކަން، ފުރަތަމަ އާގެ ޖިސް މިހުންނަން އެފަހަރުވެސް ނުކުރެވެ!

އުމުރުންގެ ތައުރީދު އެންމެ ބޮޑުކަމެއް ނަގާފައިވާ ނިމުކާވުމެ: އުމުރުންގެ ސަޚަފުންނާއި އިމާމުން ދީނުގެ އަޤީދާތަކުގައި ތިއްބަވާ ނުކާފަރާތް ފުރުނުގެތަކަށް ޚާޒިމުވުމާއި، އާގައި ކާޚުދަތުގެން ދަތުއްޔާ، އަރުކަމުގެ ވަޒީފާތަކުގެ މަތީގައި ދެމިހުރުމާއި، ދީނުއްތަކައް ޔަޤުމުގައި ޚާޒިމުވުމެވެ. އެއީ ޝަރުޢަތުގައި ޝަރުޢުތަކުން ސަޚާވަތްވާ ޙައްޤުތަކުގެ ތަބާވާހެކެވެ. ތިބާއަށް އުމުރުން

ފެންނާނީ ގުނަވަނަކުން ގުނަވަނެއް ބިރުކިއަރަސް އެމީހުން ގޮތްޕުޅުކަމާ އެކީގާއިން އަނބުރާނުމާ ތަނެވެ. ފަހެ މިއަދުނަކަށްބަލައި މުސްލިމުންނަށް ތަކުލީފާއެވެ! އަދި މުސްލިމުންގެ ދަމަނަވެރިކަމަން އެމީހުންނަށް އުފާވެރިކަމުގެ ހުސް ހަބަރުހުއްޓެވެ!

ދެންފަހެ މިއައްޔުންނަށް ބޮޑުވެގެންވާ ބައިގަނޑު، އަދި އުއްމަތުގެ ޖަމާޢަތްތަކަށްވުރެގައިވާ ބާލަ އެވެރިން މުއުމިނުން ކާފަރުކޮށްލީމަށް؛ ދެން މިކަން އެވަނީ އިސްލާމްދީނުގެ ދުޝަ އަޅާއާ ފަތްޖަހާލުން ކަމުގައިވާށެވެ! އަދި ދީނުގެ މުސްލިމު ފުރިޔާލާ، ސުވިޔައުގެ ރުކުންތަކާއި، އިސްލާމްކަމުގެ ނިޝާނުތައް މުޑާލިކުރަމުގައިވާށެވެ. އަދި މި ދަރު -ދަރުލާ އިސްލާމް- ދަރުލާ ކުޅަދާނަ ގޮތުގައާ، އެދެކެނުގެ މީހުން އެއްދަރަޖަ ކުރުމެވެ.

މުސްލިމުންގެ އެކަކުއް ހާސް މީހުންގެ ތެރޭގައި އެވެރިން اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގަޔާވާކަން ދެންގަތުން ސިއްރަވާމަންބަކައި އެމީހުން އެކިޖާއަތްކުރާ ސުލްޙުގެ ގައުމަކާމީ ކަންއިރަކުރައްހެވެ!؟ މިންބަރި ހުތުރު ބޮޑުމުގެ ރީހުން، މުސްލިމުއްޔާގެ ހިތްގައި ނާޖާހައްހެވެ؟

އަދި ޔަހޫދީ، އެވެރިން ދީނުގައި އަޑުން ގެންސުގަނޑު، މުސްލިމުންނަށް ނުވާވާލައިގެން އުޅުއްދާފައިވާ މިކަސްތަކުގެ ބާޠިލުކުރަމުންބަކައި ހިތާމައިން ކުރިކުރިވީނަމަ، އެކަންވާސް ޖަހަޒުވެގެންވީހެވެ.

ދެންފަހެ "ތިމަންމެން އާއްމު މުސްލިމުން ކާފަރެއް ނުކުރަމޭ" އެމީހުން ބުނެފިނަމަ؛ އެމީހުންގެ އަމަލަކީ އަސްލަކީ ކާފަރު އެއިރިހިލާފެއްވެ! އެއީ ޢިމާންކަމާއި ގައުރިފާގެ ޖަމާޢަތް -އެމީހުންގެ އުސޫލުތަކުގެ ގައުމަކަށް- (އެމީހުން ޖަބޫލުކުރާ އަސްލުތަކަށް ފިޔަވައި) އެނޫން އެހެން މަގަކުން ތާބިޢުކުރިހިނދެވެ.

އަދި އަހަރެންނަށް ހިފާތަކުގައި އެމީހުންގެ ތަރުއިން އެފަދައިން (އެބަހީ: ތިމަންމެން މުހުން ޔަހޫދާ އާއްމުން ކާފަރެއް ނުކުރަމޭ) ބުނާ މީހާ އެހެން އެބުނެވި ތަފާއްތާ (އެތަރުއިން ވަންހަނާކަންގެން ބޭރުން ދަފަދައަކުރާ) މަގުގައި ހިފުމަށެވެ. އަދި މުސްލިމުން އެމީހުންނަން އެއްސަރިކާ ނުބައިކަންފާޅު އެހެން ދަރުކުރުމަން ބޭކައެވެ. އެހެންނުންނަމަ އެމީހުންގެ ޖަމާޢަތައި އެމީހުންގެ އަސްލުތަކުގައި ގެންގުޅޭ ގަދުވެސް އަހަރުމެން މިދިކުރުކި ގޮތަށެވެ.

اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އަޅުގަނޑު ސުންނާ ފަލާޙުމާއަތަށް އެމީހުންގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކުރައްވާ ފުއްދަވާދެއްވާށިއެވެ! އަދި އެމީހުންގެ ރަގުން އަނބުރާ ޖެހެއްވާށިއެވެ! އަދި އެމީހުންގެ މަކަރުގެ ނިމުން އެމީހުންނަށް ޖެހެއްސެވާށިއެވެ. އެކަލާނގެ ޤުދުރަތާއި، ގަދަފަދަކަމުގެ މަތިވެރިކަމުންނެވެ.

10- ބުއްދީގެ މާނައާއި، ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޮތުގައި ދީނުގައި އޮތް މަޤާމު

ފަށްފުރަ:

އަހަރުމެން ދެން މިދަސްކުރުމަށް ބުއްދީގެ މާނައާއި، އަހުލުއްސުންނާގެ ގޮތުގައި އެބުއްދީއަށް ދީނުގައި އޮތް މަޤާމު ބަޔާންކުރުމުގައެވެ.

ދަންނާށެވެ! ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ މަޛްހަބަކީ ބުއްދިން އެއްޗެސް އެނގޭނެ އެއްޗެސް މިހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވުން ކަނޑައަޅާފައި، އެއްޗެސް އެނގޭނެ އެއްޗެސް މިހެއްގެ ކިބައިން ނުވެސް އުޅުއްވާނެކަމެވެ. ހަމަޖެހުނު ކަރުގެ ނުވަތަ ހަވާލުކުރެވުނުގައި، އަދި ކަމެއް ރަނގަޅުކުރެވޭގޮތެއްގައިވެސް ހުކުރުކުރެވޭއިރުވެސް އެބުއްދިއަކުން އެއްޗެސް ނަގާބުވޭ ނުވެއެވެ. ސަމުޢު (ޝަރުޢާގައި ސުންނަތް) ނައިސްނަމަ، އެއްޗެސް މިހެއްގެ މައްޗަށް ކަމެއް ވާޖިބުނުވެއެވެ. އަދި ތަވާބަކަށްވެސް އަދި ޢުޤޫބާތަކަށްވެސް (އަނަދަން ހުކުރުކުރުމަށް) އެމީހަކު ނުވަނީއެވެ.[79]

---

[79] ދަންނައެވެ! ބުއްދިން ކަންކަން ނުބައިކުރުވުމާއި ރަނގަޅުކުރުވުމަކީ މިސްކީނެއް ހަމަޖެހުންތަކެއް ދިނަ މައްސަލައެކެވެ. އެގޮތުން ތިން ގޮތަކަށް މިސްކީނުން މިގައި ބަހުސްވެ:

ފުރަތަމަ: ބުއްދިން ކަންކަން ރަނގަޅުކަމުގައި އަދި ނުބައިކަމުގައި ނިންމާ، އަދި ތަވާބާއި ޢުޤޫބާތްވެސް އޭގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވެއެވެ. އެގޮތުން މިސްކީނަކު ޖަޒާއާއި، ވަޢުދުތަކުން ތަރަފެއް ކަންކަމަށް އޮށްޓާއެވެ ކަންކަމާއި ނުބައިކުރުމާއި، އަދި ޙަރާމްކަމާއި، އަދި ވާޖިބުކުރުމާއި، ހުކުމްކުރުމުގައި ކަންކަމަށް ޝަރުޢުގައި ބަޔާއް ނަހަރީ ބުއްދިން އެކަނި ހުކުމްކުރެވެއެވެ. އެކަންކަމުން ބުއްދިންވެސް ޑީލާއި ކަމަށް ތިމާގެ ފާއިދާއަށްވެސް ބުއްދިއަކަށްވެސް. ތަޖުރިބާއި ބުދާނެ އެކަމާ އަމަލު ބުއްދީގެ މައްޗަށްވެ. ޝަރީޢަތް އައިސް، އަދި ވަޙީ ބާވައިލުމާއި ރަސޫލުން ފޮނުއްވުމުގައި ހަމައެކަނި ބުއްދީގެ އެއްބަސްވުމަކަށް ބާރުދިނީ ހަމައެކަނި ބުއްދިން ނޭނގެނެވެ. އަދި އެމީހުން ބުނީ ގޮތުގައި: އެކަމަށް ފައިދާހުރި ގޮތެއް ކަންކަން ހިންގުމުގައި ﷲ ގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެގޮތުން އިންސާނުން އުފެއްދުމާ، ދީނީ ހުކުމްތަކުގެ އުޅުއްވާ ފައިދާހުރި ގޮތަކަށް ﷲ އިންސާނުން އުފެއްދެވުން ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި އެމީހުންނަށް އެހެން އެކަށީގެން ގޮތް ހަމަ ކުރިއަށްދިޔުން ރަސޫލުން ފޮނުއްވުން ބާރުތަކެއްގެ ގޮތުން ﷲ ގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި ހުކުމްކަމަކީ ކަންތައްތަކުގެ ބުއްދިން ދަރިމަރުކޮށް މިކަމަކީ ބުރާދު މިބައިގެ ނުރަނގަޅު ހުކުމްތަކެއް، އަޅުއް

ލިބެންޖެހޭނެކަމާއި، އެހެން ކަމުން ހެޔޮ ޢަމަލުކުރާ މީހާއަށް ޘަވާބުދެއްވުން الله ގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. މިއީ މަގުފުރެދިގެންދިޔަ މުޢުތަޒިލީން ދެކޭ ގޮތެވެ.

ދެވަނައީ: މުޢުތަޒިލީންނާ ދެކޮޅަށް ނިކުމެ ރައްދުދިން މީހުންކަމުގައިވާ އަޝްޢަރީންނެވެ. މިމީހުން ދިޔައީ އާގެ އަނެއްކޮޅަށެވެ. އެގޮތުން ބުއްދިއަކުން އެއްވެސް ކަމެއް ނުބައިވެ ރަނގަޅުވެ ނުނިންމޭނެކަމަށެވެ. އެއީ ހަމައެކަނި ޝަރީޢަތުން، ވަޙީއިގެ ނަޞްޞުން ނުވަތަ ޙަދީޘްކަމުން ކަނޑައެޅޭނެކަމެއް ކަމަށެވެ. އެގޮތުން ޝިރުކުކުރުމާއި، ވައްކަންކުރުމާއި، ދޮގުހެދުމާއި، މީހުން މެރުންފަދަ ކަންކަމަކީ ޝަރީޢަތުގައި އެކަންކަން ނުބައި ކަންތައްކަމުގައި ކަނޑައެޅުނުކަމަށް ނުބައިކަމުގައި އެކަމަކީ ކަންތައް ނުވާނެކަމަށެވެ. މައިންބަފައިންނަށް ހެޔޮކަމެވެ، ވަފާތެރިވެ، އަމާނާތްތެރިވުމާއި ހުރިހާ ކަންކަމަކީވެސް ވަކި ބާވަތެއްގެ ދަށުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަންކަމަށް ރަނގަޅު ކަންތައްތަކުގައި އެކަންކަން ކަނޑައެޅުނީ ޝަރީޢަތުންނެވެ. ބުއްދިއަކުން ރަނގަޅު ސިފައެއް އަދި ނުބައި ސިފައެއް ނުނިންމޭނެކަމަށެވެ. އެގޮތުން މިސާލަކަށް ޝަރީޢަތުގައި ޙީލަތްތެރިކަމުން، ނުވަތަ ބުދަށް ސަޖިދަކުރުމުން ނުވަތަ ދޮގުހެދުމަށް އަމުރުކުރެއްވި ހިނދު އެކަންތައް ނުބައިކަމެއް ނޫން ކަމަށް ވާނެކަމުގައެވެ.

ޝަރީޢަތުގައި އަޝްޢަރީން މިގޮތަށް ނިންމީ އިމާމުން الله ގެ އަމުރުފުޅުތަކާއި ނަހީތަކުން ޙިކުމަތުގެ ސިފަ ނަފީކުރުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެގޮތުން ވަކި ސަބަބަކަށް ޓަކައި އަމުރުކުރެއްވުމާއި ކަނޑައެޅުއްވުމެއް ނުވާ الله އަށް އެކަށީގެންނުވާ ކަމެއްކަމުގައި ސިފަކުރައްވައިގެން އެމީހުން ދެކެއެވެ. އެހެނީ الله އަކީ ފުރިހަމަ ފަރާތެއްކަމުގައި، އެކަލާނގެ އަމުރެއް ސަބަބަކަށް ޓަކައި ނުވަތަ މަޞްލަޙަތަކަށް ޓަކައި ކަމުގައި ވާނަމަ، ނުވަތަ ފަރާތުގެ ބޭނުމަށް ގޮތެއް ބަލާފައެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ކަމަކީ އަމުރުކުރެއްވުމެއް ނުވެއްޖެއްޔާ ނަފީކުރެވޭނެއެވެ. އެހެންވީ އެކަލާނގެ ކުރައްވާ ކަމެއް ސަބަބަކަށް ޓަކައި ބަދަލުގެ ގޮތުގައި ނުވަތަ އެކަލާނގެއަށް ފައިދާއަށްޓަކައި އަމުރުކުރައްވާ ނަހީކުރައްވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަލާނގެ ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވާ ނަހީކުރެއްވުމަކީ ކަނޑައެޅުއްވި ހިކުމަތަކާއި ޙިކުމަތެއްގެ ސަބަބުން ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙިކުމަތްތެރިކަމުގެ ސިފަ ނަފީކުރާ ކަމުން ވެސް ނުބައި ފަރާތެއް ނޫނެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙިކުމަތްތެރިކަމުގެ މަތީން ކަނޑައެޅުއްވި ކަމަކަށް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ ބަދަލުގައި އެއްޗެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަމުރުކުރެއްވި ނަހީކުރެއްވި އެއްވެސް ކަމެއްގައި ސަބަބެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އަދާކުރުމަށް ކަމުގެ ހިކުމަތް ހުރިކަމާ، އަދި ސަބަބު ކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވުމެއް ހުއްދަވެއެވެ. މިޙާލަތުގައި އިހުސާނުގެ ބަދަލުގައި ޢަދުލުވެރިކަމުގެ ބަދަލުގައި ނުބައިކަމެއް ކަމަށް ކަނޑައެޅުއްވުމަށް ވަކި ނޫނެވެ. ބުރަކުރުމަކީ ބޮޑުކަމެއް ގަބޫލު ކުރެވިދާނެކަމެކެވެ. ޝަރީޢަތުގައި އެކަން އިސްކުރެއްވިކަމެއް އޮތުން ވެސް ފަޟީލަތުން ވަރަށް ގިނަ ފައިދާ ހޯދުމަށް ޓަކައި ފާހަގަކޮށް ހުއްދަކޮށްދެއްވާ ޝަރީޢަތުގައި އަމުރުކުރައްވާ ނަހީކުރައްވައިގެން ނޫނެވެ. އެހެނީ ޚިޔާރުކުރައްވާ އަމުރުކުރައްވާ ބޭނުން الله އަށް ވާކަމަށް ފާހަގަކޮށްފައިވާތީ، އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތަކުގެ ތެރެއިން ނަފީކޮށްފައި، ދީން އެއީން ޚިޔާލު މިމީހުންގެ ދެކެމާ ބަޔެކެވެ.

ތިންވަނައީ: މިދެބައިގެ ނިޔަލުގެ ދެމެދުގައި މެދުމިނުގެ ސުންނަތުގެ އަހްލުވެރިންގެ ޢަޤީދާއެވެ. އެއީ ރަނގަޅުގޮތާއި ނުބައިކަމުގެ ބުއްދިއަށް ނުވަތަ ފިޠުރަތަށް ޝަރީޢަތުން އެނގޭނެ ކަމަށެވެ. އެކަމަކު ޘަވާބަކީ ހުކުމްކުރުމުގެ ބުއްދިއަށް ފިޠުރަތަށް އޮތް ގޮތަށް ޘަވާބު ލިބޭނެ މިހެން ނޫނެވެ. ޘަވާބާއި ޢިޤާބުގެ

ކަނޑައެޅި ހުއްޖަތް ދާއިމުވެގެންދަނީ ރަސޫލުން ފޮނުއްވައިގެން ޝަރީޢަތުންނެވެ. އަދި ޝަރީޢަތުގައި އައިސްފައިވާ ﷲ ގެ އަމުރުފުޅުތަކާއި ނަހީތަކާ ޚިލާފުވާ ޢާދައި ހިކްމަތްތަކާއި މަސްލަހަތުތަކެއް ހުރި ކަންކަމެވެ. ހެޔޮކަމުކަންކަން އޭގެ ބަދަލް ކަންކަން އެނގިދާނެއެވެ. އަދި ބަދަލް ދިނުމަކީ ނުހިފޭ ފަސްދާނެއެވެ. އެކަމާނުގެ އިސްތިއުމާލުގައިވާ އަޅުބަޔާ ނިޔާކުރަނީ އެގޮތެވެ.

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«فَالنَّاسُ فِي " مَسْأَلَةِ التَّحْسِينِ وَالتَّقْبِيحِ " عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْوَالٍ: طَرَفَانِ وَوَسَطٌ.

الطَّرَفُ الْوَاحِدُ: قَوْلُ مَنْ يَقُولُ: بِالْحُسْنِ وَالْقُبْحِ وَيَجْعَلُ ذَلِكَ صِفَاتٍ ذَاتِيَّةً لِلْفِعْلِ لَازِمَةً لَهُ وَلَا يَجْعَلُ الشَّرْعَ إلَّا كَاشِفًا عَنْ تِلْكَ الصِّفَاتِ لَا سَبَبًا لِشَيْءٍ مِنْ الصِّفَاتِ فَهَذَا قَوْلُ الْمُعْتَزِلَةِ - وَهُوَ ضَعِيفٌ - وَإِذَا ضُمَّ إلَى ذَلِكَ قِيَاسُ الرَّبِّ عَلَى خَلْقِهِ فَقِيلَ: مَا حَسُنَ مِنْ الْمَخْلُوقِ حَسُنَ مِنْ الْخَالِقِ وَمَا قَبُحَ مِنْ الْمَخْلُوقِ قَبُحَ مِنْ الْخَالِقِ تَرَتَّبَ عَلَى ذَلِكَ أَقْوَالُ الْقَدَرِيَّةِ الْبَاطِلَةِ... وَأَمَّا الطَّرَفُ الْآخَرُ فِي " مَسْأَلَةِ التَّحْسِينِ وَالتَّقْبِيحِ " فَهُوَ قَوْلُ مَنْ يَقُولُ إنَّ الْأَفْعَالَ لَمْ تَشْتَمِلْ عَلَى صِفَاتٍ هِيَ أَحْكَامٌ وَلَا عَلَى صِفَاتٍ هِيَ عِلَلٌ لِلْأَحْكَامِ بَلْ الْقَادِرُ أَمَرَ بِأَحَدِ الْمُتَمَاثِلَيْنِ دُونَ الْآخَرِ لِمَحْضِ الْإِرَادَةِ لَا لِحِكْمَةِ وَلَا لِرِعَايَةِ مَصْلَحَةٍ فِي الْخَلْقِ وَالْأَمْرِ. وَيَقُولُونَ: إنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَأْمُرَ ﷲ بِالشِّرْكِ بِاَللَّهِ وَيَنْهَى عَنْ عِبَادَتِهِ وَحْدَهُ وَيَجُوزُ أَنْ يَأْمُرَ بِالظُّلْمِ وَالْفَوَاحِشِ وَيَنْهَى عَنْ الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَالْأَحْكَامُ الَّتِي تُوصَفُ بِهَا الْأَحْكَامُ مُجَرَّدُ نِسْبَةٍ وَإِضَافَةٍ فَقَطْ وَلَيْسَ الْمَعْرُوفُ فِي نَفْسِهِ مَعْرُوفًا عِنْدَهُمْ وَلَا الْمُنْكَرُ فِي نَفْسِهِ مُنْكَرًا عِنْدَهُمْ... بَلْ الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ وَالتَّحْلِيلُ وَالتَّحْرِيمُ لَيْسَ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ عِنْدَهُمْ لَا مَعْرُوفٌ وَلَا مُنْكَرٌ وَلَا طَيِّبٌ وَلَا خَبِيثٌ إلَّا أَنْ يُعَبِّرَ عَنْ ذَلِكَ بِمَا يُلَائِمُ الطِّبَاعَ وَذَلِكَ لَا يَقْتَضِي عِنْدَهُمْ كَوْنَ الرَّبِّ يُحِبُّ الْمَعْرُوفَ وَيُبْغِضُ الْمُنْكَرَ. فَهَذَا الْقَوْلُ وَلَوَازِمُهُ هُوَ أَيْضًا قَوْلٌ ضَعِيفٌ مُخَالِفٌ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَلِإِجْمَاعِ السَّلَفِ وَالْفُقَهَاءِ مَعَ مُخَالَفَتِهِ أَيْضًا لِلْمَعْقُولِ الصَّرِيحِ؛ فَإِنَّ ﷲ نَزَّهَ نَفْسَهُ عَنْ الْفَحْشَاءِ. فَقَالَ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ كَمَا نَزَّهَ نَفْسَهُ عَنْ التَّسْوِيَةِ بَيْنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ...» (مجموع الفتاوى: 8/ 431 – 434)

މާނައީ: "ތަހްސީނާއި ތަޤްބީހު (ހުސްނުން ކަންކަން ރަނގަޅުކަމުގައި އަދި ނުބައިކަމުގައި ދެކުމުގެ) މައްސަލައިގައި މީސްތަކުން ތިން ގޮތަކަށް ދެކެއެވެ. ދެ ކޮޅާއި މެދުގޮތެވެ.

އެއް ކޮޅަކީ: (ހުސްނާއި) ރަނގަޅުކަމާއި ނުބައިކަމަކީ ޢަމަލުތަކުގެ ޒާތީ ސިފަތަކެއް، އަދި އެކަމަކީ އޭގެ ލާޒިމް ސިފައެއް ކަމުގައި ދެކޭ ބަހެވެ. އަދި ޝަރުޢަކީ ހަމައެކަނި އެ ސިފަތައް ހާމަކޮށްދޭ އެއްޗެއް (އެކަމަކު އެ ސިފަތަކުގެ ސަބަބެއް ނޫން) ކަމުގައި ދެކޭ ބަހެވެ. ސިފަތަކުން ކޮންމެ ސިފައަކަށްވެސް ސަބަބެއް ނޫނެވެ. އެއީ މުޢުތަޒިލީންގެ ބަހެވެ. އެއީ ބަލިބަހެކެވެ. އަދި މީގެ މައްޗަށް ރައްބު ޚަލްޤުތަކަށް ޤިޔާސްކޮށް މަޚްލޫޤަށް ރަނގަޅުވާ ކަމެއް ޚާލިޤަށްވެސް ރަނގަޅުވާނެ، އަދި މަޚްލޫޤަށް ނުބައިވާ ކަމެއް ޚާލިޤަށްވެސް ނުބައިވާނެ ކަމަށް ބުނެވިއްޖެނަމަ

ހުތުރުކަމެވެ ކަމުގައި ހާލަތުގެ ފުރުޞަތުގައި ނުބައިކަމެއްކަމަށް ބޭނުމެއްޖެއްސަވާ- ދެކެވުނު ބާބުގެ ދެއުލުވެއްވެސް އޭގެ މައްޗަށް ވަރުބިޔަބުވެރިންދޭވެ...

ދަންނާށެވެ ބައްދޭގެ ރަސޫލުކަމުގައި ނުބައިކަމުގެ މައުސޫލުގައި (ކަސްބާރުވެގެންދިޔަ) އަޝްއަރީއީ: ފިޔަވައިވާގައި ހުކުމަކަށްވުރެ ވަކިގޮތަކަށް (ހަލާލުގައި ނުބައިކަމުގެ) ބިދުޢަތްތައް (އޭގެ ޒާތުގައި) ޝަރީޢަތުގެ ނުވާކަމުގައި، އަދި އެއާއިމެދުގެ އިޢުތިޤާދުތައް (މުޢުތަޒިލާއް) ކުރުގައިވާނޭ ބިދުޢަތްތައްވެސް އެކުލެވިގެން ނުވާކަމަށް، އަދި ކިޔައިދޭ ކަލާމުންނެވެ އިލާހު، ވައްޙީގެ އުސޫލާ ދަލީލުތަކާ ތާއީދުވާ އެއްޗަކީ މުޢުއްމިނުން އަޤްލުންކަމާކުރެވިފައިވާ ހުކުމެއް ފަރުވާލެއް ފާހަގަކުރެވޭނީ ޝަރީޢަތުން ނޫނެވެ. އަދި ހުކުމްކުރުމަށް އަޤްލުގެ ބޭނުންވާކަމަށްވާނީ ޝަރީޢަތާ ގުޅޭގޮތުންނެވެ. އިލާހުގެ ރުކުނު ހުކުމަކީ ޢަދުލުވެރިކަމުގެ އަޞްލެވެ. ދެންވެސް އަޤުލަކީ ބޭނުން ނުކުރެވޭނެ ދަލީލެވެ. ﷲ އާ ޚިލާފުކުރާކަން އިޝާރާތް ކުރައްވާ ޢިބާރާތްތައް ހުރިހާ ޤަޟިއްޔާތަކަށް ދަލީލުގޮތުގައި ނުވާނެއެވެ. އަދި އަޤްލަކީ ޙަރާމްކުރާ ކަމެއް ޢިލްމުގެ ދަރަޖައިގެ ފޮތުންނެވެ. އަދި އަޤްލުގެ ބޭނުމަކީ ޢިލްމުގެ ފަރާތުގައިވާ ހުކުމްތަކެއް ބަޔާންކުރުމެވެ...ޙުކުމްތަކަށް ދަލީލަކަށް ނުވާނެއެވެ. އަދި ހުކުމްކުރެވޭ ހުކުމްތަކުގެ ބާވަތްތަކަށް ރުއްސަވާ ޤަބޫލުކުރާ ހާލަތުގެ ތެރޭގައި ހުރިހާ ޤިޔާސްތަކެއް ފަރާތަށްވެސް ނިސްބަތްކުރެވޭނެއެވެ.

އަދި އެއީ އެތިކުނާގެ ގޮތުގައި ބަޔާނެއް ކަނޑައަޅާ ހުކުމްތަކެއް މާނަކުރެވިގެންދާ ޚިލާފެއް ކަމެއް. އަދި މުއްސަނދިން ދެކޭގޮތަކީ ޝަރީޢަތުން ބަޔާންވެގެންދާ ޤަޟިއްޔާތަކެވެ. ދެކެވުނު ގޮތުގައި ހަމައެކަނިވެސް ޢިލްމީ ދަލީލެއް ހުރިހާ ބާވަތްތަކުގެ ފަރާތްތަކުގައި ބާރުވެރިވާނެއެވެ. އަދި ހަމައެއާއެކު މަޝްވަރާކުރާ އިޖުތިހާދުގެ ޙުކުމެއް ނުވާނެއެވެ. ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވަނީ އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާއަށް ޤުރުއާނުގައި ރަސޫލުކަލޭގެފާނަށް ކުރައްވާފައިވާ އިރުޝާދެވެ. އެވަނީ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައިގެން: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ [الأعراف: 28]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ފާޙިޝް ކަންތައްތަކަށް އަމުރު ނުކުރައްވައެވެ." އެފަދައިން ހުކުމް ނުބައި ދެކޭގޮތް ހަމަހަމަކަމަށް އެއްވެރިކަމުންވެސް އެކަލާނގެ ނަފްސުގެ ހުކުމްތަކަށް ރުއްސަވައިދެއްވެއެވެ..."

ދަންނާ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ދެކޭ ގޮތް ބަޔާންކުރައްވާ ޝައިޚުލް އިސްލާމް ވިދާޅުވެއެވެ:

«وَقَدْ ثَبَتَ بِالْخِطَابِ وَالْحِكْمَةِ الْحَاصِلَةِ مِنْ الشَّرَائِعِ ثَلَاثَةُ أَنْوَاعٍ؛ أَحَدُهَا: أَنْ يَكُونَ الْفِعْلُ مُشْتَمِلًا عَلَى مَصْلَحَةٍ أَوْ مَفْسَدَةٍ وَلَوْ لَمْ يَرِدْ الشَّرْعُ بِذَلِكَ كَمَا يَعْلَمُ أَنَّ الْعَدْلَ مُشْتَمِلٌ عَلَى مَصْلَحَةِ الْعَالَمِ، وَالظُّلْمَ يَشْتَمِلُ عَلَى فَسَادِهِمْ فَهَذَا النَّوْعُ هُوَ حَسَنٌ وَقَبِيحٌ وَقَدْ يُعْلَمُ بِالْعَقْلِ وَالشَّرْعِ قُبْحُ ذَلِكَ لَا أَنَّهُ أَثْبَتَ لِلْفِعْلِ صِفَةً لَمْ تَكُنْ؛ لَكِنْ لَا يَلْزَمُ مِنْ حُصُولِ هَذَا الْقُبْحِ أَنْ يَكُونَ فَاعِلُهُ مُعَاقَبًا فِي الْآخِرَةِ إذَا لَمْ يَرِدْ شَرْعٌ بِذَلِكَ وَهَذَا مِمَّا غَلِطَ فِيهِ غُلَاةُ الْقَائِلِينَ بِالتَّحْسِينِ وَالتَّقْبِيحِ؛ فَإِنَّهُمْ قَالُوا: إنَّ الْعِبَادَ يُعَاقَبُونَ عَلَى أَفْعَالِهِمْ الْقَبِيحَةِ وَلَوْ لَمْ يَبْعَثْ إلَيْهِمْ رَسُولًا

وَهَذَا خِلَافُ النَّصِّ قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ ... وَفِي الصَّحِيحَيْنِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: {مَا أَحَدٌ أَحَبَّ إلَيْهِ الْعُذْرُ مِنْ اللَّهِ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ أَرْسَلَ الرُّسُلَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ} وَالنُّصُوصُ الدَّالَّةُ عَلَى أَنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ إلَّا بَعْدَ الرِّسَالَةِ كَثِيرَةٌ تَرُدُّ عَلَى مَنْ قَالَ مِنْ أَهْلِ التَّحْسِينِ وَالتَّقْبِيحِ: إنَّ الْخَلْقَ يُعَذَّبُونَ فِي الْأَرْضِ بِدُونِ رَسُولٍ أُرْسِلَ إلَيْهِمْ

النَّوْعُ الثَّانِي: أَنَّ الشَّارِعَ إذَا أَمَرَ بِشَيْءِ صَارَ حَسَنًا وَإِذَا نَهَى عَنْ شَيْءٍ صَارَ قَبِيحًا وَاكْتَسَبَ الْفِعْلُ صِفَةَ الْحُسْنِ وَالْقُبْحِ بِخِطَابِ الشَّارِعِ.

وَالنَّوْعُ الثَّالِثُ: أَنْ يَأْمُرَ الشَّارِعُ بِشَيْءِ لِيَمْتَحِنَ الْعَبْدَ هَلْ يُطِيعُهُ أَمْ يَعْصِيهِ وَلَا يَكُونُ الْمُرَادُ فِعْلَ الْمَأْمُورِ بِهِ كَمَا أَمَرَ إبْرَاهِيمَ بِذَبْحِ ابْنِهِ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ حَصَلَ الْمَقْصُودُ فَفَدَاهُ بِالذَّبْحِ... فَالْحِكْمَةُ مَنْشَؤُهَا مِنْ نَفْسِ الْأَمْرِ لَا مِنْ نَفْسِ الْمَأْمُورِ بِهِ

وَهَذَا النَّوْعُ وَالَّذِي قَبْلَهُ لَمْ يَفْهَمْهُ الْمُعْتَزِلَةُ؛ وَزَعَمَتْ أَنَّ الْحُسْنَ وَالْقُبْحَ لَا يَكُونُ إلَّا لِمَا هُوَ مُتَّصِفٌ بِذَلِكَ بِدُونِ أَمْرِ الشَّارِعِ وَالْأَشْعَرِيَّةُ ادَّعَوْا: أَنَّ جَمِيعَ الشَّرِيعَةِ مِنْ قِسْمِ الِامْتِحَانِ وَأَنَّ الْأَفْعَالَ لَيْسَتْ لَهَا صِفَةٌ لَا قَبْلَ الشَّرْعِ وَلَا بِالشَّرْعِ؛ وَأَمَّا الْحُكَمَاءُ وَالْجُمْهُورُ فَأَثْبَتُوا الْأَقْسَامَ الثَّلَاثَةَ وَهُوَ الصَّوَابُ» (مجموع الفتاوى: 8/ 435 – 437)

މާނައީ: "(ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ) ޒާހިރު ނައްޞާއި ޝަރީޢަތުތަކުން ހާސިލުވެގެންވާ ހިކުމަތުގައި ވީން ވައްކަރައްވަސް ތާއީދުކުރައްވައެވެ:

ޝަރަހަ: ޝަރުޢުގައި އައިސްފައި ނެތިސް އެކަމެއްގައި މަސްލަހަތެއް ނުވަތަ މަފްސަދާއެއް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.
އެއީ ޢަދުލުވެރިކަމާ ޢާދަލުކުރުމަކީ ހެޔޮ މަސްލަހަތު ސާބިތުވެގެންވާ ކަމެއްކަމެވެ، އަނިޔާވެރިކަމާ އަނިޔާ ކަސްތަކުރުން އެކަމުގެ ކަމެއްކަން އެނގިގެންވާ ގޯނާ. ދީއަމަލާ (އެގޮތެއް ވަކިވެސް) ހެދިޔަ ޢަދި ނުބައިވާ ވައްޓަކާ. ޢަދި ބައްދީނުގައި ޝަރުޢުނުވެސް އެކަމެގެ ނުބައިކަން އެނގިދާނެވެ. އެކަންތައްތަކުގައި ކުރިން ނަމަ ސިފަވާނެ ހުކުމް. ތާބިތުވާކުރީ (ޝަރުޢުން) ވެސް ވީނަމަވެސް (އެކަންތައްތަކުގައި) މީހުންގެ ކަން
ޚިލާފުވާގޮތުގައިކަން، ޝަރުޢުގައި އެކަން ދަންނަނާ ހިނދަކު ޢަދި އެކަންކުރާ މީހާއަށް އަޒާބުގައި އުޚުރަވީ ޢިޤާބުގެ ނުކުރެއެވެ. މިއީ (ބައްދީން) ހުކުމްބައި ކުރިވެސްކުރަކަށް ވީނާ މީހުންގެ ބަޔާން ބަހުރުގެ ކަމެއްގެ ހެއްލި ކުރީ ނުވުގަތަށް ކަމެއް ދެއްކުމަކީ ކަމެއް ސިފަކުރެވުމަ ޝަރުޢުގެ އަރިހުން
ނުފެންނައޮބަރު ނަގިނެވެ. އެހެނީ އަދިހުން ބެހި: "ޢަޒާބުކަންށް ގެވަނު އެކަލޭގެ ރަސޫލަކު ނުފޮނުއްވާނައް ސެއްވީހުން ކަހަލަކަމުގައި އުޚުރަވީ ޢިޤާބު ލިބިގެންނެވެ." މިއީ ނަމަބުޅި ހުރިދުވާ ބަހާއެވެ.
ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވަޙީކުރައްވައިގެން: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ [الإسراء: 15]

މާނައީ: "ތިމަންރަސްކަލާނގެ ރަސޫލަކު ފޮނުއްވައިފިއެއް ނޫނީ ޢަޒާބެއް ދެއްވާ ކަމުގައި ނުވަމުއެވެ."...

އަދި ދެބަސްފުޅުގައި، ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ: "ﷲ އަށްވުރެ ޢުޛުރަށް ލޯބިކުރައްވާ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އެކަމާހެދި، ސަވާބުދެއްވުމާ އަދި އިންޒާރުކުރައްވާ ބާވާ ރަސޫލުން ފޮނުއްވީ އެކަމަށްޓަކައެވެ."

ރިސާލަތަށް ފަހުގައި މީހުން ﷲ ގެ މައްޗަށް ޙުއްޖަތެއް ނުވާނެކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެންމެ ފުރިހަމަ އަޚްލާޤުތަކުގެ ބޭނުން ބުނެދެއްވާ: "ސުވަރުގެ ހޯދުމުގެ ބާރު ރަސޫލުން ފޮނުއްވުމުން ނެތިގެން ދިޔައެވެ." ބުނާ މީހުންގެ ބަސް އެކަށީގެން ނުވެއެވެ.

ދެވަނަ ވައްތަރު: ޝަރުޢުކުރައްވާ ފަރާތުން ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވައިފިނަމަ އެކަމެއް ހެޔޮ ރަނގަޅުކަމަކަށްވެއެވެ. އަދި ކަމެއް މަނާކުރައްވައިފިނަމަ އެއީ ނުބައިކަމަކަށްވެއެވެ. (އިޟާފީން) އެކަންތައްތަކަށް ރަނގަޅުވުމުގެ ސިފައާއި ނުބައިވުމުގެ ސިފަ، ޝަރުޢުކުރައްވާ އިރާދާގެ ޒަރީޢާއިން ލިބިގެންނެވެ.

ތިންވަނަ ވައްތަރު: ޝަރުޢުކުރައްވާ އިރާދާ، އަދި އިލާހީ ޙިކުމަތް ކުރެއްވުމުގެ ބޭނުމަކީ ވިސްނުމަށް އަމުރުކުރައްވާކަމެވެ. އެއީ އެކަމާ ގުޅިގެންވާ ދިމާލުން ބޭނުންވާ ނުވަތަ އެހެންނުވާކަމެއް ބޭނުންކުރުމެވެ. އެކަމަކީ ފަހެ އެކަމާ ގުޅުންހުރި އިބްރާހީމްގެ އެކަމާގުޅޭ ތަފާސްހިސާބު ކަމެއްގެ އަމުރުތަކެވެ. ދީން އެހެންނަމަވެސް ނިޔަތުގެ އަމުރު ބާވަތްތަކެކެވެ. އަދި ނިޔަތަކީ ވަޒަން ބޭއްވިފައިވާ ގޮތުގެ ބާރު ގަބޫލުކުރުމެވެ. ދީން އެކަށީގެން ކަމެއްގެ ބާރު ސާބިތުވެއެވެ...ފަހެ (މިކަމަކަށްގައި) ހިތްމަތީ އެދީދީފައިވާ ސިފާ އެއަމުރުފުޅުތަކެވެ. އަމުރުކުރައްވާން ކަމަކީ ނޫނެވެ.

މިވައްތަރު މީގެ ކުރީންވި ވައްތަރު މުޢުތަޒިލީންނަކީ ނުވިސްނާނެވެ. އަދި ޝަރުޢުކުރައްވާ އިރާދާގެ އަމުރުއްނަމި، ސިފާ ރަނގަޅުކަމާއި ނުބައިކަމާ (އާގެ ކުރިންވެސް) ސިފަކުރުވިގެންވާ ކަމަކަށްވާނަމަ މާނައިން އެކަން ނުވާނެއެވެ. އިމާމުން ދައުލަތުގެ ދަށުގައި ފާހަގަކުރެއްވީ: މިއީ ޝަރީޢަތްތެރި އިލްމުވެރިންގެ ބައިގެ ތަޙްޤީޤުކަމަށް، ފިޤުހުވެރިކަން (ކަންކަމަށް) ޝަރުޢުގެ ކުރިން އަދި ޝަރުޢުކުރެއްވުމަށްފަހު ކަންކަމެވެ. އެއަށް (އާގެ ބާރަށް) ސިފައެއް ލިބިގެންނުވާކަމެވެ. ދީންމެ ހުކުމްތަކުގެ ގޮތުގައި ޢަމަލުކުރުން ލިބުން ބައިވެސް ފާހަގަކުރެވެއެވެ. ރަނގަޅު ހަމަޖެހުމާ ބެހޭއެވެ..."

އެހެން ތަނެއްގައި ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވެއެވެ:

«وَقَدْ تَنَازَعَ النَّاسُ فِي حُسْنِ الْأَفْعَالِ وَقُبْحِهَا كَحُسْنِ الْعَدْلِ وَالتَّوْحِيدِ وَالصِّدْقِ وَقُبْحِ الظُّلْمِ وَالشِّرْكِ وَالْكَذِبِ هَلْ يُعْلَمُ بِالْعَقْلِ أَمْ لَا يُعْلَمُ إِلَّا بِالسَّمْعِ وَإِذَا قِيلَ أَنَّهُ يُعْلَمُ بِالْعَقْلِ فَهَلْ يُعَاقَبُ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُ رَسُولٌ؟ عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْوَالٍ مَعْرُوفَةٍ...فَقَالَتْ طَائِفَةٌ لَا يُعْرَفُ ذَلِكَ إِلَّا بِالشَّرْعِ لَا بِالْعَقْلِ، وَهَذَا قَوْلُ نُظَّارِ الْمُجْبِرَةِ كَالْجَهْمِ بْنِ صَفْوَانَ وَأَمْثَالِهِ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيِّ وَأَتْبَاعِهِ...وَقِيلَ بَلْ قَدْ يُعْلَمُ حُسْنُ الْأَفْعَالِ وَقُبْحُهَا بِالْعَقْلِ...

وَهَذَا هُوَ الْمَنْقُولُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ نَفْسِهِ وَعَلَيْهِ عَامَّةُ أَصْحَابِهِ وَكَثِيرٌ مِنْ أَصْحَابِ مَالِكٍ وَالشَّافِعِيِّ وَأَحْمَدَ وَأَهْلِ الْحَدِيثِ...هُوَ قَوْلُ الْمُعْتَزِلَةِ وَغَيْرِهِمْ مِنْ نُظَّارِ الْقَدَرِيَّةِ، ثُمَّ هَؤُلَاءِ عَلَى قَوْلَيْنِ: مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: يَسْتَحِقُّونَ عَذَابَ الْآخِرَةِ بِمُجَرَّدِ مُخَالَفَتِهِمْ لِلْعَقْلِ كَقَوْلِ الْمُعْتَزِلَةِ وَالْحَنَفِيَّةِ وَأَبِي الْخَطَّابِ، وَقَوْلُ هَؤُلَاءِ مُخَالِفٌ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ بَلْ لَا يُعَذَّبُونَ حَتَّى يُبْعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولٌ ; كَمَا دَلَّ عَلَيْهِ الْكِتَابُ وَالسُّنَّةُ. لَكِنَّ أَفْعَالَهُمْ تَكُونُ مَذْمُومَةً مَمْقُوتَةً يَذُمُّهَا اللَّهُ وَيُبْغِضُهَا وَيُوصَفُونَ بِالْكُفْرِ الَّذِي يَذُمُّهُ اللَّهُ وَيُبْغِضُهُ وَإِنْ كَانَ لَا يُعَذِّبُهُمْ حَتَّى يَبْعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا ; كَمَا قَالَ: النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ ; كَمَا تَقَدَّمَ «إِنَّ اللَّهَ نَظَرَ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فَمَقَتَهُمْ عَرَبَهُمْ وَعَجَمَهُمْ إِلَّا بَقَايَا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ...

وَمَعَ مَقْتِ اللَّهِ لَهُمْ فَقَدْ أَخْبَرَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيُعَذِّبَهُمْ حَتَّى يَبْعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا» وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى إِبْطَالِ قَوْلِ مَنْ قَالَ: أَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا مُسِيئِينَ وَلَا مُرْتَكِبِينَ لِقَبِيحٍ حَتَّى جَاءَ السَّمْعُ. وَقَوْلُ مَنْ قَالَ: أَنَّهُمْ كَانُوا مُعَذَّبِينَ بِدُونِ السَّمْعِ إِمَّا لِقِيَامِ الْحُجَّةِ بِالْعَقْلِ ; كَمَا يَقُولُهُ مَنْ يَقُولُهُ مِنَ الْقَدَرِيَّةِ وَإِمَّا لِمَحْضِ الْمَشِيئَةِ ; كَمَا يَقُولُهُ الْمُجْبِرَةُ...

﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: 134] فَهَذَا يُبَيِّنُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيُعَذِّبَ الْكُفَّارَ حَتَّى يَبْعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا، وَبَيَّنَ أَنَّهُمْ قَبْلَ الرَّسُولِ كَانُوا قَدِ اكْتَسَبُوا الْأَعْمَالَ الَّتِي تُوجِبُ الْمَقْتَ وَالذَّمَّ وَهِيَ سَبَبٌ لِلْعَذَابِ، لَكِنْ شَرْطُ الْعَذَابِ قِيَامُ الْحُجَّةِ عَلَيْهِمْ بِالرِّسَالَةِ» (الجواب الصحيح: 2/307 — 315)

މާނައީ: "ކަންކަން ރިވެތިވުމާއި ހުތުރުވުމާމެދު ވިސްނުމަކުން ދެނެގަނެވެ. އެއީ ޝަރުޢުވެރިކަމާއި، ތަޢުރީފާއި، ތަދުވެރިކަމުގެ ރިވެތިކަމާއި، އަދި އަނިޔާވެރިކަމާއި، ޝުކުރުކަމާއި، ދަރަޖަތަކުގެ ހުކުމްތަކަށް، ބުއްދިން އެނގެނީތޯ ނުވަތަ ސަމްޢު (ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުން) މެނުވީ ނޭނގެނެތޯއެވެ؟ ބުއްދިން އެކަން އެނގެނީކަމަށްވަނީ ބުނާވިއްޖެނަމަ ދަންނަވާ އެކަން ކޮންތާ މިހާރު ގެތަން ރަސޫލުވީ އައުމުގެ ކުރިން ޢުޤޫބާތުދިނުމަށްވެސްވެއެވެތޯ؟ އެނގިދާނެތޯ މިން ދުއްވަކަން ބުނެވެ...

އެޒުމުން ބައިގަނޑެއް ބުނެއެވެ: ޝަރުޢުން މެނުވީ އެކަން ނޭނގެއެވެ. ބުއްދިއަކުން ނޭނގެ. މިއީ ޖަހުމީ ބުނެ ސިފަތުގާއި އަޝްޢަރީންނާއި ޖަބްރީންގެ ބަހެވެ. އަދި އެއީ އަބޫ ޚަސަން އަލްއަޝްޢަރީއާއި އެންމެ ތަބަޢުވެރިންގެ ބަހެވެ...

އަދި ބައެއްބުނެ: ކުރި ކަންކަމުގެ ރިވެތިކަމާއި ހުތުރުކަން ބުއްދިން އެނގެއެވެ...މިއީ ސަލަފް އަތް ޙަދީޘްގެ ރަޢުޔެއްގެ ބަހެވެ. އަދި އަބޫ ޙަނީފާ އަމިއްލައަށް ބުނެފައިވާ ބަހެވެ. އަދި މާލިކީންނާއި، ޝާފިޢީންނާއި، އަޙްމަދުގެ އަޞްޙާބުންގެ ގިނަ ބައެއްގެ މަޛްހަބުވެސް މިއީއެވެ...އަދި އެއީ މުޢުތަޒިލީންނާއި އެހެންވެސް ޤަދަރިއްޔާގެ ނަޒަރުވެރިންގެ ބަހެވެ. ދެން އެއަށްފަހު މިމީހުން ދެބަސްގައި ބެހިގެންވެއެވެ: އެމީހުންގެ ބައެއްގެ ބަހަކީ: ބުއްދިއާއި ޚިލާފުވުމުން އާޚިރަތުގެ އަޒާބަށް ހައްޤުވާނެ ބަހެވެ

މިހެންވެއެވެ. އެއީ މުޢްތަޒިލީންނާއި ޙަނަފީންނާއި އަޝްޢަރީ ފިރުޤާތަކުގެ ބަހެވެ. މިއީ ޤުރްއާނާއި ސުންނަތާ ޚިލާފުވާގޮތާ ބަހެކެވެ.

އަދި އެމީހުންގެ ތެރޭގައި މިހެން ބުނާ މީހުންވެއެވެ: ކިޔައްތަ، އެމީހުންގެ ގޮތުން ރަސޫލަކު ފޮނުއްވުމުގައިވެސް ދާންދެން އެމީހުންނަށް އުޛުރެއް ނުލިބޭނެއެވެ. އެއީ ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުން ދަލީލުކުރާގޮތެވެ. ނަމަވެސް (ރަސޫލަކު ފޮނުއްވުމުގެ ކުރިންވެސް) އެމީހުން ކުރަމުންދާ (ހެޔޮކަމާ ނުބައި ކަންތައް) ވަކި ނުބައިކަރުވި ނުބުރިގެންވާ، އަދި الله އެކަންތައްދަނަ ކޯފާވެރިވެވުން ނުކުރައްސަވާ ކަންތަކެއް ކަމުގައެވެ. އަދި الله ނުބައިކުރައްވާ ކޯފާވެރިވެވުން ކުރުމުގެ ބިރުވެރިވެސް އެމީހުންނަށް ދެއްވާނެއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ގޮތުން ރަސޫލަކު ފޮނުއްވުމުގެ ކުރިން ދާންދެން އެކަލާނގެ އެމީހުންނަށް އަދަބު ނުދެއްވައްސަވާނެއެވެ. އެއީ ސަޙީޙު ޙަދީޘުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާ ގޮތަށެވެ:

"ބިމުގެ އަހުލުވެރިންނަށް الله ބައްލަވައިފިއެވެ. ދެން އެކަލާނގެ އެމީހުންނަށް -އެމީހުންގެ ޢަރަބިންނާއި ޢަޖަމީންނަށްވެސް- ކޯފާވެރިވެވައިފިއެވެ. ފަހެ އަހުލުކިތާބީންގެ ތެރެއިން ބާޤީ ވި މުސްކުޅެއް ފިޔަވައެވެ..."

الله އެބައިމީހުންނަށް ކޯފާވެރިވެވުމާ އެކުވެސް އެކަލާނގެ ޚަބަރުދާރުވާފައިވެސް އެމީހުންގެ ގޮތުން ރަސޫލަކު ފޮނުއްވައިފުމުން ދާންދެން އެކަލާނގެ އެބައިމީހުންނަށް އަދަބު ނުދެއްވާނޭކަމަށެވެ. މިއީން ދަލީލުކުރަނީ: "ސޫރަތު (ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުގެ ރިސާލަތު) އައިސްފުމަށް ދާންދެން އެމީހުން ނުބައި ކަންތައްތަކާއި ބަރާއަތުވުމުގައި ނުވާނެ، އަދި ހެޔޮ ކަންތައްތަކުގެ އަގުބަދަލު ބޯ ވިޔަސް ބާޠިލުވާނޭކަމަށެވެ.
އަދި: "ސޫރަތު އަދަބުގެ ކުރިންވެސް އެމީހުން ނުބައިކަމަށް ބުނާނެ ބަހެއްކަމުގައި -އެއީ ޤުރްއާނުގެ ދަލީލުތަކުން- ނުވަތަ -ޢަޤްލީ ދަލީލުތަކުން- ދަންނަން އެކަންކަން ބޮޑު ކަމެއް (އެބަހީ: އަޚްލާޤީ ކަންކަން ނުބައިކުރުމާއި ފާޙިޝަކަންތަކުގެ ނުބައިކަމެއް ވާހަކަ މިހެން އަދި އަޤްލުގެ) ބޮޑު ގޮތުން ހުށަހެޅުއްވާކަން (އަދި ޤުރްއާނުގެ ދަލީލުތަކުން) ބޮޑު މިހެންގެ ބަސްއިނގޭ ބާވައިލެއްވުމުގައެވެ... ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: 134]

މާނައީ: "އަހުލުވެރިން (އެބަހީ: ޤުރްއާން ބާވައިލެއްވުމުގެ، ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދުގެފާނު ފޮނުއްވުމުގެ ކުރިން) ހަލާކުކުރެއްވިނަމަ، އެއުރެން ބުނީހެވެ: އޭ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެވެ. އަހަރެމެންގެ ގާތަށް ރަސޫލަކު ނުފޮނުއްވީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ ފަހެ، އަހަރެމެން ހަލާކުވުމުގެ ކުރިން ތިޔަ ކަލާނގެ އާޔަތްތަކަށް ތަބާވުމަށެވެ."

މިއީން ބަޔާންވެގެންދަނީ ރަސޫލުންނަށް ގޮތުގައި ރަސޫލަކު ފޮނުއްވައިފުމުގެ ކުރިން އެކަލާނގެ އެމީހުންނަށް އަދަބު ނުދެއްވާކަމަށެވެ. އަދި ރަސޫލަކު ފޮނުއްވުމުގެ އެކަލާނގެ ޙުއްޖަތް ޤާއިމުވުމުގެ ސަބަބުން

ނުބައިކުރުން ވާޖިބުވާފަދަ ޢަމަލުތަކެއް އަމުރުން ހުއްޓައިގަނެވިދާނެކަމަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ޢަޤްލާ ދެކޮޅު ސަބަބެކެވެ. ނަމަވެސް ޢަޤުލުގެ ޝަރުޢީ ދިރާސާކުރުން އެދުރުންގެ މައްސަލަ ޤާއިމުވެފައެވެ..."

ބައެއްގެ ރިވެތިކުރުމާއި ހުތުރުކުރުން އެކަށައަޅުއްވުން ނަހީކުރުމެއް، ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ޝަރުޢުކުރެއްވުމުން ނިހާޔަތް އަޝްޢަރީންގެ ރައުޔުގެ ނުބައިކަން ބަޔާންކޮށް ދެއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ:

«وحَسْبك بمذهبٍ فسادًا استلزامُه جوازَ ظهور المعجزة على يد الكاذب، وأنه ليس بقبيح، واستلزامُه جوازَ نسبة الكذب إلى أصدق الصَّادقين، وأنه لا يَقْبُح منه، واستلزامُه التَّسويةَ بين التَّثليث والتَّوحيد في العقل، وأنه قبل ورود النُّبوَّة لا يَقْبُح التَّثليث، ولا عبادةُ الأصنام، ولا مَسَبَّة المعبود، ولا شيءٌ من أنواع الكفر، ولا السَّعيُ في الأرض بالفساد، ولا تقبيحُ شيءٍ من القبائح أصلًا.

وقد التزم النُّفاة ذلك، وقالوا: إنَّ هذه الأشياء لم تَقْبُح عقلًا، وإنما جهة قُبحِها السَّمعُ فقط، وأنه لا فرق قبل السَّمع بين ذكر ﷲ والثناء عليه وحمده وبين ضدّ ذلك، ولا بين شُكره بما يَقْدِرُ عليه العبدُ وبين ضدِّه، ولا بين الصِّدق والكذب، والعفَّة والفُجور، والإحسان إلى العالَم والإساءة إليهم بوجهٍ ما، وإنما التَّفريقُ بالشرع بين متماثلَيْن من كلِّ وجه وقد كان تصوُّر هذا المذهب على حقيقته كافيًا في العلم ببطلانه وأن لا يُتكلَّف ردُّه...وكذلك الإمام سعدُ بن علي الزَّنجاني بالغ في إنكاره على أبي الحسن الأشعريِّ القولَ بنفي التَّحسين والتقبيح وأنه لم يسبقه إليه أحد...وكلُّ من تكلَّم في عِلَل الشرع ومحاسنه وما تضمَّنه من المصالح ودرء المفاسد فلا يمكنُه ذلك إلا بتقرير الحُسْن والقُبح العقليَّين؛ إذ لو كان حُسْنُه وقُبْحُه بمجرَّد الأمر والنهي لم يتعرَّض في إثبات ذلك لغير الأمر والنهي فقط...فلو تساوت الأوصافُ في أنفسها لانسدَّ بابُ القياس والمناسبات والتَّعليل بالحِكَم والمصالح ومراعاة الأوصاف المؤثِّرة دون الأوصاف التي لا تأثير لها...» (مفتاح دار السعادة: 2/962-965)

މާނައީ: "ދޮގުވެރިޔާގެ އަތުން މުޢުޖިޒާތް ފާޅުވުން ހުއްދަވެގެންވާކަމަށް، އަދި އެއީ ހުތުރުކަމެއް ނޫންކަމަށް ދެކޭ، އަދި ތެދުވެރިންގެ ތެރެއިން އެންމެ ތެދުވެރި ކަލާނގެއަށްވެސް ދޮގު ނިސްބަތްކުރުން ހުއްދަވެގެންވާކަމަށް ލާޒިމުކުރާ، އަދި އެކަން އެކަލާނގެ ކިބައިން (ޤަބީޙުން) ހުތުރުވެގެން ނުވާކަމަށް، އަދި ތިންއިލާހުން ނެގުމާއި ތައުޙީދުވެސް ބަރާބަރުކަމަށް (ދެކަންތައްވެސް ހަމަ ﷲ އެދިވަޑައިގެންފިނަމަ ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވާކަމަށް ދޭހަ) ހަމަހަމަކުރުން ލާޒިމުކުރާ، އަދި ނަބީކަން އައުމުގެ ކުރިން ތިންއިލާހުގެ ޢަޤީދާ ނުބައި ހުތުރުވެގެންނުވާކަމަށް ދޭހަ، އަދި ބުދުތަކަށް އަޅުކަންކުރުމުވެސް، އަދި އަޅުކަންކުރައްވާ ފަރާތަށް ބަދުބަސްބުނުމުވެސް، އަދި ކާފިރުކަމުގެ ވައްތަރުތަކުން އެއްވެސް ވައްތަރެއްވެސް ނުބައި ހުތުރުވެގެންނުވާކަމަށް، އަދި ބިމުގައި ފަސާދަ ހުރުމުގައި ހިނގާއެރުމުވެސް، އަދި ނުބައި ހުތުރު އެއްވެސް ކަމެއްވެސް (ނަބީކަމުގެ ކުރިން) ހުތުރުވެގެން ނުވާކަމަށް ދޭހަ ލާޒިމުކުރާ މަޛްހަބަށް ފާސިދުކަމަށް ބަލާއިރު (މިކަންކަން) ފުދިގެންވެއެވެ.

(ސިފަތައް) ނަފީކުރާ މީހުން އެކަންކަމުގެ ޙުކުމް ބަލައިގަތުމެވެ. އަދި އެމީހުން ބުންޏެވެ: "މިހިރަ ކަންކަމަކީ ބޭއްދިން ނުބައިކުރާވާ ކަންކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަންކަން ނުބައިކުރާވަނީ ގޮތަކީ ހަމައެކަނި ޝަރުޢު (ދީނާއި ޝަރީޢަތެވެ) އެވެ. އަދި ޝަރުޢުގެ ކުރިން ﷲ ޝުކުރުކުރުމާއި އެކަލާނގެއަށް ތަބާވުމާއި ރަސޫލުކުރުމާއި އަދި އެކަންކަމުގެ އިދިކޮޅު ކަންތައްތަކުގެ ފަރަތުން ނުވާކަމުގެ ކަރާރާއި ނުވާކަމާއި ބަލައިގަތުމެއް ޝަރުޢުގެ ދެމެދު އެވެ. ދިރުވުމަށް ކަމަށް ނުވަތަ ކަމެއް ހުކުމްކުރުމުގެ ފަހުން ނޫނެވެ. އަދި ދިރުވުމަށް ކަމަށް ނުވާނެ ކަމެއް ވެސް ނުވާނެއެވެ. އަދި ޢިލްމުގެ ފަރާތުން ރަނގަޅު ކަމާއި (އަންނަނީ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމުގެ ސަބަބުން) ހެއްކާއި ހުޅުވިގެން އެހެން ނުބައިކަމާއި ރަނގަޅު ކަމެއް ދެނެގަތުމުގެ ގޮތެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ ރަނގަޅު ކަމާއި ނުބައިކަމެއް ވެސް ބުއްދިން ނުދެނެގަނެވޭނެއެވެ. އަދި (ޝަރުޢު ދިން ހުކުމަކުން) ނޫނީ ކަމަކަށް ރަނގަޅު ކަމެއް ނުވަތަ ނުބައި ކަމެއް ނުވެއެވެ."

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވެއެވެ:

«الحجة أنهم نفوا التحسين والتقبيح العقلي، وجعلوا أحكام الأفعال لا تتلقى إلّا من الشرع فإنه بين ذلك تعظيمهم للشرع واتباعهم له، وأنهم لا يعدلون عنه ليثبت بذلك تسننهم وهذا الأصل هو من الأصول المبتدعة في الإسلام، لم يقل أحد من سلف الأمة وأئمتها أن العقل لا يحسن ولا يقبح، أو أنه لا يعلم بالعقل حسن فعل ولا قبحه، بل النزاع في ذلك حادث في حدوث المائة الثالثة، ثم النزاع في ذلك بين فقهاء الأمة وأهل الحديث والكلام منها، فما من طائفة إلّا وهي متنازعة في ذلك، ولعل أكثر الأمة تخالف في ذلك» (التسعينية: 907/3)

މާނައީ: "އެމީހުން ބުއްދިގެ ރަނގަޅު ނުބައިކުރުން ނަފީކުރި ހުއްޖަތަކީ ބޭނުންކުރައްވައެވެ. އަދި ފިޢުލުތަކުގެ ހުކުމްތަކަކީ ހަމައެކަނި ޝަރުޢުން ލިބޭ ކަމެއް ކަމުގައި ހަދައިގެން ޝަރުޢަށް ތަބާވެ ޢިއްޒަތްތެރިކުރުމަކީ އެމީހުން ހަދައިގަތް ކަމެއް. (ޝަރީޢަތަށް ތަބާވެ ފިލާވެގެން ކުރި މުޖުތަމަޢު) ބަލަންކުރި ޝަރުޢަށް އެމީހުން ތަބާވުމާއި ހެދުމުގެ ޢަމަލުތައް ހާވާ ތަރައްޤީވުމާއި، އެއަށް ތަބާވާކަމާއި، ޝަރުޢު ދުރުކަމާއި އެކަން ދޫނުކުރާކަން ފާޅުކުރާ ބަލައިގަނެއެވެ. އޭގެ އަސާސަކީ ބިދްޢަތް އުސޫލުތަކެއް

ސުންނަތުގައި ހިފާހައްޓަން ޤާބިލުކުރުވަނީއެވެ. މިއަށްޓަކައި (އެބަހީ: ބޮޑުވީ ހެޔޮނުބައިކަމުން ނަފްސާނީ އިންސާނުކުރުވޭ) އިސްލާމްދީނުގައި އަޅުން އުފެއްދެވި ބިދުޢަވެރި އަސްލުތަކުން އަށްލުވެއެވެ. އެއްމެބޮޑު ސަލަފުންނާއި އިމާމުންގެ ތަރީޤާއިން އެއްވެސް ބާކީނުވާ، ބޮޑުދީން ކަލާމް ރިވާޔަތް ނުކުރާކަމަށާއި އަދި ހުތުރުވެސް ނުކުރާނެކަމަށް، ނުވަތަ ކަލާމްގެ ރިވާޔަތްކަމުގައިވެސް ބޮޑުދީނާކުން ނާނގާނެކަމަށް ވިދާޅު ނުވެއެވެ. އަދި ޝައްޔަ، އެކަމުގައި ދެބަސްވެފައިވާ ތިޔަސަފަތަކާއިގެ ކަލާމްގެ ތެރޭގައި އަޅުން އުފެދިގެން އައިކަމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެއްމެބޮޑު ފިތުނަވެރިންނާއި، ނަޒަރީގެ އަހުލުވެރިންގެ ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރޭގައި އެމައްސަލަތަކުގައި ދެބަސްވެ ވާހަކަދައްކާވެއެވެ. އެމައްސަލާގައި ދެބަސްވެ ޚިލާފުވެގެންވާ ހާލުގައި ހިފެހެއްޓުމަށް ބަހުސްކުރާ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކެއް ނެތެވެ. އެއީ އޭގެ ދިރާސާ ވާޖިބުވާ ބޭބޭކަމެއް ނޫން ކަމުގައިވެސް، ދެދަފުއް ނިކަމެތިވެ ތިބޭނެ ހާލަތެވެ."

މިއަށްފަހުގައި މިބަސްގައި ފުރަތަމަ ވާހަކަ ދެއްކި އެއްޗެއް ކަމަށް ވާނީ އަހުލުސުންނަތުގެ ޢަޤީދާގައި ދެބަސްވެފައިވާ ކަލާމްގެ މައްސަލައެވެ. އެއީ އިމާމު އަޙްމަދުގެ ޒަމާނުގައި ކަލާމުގެ އަހުލުވެރިން ދެބަސްވި ފުރަތަމަ މައްސަލައެވެ. ދެން އެއާއި ގުޅިގެން ނުކުތް ދެބަސްވުމެއް ކަމަށް ވަނީ ޤުރުއާނަކީ ޚަލްޤުކުރެވިފައިވާ އެއްޗެއްތޯ، ނުވަތަ ނޫންތޯ ސުވާލެވެ. އަހުލުސުންނަތުގެ އިމާމުންގެ މަޤާމު ފާހަގަކޮށްދިން ކަމަށް ވީ ޢަޤީދާގެ ތެރެއިން ބަލާއިރު ކަލާމަކީ ސިފައެއްގެ ތެރެއިން އެއް ސިފައެކެވެ. އެހެން ޢަޤީދާތަކުގެ ބޮޑު ބައިގައި ﷲ تبارك وتعالى ގެ ކަލާމަކީ ހުރިހާ ސިފަތަކެކެވެ. އެ ސިފަތަކަކީ އަހުލުސުންނަތުގެ ބަސްފުޅެވެ، އެއާއި ދެބަސްވެ ތިބި ބަޔަކު ކަލާމުގެ ސިފަ އިންކާރުކޮށް އެއީ ޚަލްޤުކުރެވިފައިވާ އެއްޗެއް ކަމަށް ބުނެއެވެ. މިއީ އިމާމު އަޙްމަދު ﷲ تبارك وتعالى ގެ ކަލާމަކީ ޚަލްޤުކުރެވިފައިނުވާ އެއްޗެއް ކަމަށް ބުނެފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. ﷲ تبارك وتعالى ހުރިހާ ސިފައެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ބޭފުޅެވެ.

އެހީރުން މިކަމަށް ދަލީލުދެއްވި اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ ގެ މިބަސްފުޅުންނެވެ:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾ [الإسراء: 15]

މާނައީ: "އަދި ތިމަންއިލާހު ރަސޫލަކު ފޮނުއްވައިފުމަށް ދާންދެން ޢަޛާބުދެއްވާބޭކަލަކު ތިމަންއިލާހު ނުވަމެވެ."

އަދި އެހެރާސްގެ މިބަސްފުޅުގެވެ:

﴿رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ﴾ [النساء: 165]

މާނައީ: "އުފާވެރިކަމުގެ ޚަބަރުދެއްވާ، އަދި އިންޒާރުދެއްވާ ރަސޫލުންނަށްވަނީ ފޮނުއްވީމެވެ. (އެއީ) ރަސޫލުން ފޮނުއްވުމަށްފަހު، اللَّه ގެ ޙަޟްރަތަށް މީސްތަކުން ދައްކާނެ ޙުއްޖަތެއް ލިބިގެން ނުވުމަށްޓަކައެވެ."

އަދި اللَّه تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ، ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންނަށް މަލާއިކަތުން ދެއްކަވާނެ ސުވާލެއް ބަސްފުޅު ކިޔާދެއްވާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَاۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ﴾ [الزمر: 71]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ އާޔަތްތައް، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކިޔައިދެއްވާ، އަދި ތިޔަބައިމީހުން މިދުވަހާ ބައްދަލުވާނޭކަމުގެ އިންޒާރުދެއްވާ ރަސޫލުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިނުގަންނަވަނީހެއްޔެވެ؟ އެމީހުން ދަންނަވާނެތެވެ. އާދެ، ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (ވަޑައިގަތެވެ.)"

ފަހެ ރަސޫލުން ފޮނުއްވައިގެން އަހުލުގެ ޙުއްޖަތް މަށައްޗަށް ގާއިމުކުރެއްވިއެވެ. ހުސްއަކަށި ބުއްދިއަށްވުރެ ޙުއްޖަތް ގާއިމުވުން ލާޒިމްވާނަމަ، ދީން ޢިލްމުވެރިން ބައްޓަންވުމުގެ ޝަރުޢީކަމުގައި ރަސޫލުން ފޮނުއްވުން ނުވީހެވެ.

ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ، حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ...» (80)

މާނައީ: "މީސްތަކުން لَا إِلَهَ إِلَّا الله ކިޔައިފިއުމަށް ދާންދެން އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިގެންނެވެ."

އެއީ ދަލީލުކުރަނީ އީމާންކަމަކީ ދައުވަތުދެއްވުމުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަމެވެ. (އެކަލަކު) އެމީހުންގެ ގޮތުގައި އީމާންކަމަކީ ދައުވަތުދިނީ ގޮވާލެއްވި ބޭއްވިއެވެ.

ޤުރުއާނުގައި މިއަށް ބާރު ލިބިގެން އައިސްފައިވެއެވެ. اللهُ تبارَكَ وتعالَى ވަޙީކުރައްވައިއެވެ:

﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ﴾ [الأعراف: 158]

މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނީ، ތިޔަބައިމީހުން އެންމެންގެ ގާތަށްވާ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. އެކަލާނގެއީ، އުޑުތަކާއި ބިމުގެ ވެރިކަން އެކަލާނގެއަށް މިލްކުވެގެންވާ އިލާހެވެ."

މިއީ ދަލީލުކުރަނީ ދައުވަތުދިނުމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް ކަމެވެ. އަދި ޚާއްޞަ ތާއިދުވެރި އެކަލޭގެފާނު ގެނުވެރިކަމެވެ. ޤުރުއާނުގައިވާ މިފަދަ އާޔަތްތައް ދިސަވޭގެންވެއެވެ.

މިދަރުއިން ބޭނާ މިހާގެ ބަހުގެ ބިދުއަތްތެރިކަމާއެވެ! އެއީ: ޝަރީޢަތުގައި ނަޞީޙަތްތެރިންނާ ދަޢުވަތުގެ ތަރުތީބުން އެއްވެސް ބަދަލެއްނުވުން، އީމާންކަމަކީ ދައުވަތުދިނުން ނުވާކަމަށެވެ. މިކަމުގައި އެބަޔަކުން ވާދައި ނުވާނެކަމެވި އެއްގަމުތައްގައި ކަމެރެވެ! އެބަޔަކުން ނުދިނަމަވެސް، ހަމަ އެބަޔަކުން ވަގުތުހުރުގައި މީސްތަކުންގެ ދައުލަތް އީމާންވުން ވާޖިބުވާ ކަރައިން ދެގޭ ކުރިންވެސް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެބަޔަކުންގެ ދައުވަތުގެ މިކަމުގައި ނަޞީޙަތް ނުވެއެވެ. އެބަޔަކުންގެ ދައުވަތުގެ ނަޞީޙަތް ހުރި ހަމައެކަނި ޝަރީޢަތުގެ އަމަލުތަކާއި އަޚްލާޤުގެ ފަރުދީ ކަންކަމަށެވެ!

ފަހެ މިތިރީން މިވަނީ އީމާންގެ ބޭއްދަލުވެއް އެއީ الله އަށް ގޮވާލާ ދަޢުވަތްކަމުގެ ކަމުގައި ހަދާފައެވެ. އަދި އީމާންވުމަށް އަބުއްދަލުވެއް އީމާންގެ ގޮތުގައި ތަރުތީބުގެ މަރުތަބަ ހާމަވެއެވެ!

(80) رواه البخاري: 392، ومسلم: 21

މިހަކީ "ﷲ ފިޔަވައި ހައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާވާ އިލާހެއް ނުވޭނޭ، އަދި އަރުޝަންގެ ބޮޑުދިޔަޔި ﷲ ގެ ރަސޫލާއޭ" ބުނުމަކީމަވެސް އިޚްލާޞް ކަލިމާގެ މާނައާ ގޮތުގައި މާނައިގެ ގޮތުން އިންކާރުކުރުމާ ކަމެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން މިމާނަގައި ހިތް މިކަލިމާގެ ބަހުގެ ފާހަގަކުރަން ހާމަވެއްޖެއެވެ.

އެއްނޫނުގައި އަހުލުވެރިން ބުނާވެ -ތަޢާލާގެ ޒާތްހުރިކަމާ ތައުފީޤްދެއްވާނީ ﷲ އެވެ-

ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އެކަލާނގެ ދީން ބިނާ ކުރެއްވީ، ބިނާކުރެއްވީ ތަބާވުމާއި ގަބޫލުކުރުމަށެވެ. އަދި އެކަން ނަގައިގަތުމީ ތަބާވުކުރުމުން ބޮޑުނިންމާ ޚަރުމިއެވެ.

އަގީދާ ދީނުގެ ތަޢާރުފާ ވިސްނުން އުސޫލުތަކެއް ނުވިސްނާ އެއްޗެހިވެއެވެ. އެއުރިހާކަމެއްގައިވެސް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.

ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތަޢުލީމު އެހެން ޚަލީފާކުން ބުނި މިހެން ބުނެއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى އެއް ބޮޑުއީމާނުން ނުނގެނެއެވެ. އަދި ބޮޑުއެއް ނުލިބި ނުނގެނެއެވެ."

މިގޮ މާނައަކީ: ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ދަރުމަވެރި އަޒުމަތު އަންގަވައިދޭ ތަޢާރަފުކުރުމަށް ވަޙީކުރެއްވި ހުނު އެކަލާނގެއެވެ. ދީން އަނގައިދީ ﷲ އަނގަވައި، ހަމަ އެކަލާނގެ ޙަސްތަރުވެނީ. އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އެއްވެސް ގޮތަކުންނެއް ނުނެވެ. އެއީ އެކަލާނގެ މިބަސްފުޅަކުން ބަޔާނެވެ:

﴿إِنَّكَ لَا تَهۡدِي مَنۡ أَحۡبَبۡتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ﴾ [القصص: 56]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނު ލޯބިކުރައްވާ މީހަކަށް ކަލޭގެފާނަކަށް ތެދުމަގުގައި ނުދެއްކޭނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ﷲ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ އަޅަކަށް ތެދުމަގު ދައްކަވަތެވެ."

އެހެންނަމަވެސް ބޮޑުނާ ބޭނުންވާ މިހާރަ ތެދުމަގުދެއްކެވުން އެކަލާނގެ ނަންގަވައެވެ.

އަދި ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَٱللَّهُ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٍ ٢١٣﴾ [البقرة: 213]

މާނައީ: "އަދި ﷲ އެކަލާނގެ އެދިވަޑައިގަންނަވާ މީހަކަށް ސީދާވެގެންވާ ތެދުމަގަށް މަގުދައްކަވައެވެ."

މިމާނަގައިވާ އާޔަތްތައް ގިނަވެގެންވެއެވެ.

ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޝިޢުރުކިޔުއްވިކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ:

«وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا.» [81]

މާނައީ: "ﷲ ގަންދީ ބުނަމެވެ! ﷲ ނުވީނަމަ، ތިމަންނަމެންނަށް ތެދުމަގު ނުލިބޭނެއެވެ. އަދި ޞަދަޤާތްތެއްވެސް ނުދިނީސްއެވެ. އަދި ނަމާދެއްވެސް ނުކުރީސްއެވެ."

މިދަލީލުތަކުން ދަލީލުކުރަނީ އަންގަވާ ތަޢާރުފުކޮށްދެއްވާ ޤުދުރަތުވެރި ﷲ ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އެކަލާނގެ ނަފްސުގެ އަޤުލަށް ތަޢާރުފުކޮށްދެއްވުމަކީ ބުއްދި ދެއްވުމާއެކުގައެވެ. އެހެނީ ބުއްދިއަކީ ނަފްސަކަށް، ވަޒަންކުރާ ފާހަގަކުރުމުގެ ސަމާލުވެ. ބުއްދި ނުލިބުނު އިންސާން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވިދާޅުވެއެވެ:

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝٤﴾ [الرعد: 4]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ބުއްދިވެރި ވިސްނާބަލާބަޔަކަށް އެކަމުގައި ހެކިތަކެއްވާކަން ކަށަވަރެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވެއެވެ:

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُۥ قَلْبٌ﴾ [ق: 37]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އެމީހަކަށް ހިތެއް ލިބިގެންވާ މީހަކަށް އެކަމުގައި ހަނދުމަ ކޮށްދިނުމެއްވެއެވެ."

ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންގެ ޚަބަރުދެއްވާ ﷲ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވިދާޅުވެއެވެ:

﴿وَقَالُوا۟ لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝١٠﴾ [الملك: 10]

---

(81) رواه البخاري: 4104، ومسلم: 1802

މާނައީ: "އެމީހުން ބުނެއެވެ: ތިމަންނާމެންނަކީ އަޑުއިވި ނުވަތަ ވިސްނުންތެރިކަމުގައި ވީނަމަ އަނދަވަނދާވެރި އަލިފާނުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ތިމަންމެން ނުވީހެވެ."

اللّٰه تبارك وتعالى، އެކަލާނގެ ހިތާހަމަކަން މައްރިފާވެރިކަން އަރާއަން ދެއްވައެވެ. ނަމަވެސް ބޭއްދި ނެތި، ގެއްލިގެންވާއިރު އެކަން ގަބޫލުކޮށް ނުވާނެއެވެ.

މިކަންވަނީ: އަޤާގެ ޖެހުމާއި، ޝަރުޢުގައި އަދި އޭނާގެ ފުރުޞަތުއިންވެސް اللّٰه تبارك وتعالى ދެނެވޮޑިގެންވާ ގޮތުން، އަދި އޭނާގެ ޝަރުޢުގައި ޖެހުމާއި ނުތިބިއްޖެއްކަމުގައިވެސް ހަމަ އެއާއެކު އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވާ ގޮތުގެ މަތީގައެވެ. އޭނާގެ ދައްކާފައިން (ހުސްއަކަސް) ބައްޔަށް އީމާނަން اللّٰه ދެނެވޮޑިގެންވަނީއެވެ. އަދި ބައްޔަ ނުތިބުމަށް އީމާނަން އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވަނީއެވެ.

މިއާ އެއްގޮތަށް އެއްކަލޭ: ޖެހުމާއި ވަސްވަސާއި ދޭއިރާ ނުދިޔަކަމާމެވެ. ހަމަ އެކަށް ޖެހުމާއި ވަސްވަސް ދޭއިރާ ނުދިޔަކަމާމެވެ. އަދި ކީއްވެ، ދޭއިރާ ހިޔަރެ ނުދިޔަކަމާމެވެ. اللّٰه تبارك وتعالى ދެނެވޮޑިގެންވާ ގޮތުގެ މަތީގައެވެ.

އޭގެތެރެއިން ދުނިޔޭގެ ކުރިއަށްދާ ފަހުގެއްގައި، އަސްލުކަމާ ދެން ހުރިގޮތް ދީނީ ގޮތުން ނުވެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނި (އެހެނިހެން އެއްޗެއް ހަމަވެދާނެ) ދުނިޔޭގެ ކާމިޔާބު ނުވާނެއެވެ. ހިތުގައި، އޭނާއެއްޗެއްވާނީ اللّٰه تبارك وتعالى ގެ ދުނިޔޭގެ ހެޔޮކަމާއި، އެކަލާނގެ އޭނާއެއްޗެއް ދީލަތިކަމުގެ މަތީއެވެ. اللّٰه تبارك وتعالى ވަނީ ހެޔޮކަމެވެ:

﴿أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ۝٦٣ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ۝٦٤﴾ [الواقعة: 63-64]

މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ދަނޑުކޮށް ހައްދާ ތިޔަބައިމީހުން ދެކެފިންހެއްޔެވެ؟ އެއަކީ ފެހިކޮށް ތިޔަބައިމީހުން ހައްދަނީހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ ފެހިކޮށް ފެހިކުރަނީ ތިމަންރަސްކަލާނގެހެއްޔެވެ؟"

އެގޮ މާނައަކީ: އެއްޗެއް ބިމުން ނުކުތް ފެހިކޮށް ތިޔަބައިމީހުން ހައްދަނީހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ ތިމަންރަސްކަލާނގެ ހައްދަވަނީހެއްޔެވެ؟ ކަނޑައެޅިގެން ބުނެވޭނެއެވެ: اللّٰه އެކަލާނގެ (ތަފްސީރުގައި) އިނގިރޭސި ހައްދަވާނެއެވެ. އެބަހީ: އެކަލާނގެ އެކަލާނގެ ހެދިވުމުގެ ވާޖިބެވެ.

މިގޮތަށް މިސާލުތަކުގެ ދިނުމުގެ ވާހަކައެވެ. ތަރުޖަމާކުރާ ދަންނާނީ މިއާ ގުޅިގެންވާ ކަމުގެ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްސަލައެވެ. ދެން ނިޔަތްތަކުގެ ދިރާސާކުރުމަށް ހެދި ސާބިތުވެގެން ވާނީ ހަމައެކަނި މިކަމެވެ.

ބައެއް މައުރިފާގެ އަހުލުވެރިން ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހަރުމެންނަށް ބުއްދި ދެއްވުނުކަން ކަރަވަދި އަޅުވެތިކަން ޤާއިމުކުރުމަށެވެ. ޢުބޫދިއްޔަތު ދެނެގަންނާކަށް ނޫނެވެ. ދެންފަހެ އަޅުވެތިކަން ޤާއިމުކުރަން ދެއްވުނު އެއްޗެއް، ޢުބޫދިއްޔަތު ދެނެގަތުމުގައި މަސްއޫލިއްޔަތެއް ނުވެއެވެ؛ އެހެނަސް އަޅުވެތިކަން ޤާއިމުވެގެންނެވެ، އަދި ޢުބޫދިއްޔަތުވެސް ނަގައިދޭނެއެވެ."

އަހަރުމެންގެ ބަހުގައިވާ: "އަހަރުމެންނަށް ބުއްދި ދެއްވިސް ﷲ ގެ އަޅުވެތިކަން ޤާއިމުކުރުމަށެވެ." މިގެ މާނައަކީ: އެއީ ހުކުމް އަދި ޝަރީޢަތްތަކެއް ފާހަގަކޮށް، ސުންނަތާއި ފަރުޟު ވާޖިބާތް، ދެއްކެވުމަށްޓަކައި ޢިލްމުލިބިގެންވާ ވާޖިބުތަކުގެ އެޅުމެވެ. ބުއްދި ނުވިނަމަ ތަކުލީފްއެވެ، އަދިބަހެއް އަދި ނަފްސައްވެސް ކުރިމަތިނުކުރެވިދާނެއެވެ.

ބުއްދި އެގޮ ދިމަވަތުގެ މައްޗަށް ބަލާނަމަކުން، އަދި އެގޮ ދިން ވެގަނެއްވާ ނުފޫނަމަ؛ އެކަމުން ޒާހިރު އަޅުކަމުގައި، ސުންނަތުގައި ތާބިޢުވުމުގައި، ހުރިހާތަނެއްގައި ރަސޫލާގެ އިތުރުކުރުމުގައި، ނުބައި ހުކުމު ކަންކަން ދުރުކޮށްލުމަށް ގެންދާނެއެވެ.

ނަބީގެ ޢަމަލު ގިނަކުރުމަށްފަހު މިހާރުގެ ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ބަދިބެޖެހިއްޖެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ މިއެވެ:

«إنما يجازي على قدر عقله.» [82]

މާނައީ: "އޭނާއަށް ޖަޒާދެއްވާނީ އޭނާގެ ބުއްދީގެ މިންވަރުގެ މައްޗަށެވެ."

ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: "ބުއްދިއަކީ ތަދުބީރުކުރާ ތަކެއް އެއްޗެކެވެ. އެގޮ ފެންނާނަން، އޭނާގެ ދުނިޔޭގައި ހާޒިރުގެ ކަންކަން ތަދުބީރުކުރާ ތަކެއްޗެވެ."

އެގޮ އަންމު ފެންމަތި ތަދުބީރުކުރުމަކީ: ހުރިހާދުވަ ތަދުބީރުކުރުމާ އިޙާޒަތް އިސްތިޤާމަތްކަން ދިނުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ނަފްސުގެ މައުރިފާވެރިކަމަށް އިސްތިޤާމަތްކަން ދެއްވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެގޮ

---

(82) شعب الإيمان للبيهقي: 4315 ، تاريخ بغداد: 13 /80 މިރިވާޔަތް މަތުރޫކުކޮށް ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ބަސްފުޅެއް ގޮތުގައި ރިވާވެގެންވާނީ ވަރަށް ބަލިކަނި މަގުތަކަކުންނެވެ. މައުޤޫފުކޮށް ސަޙާބީ ޢާއިޝާ ބިން ޢަބްދި ﷲ ގެ އަރިހުންނާއި، މުޖާހިދާ ބިން ޤުރްރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (شعب الإيمان للبيهقي: 4319 ، حلية الأولياء: 2 / 300)

ވެރިޔާ، اللَّهُ އަށް ނިކަމެތިވެ ބޯލަނބުމަކީ، އެކަލާނގެއަށް ކިޔަމަންތެރިވުމަކީ، އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅަށް ބޯލަނބާ އެއްބަސްވުމަށް އިސްތިޤާމަތްތެރިވުމެވެ.

މިއީ އެބޭކަލުންގެ މިބަސްފުޅުގެ މާނައެވެ: "ބުއްދިވެރިޔާއަކީ اللَّهُ ގެ ޝަރުޢަތުން އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅާއި ނަހީފުޅު ވިސްނައިގަންނަ މީހާއެވެ."

ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: "ބުއްދިއަކީ ހެޔޮ ޤަވާޢިދުތަކުގެ މައްޗަށްވާ اللَّهُ ގެ ޝަރުޢަތެވެ."

އެހެނީ އެއީ ތަކްލީފު ދެއްސެވުމުގެ ޝަރުޠެވެ. ނަމަވެސް ކޮންމެ ވާޖިބުތަކެއްވެސް އޭގެ އަސްލުވެރިޔާ، اللَّهُ ގެ ތައުފީޤާ ނުލާ ފުދިނުގަނެވޭނެއެވެ. އަދި ބުއްދިވެރިކަމިވެސް ތައުފީޤުން ޙިބަނުކުރެއެވެ. ކޮންމެ ވާޖިބުތަކެއްމެ ބުއްދިވެރިޔާ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ގެ ފަސޭހަވަންތަކުން ހާ ތައުފީޤަކަށް ބޭނުންވެ މުޙްތާޖުވެގެންވެއެވެ.

އެފަދައިން ކަންތައް ނުވިނަމަ ބުއްދިވެރިންނާއި އެމީހުންގެ ބުއްދި ހިފުއިގެން اللَّهُ ގެ ޝަރުޢަތުން ބޭނުންނުގެނި ފުދިގެންނުވެ. ދީން އެހީނުދުން އެމީހުންގެ ހިބައިން ޙިކުމަތްތެރިކަމާއި، (ޢަގްލުމަތުން) އެއްމީދުކަން އެދުންވެރިވުން އުފެދިގެންދެއެވެ. އަދި ދުރު ނިކަމެތިވާންކަމާމުދު، އަމާންވެގެންވާ ބައެއްކަމުގައި އެމީހުންވެއެވެ. މިއީ އަޚުވެރިކަމުގެ ދަރަޖަ ފުރަތަމައާ، ޝައްދުން ގައުމަކުން ދިޔަމުގެ. އަދި މިއީ ނުވާނޭ ކަމެކެވެ. އެހެނީ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، އެއްވެސް އަމަލު އޭނާގެ ދަރަޖަ ފުރަތަމައި އެހެން ދަރަޖައަކަށް ޚާއްޞަ ޝަރީޢަތާ ކަމެއްނުކުރެވެ. އެގޮތުން އެކަލާނގެ ނަފްސުފުޅާ ނުލާ، އަޚުލާކުން ފުދިގެންގޮސް ދުރުވެރިކުރައްވައިފިނަމަ؛ އެހީނުދުން އެއަޚުލާކުގެ ދަރަޖަ ފުރަތަމައި އެހެން ދަރަޖައައް ދެއްވާ، އެމީހުން އިންޑައް ފުދުކުރައްވާ ގައުމަކުން ދޫކުރީއެވެ.

މިކަން މިހެންވެއްޖެނަމަ ޝަރީޢަތުގެ މާނަޔަކުން މާނައެއްގައި ޚައްޤުވެގެންނާއި ހާމަވެ އެއްވަރުވިގެވެ. اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، ހެޔޮ މާނަކައްގައިވެސް އެކަލާނގެއާ އެއްފަދަ އެއްޗެއް ނުވެއެވެ.

ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ:

"ބުއްދިވަނީ ތިން ގޮތަކަށެވެ:

(ފުރަތަމަވަނީ) އުފަންވެ ޖިބިއްލަތުގައިވާ ބަލިއެވެ. އެއީ ބިދުޢަ އަހުލުވެރިންގެ މައްޗަށް އާދަމުގެ ދަރިއްޔާ އެއިން ވަކިކުރެވުނު ބަލިއެވެ. އަދި އެއީ ތަކައްބުރު ޖެއްސުވުމާއި، އަމުރާއި ނަހީގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ކަންކަން ރޫޅުވުމާއި، ވަކިކޮށް ފާހަގަކުރުންވެސް އެބަލިންނެވެ.

ދެވަނަ ބަލިއަކީ: ވާޖިދުންގެ ބަލިއެވެ. އެއީ އީމާންކަމާ އުނިގަޑިވާ ބަލިއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔުންނާއި ތެދުވެރި ސިއްދީޤުންގެ ބަލިއެވެ. އަދި އެއީ ﷲ تبارك وتعالى ގެ ރަސޫލުންނަށް ދެއްވާ ފަސްޙަވަންތަކަމުގެ އިތުރު ނިޢުމަތްތަކެވެ.

ތިންވަނަ ބަލިއަކީ: ތަޤުރީބުތަކާއި އިބްރާހީމީގެ ބަލިއެވެ. އެއީ މިސްކީންކަން އެއްބަދަލު އަނެއްބަދަލުގެ ކިބައިން ނަގާ އެއްޗެކެވެ."

މީހުން ވިދާޅުވި ބާކިރުންގެ ބަސްފުޅުވެސް މިގޮތަށް ރަނގަޅުއިންނެވެ: "މިސްކީންކަން އެއްބަދަލު އަނެއްބަދަލާ ބަލިދަލުކުރުމުގައި ބަލިތަކުގެ ޗޫކުރުމަކެވެ."

ބަޔަކު މައުރޫފުވެރިކަމުގެ އަހުލުވެރިން ވިދާޅުވިއެވެ: "މައުރޫފުވެރިކަމުގައި ބަލިގެ މިންވަރު: ފުރިހަމައިން ނުވަތަ ފޯރުކޮށްދީގެ ގޮތުގައި ކިޔާހެން ވާ ގޮތެވެ."

އެހެނީ ކިޔާހެން ފަހަރެއްގައި މަސްތާ ފުރިހަމައިން ނުވަތަ ފޯރުކޮށް ނުކުރެ ޚަރަދުވެއެވެ. ދެން ކިޔާހެން އުފުލިއްޖެނަމަ؛ އެހެނދުން ކިޔާހަކަށް ބޭނުން ނުޖެހެއެވެ.

އުފަދައިންގެ މައުރޫފުވެރިކަންވެސް ހަމަޖެއްސާ ޝަރުޢީކުރުމަށް ބަލިދިންނެވެ. ބަލިދިން މައުރޫފުވެރިކަން ހާސިލުކުރުމުގައި ނުވަތަ އެއިން ޤާބިލުކުރުމައި ނުންނެވެ.

އަދި ދަންނާށެވެ! އަހަރުމެންނާ ބިދުޢަވެރިންނާ ދެމެދު ވަކިކޮށް ފަރުޤުވާ ކަރާމާތަކާއި ބަލިގެ މައްސަލައެވެ. އާޚިރަން އެމީހުންގެ ދީން ބަލިގެ މައްޗަށް ބިނާވެގެންވެއެވެ. އަދި ތަބާވުމާއި އަތްޕުޅަށް، ބަލިދިކުރާ އެއްޗަކަށް ތަބާވާ އެއްޗެއްކަމުގައި ހުދިއެވެ.

ދެންފަހު ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ބުނީ: އަބުދުލާ ތަބާވުންކަމުގައެވެ. އަދި ބަލިދިމަކަށް (އެއާ) ތަބާވެ އާގެ ފަހަތުންވާ އެއްޗެކެވެ. ދީނުގެ އަސާސް ބަލިދިގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވިގެންނޫނެވެ؛ ވަހީއިން އަދި ސުލްޠާނާއި ސަލަފު ޚަބަރުން ނަބިއްޔުންގެ ކިބައިން ހަމަޖެހުނު ފުރިގަދިއެވެ. އަދި އަމުރާއި ނަހީގެ މާނަ ބާޠިލުވެގެންދިއުމެވެ. އަދި ބޭނުން މީހަކު ބޭނުން އެއްޗެއް ކިޔެވެ.

ދީން ބިނާކުރެވިފައި ބުއްދީގެ މައްޗަށްކަމުގައިވާނަމަ؛ މުއުމިނުންނަކީ އެއްވެސް އެއްޗެއް ބުއްދީން ވިސްނުމަކީ ދާންދެން އެއްޗެއް ޤަބޫލުކުރުން ހުއްޓަ ނުވުން ވާޖިބުވާނެވެ.

އަހަރުމެން، ދީނުގައި ޞައްޙަކޮށް އައިސްފައިވާ ކަންތައްތަކުގައިވާ اللّٰه عَزَّوَجَلَّ ގެ ސިފަފުޅުތަކުގެ ވާހަކައާއި، އެކަންތަކަށް އިޢުތިޤާދުކުރުން ޤަބޫލުކުރުމަށް އެކަލާނގެ މީސްތަކުންނަން ޤިޔާސްކުރުމަކާނުލާ ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްފިނަމަ، ހަމައެކަނި މުސްތަޙީލުކަމުގެ ދެނެގަތުމަށް ފާލުވާ އެމީހުންގެ ދެކޮޅުގައި ފުރިހަމަކަމާ، އަދި اللّٰه ގެ ރަސޫލާ ހަވާލުކުރެއްވި އިސްނާދުކުރެވޭ އެމީހުންގެ ސަލަފުން ނަގުލުކުރައްވާ ކަންތައްތަކުގައިވާ ޙަދީޘްތަކާ ޢަޤީދާގެ ވާހަކައާއި، ދަލީލުތަކުގައި ސުވާލުކުރެއްވުމާއި، ހަވާސާއި، ތިމާނާއި، ޞިރާޠާއި، ޝަފާޢަތާއި، ނަރަކައިގެ ޝަފާޢަތާއި، އެކަންތަކުގައި ދެކޮޅުހެދުމަކީ ފުރިހަމަ ދަލީލެއް ނޫނެވެ؛ މިކަންތަކީ އަހަރުމެންގެ ބުއްދިތަކުން ކުރެވޭ ގަބޫލުކުރުމެއް ނޫންކަމެވެ. އަދިވެސް އައިސްފައިވާ ކަންތަކަށް ޤަބޫލުކުރުން، އަދި އެކަންތަކަށް އީމާންވުމަކީ ވާޖިބެވެ.

ދީނުގެ ކަންތައްތަކަށް އަހަރުމެންނަށް އެއްޗެހި އަމިއްލަ ބުއްދިތަކުން އަހަރުމެންގެ ބުއްދިތައް ވިސްނައިގެން ދެނެގަތުމެއް ނުވެއެވެ؛ އެކަމުގައި اللّٰه އަށް ޙަވާލުކޮށް ހުއްޓުމެވެ. ބުއްދީ އެކަލާނގެ ޙަޤީޤަތް ނޭނގޭނެއެވެ.

އެކަމަށް ދެކެވޭ ގޮތްތަކެއް ނުވޭ އަދި ދީނުގެ ބުއްދިތަކަށް ރޫޙުގެ ވާހަކައިގެ ބަޔަކު އަހަރުމެން އެއްޗެއް ނޭނގޭނެއެވެ، ޙަޤީޤަތް، އަދި މިއީ އެކަލާނގެ ޢަމުރުފުޅެއް، ރޫޙުގެ ޙަޤީޤަތް ކަނޑައެޅުމަކީ އަހަރުމެން ދެނެގަނެވޭ ކަމެއް ނޫނެވެ، އަދި އެކަލާނގެ ޢިލްމާއި ޙިކުމަތުން އަހަރުމެން ދުރުކުރައްވައިފައެވެ. މިގޮތަށް ކަންތައްތަކަށް اللّٰه تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވަޙީކުރައްވައެވެ:

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ٨٥﴾ [الإسراء: 85]

މާނައީ: "ރޫޙުގެ ވާހަކައިން ކަލޭގެފާނު އަހުއްޗެން ސުވާލު ކުރެތެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ރޫޙަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޢަމްރެކެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވާފައި ވަރަށް ކުޑަ ޢިލްމެއް ނޫނީ ދެއްވާފައި ނުވެއެވެ."

އަދިވެސް اللّٰه تَبَارَكَ وَتَعَالَى ވަޙީކުރައްވައެވެ:

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ﴾ [البقرة: 255]

މާނައީ: "އަދި، އެކަލާނގެ އިލްމުފުޅުގެ ތެރެއިން އެކަލާނގެ އެދިވޮޑިގެންނެވި ކަމެއް ފިޔަވައި، އެއްވެސް އެއްޗެއް އެއުރެންނަކަށް ވަނާ ނުޖެއްސޭނެއެވެ."

އަދި "އަހަރުމެންގެ ދީން ބިނާވެފައި ބުއްދީގެ މައްޗަކަށްނޫނެވެ، އަދި ބުއްދިއަށް ތަބަޢުވުމަކީ އަހަރުމެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވާކަމަކަށް" ބުނާ މީހާއަށް އަހަރުމެން ބުނަމުއެވެ: "ނިކަން އަހަރުމެންނަށް ހަބަރުދީބަލާށެވެ! ތިބާގެ ބުއްދިއާ ޚިލާފުވާ ކަމެއް الله تبارك وتعالى ގެ ޝަރީޢަތުން ތިބާގެ ގާތަށް އައިސްފިނަމަ؛ ދެންފަހެ ތިބާ ހިފާނީ ކޮންއެއްޗެއްކަމުގައި ހެއްޔެވެ؟ ތިބާގެ ބުއްދިއަން ވިސްނޭކަމުގައިހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ ތިބާއަށް އަމުރުވެވުނުކަމުގައިހެއްޔެވެ؟

ދެންފަހެ "ތިމަންނާއަށް ވިސްނޭކަމުގައޭ" ބުނެފިނަމަ ފަހެ އޭނާ ގެސްހުރީ، އިސްލާމްކަމުގެ މަގު ދޫކޮށްލައިފިއެވެ!

އަދި "ތިމަންނަށް ހިފާނީ الله ގެ ޝަރުޢުން އައި އެއްޗެއްކަމުގައޭ" ބުނެފިނަމަ އޭނާ އުޅިބަސް ދޫކޮށްލައިފިއެވެ.

އަހަރުމެންގެ މައްޗަށްވާނީ އަހަރުމެންގެ ބުއްދިއަން ވިސްނުނު އެއްޗެއް އީމާންކަމާއި ތެދުކުރުމާއި ޤަބޫލުކުރުމެވެ. އަދި އަހަރުމެންނަށް ނުވިސްނުނުކަމެއްވިޔަސް ބޯލަނބުމާއި، ކިޔަމަންވެ އަމާންދިނުމާއި އަހަރުމެން ޤަބޫލުކުރާހިތުމެވެ.

މިއީ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން މިހުން ވިދާޅުވި ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުގެ މާނައެވެ: "އިސްލާމްދީނަކީ އެއަށް ބޯލަނބާ ކިޔަމަންތެރިވުމާއި ދެނިވި ހުރަސް ނުކުރުން ފާޅުކަމެވެ."

ފަހެ އެކަމަށް ތަޢުލީމުދެއްވާ، އަދި އެކަމުގެ މަތިވެރި ތަބަޢުވުމަށް ދެއްވުމަށް އަހަރުމެން الله ގެ ޝަރީޢަތުން އެދުމެވެ. އަދި الله ގެ ނަބިއްޔާމަށް ތަޤުލީދުކުރައްވަމުން އެކަލާނގެ ރަސޫލާ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ މިއްލަތުގެ މަތީގައި ދަމަހައްޓަވަން އެދުމެވެ.

ފިހުރިސްތު